

Kielentutkimuksen tohtoriohjelma
Helsingin yliopisto
Helsinki

Suomen *no*-partikkeli ja kysymyksiin vastaaminen keskustelussa

Heidi Vepsäläinen

Akateeminen väitöskirja, joka Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan
suostumuksella esitetään julkisesti tarkastettavaksi pienessä juhlasalissa, yliopiston
päärakennuksessa, maanantaina 20. toukokuuta 2019 klo 12.

Helsinki 2019

ISBN 978-951-51-5188-9 (nid.)
ISBN 978-951-51-5189-6 (PDF)

Unigrafia Oy
Helsinki 2019

Abstract

This study investigates the use of the Finnish particle *no*, its meaning and use in conversation, especially in answers to questions. The theoretical background of the study is in Interactional Linguistics and the method used was Conversation Analysis. The data consist of audio- and videotaped naturally occurring conversations. The majority are telephone conversations, both landline and mobile calls. Some face-to-face conversations were also analyzed.

The study had two main goals. First, to show what the use of the particle *no* accomplishes in interaction. The second goal was to investigate a specific action, answers to questions, to see what *no*-prefaced answers do when compared to non-prefaced answers, and what that reveals about the answering system of the Finnish language. The study begins with a comprehensive overview of the sequential positions of the particle *no*, showing that it is used equally often in responsive turns and in transitions that guide or correct the on-going project. In both of these positions, the particle *no* implies that the turn or turn constructional unit (TCU) it is prefacing is relevant for the larger project that the turn is part of, and it either aligns or disaligns with that project.

The *no*-prefacing of a response to questions shows the relevance of the response to the project in tandem with the form of the response, which can be minimal, clausal or indirect. The two direct responses, minimal and clausal, occur in answers to specifying questions and in answers to telling questions. In these contexts, the clausal *no*-prefaced answer aligns with the project of the question, whereas the *no*-prefaced minimal answer shows disalignment with the project. When responding to a telling question, the *no*-prefaced clausal answer is the predominant way of answering when the topic is offered as new. The *no*-prefaced indirect response is reserved for situations where there is a need to negotiate the matter that the question has brought up before possibly reaching a jointly constructed decision. These situations can either involve mutual planning or a challenge in the relevance of posing the question.

Esipuhe

Tämän kirjan kirjoittamiseen on kulunut pitkä aika. Työtunteja on käytetty paitsi kirjoittamiseen myös muun muassa aineiston läpikäymiseen, analysoimiseen, ihmettelemiseen, kahvin juomiseen, keskustelemiseen, tutkijana kasvamiseen ja sen ajoittaiseen toteamiseen, ettei tästä ole tulossa yhtään mitään. Tuloksena syntyi lopulta tutkimus, joka näyttää siltä, kuin se olisi jäsentynyt itsestään sellaiseksi kuin on. Mikäli tutkijana kasvaminen otetaan vakavasti osana väitöskirjaprosessia, olen aloittanut sen jo tehdessäni kandidaattitutkielmaa *siis*-partikkelista, jonka valitsin aiheeksi siksi, että se kuulosti helpolta. Kävi ilmi, ettei se ollutkaan. Alkaessani tutkia *no*-partikkelia tiesin siis jo valmiiksi, etten ollut valinnut kaikista yksinkertaisinta tutkimuskohdetta, mutta sitä en osannut aavistaa, miten vaikeiden, moninaisten ja innostavien ilmiöiden pariin yhden pikku sanan pyörittely voi minut johtaa.

En tiedä, aavistivatko sitä ohjaajanikaan, mutta jos aavistivat, olen kiitollinen heille siitä, että he eivät kertoneet sitä minulle. Ohjaajani Marja-Leena Sorjonen, Ritva Laury ja loppupuoella mukaan tullut Aino Koivisto ovat kulkeneet kanssani pitkän matkan, ja siihen he ainakin jaksoivat luottaa, että väitöskirja tulee lopulta valmistumaan. Heille kuuluu suurin kiitos tuesta, kannustuksesta sekä aivan viime metreille jatkuneesta työn kommentoinnista. Moni asia olisi jäänyt itseltäni huomaamatta, jos lopputulos olisi pelkästään minun varaani jäänyt.

Marja-Leena Sorjoselle olen kiitollinen paitsi hyvin paljon väitöskirjaan liittyvästä ja suoraan liittymättömästä myös siitä, että hän valitsi työlleni loistavat esitarkastajat. Sain paljon Outi Duvallonin ja Leelo Keevallikin yksityiskohtaisista ja huolella tehdyistä kommenteista, joita ilman työni olisi varmasti puutteellinen. Suuri kiitos siis myös heille. Muokkauksen tekemiseen kului aikaa, mutta se oli kaikki hyvin käytettyä aikaa.

Aikaa on kulunut myös tutkimusrahoituksen ja töiden hakemiseen. Olen kiitollinen Ritva Laurylle siitä, että pääsin väitöskirjatyöni alkuvaiheessa mukaan Ritvan johtamaan FiDiPro-projektiin *Kielioppi ja vuorovaikutus: kielellisten toimintojen kytkökset puheessa ja kirjoituksessa*. Kiitän myös vuoden rahoituksesta tutkijakoulu Langnetia sekä erityisesti Koneen Säätiötä, jonka apurahan ansiosta pääsin vihdoin katkotta työstämään väitöskirjaani. Loppuajan rahoituksesta kiitän *Intersubjektiivisuus vuorovaikutuksessa* -huippuyksikköä. Tutkimusrahoituksen lisäksi minulla on ollut onni työskennellä näinä vuosina akateemisessa maailmassa muissa tehtävissä. Kiitos Tiina Onikki-Rantajääskölle siitä, että sain työskennellä Tieteen termipankissa keskusteluntutkimuksen termien parissa. Olen myös kiitollinen Aalto-yliopiston kielikeskukselle, joka kasvatti minusta opettajan.

Yksi tutkimustyön antoisimmista puolista on yhteistyö. FiDiPro-hankkessa paitsi sain tutkimukseni alkuun, pääsin myös ensi kertaa näkemään, miten inspiroivaa tutkimusprojektissa työskentely voi olla. Kiitän projektissa mukana olleita Ritva Laurya, Elizabeth Couper-Kuhlenia, Marja Etelämäkeä, Aino Koivistoa, Anna Vatasta, Saija Merkeä, Mai Frickiä, Katariina Harjunpäättä ja Lauri Haapasta. Valtava kiitos kuuluu myös *Intersubjektiivisuus vuorovaikutuksessa* -huippuyksikölle, jonka tarjoamassa innostavassa, monitieteisessä ja kansainvälisessä ympäristössä olen saanut olla koko väitöskirjaprosessini ajan, sekä kaikille sen ihmisille. Yhteisten tapahtumien lisäksi sen keskeisintä antia olivat erilaiset lukupiirit ja muut *ad hoc* -ryhmät, joista tärkeimpänä mainitta-

koon *response group*. Siellä responsiivisuutta kanssani ihmettelivät Trine Heinemann, Helga Hilmisdóttir, Aino Koivisto, Marja-Leena Sorjonen sekä kansainväliset vierailijat, ja tapaamiset olivat aina antoisia. Oman oppialan tieteellistä tuntemusta piti yllä suomen kielen oppiaineen tutkijaseminaari, ja toisenlaista akateemista yhteisöllisyyttä ja oppia tarjosi neljän vuoden pesti Virittäjän taloudenhoitajana. Kiitos myös kaikille näissä mukana olleille!

Kuten aluksi mainitsin, aikaa on kulunut myös kahvin juomiseen, mikä ei ole mikään pieni osa akateemista työskentelyä. Suuri kiitos siis kuuluu myös Castrenianumin kahvihuoneelle ja kaikille siellä pyörineille ihmisille. Erityisen paljon iloa elämäni toivat suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitoksen hallintohenkilökunnan aamukahvit. Kiitos siis Kaarina Walter, Tanja Stepanova, Tanja Asikainen-Kunnari, Niina Niskanen, Heli Tuominen sekä tietysti Mari Siirainen, joka hyvän seuran lisäksi on ollut apuna monenlaisissa asioissa aina väitössalin varaamiseen asti! Tässä seurueessa istuivat myös Rigina Ajanki ja Hanna-Ilona Härmävaara, joiden ystävyys ja vertaistuki on ollut korvaamatonta. Kanssani elämää, tiedettä ja maailmaa ovat ihmetelleet myös Katja Litola, Mikko Virtanen, Tomi Visakko, Heini Lehtonen, Antti Kanner, Anu Rouhikoski, Anni Jääskeläinen, Johanna Komppa, Suvi Honkanen ja monet muut. Kiitos kaikille menneistä ja tulevista keskusteluista, toveruudesta ja jaetuista hetkistä!

Tämä kirja ei kuitenkaan olisi valmistunut, jos elämä yliopiston ulkopuolella ei olisi ollut kunnossa. Kiitos siitä kuuluu rakkaille ystäville ja perheelleni. Kiitos Petril-
le, joka on aina puolellani ja rinnallani! Myös Toni ja Tomppa ovat olleet mukana lähes joka päivä elämässäni valtaosan väitöskirjaprosessiani. Eniten kiitollinen olen kuitenkin perheelleni, joka ei ole koskaan kyseenalaistanut sitä, mitä teen. Kiitos äiti ja isä! Ja lopulta – kiitos Tanjalle, koska en minä partikkelien vuoksi aamuisin ylös nouse!

Helsingissä 26.4.2019

Heidi Vepsäläinen

Sisällys

Abstract	3
Esipuhe	4
1 Johdanto	9
1.1 Tutkimuksen aihe	9
1.2 Metodi ja teoreettiset lähtökohdat	11
1.3 Käsitteitä	13
1.4 Aineisto	16
1.5 Työn rakenne	20
2 Partikkeleista	21
2.1 Partikkelit ja vuoronalkuisuus	21
2.2 Vuoronalkuisten partikkelien merkityksestä ja käytöstä	25
2.3 <i>No/nu</i> -partikkeli eri kielissä	30
2.4 Suomen <i>no</i> -partikkeli aiemmassa tutkimuksessa	33
3 Katsaus lausumanalkuisen <i>no</i> -partikkelin käyttöympäristöihin	37
3.1 Taustaa: frekvenssitietoa <i>no</i> -partikkelista	37
3.2 <i>No</i> vuoronsisäisissä siirtymissä	39
3.2.1 Kerrontajaksot	39
3.2.2 Sanahaut	43
3.2.3 Parenteesit	46
3.3 <i>No</i> vuoronalkuisissa siirtymissä	49
3.3.1 Siirtymä toimintatyypissä	49
3.3.2 Siirtymä projektissa	56
3.4 <i>No</i> responsiivisissa vuoroissa	65
3.5 Yhteenveto	68

4 Kysymysten vastauksista	71
4.1 Aikaisempaa tutkimusta vastauksista	71
4.2 Tämän tutkimuksen vastaukset	76
5 <i>No</i> -alkuiset vastaukset tiedonhakukysymyksiin	80
5.1 Johdanto: tiedonhakukysymykset ja projekti	80
5.2 Projekti ja linjaan asettuvan vastaamisen asteittaisuus	84
5.2.1 Taustaa: vastaukset <i>missä</i> -kysymyksiin	84
5.2.2 <i>No</i> -alkuinen lausevastaus: projektin vastaanottaminen	86
5.2.3 Partikkeliton minimivastaus: etenemisen mahdollistaminen	88
5.2.4 Partikkeliton lausevastaus: puhdas tiedonhaku?	91
5.2.5 <i>No</i> -alkuinen minimivastaus: projektina vastustaminen	95
5.3 Projektin vastaanottamisen ulottuvuuksia	101
5.3.1 Vastauksen ei-toivottuus	102
5.3.2 Eksplikointi ja neuvottelu	107
5.3.3 Uudelleenohjaus	114
5.4 Yhteenveto	120
6 <i>No</i> -alkuiset vastaukset kerrontakysymyksiin	122
6.1 Johdanto: kerrontakysymykset	122
6.2 Kerrontakysymyksiin vastaaminen	126
6.2.1 <i>No</i> -alkuinen lausevastaus	126
6.2.2 <i>No</i> -alkuinen minimivastaus	135
6.2.3 'Mitä kuuluu' -kysymysten vastaukset	140
6.3 Yhteenveto	150
7 Epäsuorat vastaukset	152
7.1 Kutsu ongelmanratkaisuun	152
7.2 Haaste	164

7.3 Suostumuksen hakeminen	167
7.4 Yhteenveto	174
8 Päättäjä	177
8.1 <i>No</i> -partikkelista	177
8.2 Vastaamisesta	184
8.3 Tutkimuksen implikaatioista	188
8.4 Lopuksi	191
Lähteet	192
Liite: litterointimerkit	207

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen aihe

no tav. lauseen alussa (painottomana).

1. repliikin aloitus-, täyte- t. vahvistussanan. *No se nyt vielä puuttui. No voi voi! No terve terve! No hei hei sitten! No, siitä ei sitten enempää. No niin, se siitä. No niin [palatakseni asiaan], mihinkäs minä jäinkään? No, kuinkas kävi? "Arvaa kuka tuli." "No (kuka)?" "Saanko vielä toisen?" "No totta kai!"*

2. (toistettuna) varoitusta, moitetta, hillitsemistä ilmaisemassa, *so so. No no, eipäs etuilla. No no, olkaahan nyt hiljaa! No, nyt riittää! No mutta Kalle!*

3. vastahakoisen myönnyttelevissä ilmauksissa. *Niin no, tavallaan kylläkin. Niin no, mitäpä se minulle kuuluu. No jaa [myönteisen myönnyttelevissä ilmauksissa]. No jaa, sopiihan se niinkin.*

(Kielitoimiston sanakirja s.v. *no*)

vastata⁷³ (*vastaava, vastattava* ks. myös erikseen)

1. ilmaista tietonsa, mielipiteensä tms. reaktiona esitettyyn kysymykseen, tiedusteluun, ehdotukseen tms., antaa vastaus.

(Kielitoimiston sanakirja s.v. *vastata*)

Äkkiseltään ajateltuna kysymykseen vastaaminen on varsin yksinkertaista: vastaaja antaa tiedon, jota kysymyksellä pyydetään. Kuitenkin suomen, samoin kuin toki muidenkin kielten, vastaussysteemiä on jo kartoitettu sen verran (ks. esim. Raevaara 1993; Sorjonen 2001: 33–92; Hakulinen 2001c; Hakulinen & Sorjonen 2009), että tiedämme vastauksilla tehtävän paljon muutakin. Vastauksen syntaktinen muoto on ollut tutkimuksessa pitkään mielenkiinnon kohteena (esim. dialogipartikkeli, toistovastaus, lausevastaus; suomesta Sorjonen 2001, Hakulinen 2001c, Hakulinen & Sorjonen 2009, Laury 2018; englannista Thompson, Fox & Couper-Kuhlen 2015), ja erimuotoisilla vastauksilla on todettu tehtävän erilaisia asioita. Sen sijaan sekä kysymysten että vastausten tarkastelussa vähemmälle huomiolle ovat jääneet lausuman syntaktisen päähahmon kannalta valinnaiset ja hienovaraisempia merkityksiä rakentavat keinot, kuten vuoron- ja lausumanalkuiset partikkelit. Tällaisia vuorovaikutuksen käytänteitä on kiitollista tutkia, sillä vastauksista on jo paljon tietoa entuudestaan.

Huomattava osa kysymysten vastauksista alkaa suomessa *no*-partikkelilla. Käsillä oleva tutkimus täydentää käsitystämme vastaamisesta luomalla kattavan kuvan *no*-partikkelilla alkavista erilaisista vastaustyypeistä ja niiden funktioista. Tämä tutkimus tuo siis tärkeän lisän sen tarkasteluun, millä resursseilla välitämme tietoa toisillemme ja mitä

muuta teemme samanaikaisesti – miten tulkitsemme kysymysmuotoisia puheen-vuoroja ja miten reagoimme niihin.

Partikkelit ovat taipumattomia sanoja, jotka eivät osallistu lausuman propositionaaliseen sisältöön, vaan tuovat siihen jonkin lisämerkityksen (ks. esimerkiksi Hakulinen & Sorjonen 1989: 115, ISK 2004, § 794). Puhutussa vuorovaikutuksessa ne toimivat eräänlaisina kontekstivihjeinä, joiden avulla puhuja sijoittaa meneillään olevan lausuman tulkintakehykseen ja antaa vihjeitä sen luonteesta (Gumperz 1982; Hakulinen & Sorjonen 1989: 116–117). Ne siis kertovat jotakin meneillään olevan vuoron suhteesta jo sanottuun ja tulossa olevaan. Tämän vuoksi partikkelien tarkastelu puhutussa keskustelussa vaatii kokonaisten toimintajaksojen tarkastelua.

Vastauksen *no*-alkuisuus kuuluu sellaisiin kielen piirteisiin, joiden merkitystä on hyvin vaikea kuvata kielenpuhujien intuition avulla (esim. *Missä olet? – Kotona* vs. *No kotona.*). Kuulija voi mahdollisesti hahmottaa jonkinlaisen sävyeron, mutta ilman vuorovaikutustilanteen tarkempaa tutkimusta ei ole pääsyä siihen, mitä vastaaja tekee, kun hän aloittaa vastauksensa partikkelilla. Ensisijainen ja tärkein tutkimuskysymykseni onkin seuraava: **Mitä *no*-partikkelilla tehdään vastausvuoroissa¹?** Minkälaisen lisän se tuo vastaukseen? Millaisissa vastauksissa *no*-alkuisuus on tyypillistä? Mikä on partikkelin tehtävä vastauksessa, jossa sen esiintyminen on epätyypillistä? Tarkastelun kohteena ovat siis niin partikkeli kuin vastauksetkin.

Tarkastelen *no*-alkuisia vastauksia neljän vertailusuhteen avulla selvittääkseni, mikä vuorovaikutustilanteessa on lähtöisin partikkelista ja mikä jostakin muusta. Ensinnäkin (1) vertailen keskenään *no*-alkuisia vastauksia ja sellaisia vastauksia, jotka eivät ala *no*-partikkelilla. Toiseksi (2) vertailen erimuotoisia *no*-alkuisia vastauksia ja tarkastelen, miten vastauksen muoto liittyy siihen, mitä vastauksella tehdään. Kolmanneksi (3) pohdin, miten erityyppisiin kysymyksiin annetut vastaukset eroavat toisistaan. Lisäksi (4) vertaan *no*-alkuisia vastauksia muihin *no*-partikkelin esiintymisympäristöihin. Tällä tavoin pääsen paitsi tarkastelemaan partikkelialkuisia vastauksia

¹ Suomen kieli ei tee erottelua sen suhteen, reagoiko vastaus kysymykseen vai johonkin muuhun toimintoon, toisin kuin esimerkiksi englanti, jossa on termit *answer* ja *response* (ks. Sorjonen 1999: 173, alaviite 8). Käytän suomenkielisiä sanoja vastaus ja responssi toistensa synonyymeina, sillä erilaisten responsiivisten toimintojen keinohekoinen erottelu ei ota huomioon kysymysten ja vastausten moninaisuutta, joka on tämän tutkimuksen kannalta tärkeä.

laaja-alaisesti myös porautumaan syvälle itse partikkelin kontekstisidonnaisuuteen ja siihen, onko partikkelilla olemassa merkitys vai vain tiettyjä toimintosidonnaisia käyttöjä.

1.2 Metodi ja teoreettiset lähtökohdat

Tämä tutkimus on vuorovaikutuslingvistinen, eli sen lähtökohtana on, että kielen rakenteet, kuten partikkelit, syntyvät ja muovautuvat puhutussa vuorovaikutuksessa. Vuorovaikutuslingvistiikka (*Interactional Linguistics*) on 2000-luvun alussa käyttöön otettu nimitys funktionaalisen kielentutkimuksen suuntaukselle, joka on ottanut vaikutteita keskustelunanalyysistä (*Conversation Analysis*), kontekstualisointiteoriasta (*Contextualization Theory*) ja lingvistisesta antropologiasta (*Linguistic Anthropology*) (Selting & Couper-Kuhlen 2000, 2001a, 2001b; Couper-Kuhlen & Selting 2001, 2018). Kontekstualisointiteoriasta vuorovaikutuslingvistiikka on omaksunut ajatuksen, että kielelliset rakenteet ja elementit, voivat toimia kontekstivihjeinä, jotka vaikuttavat siihen, miten keskustelijat tulkitsevat toistensa vuoroja ja toimintoja (Couper-Kuhlen & Selting 2018: 8–9). Esimerkiksi kysymyksen tulkintaa kontekstissaan ohjaa muun muassa muoto, sanajärjestys, prosodiset seikat ja kysymyksen sijainti keskustelussa.

Tämän työn metodologinen välineistö on enimmäkseen peräisin keskustelunanalyysistä, joka on sosiologiasta lähtöisin oleva tutkimusmetodi (keskustelunanalyysin kehityksestä ks. Heritage 1996 [1984], Sidnell 2010, Maynard 2013, Sidnell & Stivers 2013). Keskustelunanalyytikko tarkastelee vuorovaikutusta keskustelijoiden yhteisenä saavutuksena. Vuorovaikutuksen motivoijana ei nähdä sääntöjä ja sanktioita vaan se, että keskustelijat tekevät päätelmiä toistensa sanomisista ja ovat selontekovelvollisia toisilleen. Jos kysymys ei saa vastausta, tai se saa tyypillisestä vastauksesta poikkeavan vastauksen, keskustelukumppani tekee sen perusteella päätelmiä siitä, mitä on tapahtumassa, kuten että toinen ei kuullut kysymystä tai ei ole halukas vastaamaan. Vuorovaikutuslingvistiikka eroaa keskustelunanalyysistä lähtökohdiltaan: se on kielen tutkimusta, kun keskustelunanalyysissa ollaan kiinnostuneita vuorovaikutuksen sekventiaalisesta ja sosiaalisesta jäsentyneisyydestä. Vuorovaikutuslingvistiikka selvittää, mitä kielen rakenteilla, kuten esimerkiksi partikkeleilla, tehdään vuorovaikutuksessa tai miten ne muovaavat vuorovaikutusta. Käytännössä vuorovaikutuslingvistiikka voi olla hyvinkin keskustelun-

analyyttistä, eikä eronteko ole aina välttämätöntä tai edes mahdollista, sillä kumpikin tarkastelee keskustelua sosiaalisena toimintana. (Couper-Kuhlen & Selting 2018: 17–18.)

Vuorovaikutuslingvistinen tutkimus noudattaa tiettyjä teoreettisia lähtokohtia, kuten rakenteiden emergenssi ja kontekstisidonnaisuus, sekä tutkimuksen periaatteita, kuten aineiston autenttisuus, kategorioiden empiirisyys ja osallistuja-orientaatio (Couper-Kuhlen & Selting 2018). Näitä myös tässä tutkimuksessa on pyritty toteuttamaan (aineiston empiirisyiden osalta ks. luku 1.4). **Kontekstisidonnaisuudella** tarkoitetaan sitä, että vuorot rakennetaan suhteessa kontekstiin. Keskustelunanalyttisen teorian mukaisesti toiminnot, kuten kysymys ja vastaus, ovat paitsi kontekstista nousevia myös kontekstia luovia (kaksoiskontekstuaalisuus; Heritage 1984a: 242). Tiettyjä kielellisiä rakenteita tarkastellessa on otettava huomioon paikallinen konteksti eli paitsi edeltävä ja meneillään oleva toiminto myös esimerkiksi vuoro (yhden puhujan puhunnos, joka voi sisältää yhden tai useamman toiminnon) ja sekvenssi (toisiinsa liittyneiden toimintojen sarja, kuten kysymys ja vastaus). (Couper-Kuhlen & Selting 2018: 22.) Nämä ovat kielen rakenteen kontekstia samalla tavalla kuin vaikkapa puhelinkeskustelu tai jokin tietty institutionaalinen tilanne. Myös kielelliset rakenteet ovat **emergentejä** eli tilanteesta nousevia (ks. Hopper 1987; Auer & Pfänder 2011) ja samanaikaisesti keskustelijoiden yhteinen saavutus. Vuorovaikutus tapahtuu aina tietyssä ajassa ja tilanteessa, eikä se, miten puhe kulloinkin ja kulloisessakin tilanteessa rakentuu, ole ennalta määrättyä.

Keskustelunanalyysin ja vuorovaikutuslingvistiikan periaatteisiin kuuluu, että analyytikon käyttämät **kategoriat ovat empiirisiä** eli ne nousevat käsitellystä aineistosta. Kuitenkin kielitieteilijä voi nojata myös perinteisiin lingvistisiin kategorioihin, kuten lause ja lauseke, ja tarkastella, miten ne esiintyvät aidossa vuorovaikutuksessa. (Couper-Kuhlen & Selting 2018: 23.) Käsittelen tässä tutkimuksessa muun muassa vastausten muotoilua, jota koskeva terminologia (lausevastaus, lauseke, minimivastaus, verbin toisto) perustuu kielitieteellisiin kategorioihin (ks. luku 4), mutta pyrin osoittamaan, miten näihin kategorioihin orientoitutaan keskustelussa. Analyysin perusteena on **osallistujien orientaatio**. Vuoro tulkitaan esimerkiksi kerrontakysymykseksi, koska keskustelukumppani ottaa sen vastaan pyyntönä kertoa. Samoin jonkin tilanteen tai toiminnon poikkeuksellisuus näkyy siitä, että keskustelijat käsittelevät

sitä itse poikkeuksellisenä. (Mts. 25–26.) Tutkittavana on laaja verkosto asioita: mitä *no*-partikkelilla tehdään, mitä kysymysten vastauksilla tehdään ja mitä *no*-alkuisilla vastauksilla tehdään. Fokuksessa on kuitenkin koko ajan toiminta eli se, miten ihmiset voivat hyödyntää tiettyjä kielen resursseja ollessaan vuorovaikutuksessa muiden kanssa.

Vaikka partikkeleita on mahdollista tarkastella muistakin näkökulmista, *no*-partikkelin kaltaisten vaikeasti määriteltävien ja kuvattavien kielen elementtien tarkastelussa keskustelunanalyysi on hedelmällisin metodi. Se mahdollistaa kielen ja vuorovaikutuksen tarkastelun ajassa etenevänä ja samalla osallistujien orientaatiosta käsin ja suuntaa huomion siihen, miten partikkelin käyttö tai käyttämättömyys todella vaikuttaa siihen, mitä keskustelussa tapahtuu.

1.3 Käsitteitä

Yksi keskeisimmistä käsitteistä keskustelunanalyttisessä tutkimuksessa on toiminta, sillä vuorovaikutusta tulkitaan jatkuvasti osana jonkinlaista toimintaa. Sanana toiminta sekoittuu helposti **toimintoon**, joka on karkeasti ottaen se, mitä yksittäisellä vuorolla tai joskus vuoron rakenneyksiköllä tehdään (ks. *Tieteen termipankki 8.02.2019: Kielitiede: toiminto*). Esimerkiksi kysymys ja vastaus ovat toimintoja. Toiminnoista voidaan rakentaa enemmän tai vähemmän kiinteitä toimintojen ketjuja eli **sekvenssejä**, jotka rakentuvat sen varaan, että yksi toiminto (esimerkiksi kysymys) tekee toisen toiminnon (esimerkiksi vastauksen) rakenteellisesti odotuksenmukaiseksi.

Odotuksenmukaisuuteen liittyy myös **preferenssi**, joka on luonteeltaan siaallinen ilmiö. Yleisemmin preferenssi liitetään vieruspareihin, kuten kutsu ja sen responssi, joissa on ainakin kaksi mahdollista vastausvaihtoehtoa. Toinen vaihtoehto, kutsun vastaanottaminen, on odotuksenmukainen tai ongelmaton ja toinen, kutsun hylkääminen, odotuksenvastainen tai ongelmallinen. Tämä näkyy tyypillisesti keskustelussa siten, että odotuksenmukainen responssi seuraa välittömästi etujäsentään, kun taas odotuksenvastainen vaihtoehto yleensä viivästyy ja sitä selitellään. (Ks. esim. Heritage 1996 [1984]: 261–278.) Joissakin käsittelyissä preferenssi on yritetty venyttää rakenteelliseksi ilmiöksi esimerkiksi niin, että kyllä–ei-kysymyksen ajatellaan preferoivan myönteistä vastausta tai kutsuvan juuri tietynmuotoista responssia (ks. Raymond 2000, 2003), mutta tällainen näkökulma

jättää huomiotta sen, että preferenssissä on kyse sosiaalisista normeista, ei kielen tai vuorovaikutuksen rakenteesta sinällään. Kysymys voi saada monenlaisia vastauksia ilman, että asiassa olisi mitään arkaluontoista tai selitysvelvollisuuden alaista. Toisaalta, kokonaan vastaamatta jättäminen voi olla sosiaalisesti sanktioitava teko, ellei sille löydy selitystä, eli myös kysymysten ja vastausten tapauksessa preferenssi toimii vaihtoehtoisten toimintojen yhteydessä.

Siinä missä toiminto on se, mitä yhdellä vuorolla tehdään, **toiminta** hahmotuu yleensä joksikin laajemmaksi, mitä keskustelijat ovat yhdessä tekemässä. Esimerkiksi Schegloff (2007: 2) määrittelee sekvenssin jonkin toiminnan (*activity*) välineeksi. Toiminta on siis jotakin, joka synnyttää useamman vuoron muodostaman kokonaisuuden, mutta keskustelun dynaamisen luonteen ja kaksoiskontekstuaalisuuden vuoksi siitä on vaikea saada kiinni, eikä mikään velvoita tiettyä keskustelujaksoa arkikeskustelussa muotoutumaan tietyntylaiseksi. Tästä huolimatta keskustelijoilla on päämääriä ja keskusteluissa on tiettyjä tunnistettavia jaksoja, joita lähestyn tässä työssä Linelliltä (2010) peräisin olevilla projektin ja toimintatyyppien käsitteillä. Nämä eivät ole alun perin keskusteluanalyysin välineistöä, ja projektin käsite tarjoaakin mahdollisuuden edetä sekventiaalisesta analyysistä laajempien puheen jaksoiden tarkasteluun.

Projektilla tarkoitetaan jonkin puhejakson laajempaa päämäärää, jota keskustelijat edistävät yhdessä tai erikseen ja joka ei ole samaistettavissa topiikkiin tai sekvenssiin (Linell 2010, Levinson 2013). Se on tietyn keskustelujakson fokus, kuten esimerkiksi yhteisistä järjestelyistä sopiminen. Paikallisesti kysymyksen itsensä päämäärä on saada vastaus, ja esimerkiksi esisekvenssin päämäärä on varmistaa mahdollisuus seuraavalle toiminnolle. Projekti taas ulottuu sekvenssin rajojen ulkopuolelle, eikä tietty projekti ole sidoksissa tietynlaisiin toimintoihin tai sekvensseihin. Jos projektina on vaikkapa saada keskustelukumppani auttamaan jossakin, voi apua tarvitseva esimerkiksi kertoa ongelmasta ja odottaa avuntarjousta, kysyä neuvoa tai pyytää suoraan apua. (Levinson 2013: 119–122.) Linellin (2010: 36) mukaan diskurssi rakentuu kommunikatiivisista projekteista, joita voi kuvata viiden tunnuspiirteen kautta:

1. Projektit etenevät dynaamisesti paikallisena ongelmanratkaisuna. Ne ovat vain osin suunniteltuja ja tiedostettuja.

2. Projektien osallistujaroolit ovat asymmetriset: ne ovat yhteisiä dialogisia saavutuksia, mutta osallistujilla on niissä yleensä erilaiset roolit, ja ne ovat siis vain osin jaettuja.
 3. Yksittäiset projektit ovat usein osa jotakin toista, suurempaa projektia.
 4. Projektien koko vaihtelee.
 5. Projektit ovat monimuotoisia, ja niillä tehdään tyypillisesti useita asioita samaan aikaan.
- (Linell 2010: 28–39.)

Projekti on pyrkimys tehdä tai saavuttaa jotakin useammasta kuin yhdestä vuorosta koostuvalla keskustelujaksolla, jota kutsun **toimintalinjaksi**. Se on useimmiten lähtöisin yhdeltä keskustelijalta. Käytän tässä yhteydessä samalinjaisuuden ja erilinjaisuuden käsitteitä kuvaamaan keskustelukumppanin roolia ja toimintaa. Samalinjaisuudella tarkoitetaan vuoron toiminnallista ja rakenteellista mukautuvuutta keskustelussa (esimerkiksi samalinjainen reaktio kysymykseen on vastaus) (ks. Stivers 2008, Steensig 2012, Stivers et al. 2011). Venyttäen tässä käsitettä toiminnoista projektiin. Keskustelukumppani voi osoittaa samalinjaisuutta projektin kanssa toimimalla tavalla, joka edistää projektia, ja erilinjaisuutta toiminnalla, joka vie keskustelua toiseen suuntaan.

Projektit voivat olla hyvinkin pieniä ja paikallisia. Linell (2010) kutsuu laajoja, usein tunnistettavia toimintakokonaisuuksia toimintatyypeiksi (*communicative activity type*). Ne ovat konventionaalistuneita projekteja, ja niillä on myös omat tunnistettavat piirteensä:

1. Toimintatypit ovat usein tunnistettuja ja niillä on konventionaalinen nimi (kuten työhaastattelu).
 2. Niillä on tietyt odotukset ja tarkoitus.
 3. Ne voivat koostua erilaisista osista, jotka seuraavat toisiaan ja joiden osanottajat ovat ainakin osittain samat.
 4. Jotkut toimintatypit liittyvät tiettyihin instituutioihin.
- (Linell 2010: 42–43.)

Lähestyn tutkimuksessani toimintaa projektien kautta, mikä tarkoittaa sitä, että hahmotan keskustelussa jonkinlaisia päämääriä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että keskustelijat

olisivat aina tietoisesti pyrkimässä johonkin tai että heidän intentionsa olisi todennettavissa ulkopuolisen tarkkailijan silmin. Keskustelussa kuitenkin on olemassa potentiaali muodostaa sekvenssiä laajempia motivoituja toimintakokonaisuuksia, joilla ei ole ennalta määrättyä rakennetta ja jotka muotoutuvat keskustelijoiden neuvottelun tuloksena. Projekti ei ole **topiikki** eli puheenaihe, mutta johonkin topiikkiin orientoituminen voi olla keskustelussa projektina. Tätä käsittelen tarkemmin luvussa 6.

1.4 Aineisto

Tutkimusaineistoni koostuu tallennetuista puhelin- ja kasvokkaiseskusteluista, jotka ovat peräisin Helsingin yliopiston Keskusteluntutkimuksen arkistosta. Kaikki valitut keskustelut ovat arkikeskusteluja. Koska keskustelut ovat oikeiden ihmisten aidoista vuorovaikutustilanteista, esitettävistä litteraatioista on tapana muuttaa tiedot, joiden paljastuminen voisi uhata keskustelijoiden yksityisyyttä. Näin olen tehnyt. Kaikkiin esitettyihin aineistokatkelmiin on merkitty esimerkin numero (esimerkiksi 2_5), jossa ensimmäinen numero on luvun numero ja jälkimmäinen esimerkin järjestysluku. Numeroa seuraavat sen keskustelun arkistosignumi, josta esimerkki on peräisin (esimerkiksi Sg355), sekä keskustelun tyyppi (kasvokkaiseskustelu, lankapuhelinkeskustelu tai matkapuhelinkeskustelu).

Tutkimusaineisto koostuu useammasta osa-aineistosta, joita olen käyttänyt eri tarkoituksiin. Aineisto 1 (Taulukko 1) on tutkimuksen pääaineisto, jota on käytetty kysymysten ja vastausten kvalitatiiviseen tarkasteluun. Keskustelut on valikoitu Helsingin yliopiston Keskusteluntutkimuksen arkistosta sen perusteella, että ne olivat valmiiksi litteroituja, sisälsivät runsaasti *no*-partikkeleita ja muodostivat yhdessä sopivan monipuolisen kokoelman, jossa on niin kasvokkais-, lanka- kuin matkapuhelinkeskusteluja. Olen kerännyt näistä tarkkaan analyysiin kaikki *no*-alkuiset vastaukset interrogatiivi- ja deklaratiiivimuotoisiin kysymyksiin. Esiintymiä on yhteensä 155. Tämän lisäksi olen kerännyt osasta näistä (merkitty taulukkoon kursiivilla) kaikki interrogatiivit sekä deklaratiivivuotoiset kysyvät vuorot. Kysyviksi tulkitsemiani vuoroja on matkapuhelinkeskusteluissa 139, ja niiden vastauksista 31 (22 %) alkaa *no*-partikkelilla. Kasvokkaiseskusteluissa kysymyk-

siä on 92 ja niiden *no*-alkuisia vastauksia 8 (8,7 %). Tätä osa-aineistoa olen hyödyntänyt luvuissa 5–7.

Taulukko 1. Tutkimuksen pääaineisto.

Signumi	Keskustelun tyyppi	Puheluiden määrä	Kesto
Sg 112–113 ²	lanka- ja matkapuhelin	16	1 t 45 min
Sg 141–143	lankapuhelin	37	3 t 25 min
Sg 344	matkapuhelin	7	8 min
Sg 400	matkapuhelin	11	53 min
Sg 401	matkapuhelin	6	49 min
Sg 404	matkapuhelin	4	36 min
Puhelinkeskusteluja yhteensä		80	
Sg 151	kasvokkaiskeskustelu	1	1 t 7 min
Sg 355	kasvokkaiskeskustelu	1	1 t
Kasvokkaiskeskusteluja yhteensä		2	
Keskusteluja yhteensä		82	9 h 43 min

Aineisto 2 (Taulukko 2), joka pitää osittain sisällään aineiston 1, on kerätty valmiiksi litteroidusta aineistosta luvun 3 kvantitatiivista analyysia varten sillä periaatteella, että se edustaa kattavasti erilaisia Keskusteluntutkimuksen arkistossa olevia keskustelutyyppejä (kasvokkaiskeskustelu, lankapuhelinkeskustelu ja matkapuhelinkeskustelu). Aineiston tarkempi erittely löytyy luvusta 3.1. Partikkelit on haettu tekstinkäsittelyohjelman hakutoiminnolla, minkä vuoksi sellaiset esiintymät, joissa on välissä litterointimerkki (esimerkiksi *n/o*) tai jotka on lyhennetty (*n'*) eivät ole valikoituneet mukaan. Tutkimusasetelman sekä tutkimusaineiston keruutavan vuoksi *no*-partikkelin äänteellinen variaatio (esimerkiksi *n'*, *noh* ja *no::*) jää tarkastelun ulkopuolelle, mikä on mahdollinen puute, sillä eri varianteilla voi olla systemaattisia vuorovaikutuksellisia eroja. Käsittelen kuitenkin tässä tutkimuksessa kaikkia variantteja samana partikkelina keskittyen siihen, mitä yhteistä niillä on.

² Taulukossa yhdessä esiintyvät signumit ovat osa samaa puheluserjaa.

Taulukko 2. *Kvantitatiivisen analyysin aineisto.*

Signumi	Keskustelun tyyppi	No-partikkeleita
Sg 001–7 (vain osittain)	kasvokkaiskeskustelu	37
Sg 008	kasvokkaiskeskustelu	13
Sg 009	kasvokkaiskeskustelu	13
Sg 013	kasvokkaiskeskustelu	16
Sg 039	kasvokkaiskeskustelu	3
Sg 052	kasvokkaiskeskustelu	24
Sg 067	kasvokkaiskeskustelu	22
Sg151	kasvokkaiskeskustelu	36
Kasvokkaiskeskusteluissa yhteensä		164
Sg 080	lankapuhelin	43
Sg 094–7	lankapuhelin	337
Lankapuheluissa yhteensä		380
Sg344	matkapuhelin	14
Sg400	matkapuhelin	50
Sg401	matkapuhelin	44
Sg404	matkapuhelin	17
Sg405	matkapuhelin	39
Matkapuheluissa yhteensä		164
No-partikkeleita yhteensä		708

Näiden kahden aineiston lisäksi olen käyttänyt kahta sivuaineistoa havainnollistaakseni tiettyjä ilmiötä. Luvun 5.2 analyysin tueksi koostin kokoelman *missä*-kysymyksistä ja niiden vastauksista. Tätä varten kävin läpi kaikki Keskusteluntutkimuksen arkiston (vuonna 2016) valmiiksi litteroidut keskustelut. Tämä aineisto on siis laajempi kuin muut osa-aineistot ja pitää sisällään ne kaikki. Hain sieltä tekstinkäsittelyohjelman hakutoiminnolla kaikki kysymykset, jotka sisältävät sanan *missä*, *mistä*, *mihin* tai *minne*. Tässäkin tapauksessa siis pois ovat jääneet suurimmaksi osaksi sellaiset tapaukset, joissa on litterointimerkki välissä.

Taulukko 3. Missä-kysymysten saamat vastaukset.

	Lausekevastaus	Lausevastaus	Mukautumaton³	Yhteensä
No-alkuinen	5	8	3	16
Partikkeliton	32	20	3	55
Yhteensä	37	28	6	71

Luvussa 3.4.1 esittelen *no*-partikkelin käyttöä puhelinkeskustelujen alussa. Saadakseni kattavamman kuvan ilmiöstä kävin erikseen kvantitatiivisesti läpi joukon sekä lankapuhelinkeskustelujen että matkapuhelinkeskustelujen aloituksia. Tähän tarkasteluun mukaan otetut keskustelut näkyvät taulukossa 4. Matkapuhelinkeskustelujen pienempi määrä johtuu siitä, että niitä on arkistossa tarjolla vähemmän kuin lankapuhelinkeskusteluja.

Taulukko 4. Puhelinkeskustelujen alkujen analyysin aineisto.

Lankapuhelinkeskustelut		Matkapuhelinkeskustelut	
Signumi	Puhelujen määrä	Signumi	Puhelujen määrä
Sg 94–97	32	Sg 112–113	2
Sg 111	7	Sg 344	6
Sg 112–113	13	Sg 399	12
Sg 141	11	Sg 400	15
Sg 142	8	Sg 404	3
Sg 143	19	Sg 405	2
Yhteensä	90		40

On huomionarvoista, että aineisto koostuu suurimmaksi osaksi puhelinkeskusteluista, minkä vuoksi tutkimus ei tuota tietoa siitä, mitä mahdollisia eroja *no*-partikkelin tai *no*-alkuisten vastausten käytöllä on puhelinkeskusteluissa ja kasvokkaisskeskusteluissa, ja tarkastelu saattaa olla korostuneen keskittynyt tapauksiin, jotka ovat tyypillisiä puhelinkeskusteluille.

³ Mukauttamattomilla tarkoitan sellaisia responsiivisia vuoroja, jotka eivät anna vastausta esitettyyn kysymykseen. Tällainen responssi voi olla esimerkiksi ”en tiedä”.

1.5 Työn rakenne

Tämä työ koostuu kuudesta sisältöluvusta (luvut 2–7), joista kolmas sekä luvut 5–7 ovat varsinaisia analyysilukuja. Luvut 2 ja 4 taustoittavat varsinaista analyysiä partikkelien ja *no*-partikkelin sekä kysymysten ja vastausten osalta. Luvussa 2 esittelen ensin yleisesti partikkelien roolia vuoron alussa sekä aikaisempaa tutkimusta *no*-partikkelista ja muiden kielten samankaltaisista partikkeleista. Luvussa 3 taas käyn läpi sitä, millaisissa sekventiaalisissa asemissa lausumanalkuinen *no* esiintyy ja mitä sillä tehdään. Tämä osio sisältää siis analyysia niistä ympäristöistä, joihin tämä työ ei suurimmaksi osaksi keskity. Sen vuoksi suurimman huomion saavat responsiiviset vuorojen sijaan *no*-alkuiset siirtymät eli aloittavat vuorot, joiden analyysi toimii taustana *no*-alkuisten vastausvuorojen tarkastelulle.

Työn varsinaisen fokuksen muodostavat vastaukset kysyviin vuoroihin, joita taustoitin luvussa neljä. Käsittelen niitä etujäseniä, jotka voivat saada *no*-alkuisen vastauksen. Tässä luvussa esittelen myös termejä, joita tulen myöhemmissä luvuissa käyttämään, sekä käyn tarkemmin läpi analyysilukujen rakentumista. Luvussa 5 käsittelen *no*-alkuisia vastauksia tiedonhakukysymyksiin ja luvussa 6 kerrontakysymyksiin. Luvussa 7 vertaan niitä muutamiin tapauksiin, joissa kysyvällä vuorolla haetaan jotakin muuta kuin tietoa tai kerrontaa, ja luvussa 8 pohdin sitä, mitä tämä kaikki kertoo *no*-partikkelista ja vastaamisesta itsessään.

2 Partikkeleista

2.1 Partikkelit ja vuoronalkuisuus

Iso suomen kielioppi (ISK) on paitsi viimeisin ja laajin suomen kieliopin kuvaus myös ainoa, joka käsittelee kirjoitetun kielen lisäksi puhuttua kieltä. Siinä partikkeli määritellään taipumattomaksi sanaksi, joka ei voi saada omia määritteitä eikä toimia itse määritteenä (ISK 2004, § 792). Tämä määritelmä erottaa siis partikkelin vajaasti taipuvista adverbeista ja adpositioista, toisin kuin fennistiikan perinteessä on ollut tapana (Herlin & Seppänen 2003).

ISK listaa partikkeleille kuusi keskeistä ominaisuutta, joiden perusteella ne voi määritellä partikkeleiksi. Partikkelit

- ovat syntaktisesti valinnaisia⁴
- eivät ole kysyttävissä, kiellettävissä tai fokusoitavissa
- eivät saa täydennyksiä tai määritteitä
- esiintyvät lauseessa liitynnäisinä
- eivät taivu
- ovat prosodisesti muiden sanaluokkien sanoista poikkeavia. (ISK 2004, § 794.)

Listan viimeinen osa tarkoittaa sitä, että jotkut partikkelit eivät saa sanapainoa lainkaan, kun taas jotkut partikkelit muodostavat lausuman yksinään ja näin ollen saavat kokonaisen lausuman prosodian.

Partikkelien runsas käyttö on tunnusomainen piirre välittömässä ja spontaanissa keskustelussa. Östman (1982) esittää, että muunlaisissa tilanteissa ne simuloivat välittömyyttä. Kirjoitetun kielen osalta hän mainitsee vuorovaikutteisen kirjoittamisen sekä keskustelun imitoimisen fiktiossa. (Mas. 155.) Kalliokoski (1998) on tarkastellut pragmaattisia partikkeleita kirjoitetussa fiktiossa, jossa ne luovat puheenomaisuuden tuntua ja samalla toimivat jäsentävässä tehtävässä. Niiden avulla fiktiivinen kertoja voi esimerkiksi osoittaa näkökulman muutoksia, asennon vaihdoksia ja kertomuksen rajakohtia (mas. 208–209). Puhutussa vuorovaikutuksessa esimerkiksi

⁴ Toisaalta ISK listaa partikkeleiksi myös konjunktiot, jotka eivät ole syntaktisesti valinnaisia.

intonaatiolla ja prosodially on kontekstivihjeinä samansuuntaisia tehtäviä kuin partikkeleilla, mutta niitä ei voida kirjoituksessa helposti tuoda esille (mas. 193–194, 208–209; Biber 1988: 38, Georgakopoulou 1997: 149; myös Haapanen 2017). Kalliokoski esittää, että tämän vuoksi puhetta esittävässä kirjoituksessa partikkelien vastuulle jäisi enemmän tehtäviä kuin autenttisessa puheessa (mas. 210). Varsinainen tutkimus siitä, onko intonaatiolla ja partikkeleilla joissain tapauksissa samanlaisia tehtäviä tai onko partikkeleilla laajempi rooli puhetta esittävässä kirjoituksessa kuin puheessa, kuitenkin enimmäkseen vielä puuttuu.

Kieltenvälissä vertailuissa suomen on esitetty olevan partikkelirikas kieli (esimerkiksi Heinemann & Koivisto 2016: 84). Tällä tarkoitetaan esimerkiksi sitä, että kun englannin kielessä tilanmuutosta merkitään partikkelilla *oh* (Heritage 1984b), ovat sen suomalaisia vastineita esimerkiksi *aa*, *aha*, *ai*, *aijaa* ja *ai nii*, joilla on kullakin omat tehtävänsä ja esiintymisympäristönsä (Koivisto 2013, 2015a, 2015b, 2016, 2017a). Couper-Kuhlen (2009: 117) on englannin- ja saksankielisiä keskusteluja analysoidessaan tuonut esiin sen, että näillä kielillä on erilaiset leksikaaliset resurssit. Siinä missä saksassa, joka myös on partikkelikieli, jokin eron tekemiseen käytetään eri partikkeleita, englannissa se tehdäänkin foneettisella ja prosodisella variaatiolla.

Suomen partikkelien runsaus näkyy esimerkiksi ISK:n partikkelien käsittelyssä. Eri partikkeliryhmien jäsenten listauksessa (ISK 2004, § 792) on yli 150⁵ eri partikkelia. Osalla näistä on tehtäviä useammassa ryhmässä, kun taas osa esiintyy vain yhdessä. ISK jakaa partikkelit yhteentoista ryhmään: interjektioihin ja huomionkohdistimiin, dialogipartikkeleihin, lausumapartikkeleihin, konjunktioihin, suunnittelu- partikkeleihin, modaalipartikkeleihin, sävypartikkeleihin, fokuspartikkeleihin sekä intensiteettisanoihin ja likimäärän ilmaisimiin (taulukko 5). Näistä *no*-partikkeli kuuluu yksin vuoron muodostavana dialogipartikkeleihin ja lausuman⁶ alussa esiintyvänä

⁵ Listauksessa ovat mukana myös liitepartikkelit (esimerkiksi *-pA* ja *-hAn*), jotka eivät muodosta omaa sanaansa.

⁶ Käytän lausumaa tässä työssä synonyymisesti (kielellisen) vuoron rakenneyksikön kanssa. Lausuma on puheessa tai kirjoituksessa esiintyvä toiminnallinen yksikkö (ISK 2004, § 864), kun taas vuoron rakenneyksikkö on vuoron toiminnallinen yksikkö (ISK 2004, § 1004), joka voi olla joko puhetta tai muuta toimintaa, kuten eleitä (vuoron rakenteesta suomeksi ks. Hakulinen 1997: 36–45).

lausumapartikkeleihin. Tässä tutkimuksessa mielenkiinnon kohteena on lausuma-partikkeli-*no*.

Taulukko 5. *Partikkeliryhmät (ISK 2004, § 792, asetelma 129).*

INTERJEKTIOITA ah, aah, aih, hihuu, huhhuh, hui, hyi, häh, höh, hm, mmm, oioi, pah, puh, pyh; hep, hiiop, seis; jess, kas (vain), oho, vau, yäk, äh, äš, kääk, häh, tä HUOMIONKOHDISTIMIA hei, hoi, haloo, pst; kato, kuule; muuten	DIALOGIPARTIKKELEITA ahaa, aha, ai, jaa, j(a)aha, vai niin; joo, juu, mm, niin, no, aivan, kyllä, just, juuri, okei, tä, hä(h), (jees)
LAUSUMAPARTIKKELEITA ai, kai, -kO; mite(n)s, tokko, vai, entä; ja, et, eli, elikkä; sen kun, ni, viel(ä); no, ka, vaikka(pa); kato, mut(ta), muuten, jos(pa), kun(pa)	KONJUNKTIOITA JA, ETTÄ, JOTTA, ELI, MUTTA, TAI, VAI, SILLÄ; KOSKA, KUN, JOS, VAIKKA SUUNNITTELUPARTIKKELEITA eiku, niinku, siis, tai; t(u)ota, t(u)ota noin; jotenkin, ni(i)nku(n), silleen, tavallaan
MODAALIPARTIKKELEITA tietysti, tietenkin, varmaan(kin), kai, ehkä, kaiketi, kenties, lie(nee), kyllä, toki, totta kai, tuskin, ei; muka(mas), kuulemma, tiemmä, näemmä, näet	SÄVYPARTIKKELEITA aina, ny(t), sit(ten), vast(a), viel(ä), -hAn, -pa(s)/pä(s), ihan, kyl(lä), oikein, oikeestaan, sitä, tosiaan, vaan, vähä(n), melkein
FOKUSPARTIKKELEITA myös, -kin, -kAAn; jopa, peräti, vieläpä, ainoastaan, pelkästään, vain, etenkin, varsinkin, vallankin, juuri, just; itse, ainakin, edes, saati, hädin tuskin; tasan, tarkalleen, täsmälleen, jo, vielä, enää	INTENSITEETTISANOJA aivan, ihan, oikein, niin, (noin, näin), hyvin, kovin, perin, sangen, varsin, ylen, kyllin, tasan, tosi, täys(in), (ei) järin ~ kovin ~ erityisen LIIKIMÄÄRÄN ILMAISIMIA aika, melko, noin, joku, jotain, siinä

Aineistoni *no*-partikkeleista valtaosa (70 %) sijaitsee vuoron alussa (ks. tarkemmin luku 3.1). Näiden vuoronalkuisten esiintymien joukkoon lukeutuvat myös kysymysten vastauksissa sijaitsevat *no*-partikkelit. Ei ole sattumaa eikä yhdentekevää, että partikkelit kasautuvat vuorojen alkuihin, sillä vuoron alussa puhuja osoittaa, miten alkava vuoro suhteutuu edellä sanottuun ja tulevaan.

Vastaanottajalle keskustelukumppanin vuoron alku on merkittävä ainakin kahdella tapaa. Yhtäältä kuulija saa tietoa vuorottelun jäsentämiseen sen perusteella, millainen ja kuinka pitkä vuoro alun perusteella on ennakoitavissa, toisaalta taas vuoron alku osoittaa, miten vuoro suhteutuu meneillään olevaan sekvenssiin, eli palvelee sekvenssijäsennystä (Sorjonen 1989a: 144–145). Vuorot ovat usein jäsentyneet niin, että puhuja projisoi jo vuoron alussa, mitä toimintoa vuoro edustaa ja kuinka pitkä se tulee olemaan. Esimerkiksi se, että vuoro on muodoltaan interrogatiivilause, käy useimmiten

ilmi jo alusta. Suomen kielessä interrogatiivinen aines (kuten interrogatiivipronomini tai interrogatiivinen adverbi tai adjektiivi) on tyypillisesti alkuasemainen⁷ (ISK 2004, § 1678). On myös kokeellista näyttöä, että suomen kielessä väitelauseet alkavat prosodisesti matalammalta kuin kysymys- ja käskylauseet (Hirvonen 1970: 26), eli lausumanalkuinen intonaatio toimii myös kontekstivihjeenä. Näin keskustelukumppani osaa odottaa esimerkiksi kysymystä tai pyyntöä jo heti vuoron alettua. Lisäksi erilaiset syntaktisesti irralliset ainekset, kuten partikkelit ja kiteytyneet fraasit, jolla osoitetaan vuoron suhdetta meneillään olevaan keskusteluun, sijaitsevat tyypillisesti alussa (Schegloff 1987: 71–73, Sorjonen 1989a: 129–145). Tällaisia voivat olla esimerkiksi väärän osoitteen merkit (*misplacement marker*; suomennos Tieteen termipankki 19.06.2018: Kielitiede:väärän osoitteen merkki) (Schegloff & Sacks: 1973), joilla tuodaan ilmi, että alkava vuoro ei liity juuri sanottuun tai tulee keskustelussa kohdassa, joka ei ole sille tavanomaisin.

Aikaisempi tutkimus (ks. esimerkiksi Heritage & Sorjonen 2018) on osoittanut, että se, mitä partikkelilla tehdään, voi vaihdella suurestikin partikkelin tai partikkelialkuisen vuoron sekventiaalisesta positioista riippuen. Positiolla tarkoitetaan vuoron asemaa sekvenssissä. Esimerkiksi kysymys–vastaus-sekvenssissä ensimmäisessä positiossa on kysymys, toisessa vastaus ja kolmannessa mahdollinen reaktio vastaukseen. Sellaiset monikäyttöiset partikkelit, kuten suomen *no* tai englannin *well* (Heritage 2015, 2018), voivat esiintyä kaikissa mahdollisissa positioissa. Seuraavissa lyhyissä katkelmissa *no*-partikkeli esiintyy ensimmäisessä (2_1), toisessa (2_2) ja kolmannessa positiossa (2_3).

Esimerkki 2_1 (matkapuhelinkeskustelu, Sg 400_1)

01 Ä: → **no** onks ↑toi Tommiki:.
 02 (1.0)
 03 L: em- ei. (.) em_mä tiiä.

Esimerkki 2_2 (matkapuhelinkeskustelu, Sg112 B4)

01 M: ↑missäs sää oot,
 02 T: → ↑**no** ↓ko↑to:na?

⁷ Tämä ei ole vain suomen kieltä koskeva piirre, vaan on tyypillistä, että eri kielissä interrogatiivinen aines sijaitsee joko intonaatioyksikön (lausuman) alussa tai lopussa (Thompson 1998).

Esimerkki 2_3 (lankapuhelinkeskustelu, Sg 80_A2)

01 M: aha. koskahan se mahtaa saapua,
02 (0.8)
03 T: #em:mä tiiä# mut se just lähti
04 ni #ei-# >tai siis< se lähti tota
05 tu#n-# ↑puol tuntia sitte,
06 M: → no ei se sitte varmaa ihan äkkiä tule,

Kaikissa näissä esimerkeissä ensimmäisen position vuoro on kysymys (jokaisessa rivillä 1) ja toisen position vuoro on vastaus kysymykseen. Esimerkissä 2_3 vastaus ei kuitenkaan anna pyydettyä informaatiota vaan jonkinlaisen selvityksen, jonka varassa kysyjä voi tehdä päätelmän. Sellaisen hän tekeekin rivin 6 kolmannen position vuorossa, jolla hän paitsi ottaa vastaan annetun vastauksen myös osoittaa sen relevanssin esitetyn kysymyksen kannalta.

No- ja *well*-partikkelien kaltaiset monikäyttöiset kielenaineokset saavat merkityksensä vasta paikallisessa kontekstissaan, joka pitää sisällään paitsi vuoron sekventiaalisen aseman myös toiminnon ja toiminnan⁸, jonka osana vuoro on.

2.2 Vuoronalkuisten partikkelien merkityksestä ja käytöstä

Yksi kysymys, johon tämä tutkimus hakee vastausta, on se, onko *no*-partikkelilla olemassa jokin merkitys vai vain tilannesidonnaisia käyttöjä. Partikkelien merkityksiä pohdittaessa on usein päädytty etsimään jonkinlaista abstraktia ydinmerkitystä, joka kattaa myös variaation, mutta on yhä avoin kysymys, onko tällainen kuvaus aika kaikista tarkoituksenmukaisin tai kuvaako se todellisuutta. *No*-partikkelin kaltaiset elementit tuntuvat pakenevan yksiselitteisiä määritelmiä, mikä jo itsessään kertoo jotakin merkityksen konstruoinnin vaikeudesta.

Partikkelien merkitystä on pyritty kuvaamaan eri lähestymistavoissa erilaisien kielen funktioiden kautta. Esimerkiksi Schiffrin (1987) kuvaa diskurssin rakentuvan viidestä toisiinsa limittyneestä tasosta tai rakenteesta (*exchange structure, action*

⁸ Toiminto on karkeasti ottaen se, mitä yksittäisellä vuorolla tehdään, kun taas toiminta on jotakin laajempaa, mitä keskustelijat ovat yhdessä tekemässä, ja se voi kattaa useita toimintoja ja sekvenssejä.

structure, ideational structure, participation framework ja *information state*), ja eri partikkeleiden eli diskurssin merkitsimien (*discourse markers*) tehtävät liittyvät näihin tasoihin. Jokaisella diskurssin merkitsimellä on siis lopulta vain yksi päätehtävä, joka sitoo sanotun tiettyyn tasoon, ja mahdollisia toissijaisia funktioita, jotka sitovat ne johonkin toiseen tasoon. Näin ne pitävät yllä diskurssin koherenssia. (Mts. 320.) Esimerkiksi englannin *oh*-partikkelin (diskurssin merkitsimen) ydintehtävä on merkitä siirtymää informaation tilassa (*information state*), mutta sekundaaristi se toimii myös osallistumiskehikossa (*participation framework*) ja toimintorakenteessa (*action structure*) (mts. 316). Näin lopulta jää kyseenalaiseksi, onko ydinmerkitykseksi nimetty lainkaan ensisijainen ja miksi näin olisi, jos se ei olekaan kuvauksena kattava. Samantyyllisesti esimerkiksi Maschler (2009) jakaa diskurssin merkitsimet intersubjektillisella, tekstuaalisella ja kognitiivisella alueella (*realm*) toimiviin.

Myös keskusteluanalyttisessä tutkimuksessa joillekin partikkeleille on pyritty jäljittämään jonkinlainen kuvaus, ”kokonaismerkitys”, jonka alle kaikki sen käytöt sopivat. Esimerkiksi englannin *oh*-partikkelin on esitetty olevan tilanmuutoksen merkitsin (*change-of-state token*; Heritage 1984b, 1998, 2018) ja *well*-partikkelin yleinen merkitsin sille, että alkavassa vuorossa puhuja asettaa oman näkökulmansa tai projektinsa ensisijaiseksi edellä sanottuun nähden (Heritage 2015, 2018). Samalla tavalla puhujan oman näkökulman etualaistamiseen on liitetty myös puolan *no* (Weidner 2018) ja venäjän *nu* (Bolden 2018) vastausvuoroissa. Kaikki nämä kuvaukset kuitenkin pitävät sisällään monia, tilanteesta täsmentyviä käyttöjä.

Myös kieltenväliset vertailut tuovat lisänäkökulmia siihen, miten partikkelit suhteutuvat toimintoihin. Esimerkiksi tilanmuutoksen merkitsimiä (suomessa esimerkiksi *aijaa*, *aha*, *oho*, *ai niin*) on monissa kielissä useita (vs. englannin *oh*) (Heinemann & Koivisto 2016). Englannin *well*-partikkelia vastaaviksi ja sen eri käyttöjä heijasteleviksi on kuvattu esimerkiksi espanjan *bueno*- ja *pues*-partikkeleita, joista *pues* osoittaa kysymyksen olevan ongelmallinen ja *bueno* vastauksen olevan rakenteellisesti epäodotuksenmukainen (C. Raymond 2018), ja korean *kulssey*- ja *kulenikka*-partikkeleita, joilla kummallakin osoitetaan jonkinlaista ongelmaa suhteessa kysymykseen. Partikkelin valinnalla tuodaan ilmi, millainen ongelma on kyseessä. (Kim 2018.) Eri kielten partikkelien mahdolliset käännösvastineet voivatkin olla monenlaisia kontekstista

riippuen, kuten Sorjonen (2018b) on nostanut esiin tarkastellessaan suomen kielen käännösvastineita englannin *oh*-partikkelille.

Partikkelin tulkinnan kannalta olennaista on sen vuoron sijainti, jonka osana partikkeli esiintyy. Tämä näkyy keskustelussa esimerkiksi tilanteissa, joissa puhuja toistaa aikaisemmin sanomansa mutta jättää ensimmäisessä vuorossa esiintyneen partikkelin toistamatta (Heritage & Sorjonen 2018: 10–11), kuten englanninkielisessä esimerkissä 2_4.

Esimerkki 2_4 (Heritage & Sorjonen 2018: 11 [Schegloff 2004: 103–104])

01 Rose: N'what's on yer agenda tuhm::orr:ow=nothing?
02 (2.0)
03 May: → Well=I'm going out tomorrow ni:ght.
04 (0.2)
05 Rose: Huh.
06 (0.3)
07 May: → Going out tomorrow night.=
08 Rose: =Who yih going with.

Partikkeli on vahvasti sidoksissa siihen toimintoon, jonka osana se on, eikä toiminto pysy samana, vaikka sama puhuja toistaisi täysin samat sanat. Rivin 7 vuoro ei ole pelkästään vastaus rivin 1 kysymykseen, kuten rivin 3 ensimmäinen vastaus on, vaan se on myös responssi avoimeen korjausaloitteeseen (rivi 5: *huh*).

Esimerkissä 2_5 taas puhuja muokkaa vuoroaan, jonka hän on todennäköisesti aloittanut jo aikaisemmin (rivi 8), sopimaan samanaikaisesti esitetyn kysymyksen vastaukseksi aloittamalla sen *no*-partikkelilla.

Esimerkki 2_5 (puhelinkeskustelu, Sg 112_B9)

01 V: .hhh hh mää sain tänää Kimmolta @vie:stit?@
02 M: fsa:it vaif mitä sä s[ait.]
03 V: [>teks]tivistin.<
04 .hh fs'oli iha:naf @kuis Helsingi@. .hh
05 (0.7)
06 V: terveisin, mörkö-Kimmoh. hi hi
07 M: (h)AI(h)jaa,
08 V: → .hhh [fja sit-]
09 M: [f lähetik]sää taka:s.f=
10 V: → =no' sit mää lähe:tin sille ku me oltii
11 au:tossa?

Esimerkkikatkelman toistetussa vuorossa vaihtuu paitsi toiminto myös puhujan toiminnon sekventiaalinen asema, kun alkaneesta ensimmäisen position kerronnasta (rivi 8) tulee *no*-alkuinen toisen position vuoro (vastaus, rivi 10). Rivin 8 kerronta siis keskeytyy päällekkäispuhunnan vuoksi, ja rivillä 9 Missu esittää kysymyksen (*lähetiksää taka:s*), jonka vastaukseksi *no*-alkuinen vuoro asettuu.

Vuoronalkuiset partikkelit osoittavat, millaisessa suhteessa alkava vuoro on edeltävään ja tulevaan puheeseen. Lähtökohtaisesti keskustelussa kaikki toiminnot ovat sekä kontekstista nousevia että kontekstia luovia (Heritage 1984a: 242), eli jokainen vuoro, partikkelilla alkava tai partikkeliton, tulkitaan jonkinlaista suhdetta sekä edeltävään että tulevaan osoittavaksi. Vuoronalkuisella partikkelilla tämä suhde tehdään syystä tai toisesta näkyväksi. Heritage ja Sorjonen (2018: 13–15) nostavat esiin, että vuoronalkuiset partikkelit voivat olla eri käytöissään eteenpäin tai taaksepäin katsovia eli orientoitua enemmän joko siihen, mikä on vuoron suhde jo sanottuun, tai siihen, millä lailla vuoro muokkaa tulevaa keskustelua. He esittävät, että vaikka monet partikkelit ovat sekä eteenpäin että taaksepäin katsovia (esimerkiksi ruotsin *okej*, Lindström 2018), on jompikumpi näistä orientaatioista useimmiten yleisempi. Esimerkiksi Heritage (2018: 128) kuvaa *oh*-partikkelia puhujan mielenliikkeitä ilmaisevaksi ja kaikissa tilanteissa taaksepäin katsovaksi, kun taas *well* on hänen mukaansa aina eteenpäin katsova ja kertoo jonkinlaisesta poikkeamasta edellä esitetystä (ks. taulukko 6).

Heritage ja Sorjonen (2018: 13–15) toteavat, että jo sijainnin perusteella on todennäköisintä, että ensimmäisessä positiossa sijaitseva partikkeli olisi eteenpäin katsova. Toisessa positiossa eli vastausvuoroissa taas partikkelit ovat yleisemmin, vaikkakaan eivät yksinomaisesti, taaksepäin katsovia. Esimerkiksi kysymysten vastauksissa Heritagen analysoimista *oh*- ja *well*-partikkeleista *oh* osoittaa orientaatiota taaksepäin tuomalla ilmi, että kysymyksessä oli jotakin ongelmallista, kun taas *well* osoittaa orientaatiota puhujan omaan näkökulmaan ja siis katsoo eteenpäin (Heritage 2018; ks. taulukko 6). Myös kolmannen position partikkelien todetaan voivan olla joko eteenpäin tai taaksepäin katsovia (Heritage & Sorjonen 2018: 14). Heritagen kuvauksen mukaisesti *oh* sulkee sekvenssin ja *well* osoittaa siirtymää siihen, mihin puhuja alun perin ensimmäisellä vuorollaan pyrki (Heritage 2018). Suomen *no*-partikkelin osalta tulen osoittamaan, ettei se

itsessään ole eteenpäin tai taaksepäin katsova, vaan kulloinenkin vaikutelma orientaatiosta jompaankumpaan suuntaan syntyy siitä toiminnosta, jonka osa partikkeli on.

Taulukko 6. *Oh- ja well-partikkelien tehtävät sekventiaalisen sijainnin perusteella lajiteltuna (Heritage 2018: 183).*

	<i>Oh</i>	<i>Well</i>
Stand alone	Yes (in c. 20% of cases)	Very infrequent
First Position	Indexing a noticing or realization	Indexing a departure
Second Position	Indexing registration of new information (informings) Indexing inappositeness of prior (questions) Indexing independence of perspective from prior (assessments)	Indexing an expanded and/or dispreferred response (questions) Indexing a 'my side' response (informings/assessments)
Third Position	Indexing being informed (a change of state) by answers to questions	Indexing arrival at an aimed-for position after a Q-A presequence
Repair preface	Indexing success in arriving at a repair solution, normally in word searches.	Indexing a marked revision of a turn in replacement repairs

Partikkelien merkitystä keskustelussa on pyritty kuvamaan monin tavoin. Esimerkiksi *oh*-partikkelin kuvauksessa tilanmuutoksen merkitsimenä (Heritage 1984b) näkyy ajatus kattavasta ydinmerkityksestä, joka realisoituu eri tavoin eri yhteyksissä. Heritage (2018: 184) tuo esiin, että samankaltainen kaikki tapaukset kattava kuvaus *well*-partikkelin merkityksestä, vaikka se onkin mahdollista tehdä, ei ole yhtä toimiva, sillä partikkelin käyttötavat eroavat toisistaan eri tilanteissa suuresti. Yhdeksi kuvausvaihtoehdoksi hän on tarjonnut perheyhtäläisyyksiin perustuvaa skaalaa, jolle kaikki erilaiset käytöt asettuvat jatkumonomaisesti (Heritage 2015). Toisaalta Heritage (2018: 184) ehdottaa toisenlaista lähestymistapaa, jossa ydinmerkityksen tai perheyhtäläisyyden sijaan korostuu partikkelien tehtävä yleisinä proseduraalisina hälyttiminä (*procedural alert*), joilla puhuja osoittaa, että jotakin on tapahtumassa (esimerkiksi tilanmuutos), ja kuulijan tehtäväksi jää päätellä, mitä se tässä kontekstissa tarkoittaa. Näin esimerkiksi *well* ilmaisee, että tulossa oleva poikkeaa jollakin tapaa odotuksista mutta ei itsessään spesifioi, millä tapaa.

Heritage ja Sorjonen (2018: 12) esittävät, että kaikilla partikkeleilla on olemassa laaja semanttinen ja toimintaa jäsentävä (proseduraalinen) merkitys, joka täsmentyy käyttöympäristössään. He toteavat merkitysten olevan sumearajaisia ja muodostavan indeksisen kentän (*indexical field*; Eckert 2008), joka pitää sisällään useita

mahdollisia käyttöympäristössä tarkentuvia merkityksiä. Lähden liikkeelle samantyyppisestä ajatuksesta, että *no*-partikkelille on mahdollista esittää jonkinlainen yleisluontoinen kuvaus, mutta sen tarkempi merkitys syntyy vasta siinä toiminnossa, jonka osa se on.

2.3 *No/nu*-partikkeli eri kielissä

Sanalle *no* löytyy vastine suomen lisäksi karjalasta, lyydistä, liivistä, vatjasta ja virosta. Äänneasultaan samankaltaiset germaaniset vastineet, kuten nyky(ruotsin)ruotsin *nå*, lienevät osaltaan vaikuttaneet suomen *no*-partikkelin kehitykseen. (SKES 1958 s.v. *no*, SSA s.v. *no*, Sorjonen & Vepsäläinen 2016: 243–244.) Nykykäsityksen mukaan suomen *no* on osa suuren osan eurooppalaisista kielistä kattavaa NU- ja NÅ-partikkelin perhettä, jonka jäsenet jakavat verkostonomaisesti joitakin yhteisiä piirteitä (Auer & Maschler 2016: 2–43), joita esittelen tässä alaluvussa.

NU- tai NÅ-partikkelin variantteja on kaikissa germaanisissa kielissä, valtaosassa slaavilaisia kieliä sekä joissakin muissa, kuten esimerkiksi hepreassa ja edellä mainituissa itämerensuomalaisissa kielissä, joihin niiden oletetaan lainautuneen germaanisista ja slaavilaisista kielistä. Vähintäänkin nämä ovat vaikuttaneet samankaltaisten partikkelien käyttöön. (Auer & Mashler 2016: 2.) Germaanisten kielten NU on jäljitettävissä temporaaliseen adverbiin **nu* 'nyt', jonka kieliopillistuminen partikkeliksi muistuttaa suomen *nyt*-adverbin ja -partikkelin kehitystä. Valtaosassa germaanisista kielistä sama partikkeli esiintyy yhä myös adverbina. Slaavilaisissa ja näiden kieliperheiden ulkopuolisissa kielissä samanlaista kehitystä ei NU- ja NÅ-partikkelien osalta ole havaittavissa, mikä saattaa osoittaa, että kyse on ainakin osittain lainavaikutuksesta (Mas. 1–2, 35–39.)

Vaikka NU/NÅ vaikuttaa olevan varsin monessa kielissä monikäyttöinen ja merkitykseltään vaikeasti tavoitettava partikkeli, siihen kohdistunut mielenkiinto on ollut suurta. Partikkeliä on tutkittu germaanisista kielistä ainakin saksasta (Auer 2016; Golato 2016), jiddiistä (Matras & Reershemius 2016), hollannista (Mazeland 2016), tanskasta (Heinemann 2016a, 2016b, 2017a, 2017b), islannista (Hilmisdóttir 2007, 2010, 2011, 2016a, 2016b) sekä ruotsista ja suomenruotsista (Lindström A. 2016; Saari & Lehti-

Eklund 2016; Lehti-Eklund 1992); slaavilaisista kielistä ainakin venäjistä (Paukkeri 2006; Bolden 2016, 2018) ja puolasta (Weidner 2016, 2018; Sawicki 2016); romanikielestä (Matras & Reershemius 2016); sekä muista kuin indoeurooppalaisista kielistä hepreasta (Maschler & Dori-Hacohen 2016) ja itämerensuomalaisista kielistä virosta (Keevallik 2013, 2016, 2018) ja suomesta (Raevaara 1989; Sorjonen 2002; Sorjonen & Vepsäläinen 2016). Suomen kielen osalta tehtyä tutkimusta *no*-partikkelin käytöstä ja merkityksestä käyn läpi tarkemmin seuraavassa luvussa.

Auer ja Maschler (2016: 10) ovat koonneet ja taulukoineet eri kielistä tehtyjen tutkimusten perusteella NÅ- ja NU-partikkelien mahdolliset sijainnit ja käytöt keskustelussa (ks. taulukko 7⁹). Vaikka kyseessä on moninainen joukko kieliä ja partikkeleita, joitakin yhdistäviä piirteitä ja linjoja on mahdollista löytää. Esimerkiksi lähes kaikissa germaanisissa kielissä NU voi esiintyä suomen *nyt*-partikkelin tapaan lauseensisäisenä adverbina ja/tai modaalipartikkelina (ms.).

Taulukko 7. *NU- ja NÅ partikkelien sijainnit vuorossa (Auer & Maschler 2016: 10).*

Particle	Stand-alone	Turn-initial and pre-clausal	Turn-internal and pre-clausal	Turn-final	Clause-internal
Russian <i>nu</i>	+	+(?)		+	
Polish <i>no</i>	+	+	+	+	
Romani <i>no</i>	+	+		+	
Yiddish <i>nu</i>	+	+	+	+	
Hebrew <i>nu</i>	+	+	+	+	
Estonian <i>no(o)(h)</i>	+	+	+	+	
Finnish <i>no</i>	+	+	+		
Upper Saxonian German <i>nu</i>	+	+	+		+
Standard German <i>nu(n)</i>	(+)	+	+		+
Standard German <i>na</i>	+	+	+		
Dutch <i>nou</i>	+	+	+		+
Icelandic <i>nú</i>	+	+	+		+
Swedish <i>nå</i> ¹⁰	+	+	+		
Swedish <i>nu</i>					+
Finnish <i>nyt(t)</i>					+

⁹ Taulukossa on mukana myös suomen *nyt*, jolla ei ole etymologista yhteyttä muihin taulukon partikkeleihin (ks. tarkemmin Hakulinen 2016) mutta jonka kehityksessä on ollut samankaltaisuutta niistä osan kanssa.

Kaikki näistä partikkeleista, lukuun ottamatta suomenruotsin *nu-* ja suomen *nyt-* partikkeleita¹⁰, voivat muodostaa vuoron yksinään sekä toimia vuoronalkuisina partikkeleina. Näiden partikkeleiden tehtävät vaihtelevat eri kielissä patistamisesta seuraavaan (odotuksenmukaiseen) toimintoon siirtymiseen, affiliaation tai yllättyneisyyden ilmaisemiseen, jo sanotun vahvistamiseen ja preferoimattomuuden implikoimiseen (Auer & Mashler 2016: 10–27, myös tanskan osalta Heinemann 2016a, 2016b, 2017a, 2017b). Vuoronsisäinen lausumanalkuinen NU tai NÅ on yleisimmin löydettävissä narratiiveista, joissa se merkitsee siirtymää vaiheesta toiseen (mas. 27–30; ks. suomen *no*-partikkelin osalta luku 3.2.2).

Suomen *no*-partikkeli ei voi joidenkin muiden kielten vastineiden tapaan sijaita vuoron lopussa tai keskellä syntaktista yksikköä. Lausumansisäisen NU-partikkelin, joita esiintyy suuressa osassa germaanisista kielistä, tehtäviä on vieläkin vaikeampi tavoittaa kuin lausumanalkuisten (Auer & Maschler 2016: 31–35). Paralleelin tarjoaa suomen *nyt*-partikkeli, jonka kehitys on ollut samansuuntainen. Temporaalinen adverb *nyt* elää rinnakkain *nyt*-(modaali)partikkelin kanssa, joka esimerkiksi tekee kiellosta vähemmän kasvoja uhkaavan ja sivulauseesta itsenäisemmän toiminnon. (Hakulinen 2016; Hakulinen & Saari 1995.)

Ainakin puolassa, romanikielessä, jiddiissä, hepreassa ja virossa on olemassa vuoronloppuinen NU/NÅ, jonka tehtävänä on emfaattinen vahvistaminen. Vironkielisessä esimerkissä 2_6 puhuja P vahvistaa lausumanloppuisella *noh*-partikkelillaan väitteensä (rivi 4), joka on vastakkainen kuin keskustelukumppanin esittämä, ja näin tuo esiin oman ensisijaisen episteemisen oikeutensa arvioida savukkeiden vahvuutta (Keevallik 2016: 223–224).

Esimerkki 2_6 (Keevallik 2016: 223–224; suomennos lisätty)

- 01 T: suits ise on kangem vä.
 onko itse savuke vahvempi.
02 P: ei ole, ta on niuke lahja. ta on täendab
 ei ole, se on sellaista mietoa. meinaan se on
03 ta on: s- k (.) ta ei ole see Boss ka.
 se on- se ei ole Bossi(kaan).

¹⁰ Suomen *nyt* voi tosin toimia adverbina ainakin kehotuksissa ("Nyt loppu!") lausuman tai vuoron alussa ja joissakin tapauksissa jopa yksinään ("Nyt!", "Än, yy, tee, nyt!").

04 ta on veel midagi ub- jubedamat **noh**,
 se on jotain vielä kamalampaa NOH,
 05 T: mhmh

Kuitenkin, pois lukien vuoronloppuisen käytön, viron *no(h)* näyttäisi tulevan ainakin joidenkin käyttöjensä puolesta lähimmäs suomen *no*-partikkelia (Keevallik 2013, 2016, 2017). Toinen hyvin lähelle tuleva on suomenruotsin *nå*, joka on mahdollisesti saanut vaikutteita suomesta (Lehti-Eklund 1992; Saari 2009). Kuitenkin se, missä määrin partikkelien käyttötavat ovat samanlaisia ja erilaisia, jää myöhemmän tutkimuksen selvitettäväksi. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan lähemmin suomen *no*-partikkelista tehtyä tutkimusta.

2.4 Suomen *no*-partikkeli aiemmassa tutkimuksessa

Ennen kuin *no*-partikkeli on ollut varsinaisen tutkimuksen kohteena, se on esiintynyt sanakirjoissa ja kieliopeissa. Esimerkiksi Nykysuomen sanakirja (NS s.v. *no*), jossa on *no*-partikkelista kattava sana-artikkeli, määrittelee partikkelin interjektiksi, jonka rinnakkaismuotoja ovat *noh*, *noo* ja *nooh* ja jota käytetään vailla merkitystä olevana aloitus-, täyte- tai vahvistussanana. Se ilmoittaa sanalle 9 erilaista käyttöyhteyttä: 1) ihmetystä, ihailua, kyllästymistä, sadattelua ym. ilmaisevat ilmaukset (*No kaikkea sitä kuuleekin!*), 2) muiden interjektioden täydennys (*No nyt!*), 3) äkillisen, usein ihmettelyä herättävän huomion ilmaiseminen (*No! johan sinä tulit.*), 4) kysymykset (*No hyvinkös teillä voidaan?*, *Kuulehan! – No?*) 5) toisen mielipiteeseen yhtyminen tai myöntyminen (*”Saanko jäädä taloon?” – ”No jo toki”*), 6) vakuutukset (*Onko hän rikaskin? – No aivan varmaan!*), 7) kehotukset (*No alahan jo joutua!*), 8) kiellot, varoitukset, moitteet ym. (*No no, älähän mahdottomia juttele!*), 9) puheessa tai kerronnassa toiseen asiaan siirtyminen ja joskus myös uuden asian edelliseen liittäminen (*No, sitten sattui niin että –*). Tämän lisäksi on muita tapauksia, joille sanakirjantekijät eivät ole löytäneet kuvausta. Tällaisia ovat esimerkiksi tässä tutkimuksessa erityisen huomion kohteena olevat responsiiviset käytöt, kuten Juhani Ahon Lastuista sanakirjaan päätyneessä kysymys–vastaus-parissa: *Mitä ne nuo viikatteen ja aurain kärjet ja lapiot ja kuokat – no, niitä hän tietysti voisi tehdä sivutöinään.*

Ravila (1945: 14–15) mainitsee *no*-sanon luetellessaan alakategorioita ryhmälle sanoja, jotka eivät liity kiinteästi lauseeseen, ja ehdottaa näille nimeksi lauseenlisäkkeet. Näiden joukossa ovat täytelisäkkeiksi nimetyt *annas olla*, *älä huoli*, *kuinka olikaan*, *no*, *mitäs* ja *tuota noin*, jotka eivät Ravilan mukaan ilmaise mitään ajatussisältöä tai tunnetta vaan antavat puhujalle lepohetken tulevan puheen suunnitteluun. Myös Vuorinen (1981) määrittelee *no*-täytelisäkkeen tehtäväksi puheenvuoron varaamisen. Toisaalta hän myös toteaa, että *no* on opetustilanteessa siirtymätäytelisäke, jolla opettaja siirtymäkohdissa kiinnittää oppilaiden huomion. Turun puhekielen projektin täytelisäkkeiksi määrittelemistä ilmauksista *no*-tapaukset muodostivat yli puolet, ja opetustilanteissa *no*-täytelisäkkeitä oli 3–6 kertaa enemmän kuin muissa. (Mas. 91.) Siirtymiin on *no*-partikkelin liittänyt myös Carlson (1984: 76–81) peliteoriaa hyödyntävässä tutkimuksessaan.

Ensimmäinen kattava keskusteluanalyttinen kuvaus *no*-partikkelista on tehty vuonna 1989. Raevaaran (1989: 148) kolmen tunnin mittaisessa aineistossa partikkeli esiintyy peräti 150 kertaa joko yksinään tai osana partikkeliketjua ja on yleisin vuoron alussa. Raevaara on tarkastellut lausumanalkuista *no*-partikkelia kolmessa ympäristössä: keskustelun sisäisissä siirtymissä, vuoron sisällä ja responsiivisissa vuoroissa. Keskustelun sisäisissä siirtymissä partikkeli toimii odotuksenmukaisen siirtymän merkinä (mas. 149–152). Vuoron sisällä se on yleisimmillään kertomusten rajakohdissa siirryttäessä tapahtumakokonaisuudesta toiseen tai taustoituksesta varsinaisiin tapahtumiin. Harvinaisempaa on, että *no*-alkuinen lausuma vuoron sisällä ilmaisee puhujan omaa mielihalua, vetoa kuulijoihin loppufraasinomaisesti tai aloittaa uuden rakenteen suunnitelmanmuutoksen jälkeen. (Mas. 152–154.) Yli puolet Raevaaran aineiston *no*-alkuisista vuoroista on responsseja, kuten vastauksia, kommentteja ja vastaväitteitä, jotka, toisin kuin iso osa siirtymistä, vaikuttavat olevan odotuksenvastaisia tai osoittavan edeltävän vuoron odotuksenvastaisuutta (mas. 155–161). Lehti-Eklund (1992) on tehnyt samanlaisia havaintoja Helsingin suomenruotsin *nå*-partikkelia käsittelevässä tutkimuksessaan.

Sorjonen (2001: 209–242, 2002) on tutkinut yksin vuoron muodostavaa *no*-partikkelia. Yksinään esiintyessään *no* on odotuksenmukainen jälkijäsen sellaisille vakiintuneille esisekvenssin etujäsenille, jotka ilmaisevat, että puhujalla on jotakin kerrottavanaan. Tällaisia etujäseniä voivat olla huomionkohdistimet (esimerkiksi *hei muuten*),

lausumat (esimerkiksi *olisi kysymys*), joissa nimetään tuleva toiminto, tai lausumat, jotka muutoin ovat vakiintuneet kertomaan, että tulossa on jotakin kertomisen arvoista, kuten esimerkissä 2_7. *No*-vuoro asettuu samalinjaiseksi edeltävän toiminnon kanssa, ja sillä puhuja osoittaa asettuvansa tulossa olevan kerronnan kuulijaksi. (Sorjonen 2002: 167–178.)

Esimerkki 2_7 (Sorjonen 2002: 170, litteraattia muokattu¹¹)

```
01 E: → mut ↑arvaa mitä,=
02 M: => =no:[ :? ]
03 E: → [nythän mä:] keksin.=
04 M: => =[no:?]
05 E: → =[.hh ] mullahan on tuolla jääkaapissa
06 → iso pullo samppioonia.
```

Yksin vuoron muodostavalla *no*-partikkelilla reagoidaan myös sellaisiin vuoroihin, jotka eivät ole konventionaalistuneet esisekvenssin etujäseniksi eivätkä välttämättä lainkaan aloita sekvenssiä. Partikkeli toimii näissä samalla tavalla ja kutsuu selitystä, ja samalla se osoittaa, että edellä on tapahtunut jotakin odotuksista poikkeavaa. (Sorjonen 2002: 177–182.)

Sorjonen ja Vepsäläinen (2016) kokoavat yhteen *no*-partikkelin eri esiintymisympäristöjä ja tuovat esiin vielä kolmannen käytön yksin vuoron muodostavalle partikkelille. *No*-partikkelia voidaan käyttää myös ilmaisemaan affektia sellaisissa tapauksissa, joissa keskustelukumppani on sanonut jotakin ei-toivottavaa. Käytöt, joissa yksin vuoron muodostava *no* reagoi odotuksenvastaisuuteen keskustelukumppanin toiminnassa, saattavat olla varhaisempia kuin sen käyttö konventionaalistuneissa vieruspareissa. (Mas. 252–254.) Sorjonen ja Vepsäläinen esittelevät vuoronalkuisen partikkelin käyttöä niin siirtymissä kuin myös responsiivisissa vuoroissa, joissa puhuja partikkelilla osoittaa, että tuleva vuoro on jotain muuta(kin) kuin yksiselitteisen samalinjainen responssi vuoroon, johon se reagoi (mas. 254–265). Vuoronsisäisistä siirtymistä he mainitsevat tarinankerronnan siirtymien lisäksi *no*-alkuiset parenteesit, sanahaut ja itsekorjaukset (*tai no* -partikkeliketju).

¹¹ Muokkaukset koskevat englanninkielisen käännöksen poistamista sekä litteraatin sovittamista käsillä olevaan julkaisuun. Litterointimerkkejä ei ole muutettu.

Seuraavassa luvussa käsittelen aineiston valossa lausumanalkuista *no-*partikkelia eri ympäristöissä. Tämä tarkastelu rakentuu Raevaaran (1989) luomalle pohjalle. Hyödynnän sekä Raevaaran että Sorjosen ja Vepsäläisen (2016) käyttämää jaottelua vuoron sisäisiin siirtymiin, keskustelun sisäisiin siirtymiin sekä responsiivisiin vuoroihin keskittyen tiettyihin toimintotyyppisiin. Tämä katsaus ennen kaikkea tarkentaa aiemmin tehtyjä havaintoja ja luo kokonaiskuvan pohjaksi myöhemmille vastauksia käsitteleville analyysiluvuille.

3 Katsaus lausumanalkuisen *no*-partikkelin käyttöympäristöihin

Tässä luvussa hahmotan kokonaiskuvaa lausumanalkuisesta *no*-partikkelista tekemällä katsauksen sen joihinkin käyttöihin sekä antamalla frekvenssitietoa. Tarkastelussa ovat kaikki muut paitsi yksin vuoron muodostavat *no*-partikkelit. Koska partikkelin mahdollisten esiintymisympäristöjen skaala on laaja, esittelen sen käyttötavoista vain keskeisimmät. *No*-partikkeli toimii hyvin erilaisissa tehtävissä eri ympäristöissä. Käyn läpi sen tehtäviä vuoronsisäisissä siirtymissä (luku 3.2), vuoronalkuisissa siirtymissä (luku 3.3) sekä joissakin responsiivisissa vuoroissa (luku 3.3), ja lopuksi pohdin, mitä yhteistä näillä käytöillä on.

3.1 Taustaa: frekvenssitietoa *no*-partikkelista

Jotta aineistossa (ks. taulukko 2, kvantitatiivisen analyysin aineisto, luku 1.4) olisi edustettuna mahdollisimman monipuolisesti erilaisia tilanteita, on tämän luvun katsaukseen otettu mukaan kasvokkaiakeskusteluja (164 *no*-partikkelia), lankapuhelinkeskusteluja (380 *no*-partikkelia) ja matkapuhelinkeskusteluja (164 *no*-partikkelia), yhteensä 708 *no*-partikkelin esiintymää. Taulukossa 8 on lajiteltuna nämä 708 *no*-partikkelia sen mukaan, minkä tyyppisessä vuorossa partikkeli esiintyy. *No*-partikkeli voi joko muodostaa vuoron yksin tai esiintyä lausumanalkuisena. Yksin vuoron muodostavat partikkelit eivät ole tässä työssä fokuksessa, mutta ne ovat laskelmassa mukana. Lausumanalkuisten partikkelien esiintymispaikat jakautuvat tarkemmin kolmeen ryhmään: vuoronsisäisiin siirtymiin (ks. luku 3.2), vuoronalkuisiin siirtymiin (luku 3.3) ja vuoronalkuisiin responsseihin (luku 3.4). Kahden viimeisen välinen rajanveto on paikoitellen vaikeaa. Voi kuitenkin sanoa, että karkeasti puolet eli 51 % tämän aineiston *no*-partikkeleista esiintyy toiminnoissa, jotka ovat jonkinlaisia siirtymiä (vuoronsisäiset siirtymät 15 %, vuoronalkuiset siirtymät 36 %), ja puolet eli 49 % responsiivisessa asemassa (yksin vuoron muodostavat 2 %, vuoronalkuiset responssit 47 %).

Taulukko 8. *No-partikkelien jakauma aineistossa*

	Yksin vuoron muodostava	Vuoronsisäinen siirtymä	Vuoronalkuinen siirtymä	Vuoronalkuinen responssi	Yhteensä
n	16	106	257	329	708
%	2,3	15	36,2	46,5	100

Vuoron sisällä jonkinlaisessa rajakohdassa sijaitsevia *no*-partikkeleita on tässä kokoelmassa 15 % (106 esiintymää). Kutsun toimintoja, jotka partikkeli aloittaa, vuoronsisäisiksi siirtymiksi. 12 tapauksessa (12/106) partikkeli aloittaa parenteettisen jakson ja 21 esiintyy sanahaun tai suunnanmuutoksen yhteydessä. Mielenkiintoista näissä tapauksissa on se, minkä takia siirtymä ylipäättään merkitään partikkelilla.

Monipuolinen on myös ryhmä, jota nimitän tässä vuoronalkuisiksi siirtymiksi ja joka pitää sisällään 36,2 % tapauksista (257 esiintymää). Se kattaa kaikki toiminnot, jotka eivät ole responsiivisia ja joissa on *no*-partikkeli vuoron alussa. Jotkut siirtymistä esiintyvät saman topiikin sisällä ja jotkut taas aloittavat selvemmin jotakin uutta. Erityisesti sellaisissa tapauksissa, joissa *no*-alkuinen siirtymävuoro käsittelee samaa topiikkia kuin edeltävä puhe, se on selvästi reaktiivinen, vaikka vuoro ei olisikaan suora responssi edeltävälle vuorolle. Suoriksi responsseiksi olen laskenut vain sellaiset tapaukset, joissa edeltävä vuoro vaatii vastaanottajalta jälkijäsentä. Silloin, kun *no*-alkuinen siirtymävuoro on saman topiikin sisällä, sen tehtävä on ohjailla topiikin kulkua eikä varsinaisesti esittää, että vuorossa siirryttäisiin johonkin uuteen. Oman joukkonsa tapauksia, jotka olen tässä laskelmassa ottanut mukaan vuoronalkuisiin siirtymiin, muodostavat kolmannen position vuorot (50 tapausta). Käsittelen niitä tarkemmin topiikinsisäisten siirtymien yhteydessä luvussa 3.3.2.

Suurin ryhmä laskelmassa ovat *no*-partikkelilla alkavat responssit (taulukossa vuoronalkuiset responssit). Ne ovat reaktioita kysymyksiin, direktiiveihin, väitteisiin, ilmoituksiin, kannanottoihin ja kerrontoihin. Responssiiviset vuorot eivät ole siirtymiä, vaan niissä keskustelun kulun ohjaaminen ja korjaaminen tapahtuvat suhteessa vieruspariin. Kyseessä on siis joukko monenlaisia toimintoja, ja vastaukset kysymyksiin muodostavat tästä ryhmästä 40 %. Niitä käsittelen tarkemmin luvuissa 5–7.

3.2 No vuoronsisäisissä siirtymissä

3.2.1 Kerrontajaksot

Raevaara (1989: 153) on todennut, että vuoronsisäinen *no* sijaitsee yleisimmin kerrontajaksoissa, joissa sillä ennakoidaan siirtymää. Kerrontajaksot muodostavat yhden tyypillisen *no*-alkuisten siirtymien esiintymisympäristön. *No*-partikkelilla aloitetaan kerronnassa odotuksenmukainen siirtymä kerronnan vaiheesta toiseen. Näin se ohjaa ja rytmittää kerrontaa. Tämä on ehkäpä yksinkertaisimmin kuvattavissa oleva *no*-partikkelin käyttö, sillä kyseessä on pelkkä odotuksenmukaisen siirtymän merkitseminen. Kerrontajaksoissa kuitenkin siirtymiä merkitään myös muilla keinoin, kuten prosodially ja partikkeleilla (*ni(in)*, *sit(ten)*, *ja*). Vertaan tässä *no*-partikkelia erityisesti *ni(in)*-partikkeliin, koska vaikka kummallakin merkitään siirtymää, niiden implikaatiot ovat erilaiset.

Esimerkissä 3_1 (myös Sorjonen & Vepsäläinen 2016: 266–267) kerronta¹² on jo ollut meneillään jonkin aikaa. Katkelman alussa kertoja kehystää kertomuksen lisäämällä vielä yhden häntä suututtaneen asian (*ja sit mä o tosi kiukkune ku*). Riviltä 30 alkaa kertomuksen huippukohta, jossa hän paljastaa, mikä oli häntä ärsyttänyt. Tämä siirtymä on merkitty *no*-partikkelilla.

Esimerkki 3_1 (matkapuhelinkeskustelu, Sg401_valitus)

01 v: ja sit mä o tosi kiukkune ku, (0.3) semmone
02 ↑harjotus, (.) juttu? (.) se mun, (.)
03 opiskelija:#m:otivaatiojuttu?
04 s: [mm?]
05 v: [(tai siis se,)]
06 s: (--)
07 v: → ↑**ni** **ni** se piti palauttaa se suunnitelma tos
08 jo-, (.) e-, (.) pari päivää sitte, h
09 [ja mä palautin sen,]

¹² Kerrontana käsitellen yleisesti ottaen kaikkia vuoroja, jotka rakentuvat useammasta kuin yhdestä vuoron rakenneyksiköstä, jotka edustavat samaa toimintoa ja muodostavat yhtenäisen toimintakokonaisuuden, kuten kertomuksen. Kertomus on kerronnan alalaji, jolla on alku, keskikohta ja loppu ja joka kuvaa jonkin yksittäisen tapahtuman (Routarinne 2003: 36; Hakulinen 1989a: 55). Esimerkiksi kahdesta vuoron rakenneyksiköstä koostuva vuoro ”En pääse tästä. Tuu sä meille.” ei ole kerronta, sillä rakenneyksiöt ovat erillisiä toimintoja.

10 S: [f(mhut sul ei) ollu] motivaatioo palauttaa
 11 shinne sitähf
 12 V: joo, (.) nyt mä ↑palautin sen ↑pari päivää
 13 ennen niinku sitä [.hh] aikaa, (.) ja siis
 14 S: [m.]
 15 V: se oli sillee et (se palautettii) niinku
 16 semmoselle, .hh sen ryhmän yleiselle
 17 keskustelufoorumille et kaikkien pitää nyt
 18 lukee ne kaikki, (0.4) jutut, (.) ja sit niit
 19 [käsitel]lää lauantain siel Turussa? hhh
 20 S: [mhm.]
 21 V: → **nii arvaa**, (.) ärsyttiks mua ku mä palautin sen
 22 viel pari päivää etuajassa? (.) ja ajattelin
 23 et palautankoham mä tätä nyt oikeeseen
 24 paikkaan ku siel ei ollu mitään,
 25 S: mm,
 26 (0.6)
 27 V: ja kuitenkin ryhmäs oli joku yheksäntoist
 28 ihmistä?
 28 S: mh?
 29 (0.4)
 30 V: => **no**, (0.4) sit k-, (.) heti mä havaitsin
 31 sillee et se seuraava? hh (.) >joka oli sit
 32 palauttanu? (.) ↑se oli oikee kirjottanu
 33 siihen että, (.) @otin siitä ensimmäisen
 34 #opiskelijan ftyöstä sit[ten] tuollaisen
 35 S: [h]
 36 V: ja tuollaisenf jutun@.,
 37 S: mth,
 38 (0.4)
 39 S: ftörkeetä, heh hf

Rivillä 1 kertoja kehystää aloittamansa puhejakson kertomalla, että hän on ollut kiukkuinen. Tätä seuraa katkeileva kuvaus *semmone harjotus, (.) juttu? (.) se mun, (.) opiskelija:m:otivaatiojuttu? (tai siis se,)*, jolla kertoja esittelee keskeisen referentin, joka on jonkinlainen palautettava harjoitustyö. Katkelmassa on myös kaksi siirtymää, joita merkitään *nii(n)*-alkuisella ilmauksella. Rivillä 7 on partikkeliketju *nii ni* ja rivillä 21 *nii arvaa*, joilla kummallakin palataan kerronnan päälinjalle. Rivillä 7, jolla varsinainen tapahtumien kuvaus alkaa, työhön viitataan anaforisella *se*-pronominilla. Tapahtumien kuvaukseen siirrytään *nii ni* -partikkeliketjulla, jonka on todettu merkitsevän siirtymää päälinjalle keskeytyksen jälkeen (Heinonen 2002). *Ni*-partikkelin luo hierarkian lausumien välille silloin, kun se sitoo toisiinsa kaksi päälausetta, joista kumpikaan ei ole alisteinen toiselle. Tällöin ensimmäinen hahmottuu taustoittavaksi tiedoksi ja jälkimmäinen pää-

linjaksi. (Vilkuna 1997: 62.) Myös muissa yhteyksissä *ni(in)*-partikkelin on todettu voivan muodostaa hierarkkisen suhteen kahden lausuman välille (Sorjonen 2001: 267–273). Tässä rivien 1–5 kuvaus hahmottuu taustoitukseksi, sillä se ei itsessään edistä kertomusta, ja riviltä 7 alkava kerronta päälinjaksi. Samalla tapaa myös rivien 19–21 *nii arvaa* erottaa taustatiedon eli sen, että palautettuja tekstejä käsitellään lauantaista Turussa, päälinjasta eli siitä, mitä kertojalle on tapahtunut.

No-alkuista siirtymää (rivi 30) edeltää lausuma, joka on antaa taustatietoa suhteessa itse kerrontalinjaan (*ja kuitenkin ryhmäs oli joku yheksäntoist ihmistä?*). Se kuitenkin hahmottuu eri tavalla kuin rivien 1–5 taustoitus suhteessa itse kertomukseen, sillä tässä taustatiedon tarkoitus on korostaa sitä, miksi oli niin erikoista, että kukaan ei ollut ehtinyt vielä palauttaa mitään oppimisympäristöön. Se siis paitsi taustoittaa myös rakentaa jännitettä kertomukseen. *No*-partikkelia seuraa kertomuksen kronologiassa seuraava vaihe ja itse ärsyntyneen syy: kertojan palautuksen jälkeen muut käyttivät hänen ideoitaan omissa töissään. Ärsyntyminen on tuotu ekplisiittisesti ilmi jo sekä kerronnan alussa että rivillä 21 (*nii arvaa, (.) ärsyttiks mua*) ja näin luotu odotus sille, että kertomuksessa tuodaan ilmi syy ärsyntyneiselle.

Rivin 30 *no*-partikkelia seuraa *sit*-aloitus, joka kuitenkin keskeytyy. Kerrontajaksoissa kerronnan kronologiassa seuraavaan vaiheeseen siirtymää merkitsevä *sit(ten)*-partikkeli (*ja sitten* -partikkeliketjusta ks. Kalliokoski 1989: 172–175) esiintyy usein *no*-partikkelin kanssa samassa lausumassa, ja muodostaa *no*- ja *nii(n)*-partikkelien ohella kolmannenlaisen tavan jäsentää kerronnan sisäisiä siirtymiä.

On huomionarvoista, että *no* ei merkitse itsessään kronologista siirtymää vaan odotuksenmukaista siirtymää kerronnassa eteenpäin. Kuitenkin useimmiten – koska kertomukset kuvaavat yleisesti tapahtumaketjuja, jotka jäsentyvät kronologisesti – se sijoittuu tällaisiin kohtiin. Esimerkki osoittaa myös, että *no*- ja *ni(in)*-partikkeleilla kummallakin on oma kotiympäristönsä, ja niissä ympäristöissä, joissa molemmat ovat periaatteessa mahdollisia, kertoja jäsentää kerrontaansa näillä kahdella partikkelilla eri tavoin.

Esimerkissä 3_1 *no*-partikkelillinen siirtymä sijoittui kohtaan, jossa siirryttiin kertomuksen huipentumaan, itse ärsyntyneen syyhyn, jota on ennakoitu jo aiemmin. Myös esimerkissä 3_2 *no* esiintyy *sit*-partikkelin kanssa. Ennen riviä 1 Susa on

jo kertonut äitinsä arpajaisvoitosta ja alkaa nyt kertoa siitä, kuinka hän itse on saanut viime aikoina kumppaninsa kanssa useita voittoja. Riveillä 2–3 on kerrottavuutta luova evaluoiva ilmaus (*myö voitettii nii hiton hyvi*), joka synnyttää odotuksen kertomuksen huipusta.

Esimerkki 3_2 (kasvokkaiseskustelu, Sg401_valitus)

01 Susa: ja tota mein äiti viel tälle sano et >no<
 02 täytä nyt hänelle ku myö voitettii nii hiton
 03 hyvi ku .h mie voitin ens sen (.) viiensaan
 04 markan lahjakortin Kekäleeseen? .nff sitte
 05 siin kävi viel kaks- myö missattii ne sen
 06 takia >ku< .h myö ei oltu kotona ku ne
 07 soitti?, (0.2) myö oltas sillo iha
 08 ensimmäises arvonnassa Jami ois voittanu sen
 09 (.) puhelinvastajaan, (0.7) noh ehä myö >kyl<
 10 oltais tarvittu ku meil on
 11 [jo yks puhelinvastaja?,]
 12 Miia: [nii ja sit °oistaa°]
 13 Susa: >mut< sen ois voinu myyvä. >ni< sit myö
 14 oltais saatu viel se ooppel vektra (.)
 15 viikonlopuks käyttö?,
 16 Miia: ähh
 17 Susa: Jami ois voittanu sen ku se oli siel
 18 Savonlinnassa. (0.5) ne myö missattii mut
 19 et niissäki myö oltii arvonnois ensimmäiset,
 20 (.) ja myö oltas viel ti:etty ne vastauksetki
 21 → niihin. .h (0.2) mt no sit Jami voitti sen
 22 viiensaan markan lahjakortin Vilmaa. >ni
 23 kato< myöhä sit vaihetti[i] =
 24 Miia: [nii]
 25 Susa: =ku eihä siel oo miestenvaatte[ta,]
 26 Miia: [ää#]
 27 Susa: nii myö sit vaihettii sillee et Jami- otti
 28 sen Kekäleen ja myö otin sen Vilman,=
 29 Miia: =joo

Myös tässä esimerkissä on *no sit* -siirtymän ohella useita *ni(in)*-partikkelilla merkittyjä siirtymiä. Rivillä 13 on paluu parenteesista (kursiivilla, rivit 9–13) kerronnan päälinjalle. Parenteesi on lisäys, joka katkaisee väliaikaisesti meneillään olevan syntaktisen rakenteen tai toimintakuvion (Duvallon & Routarinne 2005; ks. luku 3.2.3). Susa palaa takaisin kerrontaan ja siinä seuraavaan potentiaaliseen voittoon *ni sit* -partikkeliketjulla. Tässä partikkeliketjulla on kahtalainen tehtävä. Ensinnäkin anaforinen *ni* jäsentää kerrontaa niin, että juuri edeltävä hahmottuu taustoitukseksi, joka ei ole osa kerronnan päälinjaa. Samaan

aikaan kuitenkin partikkeliketjua seuraava puhe siirtyy eteenpäin voittojen ja mahdollisten voittojen sarjassa, minkä vuoksi myös *sit*-partikkeli on tässä tarpeen.

Sekä ennen parenteesia mainittu puhelinvastaaja että sitä seuraava Opel ovat kuitenkin voittoja, jotka eivät tosiasiaassa toteutuneet. Sen sijaan *no sit* -partikkeliketjulla (rivi 21) alkaa kuvaus voitosta, joka on toteutunut, ja tätä kyseistä voittoa käsitellään ainakin joillekin kuulijoista tuttuna *se*-tarkenteen avulla (*sen viiensaan markan lahjakortin*). Tämän lisäksi voitto on koko kerronnassa oleellinen siksi, että tässä vaiheessa palataan siihen, mitä Susa teki jo riveillä 3–4 mainitulla Kekäleen lahjakortilla: hän vaihtoi sen Jamin voittamaan Vilman lahjakorttiin. Tässäkin siis *no* merkitse sitä, että siirtymä on oleellinen ja odotuksenmukainen kerronnan logiikassa ja tuottaa kerrontaan huipentuman, jota on jo aiemmin ennakoitu (*myö voitettii nii hiton hyvi*), ja *sit*-partikkeli sitä, että voitto on seuraava tapahtumaketjun kronologisessa järjestyksessä.

Näissä kummassakin esimerkissä *no*-partikkeli auttaa rytmittämään kerrontaa ja ilmaisee siirtymää kerronnan kannalta merkittävään jaksoon. Se näyttää, että kerronnassa siirrytään eteenpäin, mutta se ei esimerkiksi luo odotusta hierarkiasta, kuten *ni(in)*-partikkeli, tai tapahtumien kronologiasta, kuten *sit(en)*-partikkeli. *No*-partikkeli implikoi, että siirtymä on etenemisen suhteen relevantti ja odotettu, ja se luo kerronnalle jäsennyksen ja osoittaa jokaisen osan olevan johdonmukainen sen kannalta. Kerrontajakson voi ajatella olevan tietynlainen (näissä tapauksissa) yhden keskustelijan tuottama projekti, jossa *no* ilmaisee seuraavan osan olevan projektin etenemisen kannalta oleellinen.

3.2.2 Sanahaut

Edellä käsitelty kerrontajaksojen jäsentimenä toimiva *no*-partikkeli ilmaisee, että tuleva jakso on oleellinen ja odotuksenmukainen kerronnan logiikan kannalta. Seuraavaksi esittelen kaksi esiintymisympäristöä, sanahaut¹³ ja luvussa 3.2.3 parenteesit, joissa partikkeli korjaa jollakin tapaa kerronnan kulkua pitääkseen sen johdonmukaisuutta vastaanottajalle yllä. Tässä tulee näkyväksi *no*-alkuisten lausumien kahtalaisuus: ne

¹³ Vaikka sanahakua seuraavat jaksot eivät varsinaisesti ole lausuman aloituksia, muodostavat sanahauista eteenpäin siirtymiset lausuman sisällä sen verran huomattavan joukon aineistossa, että niiden käsitteily tässä on perusteltua.

voivat asettua joko samaan tai eri linjaan edeltävän puheen kanssa ja näin ollen joko ohjata tai korjata keskustelun suuntaa. Korjaava *no*-alkuinen lausuma on odotuksenvastainen meneillään olevan puheen kannalta rakenteellisen etenemisen kannalta mutta relevantti puhetoiminnon etenemisen kannalta.

Vuoronsisäinen *no* ennakoi jonkinlaisen siirtymän olevan tulossa mutta ei ilmaise, minkälaisesta siirtymästä on kyse. Vasta partikkelia seuraava puhe osoittaa sen. Yksi selvä ryhmä partikkelia seuraavista siirtymistä ovat sellaiset, joissa *no* seuraa sanahakua, joka on keskeyttänyt kerronnan etenemisen. *No*-alkuinen siirtymä vie sille kerronnan linjalle, jonka sanahaku keskeytti, eli kerronnassa eteenpäin. Tällaisia tapauksia on peräti 23 % (24/106) aineiston vuoronsisäisistä *no*-partikkeleista.

Tämä on siitä mielenkiintoinen esiintymisympäristö, että eteenpäin siirtyminen ongelman jälkeen ei itsessään vaadi merkintää. Kun puhuja kohtaa ongelman vuoron muotoilussa, hän saattaa jatkaa puhettaan pienen takeltelun jälkeen tai muotoilla meneillään olevan vuoron uudelleen. Silloin, kun siirtymä eteenpäin merkitään erikseen *no*-partikkelilla, puhuja ilmaisee siirtyvänsä eteenpäin, vaikka haettu kuvaus ei olisikaan täydellinen vaan vain riittävän hyvä ja osanottajille tunnistettava.

Esimerkissä 3_3 (myös Sorjonen & Vepsäläinen 2016: 269–271) soittaja (S) alkaa kertoa vastaajalle (V) valokuvakirjasta, jonka hänen kaverinsa veljen vaimo on teettänyt lapsestaan. Kerronnan laukaisee se, että juuri edellä vastaaja, joka opiskelee valokuvaajaksi, on kertonut, että häntä on pyydetty kuvaamaan jonkun lasta.

Esimerkki 3_3 (matkapuhelinkeskustelu, Sg401_Serkku)

01 S: hei mä näin [tota:,]
02 V: [kaikkiji erilaisii.
03 (0.6)
04 S: se (.) tota: (0.8) (nii) sem mun yhen kaverin
05 (0.9) veljen (.) vaimo, .hhh ku
06 [me nähtii just.] niill onn niinku (.) nyt
07 V: [(h)äh?]
08 S: (.) sellain vuoden ikänen tyttö? (0.6) ni
09 → [ne] oli tee:ttäny just sillee et (0.6) **no**,
10 V: [nih?]
11 S: → (.) semmosen niinku et jossai: (.) Ifiss¹⁴
12 suunnillee miss_on se valokuva niinku kirja

¹⁴ Ifi (sittemmin Ifolor) on kuvapalvelu, jossa voi teettää paperisia valokuvia ja muita omista kuvista tehtyjä tuotteita, kuten valokuvakirjoja.

13 nii siit lapsest sellasen kaksyksivusen?
 14 (0.3) niinku sen ensimmäisest elinvuodest
 15 → **nii**, .hh sen tota, (0.3) sen:: lapsen::
 16 fäidin:: sisko(h) (.) .hhh (.) on, (.)
 17 ammatiltaaaj just joku, (.) valokuvaaja tai mä
 18 en tiä opiskeleeks se sitä tai jotai miten?
 19 (0.5) mut se [oli]just, (.) niiku, (0.5)
 20 V: [joh,]
 21 S: tota:, (.) ottanu, (.) vauvakuvii siit siis
 22 sellasii iha, (0.3) studios sillee et se oli
 23 oikee fposeerannu siel ja kaikkee,f .hh
 24 (0.7) et,
 25 V: nii:,
 26 S: siel on kuulemma, (.) et ne, (.) tykkää ottaa
 27 °aika paljon° semmosii, (.) et vauvat on
 28 niinku tosi fsuosittu aihe jotenki,f

Katkelmassa on paljon epäsujuvuutta ja takeltelua, kuten suunnanmuutoksia, sananloppuisia venytyksiä, taukoja ja partikkeleita (*tota, niinku*), mikä kertoo siitä, että kertojalla on koko kerronnan ajan vaikeuksia parhaan mahdollisen kuvauksen tuottamisessa. Keskeytyvä kerronta (*ni ne oli tee:ttäny just sillee et*) alkaa riviltä 8, ja sitä seuraa tauko ja *no*-alkuinen suunnanmuutos (r. 9 alkaen). *No*-partikkeli on prosodisesti erillään sitä seuraavasta lausumasta, jolla puhuja kuvailee teetettyä valokuvakirjaa (*no, (.) semmosen niinku et –*). Kuvauksesta ainoastaan *semmosen* sopii transitiiiverbin *teettäny* morfosyntaktiseksi jatkoksi mutta ei jatka juuri edeltävää rakennetta (*just sillee et*). Sitä seuraa jonkinlainen parenteettinen uudelleenmuotoilu (*niinku et jossai: (.) Ifiss suunnillee miss_on se valokuva niinku kirja*), *nii*-alkuinen paluu kehysrakenteeseen (*teettäny – – siit lapsest sellasen kaksyksivusen*) sekä vielä yksi mahdollisesti parenteettinen paradigmaattinen jälkilisäys (ks. ISK 2004, § 1056) (*niinku sen ensimmäisest elinvuodest*). Rivillä 15 kertoja siirtyy parenteesista kerronnan seuraavaan osaan *nii*-partikkelilla.

Rakennetta voi siis kuvata seuraavasti:

PÄÄLINJA		ne oli teettäny just sillee et (0.6)	
SUUNNANMUUTOS	no (.)	semmosen	
PARENTEESI			niinku et jossai: Ifiss suunnillee miss_on se
		valokuva niinku kirja	
PÄÄLINJA	nii	siit lapsest sellasen kaksyksivusen (0.3)	

Kun sanahausta siirtyminen eteenpäin merkitään *no*-partikkelilla, puhuja tuo nimenomaan siirtymisprosessin keskustelun pintaan. Kerronnan prosessointi katkaisee projektin sujuvan etenemisen, ja *no*-partikkelilla kertoja tekee näkyväksi sen, että edellä on tapahtunut jotakin sellaista, joka uhkaa projektin etenemistä. Syy partikkelin käytölle on se, että samalla kertoja ilmaisee jatkavansa kerrontaa siitäkin huolimatta, että sanahaku ei ole välttämättä tuottanut juuri haluttua tulosta ja kuvaus ei ole aivan ideaali. Samaan tapaan kuin kerronnan rajakohdissa, sanahakujenkin yhteydessä *no* merkitsee siirtymistä eteenpäin, mutta siinä missä kerronnassa se on yleinen ja tyypillinen resurssi, sanahaussa sitä käytetään poikkeustapauksissa, ja se tekee näkyväksi prosessin, jolla puhuja rakentaa johdonmukaista kerrontaa.

3.2.3 Parenteesit

Vuoronsisäisistä *no*-partikkeleista 11,3 % (12/106) aloittaa parenteesin. Sanahakujen tapaan *no*-alkuiset parenteesit ovat epätyypillisiä, ja partikkelilla on niissä oma erikoistunut tehtävänsä. Toisin kuin kahdessa edellä kuvatussa tyypissä (siirtymät kerrontajaksoissa ja sanahaut), parenteesin alussa sijaitseva *no* ei merkitse siirtymää eteenpäin kerronnassa. Sen sijaan partikkelialkuinen parenteesi tuo esiin kerronnan prosessimaisuuden osoittamalla, miltä osin edellä sanottu on paikkansapitämätöntä tai epäkoherenttia. *No*-alkuinen parenteesi siis osoittaa, mikä juuri edellä sanotussa on odotuksenvastaista, ja ohjaa kerronnan suuntaa korjaamalla sen.

Parenteesi on lisäys, joka katkaisee väliaikaisesti meneillään olevan syntaktisen rakenteen tai toimintakuvion (Duvallon & Routarinne 2005). Routarinne (2003: 88–103) on löytänyt neljä tehtävää, joissa kerronnassa esiintyvät parenteesit toimivat: ne esittelevät olosuhteita, ohjaavat vastaanottajaa, luovat kerrottavuuden (*tellability*, Sacks 1992a: 775, 1992b: 16) ja viivyttävät kärkeä. *No*-alkuisille parenteseille taas on tyypillistä, että niissä puhuja perääntyy ainakin osittain jostakin edellä sanotusta tai oletetusta. Niiden on esimerkiksi havaittu esiintyvän usein

myönnyttelyrakenteessa (Lepola 2013: 41), jossa aiemmasta väitteestä (osittain) peräännyttään myönnytyksellä ja väitteen uudelleenmuotoilulla (Niemi 2010; Couper-Kuhlen & Thompson 2000; Koivisto 2011: 135–141; Kauppinen 2006).

Esimerkissä 3_4 Susa aloittaa kerronnan rivillä 7 silmälasien käyttöön liittyvistä ongelmistaan. Sen katkaiseva lisäys alkaa rivin 7 *no*-partikkelista, ja kerrontaan palataan *mut et* -partikkeliketjulla rivillä 9. Katkelman alussa Milla sovittaa Annen silmä-laseja.

Esimerkki 3_4 (kasvokkaiskeskustelu, Sg151)

01 Milla: >sopiiks nää miulle,<
02 Anne: mm?
03 (0.5)
04 Susa: käy
05 Milla: .h miulle sopii aika mone:t rillit.
06 (1.2)
07 Susa: → .h miul on ainut vaa se: nii ku siullaki: **no**
08 siul nyt on viel iso:mmat silmät ku miulla
09 **mut et** .h miul useesti ni ku laseist jää
10 sillee nii ku näi,
11 Milla: m[m?]
12 Susa: [si]s et miult jää puolet [sil]mist ei mahu
13 Milla: [joo]
14 Susa: siis tänne

Riveillä 7–14 Susa kertoo siitä, minkä vuoksi hänelle ei suurin osa laseista sovi. Hän vertaa omaa tilannettaan Millan tilanteeseen (*nii ku siullaki*:, rivi 7). Tämä ei vielä välttämättä ole parenteettinen lisäys vaan voisi hyvin hahmottua osaksi kehysrakennetta (*miul on ainut vaa se nii ku siullaki et miul useesti* –). Sen sijaan *no*-alkuinen rakenne keskellä lausumaa keskeyttää meneillään olevan rakenteen ennen kuin Susa ehtii kertoa, mikä hänellä on ongelmana. Hän tuottaa parenteesin, joka rajautuu rivin 9 *mut et* -partikkeliketjuun, jolla palataan päälinjalle.

No-alkuisella parenteesilla Susa peräännyty todennäköisesti muotoutumassa olevasta väitteestä, että hänellä ja Millalla olisi samanlainen silmien kokoon liittyvä ongelma silmälasien suhteen. Susan alkava vuoro on monella tapaa ongelmallinen. Ensinnäkin hän kääntää huomion itseensä tilanteessa, jossa keskustelijat ovat olleet arvioimassa, sopivatko Annen lasit sekä silmälasit yleensä ottaen Millalle. Lisäksi hän on esittämässä omana ongelmana asiaa, joka on potentiaalisesti vieläkin suurempi ongelma hänen keskustelukumppanilleen. Mahdollisesti ongelmallista on myös se, että puheena on

asia, jota tyypillisesti pidetään positiivisena ulkonäköpiirteenä, eli riskinä on, että Susan vuoro kuullaan itsekehuna. Parenteesilla Susa kääntää huomion Millaan sekä tämän suurisilmäisyyteen¹⁵ ja välttää samalla sekä itsekehun että oman kerrontansa tilanteisen epäjohdonmukaisuuden.

Esimerkissä 3_5 (myös Sorjonen & Vepsäläinen 2016: 268–269) on katkelma samasta kasvokkaiakeskustelusta ja samalta kertojalta. Siinä Susa alkaa kertoa uutista äitinsä arvontavoitosta. Hän kuitenkin keskeyttää kehysrakenteen tuottaakseen jälleen *no*-alkuisen parenteesin.

Esimerkki 3_5 (kasvokkaiakeskustelu, Sg151)

01 Susa: ↑*kuul:itteks* työ mein mutsi,=*no*: Annelle
02 [mie kerkesi]n eile hehkuttaa
03 Anu: [mm? mt]
04 Susa: mein äiti voitti ne *stereot* siit Diksin
05 arvonnasta.

Tässä katkelmassa uhkana uutisen kerrottavuudelle on se, että yksi kuulijoista on jo kuullut uutisen. Tämän vuoksi uutisen osoittaminen koko joukolle ei ole tässä tilanteessa relevanttia. Susa keskeyttääkin kerronnan juuri ennen varsinaista uutista mutta kuitenkin kohdassa, jossa on jo käynyt ilmi, että tulossa on Susan äitiä koskeva uutinen (*kuul:itteks työ mein mutsi*). Tässä siis parenteesi myös viivyttää kerronnan huippua. Samalla se antaa lisätietoa itse uutisesta: asia on paitsi hehkutettava myös sellainen, josta kannattaa kertoa useamman kerran. Annen osalta parenteesi tekee muutakin. Se sulkee hänet pois mahdollisten uusien vastaanottajien joukosta ja muokkaa näin osallistumiskehikkoa (Goffman 1981; Goodwin C. & Goodwin M. 1990; Seppänen 1997, 1998). Näin Susa korjaa kerrontatilanteessa ja itse kerronnassa olevan epäjohdonmukaisuuden. Parenteesin jälkeen hän palaa uutisen kerrontaan toistamalla sen päähenkilön. Osallistumiskehikon muutos näkyy myös mahdollisesti siinä, että *mein mutsi* (rivi 1) muuttuu *mein äidiksi* (rivi 4).

¹⁵ Asian esille tuominen on potentiaalinen riski, koska sanomalla, että Millalla on vielä isompi ongelma silmälasien suhteen Susa saattaa tulla kiistäneeksi aiemman väitteen, että Millalle sopivat monet silmälasit, mutta osanottajat eivät osoita tässä orientoituvansa siihen. Toisaalta se, että suurisilmäisyyttä pidetään yleensä positiivisena ulkonäköasiana, saattaa pienentää mahdollista riskiä.

Olen tässä luvussa analysoinut kolmenlaisia tapauksia (kerronta, sanahaku, parenteesi), joissa *no*-partikkeli sijaitsee vuoron sisällä. *No*-alkuisuudella vuoron sisällä on kaksi tehtävää. Toisaalta *no*-alkuiset lausumat ohjaavat meneillään olevaa kerrontaa tai topiikin kulkua johdonmukaisella tavalla eteenpäin. Käyttämällä *no*-partikkelia siirtymissä puhuja näyttää kuulijalle, että kerronta on etenemässä suunniteltuun suuntaan. Partikkeli tekee kuulijalle näkyvämmäksi kerronnan etenemisen prosessin. Se jaksottaa ja rytmittää kerrontaa sekä osoittaa, että kertojalla on jokin suunnitelma, jonka mukaan hän etenee.

Toisaalta taas *no*-alkuinen lausuma voi, kuten parenteseissa, korjata kerrontaa osoittamalla, mikä kerrontatilanteessa on odotuksenvastaista. Partikkelin tehtävä ei kuitenkaan ole odotuksenvastaisuuden merkintä. *No*-alkuisella parenteesilla puhuja muokkaa osallistumiskehikkoa tai kerrontatilannetta niin, että kerrontaa mahdollisesti uhkaava seikka poistuu tai pienenee. Orientaatio on kertomistoiminnan progressiivisuudessa eli siinä, että odotuksenmukaisesti puhe etenee ajassa ja toiminnot seuraavat toisiaan välittömästi (Kitzinger 2013: 238–239). Partikkelilla puhuja nostaa pintaan prosessin, jolla hän tuottaa ajassa etenevän kerronnan.

Siirtymän tai parenteesin merkitseminen ei siis itsessään ole partikkelin tehtävä, vaan siirtymäksi hahmottuminen on ennemminkin partikkelin ja sitä edeltävän ja seuraavan puheen yhteistyön tulosta. Sen sijaan *no* osoittaa, että se, mitä seuraavaksi tapahtuu, on suhteessa kerronnan koherenttiin etenemiseen ja haluttuun suuntaan viemiseen.

3.3 No vuoronalkuisissa siirtymissä

3.3.1 Siirtymä toimintatyypissä

Edellä käsiteltyjen moniyksikköisten vuorojen (esimerkiksi siirtymät kerrontajaksossa) lisäksi *no*-partikkeli esiintyy siirtymävuoroissa, joissa siirtymä tapahtuu suhteessa edeltävään keskusteluun. Raevaara (1989: 150) on esittänyt, että *no*-partikkeli merkitsee siirtymää johonkin odotuksenmukaiseen tai jo puheena olleeseen topiikkiin. Keevallik (2016: 226–230) on todennut viron kielen *no*-partikkelin toimivan samankaltaisesti: se esiintyy aloittavissa toiminnoissa, joissa edeltävä toiminta tai topiikki jatkuu samana.

Samaan tapaan kuin kerronnan sisällä, myös vuoron alussa *no* ilmaisee, että on alkanut siirtymä ja että siirtymä on relevantti ja johdonmukainen laajemman toimintakokonaisuuden kannalta.

Esittelen tässä kaksi erilaista vuorovaikutustilannetta, joissa keskustelulla on jonkinlainen ennalta tiedossa oleva kokonaisrakenne. Toinen ovat institutionaaliset keskustelut, joissa keskustelulla on tietty institutionaalista tehtävää palveleva päämäärä, ja toinen puhelinkeskustelut, joilla on selkeät kanavaan sidoksissa olevat rajat ja niitä ilmentävä aloitus ja lopetus. Näitä kumpaaikin voisi kuvata toimintatyypeiksi (ks. luku 1.3). Kummassakin *no* esiintyy sellaisissa vuoroissa, joilla puhuja siirtyy seuraavaan vaiheeseen keskustelun kokonaisrakenteessa.

Institutionaaliset keskustelut

Raevaara (1989: 161) on kiinnittänyt huomiota siihen, että *no* on varsin yleinen institutionaalisissa keskusteluissa, ja arvelee, että se olisi erityisen yleinen esimerkiksi haastatteluissa ja luokkahuonekeskustelussa. Oma aineistoni koostuu pelkästään arkikeskusteluista, mutta muissa tutkimuksissa on havaittu, että *no* voi esiintyä institutionaalisissa tilanteissa siirtymissä vaiheesta toiseen laajemman toiminnan sisällä. Esimerkiksi Turkia (2007: 225–226) on havainnut, että *no* on käytössä luokkahuoneessa ryhmätyötilanteissa, kun sihteerinä toimiva oppilas kertoo seuraavan topiikin muille. Svinhufvud (2011: 162–163) taas on kiinnittänyt huomiota *no sitten* -partikkeliketjuun, jolla opponenti osoittaa siirtymistä sekvenssistä toiseen seminaaritalanteessa.

Myös Mikkola (2014), jolta olen lainannut esimerkin 3_6, on kiinnittänyt huomiota *no*- ja *sitten*-partikkeleihin esimiehen ja alaisen välisissä kehityskeskusteluissa, kun keskustelijat siirtyvät käsittelemään seuraavaa kohtaa lomakkeessa. Hänen aineistonsaan *no* esiintyy siirtymissä 12 kertaa ja *sitten* 24 kertaa (yhteensä 32:sta siirtymävuorosta). Esimerkkikatkelma on tyypillinen siirtymä kehityskeskusteluissa. (2014: 530–532.)

Esimerkki 3_6 (kasvokkaiskeskustelu, Mikkola 2014: 530; muokattu)

```
01 E: → no sit tää pö- pedagoginen puoli eli teil on  
02      nyt sitte tota:, (1.6) ne oman talon asiat  
03      <kunnossa °siel[lä°>.  
04 A:      [meil on oman talon asiat
```

05 oikeestaan aika hyvin kunnossa että nyth,
06 (0.8)
07 A: nyt tosiaan meil on tiimisopimukset on
08 ensimmäistä kertaa nyt,
09 (0.4)
10 A: oon ottanu käyttöön,

Kehityskeskusteluaineistossa siirtymiä merkitään paitsi partikkeliketjulla *no sitten* myös yhtä paljon partikkeliketjulla *ja sitten*. *Sit(ten)*- ja *no*-partikkelien tapaan myös *ja (sit(ten))* voi olla institutionaalisessa tilanteessa siirtymän merkitsin. Kehityskeskusteluissa *ja* osoittaa sitä, että siirtymä on laajemmassa toiminnassa osa toimintojen ketjua (ks. Heritage & Sorjonen 1994). (Mikkola 2014: 532.) Myös *no*-alkuinen siirtymä tapahtuu laajemman toiminnan sisällä mutta osoittaa samalla aihepiirin odotettavuutta. Nähdäkseni sekä *no sit(ten)* että *ja sit(ten)* -siirtymät ovat odotuksenmukaisia – lukevathan käsiteltävät asiat lomakkeessa – mutta niillä on erilainen suhde kokonaisuuteen. *Ja sit(ten)* -siirtymä oikeuttaa itsensä sillä, että se tapahtuu suhteessa meneillään olevaan toimintojen ketjuun (Kalliokoski 1989: 172–175; Heritage & Sorjonen 1994; Mikkola 2014). *No sit(ten)* -siirtymä taas tapahtuu aina suhteessa meneillään olevan keskustelun ennalta tiedettyyn kokonaisrakenteeseen.

Lomakekeskustelussa keskustelijoilla on edessään fyysinen objekti, eräänlainen asialista, josta voi nähdä, minkä osan kuuluu seurata edeltävää. Ero *ja sit(ten)*- ja *no sit(ten)* -siirtymien välillä on hyvin pieni: *ja sit(ten)* implikoi, että tulossa on seuraava vaihe, kun taas *no sit(ten)* implikoi, että tulossa on seuraava vaihe, jonka tiedettiin olevan väistämättä tulossa. Tässä kontekstissa niitä voi pitää erilaisista lähtökohdista peräisin olevina resursseina, jotka toimivat samanlaisessa tehtävässä.

On huomionarvoista, että myös kerrontajakson sisäisissä siirtymissä *no* esiintyy usein nimenomaan *sit(ten)*-partikkelin kanssa. Myös niissä siirrytään kokonaisrakenteessa vaiheesta toiseen, vaikka kyseessä onkin yhden puhujan vuoro. *No*-partikkeli ei ole itsessään siirtymän merkitsin, vaan siirtymää merkitsemään tarvitaan jokin muukin keino. *Sit(ten)* taas on paitsi partikkeli myös temporaalinen adverbi, jolla merkitään, että jokin asia seuraa kronologisessa järjestyksessä edeltävää, joten sitä voidaan käyttää yhdentyyppisenä siirtymän merkitsimenä.

Puhelinkeskustelujen sisäisissä siirtymissä *no*-partikkeli sen sijaan ei yleensä kaippaa rinnalleen muita siirtymän merkitsimiä, sillä nämä siirtymät tapahtuvat jo valmiiksi tarkkaan määritellyissä kohdissa, aloituksissa ja lopetuksissa, jotka ovat vahvasti rituaalistuneet tietynlaisiksi (Hakulinen 2001[1993]a). Lisäksi etenkin lopetusvuorot ovat tyypillisesti lyhyitä. Suomenkielisissä puhelinkeskusteluissa, samoin kuin esimerkiksi vironkielisissä, puhelinkeskustelujen alku ja loppu näyttävätkin olevan paikkoja, jonne *no*-partikkeleita kasaantuu (viron kielen osalta ks. Keevallik 2016: 224–226). Aineistoni puhelinkeskusteluissa peräti 33 % (74/224) *no*-alkuisista siirtymävuoroista sijoittui puhelun aloitus- tai lopetusrutiineihin. Tässä laskelmassa ei ole mukana partikkeliketjuja, joten puhelunloppuiset partikkeliketjut, kuten *noni(in)*, eivät ole mukana.

Kuten lomakkeen täyttö kehityskeskustelussa myös yksittäinen puhelin-keskustelu on rajattu kokonaisuus. Sillä on tietyt, rutiininomaisesti samankaltaisina toistuvat vaiheet alussa ja lopussa. Nämä vaiheet erottuvat muusta keskustelusta tehtävänsä ja muotonsa puolesta. Keskityn tässä erityisesti aloituksiin, joista on olemassa huomattavasti enemmän tutkimusta kuin lopetuksista. *No*-alkuisuus ja -aluttomuus vaihtelee puhelua aloittavien eri vierusparien etujäsenissä ja jälkijäsenissä. Kuten esimerkistä 3_7 voi nähdä, kaikki muut aloitusrutiinin vuorot paitsi aivan ensimmäinen puhuttu vuoro (rivi 2) voivat alkaa *no*-partikkelilla lankapuhelinkeskustelussa.

Esimerkki 3_7 (Hakulinen 2001[1993]a: 156)

```
01          RING
02 V:      Leena Jokilaakso?,
03 S:      no Raija Välimaa täällä terveh[dys.
04 V:                                     [no terve
05          terve.
06 S:      no: mitä kuuluupi.=
07 V:      n:o mitäs tässä
```

Koska *no*-partikkeli on niin yleinen puhelun aloitusrutiineissa, olisi helppoa ajatella, että se on vakiintunut osaksi aloitusrituaaleja. Esimerkissä 3_7 kuitenkin periaatteessa jokainen *no*-alkuisista vuoroista voisi esiintyä ilman partikkelia, kuten esimerkissä 3_8. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että *no*-partikkeli olisi valinnainen siinä mielessä, että sen pois jättämisellä ei olisi mitään merkitystä.

Esimerkki 3_8 (lankapuhelinkeskustelu, Sg 113 A7)

01 RING
 02 V: Marianne Järventau[s?h
 03 S: [moi?
 04 V: moi?
 05 S: .nf ¨mitä kuuluu¨?,
 06 V: .hh mitäs tässä, oot jo heränny;

Esimerkin 3_8 kaltaiset puhelun aloitukset ovat kuitenkin harvinaisia, mikä käy ilmi taulukosta 9, johon olen laskenut 131 puhelinkeskustelun alun *no*-alkuiset vuorot.

Taulukko 9. *No-alkuiset vuorot puhelujen aloituksissa.*¹⁶

	Vastaajan 1. vuorossa	Soittajan 1. vuorossa	Vastaajan 2. vuorossa	Keskusteluja yhteensä
Lankapuh.	0	68	38	90
Matkapuh.	8	16	6	41
Yhteensä	8	84	44	131

Taulukosta näkyy, että lankapuhelinkeskusteluissa enemmistö (68/90) soittajan ensimmäisistä vuoroista (esimerkeissä 3_7 ja 3_8 tervehdys rivillä 3) ja yli kolmasosa (38/90) vastaajan toisista vuoroista (esimerkeissä 3_7 ja 3_8 tervehdys rivillä 4) alkaa *no*-partikkelilla.

Lankapuhelinkeskustelujen osalta taulukko 9 tukee Hakulisen (2001a [1993]) havaintoa, että soittajan ensimmäisen vuoron (esimerkiksi *no Rajja Välimaa täällä tervehdys*) *no*-alkuisuus on tyypillistä. Myös Hakulisen (mas. 179) tutkimuksessa kaksi kolmasosaa soittajan aloitusvuoroista alkaa *no*-partikkelilla; sama tendenssi näkyy Sorjosen ja Vepsäläisen (2016) paljon pienemmässä aineistossa.¹⁷ Hakulinen (2001b [1993]) havaitsi, että *no*-partikkelin käytössä esiintyy keskustelutyypistä riippuvaa vaihtelua. Hänen aineistossaan *no*-alkuisuus oli huomattavasti yleisempää arkikeskusteluissa kuin institutionaalisissa keskusteluissa. Hakulisen tulkinta onkin, että partikkeli osoittaa puhelujen

¹⁶ Matkapuhelujen osalta kannattaa huomioida, että otanta on pieni, joten siitä ei voi tehdä luotettavia yleistyksiä. Lisäksi huomattava osa aloituksista koostuu vain kahdesta (ks. Arminen & Leinonen 2006: 347) eikä kolmesta vuorosta, mikä vääristää puhelutyypien vertailtavuutta taulukossa. Huomionarvoista on myös se, että tämän pienen kokoelman matkapuhelujen aloituksissa esiintyy paljon variaatiota, mikä saattaa johtua siitä, että osa puheluista on ajalta, jolloin matkapuhelimet vasta tulivat käyttöön.

¹⁷ Sorjosen ja Vepsäläisen (2016) aineisto on osittain sama kuin tässä tutkimuksessa. Hakulisella (1993) oli eri aineisto.

aloituksessa keskustelijoiden välistä läheisyyttä (1993: 179). Tämä on linjassa sen kanssa, että *no*-alkuinen vuoro esiintyy yleensä siirtymissä, joissa sama toiminta jatkuu ja tulossa on jotakin odotettavissa olevaa. Sen avulla toisilleen tutut keskustelijat voivat merkitä keskinäisen kontaktin jatkuvuutta ja tarkoituksenmukaisuutta.

Tämän lisäksi *no*-alkuisesta vuorosta voi joissain tapauksissa tehdä myös mahdollisesti partikkelin siirtymäfunktioon liittyviä havaintoja. Esimerkiksi vuorossa *no Raija Välimaa täällä tervehdys* (esimerkki 3_7, rivi 3) soittaja tekee ensimmäisessä vuorossaan kaksi tekoa: hän reagoi vastaajan itsensä esittelyyn (*Leena Jokilaakso?*) ja aloittaa seuraavan sekvenssin, joka on tervehdysten vaihto. Vuoro on siis samaan aikaan responsiivinen ja uutta aloittava eli siirtymä. Kaikki soittajan aloitusvuorot eivät toki ala näin. Omassa aineistossani niistä 65 % sisältää sekä identifikaation että tervehdysten, ja näistä tapauksista 80 % alkaa *no*-partikkelilla. Silloin, kun keskustelijat tuntevat toisensa hyvin, pelkkä ääninäyte riittää identifikaatioksi, ja sellaisista tapauksista, joissa soittaja esittää ensimmäisenä vuoronaan pelkän tervehdysten, 75 % on *no*-alkuisia.

Lisäksi matkapuhelinkeskusteluista sekä sellaisista lankapuhelinkeskusteluista, joissa soittajan ensimmäinen vuoro on pelkkä identifikaatio, löytyy tendenssi, joka liittyy tervehdysiin. Tervehtiminen hahmotetaan useimmiten toiminnaksi, joka sisältää vierusparin: tervehdysten ja vastatervehdyksen. Aineistoni matkapuhelinkeskusteluista puolet alkaa ensimmäisellä tervehdyksellä ja puolet jollakin muulla (esimerkiksi vastaajan etunimi, *niin*, *joo* tai *haloo*). Silloin, kun puhelun vastaaja ei tervehti ensimmäisenä, on soittajan tehtävä niin, kuten esimerkissä 3_9.¹⁸

Esimerkki 3_9 (matkapuhelinkeskustelu, Sg 400_13)

01 M: Merja?
02 (0.8)
03 T: moi,
04 M: moi,

Verrattain usein eli puolessa aineistoni matkapuhelinkeskusteluista (21/41) toista tervehdystä ei tule lainkaan. Tällöin soittajan ensimmäinen vuoro alkaa useimmiten *no*-partikkelilla ja jatkuu suoraan tervehdyksestä ensimmäiseen topiikkiin, kuten esimerkissä 3_10 rivillä 3. Vastaajalle ei siis anneta tilaisuutta tervehtiä.

¹⁸ On myös mahdollista, ettei puhelun alussa ole lainkaan tervehdyksiä, mutta se on harvinaista. Oman aineistoni matkapuhelinkeskusteluissa tällaisia tapauksia on kaksi.

Esimerkki 3_10 (matkapuhelinkeskustelu, Sg 400_17)

01 P: @<ni:::::::::::::>?@
02 (0.5)
03 M: **no** moi, kuule toi jussi soitti että se
04 (.) jarin piippu oli jääny sen taskuu,
05 (.) se tuo sen siihen postilaatikkoo.

Tämä tarjoaa tilastollisesti heikon mutta yhtä kaikki mielenkiintoisen todistusaineiston siitä, että aloitusrutiinien sisällä *no*-alkuisen vuoron puhuja orientoituu siihen, että hän siirtyy vuorossaan toimintajaksosta toiseen ja samanaikaisesti reagoi edeltävään vuoroon. Matkapuhelinpuheluita on kuitenkin aineistossani verrattain vähän ja niiden alkujen variaatio on suurta, mikä johtunee osittain siitä, että puhelut ovat erityyppisiä ja -ikäisiä.

Kännykkäpuhelut ovat tuoneet toisenkin *no*-partikkelin käytön kannalta mielenkiintoisen lisän: niissä partikkelin on mahdollista sijaita jo ensimmäisessä puhutussa vuorossa eli vastaamisvuorossa. Funktioltaan tämä vuoro on paitsi vastaus soittoon myös ensimmäinen tervehdys (esimerkki 3_11) (Arminen & Leinonen 2006: 347).

Esimerkki 3_11 (Arminen & Leinonen 2006: 346, litteraatiota muutettu)

00 RING
01 V: **no** moi,
02 (0.3)
03 S: no mo:i,
04 (.)
05 S: ooks sää lähössä,
06 (.)
07 V: e,

Arminen ja Leinonen esittävät matkapuhelinkeskustelujen aloituksille kolmiosaisen rakenteen. Puhelimen soitua 1) puhelun vastaanottaja esittää tervehdyksen, jota seuraa 2) soittajan vastatervehdys ja 3) puheenaiheeseen siirtyminen (esimerkissä soittajan vuoro). Siinä missä lankapuhelinkeskusteluissa *no*-partikkelin tyypillisin paikka oli toinen puhuttu vuoro eli soittajan ensimmäinen vuoro (esim. **no** Liisa tässä moi), Arminen ja Leinonen mukaan matkapuhelinkeskusteluissa on varsin tavallista, että jo ensimmäinen puhuttu vuoro eli vastaajan esittämä tervehdys on *no*-alkuinen. Sillä puhelun vastaaja osoittaa, että hänen vastauksensa on tunnistettavissa oleva toiminto ja osa jo meneillään olevaa toimintaa. *No*-alkuinen vastaus ei siis olekaan mikä vain vastaus kutsuun (soittoon), vaan se on vastaus soittoon, josta soittajan voi tunnistaa. Se, että vastaaja voi etukäteen tietää

puhelimien näytöstä, kuka soittaja on, antaa siis mahdollisuuden muokata jo ensimmäinen vuoro osaksi meneillään olevaa keskustelua. (Mas. 347.) Omassa aineistossani *no*-alkuisia ensimmäisiä vuoroja on 8/41.

Kun *no*-partikkeli tarvitsee kehityskeskusteluissa rinnalleen muitakin keinoja siirtymän tekemiseen, puhelinkeskusteluissa siirtymä aloituksen vaiheesta toiseen tapahtuu ilman partikkeliakin jo sen perusteella, että vuoroilla on vakiintunut järjestys. Tästä huolimatta *no* on yleinen ja rutinoituneen oloinen osa aloituksia, mikä johtunee siitä, että soitolla on aina jokin syy, oli se sitten jonkin asian hoitaminen tai pelkästään suhteiden ylläpitäminen. *No*-alkuisuudella puhujat voivat merkitä keskinäisen kontaktin jatkuvuutta tai sitä, että heillä on jotakin kerrottavaa, joka ohjaa oleellisesti tulossa olevan keskustelun suuntaa. Näin siis puhujat voivat hienovaraisesti ohjata keskustelun kulkua jo alusta asti osoittamalla, minkälainen osa kokonaisuudessa vuoro on.

3.3.2 Siirtymä projektissa

Seuraavaksi käsitelen siirtymävuoroja, jotka tuovat jonkin uuden näkökulman jo meneillään olevaan puheenaiheeseen. Tämä ei rajoitu *no*-alkuisiin vuoroihin, sillä kaikki vuorot tuovat jollakin tapaa uuden näkökulman keskusteluun, oli niissä partikkeleita tai ei. Vapaassa arkikeskustelussa keskustelijat liikkuvat puheenaiheesta toiseen usein asteittain seuraavan vuoron muuttaessa näkökulmaa hieman ja taas seuraavan vuoron hieman (Sacks 1992: 300–301; Jefferson 1984). Näissä *no*-alkuisissa vuoroissa on merkilläpantavaa se, että puhuja tuo esiin tahtovansa viedä puheenaihetta omalta kannaltaan johdonmukaiseen suuntaan. Näissä kyseessä ei ole tunnistettavissa oleva toimintatyyppi, kuten puhelinkeskustelu, jolla on jossakin määrin ennakoitava rakenne, vaan dynaamisempi ja liikkuvampi projekti, joka syntyy keskustelijoiden neuvottelun tuloksena.

Esittelen tässä kahdenlaisia vuoroja, *no*-alkuisia kysymyksiä sekä kolmannen position vuoroja, joita olisi mahdollista käsitellä myös eräänlaisina responsseina. Käsitelen niitä kuitenkin tässä yhteydessä, koska ne toimivat kuvaavana esimerkkinä siitä, miten *no*-alkuisella vuorolla voidaan ohjata ja korjata topiikin kulkua hienovaraisella siirtymällä. Tässä tutkimuksessa responsseiksi rajautuvat vain toisen position vuorot, kuten vastaukset kysymyksiin (luku 3.4, luvut 5–7). Kolmannen position vuoro näyttää, miten puhuja suhtautuu koko edeltävään vieruspariin, oliko vastaus esimerkiksi riittävä, ja

mihin suuntaan hän aikoo mahdollisesti keskustelua viedä. Tämän luvun fokuksessa olevista vuoronalkuisista siirtymistä on kolmannen position vuoroja 19,5 % (50/257) (luku 3.1, taulukko 8).

Kysymykset

Kolmannen position vuoro on käsillä olevassa tarkastelussa siirtymävuoro, joka päättää sekvenssin. Sekvenssin aloittaa kysymys, ja sitä seuraa sille responsiiviseksi muotoiltu vastaus. Kysymyksellä voi aloittaa uuden puheenaiheen, ja sen voi merkitä edeltävästä topiikista poikkeavaksi esimerkiksi *muuten-* tai *hei-*partikkeleilla. *No*-alkuinen kysymys tyypillisesti jatkaa meneillään olevaa puheenaihetta. Nämä tapaukset ovat mielenkiintoisia jo siksin, että jonkin puheenaiheen sisällä olevan kysymyksen voisi nimenomaan olettaa olevan aihetta jatkava ja tilanteeseen sopiva, ellei sen erikseen merkitä tekevän jotakin muuta. *No*-partikkelilla taas merkitään, että kysymys vie keskustelua relevanttiin ja odotettuun suuntaan.

Esimerkissä 3_12 on kysymys, joka jatkaa meneillään olevaa puheenaihetta mutta muuttaa hieman näkökulmaa. Ennen esimerkkikatkelmaa Mirja on maininnut ensimmäistä kertaa tyttärensä kumppanin, ja rivillä 1 Jaana topikalisoi kysymyksellä tämän asian.

Esimerkki 3_12 (kasvokkaiakeskustelu, Sg 355)

01 Jaana: >onks sa^urilla poikakaveri,<
02 Mirja: o,
03 Mikko: eks sää o kuullu mittää semmoses[ta,
04 Jaana: [e^un::,@
05 Jaska: se on nii salassa pidetty
06 nääs [nääs,
07 Jaana: [kukkaa ei oo [kertonu,
08 Mikko: [>se on,<
09 se on kuulkaas se on pidetty ni^un
10 [salassa [salassa
10 Jaska: [heh heh [he,
11 Mirja: [meitiltäkin,
13 [heh he he he he he he,
12 Jaana: [kuuliks tekin siitä vast,
13 Mikko: meitiltäkin että (.) että tota:: ne oli si
14 ollu jo kaks kuukautta,
15 Jaana: ot[takaas ny jottai,
16 Mikko: [kaks kuukautta nii me nähtii se sit sillai

17 niinkun,
 18 Jaana: [kaks kuukautta,†
 19 Mirja: [vahingossa, [vahingossa
 20 Mikko: [kymmenen minuuttia,
 21 Jaana: ai että se oli [niinkun,
 22 Mirja: [kirjamessuilla, Sari oli
 23 kirjamessuilla #tota:# siä Arthoussin
 24 osastolla sillon, (0.5) mikä se oli kuukausi
 25 ai[kaa vai kuinka siittä o,
 26 Mikko: [ku me oltii kuultu tämmösestä
 27 [mutta se ei ne,
 28 Mirja: [me oltii kuultu, ur- <Lealta> >Sarihan ei
 29 itte ollu [puhunu mittää siitä] ja,
 30 Jaska: [heh heh heh he he he,]
 31 Jaana: **no**, mikäs oli nyt, (.) lausunto,
 32 (0.7)
 33 Mirja: .mhhh, [tosi miellyttävä,

Jaanan rivin 1 kysymystä seuraa jakso, jossa Mirja ja Mikko kertovat, missä ja milloin he ensimmäisen kerran tapasivat tyttärensä uuden poikaystävän. Rivin 31 *no*-alkuinen kysymys tiedustelee sitä, mitä mieltä he olivat tästä poikaystävästä (*no, mikäs oli nyt, (.) lausunto*). Kysymyksellä fokus siirtyy siitä, miten poikaystävästä tiedetään, siihen, mikä on appivanhempien mielipide eli lausunto tästä. Se kytkeytyy topikaalisesti edeltävään mutta muuttaa selvästi tapaa, jolla poikaystävää käsitellään. Kysymys tekisi jo itsessään ilman *no*-partikkelia siirtymän, mutta merkitsemällä tämän siirtymän johdonmukaiseksi Jaana tekee kaksi asiaa. Ensinnäkin hän merkitsee kysyttävän asian seuraukseksi jostakin. Kun appivanhemmat ovat kertoneet, että heidän tyttärellään on poikaystävä, seuraava luonnollinen askel on arvioida poikaystävä. Koska Mirja ja Mikko eivät ole vielä tätä itsenäisesti tehneet, keskustelukumppanien tehtävä on johdattaa keskustelua tähän johdonmukaiseen suuntaan¹⁹. Jaana siis osoittaa, että hänen näkökulmastaan meneillään on projekti, jonka tarkoitus on käsitellä kattavasti ja ehkä myös arvioida appivanhemmille sopivaan tapaan topiikkia eli uutta poikaystävää.

Toisaalta juuri se, että kysymys on johdonmukainen, hälventää sen mahdollista ongelmallisuutta. Arvion pyytäminen ihmisestä ja etenkin lähisukulaisten tuoreesta kumppanista on potentiaalisesti arkaluontoista, mutta asian esittäminen niin, että

¹⁹ On mahdollista, että myös kysymyksen imperfektimuotoisuus viittaa siihen, että kyseessä on asia, jonka olisi jo pitänyt tulla esiin. Toisaalta se saattaa myös viitata tapaamishetkeen, jolloin arvio poikaystävästä on syntynyt.

arviointi on esittelyä seuraava luonnollinen askel, oikeuttaa kysymyksen tavalla, jota partikkeliton kysymys ei onnistuisi tekemään. Partikkeli luo siirtymän ja edeltävän puheen välille kytköksen, joka ei ole pelkästään topikaalinen vaan myös johdonmukainen.

Esimerkissä 3_13 on kaksi keskenään erilaista kysymystä (rivit 13 ja 16–17), joiden *no*-alkuisuutta ei motivoi niinkään kysymyksen arkaluonteisuus vaan moite. Katkelmaa ennen Jaska on kertonut varsin pitkästi siitä, kuinka hän oli yrittänyt saada mökillä patterin toimimaan. Kerronnan on laukaissut hänen vaimonsa Jaanan tiedustelu siitä, minkä vuoksi mökille viety patteri on taas heillä kotona. Jaskan kerronta jatkuu vielä riveillä 1–4.

Esimerkki 3_13 (kasvokkaiskeskustelu, Sg 355)

01 Jaska: [nii sit ei tapahtunukkaa mittää.
02 (1.0)
03 Jaska: menin kattomaa että vikavirtasuaja ei oo
04 lauennu ja,
05 Jaana: nii:, se on siin patterissa on vika,
06 Jaska: <ei oo,>
07 Jaana: missäs sitte,
08 (0.2)
09 Jaska: °en tiädä,°
10 Mikko: oliko sulla mitää muuta vehjettä sä ois't
11 kokeil[lu,
12 Jaska: [ei mitää muuta semmosta vehjettä ollu,
13 Mikko: @no kuinka sää sillai olit lähteny,↑@
14 Mirja: mpheh [heh he,
15 Jaska: [°(noh) mää kokkeili vaa,°
16 Jaana: **no** kokeiliksää nyt toimiiks
17 toi tää[lä,
18 Mirja: [täälä, [nii,
19 Jaska: [mää pistin sen tähän seinään,
20 käyntiin, haluutteko nähdä, se toimii
21 hianosti,↓

Rivillä 5 Jaana esittää arvelunsa, että patterissa on vika. Jaska tyrmää väitteen, ja Jaana jatkaa tiedustelua siitä, missä vika on. Mikko ottaa osaa tähän aviopuolisoiden väliseen keskusteluun rivillä 10 viemällä fokuksen takaisin siihen, millä tavoin Jaska yritti mökillä selvittää, miksi patteri ei toimi. Mikon ensimmäinen kysymys riveillä 10–11 on partikkeliton, ja sillä hän tiedustelee, olisiko Jaska mahdollisesti voinut käyttää jotakin muuta laitetta. Kielteistä vastausta seuraava *no*-alkuinen *kuinka*-kysymys rivillä 13 on siis toinen sarjassa, jossa selvitetään Jaskan menneitä toimia ongelman selvittämiseksi.

Kysymys on esitetty hymyillen, mikä implikoi, että kyseessä ei ole täysin vakava teko. Kuitenkin asian kysyminen tässä tilanteessa on osoitus, että Jaskan toimissa on jotakin kyseenalaistettavaa. Kysymys vaihtaa näkökulmaa siitä, mitä ongelman korjaamiseksi on tehty, siihen, miksi Jaska on toiminut kuten on. Yksi *kuinka*-kysymysten tehtävistä on syyn kysyminen (SMS s.v. *kuinka*²⁰; ISK 2004, § 1688; Kielitoimiston sanakirja s.v. *kuinka*), eli se rinnastuu *miksi*-kysymyksiin. Syyn kysyminen implikoi, että toisen teon perusta ei ole selvä ja teko on poikennut normista (normista poikkeamisen selontekovelvollisuudesta ks. Heritage 1996[1984]: 118–123). Yksi *miksi*-kysymysten tehtävistä on osoittaa erimielisyyttä ja esittää syytöksiä (Koshik 2005: 40; L. Hirvonen 2016: 60). Suomen *miksi*-interrogatiivien on tällaisessa käytössä todettu toimivan vastaväitteissä, puhekumppanin toimintaa kyseenalaistavissa vuoroissa ja metatason syytöksissä (L. Hirvonen 2016).

Kun *miksi*-kysymyksen tarkoitus on kyseenalaistaa keskustelukumppanin vuoro, se on muotoiltu niin, että keskustelukumppanin on miltei mahdotonta antaa siihen järkevää vastausta (Lehtovaara 2000, 2002; L. Hirvonen 2016: 60–76). Myöskään tässä kysymys ei varsinaisesti hae vastausta vaan osoittaa keskustelukumppanin toiminnassa ongelman. Tällainen vuoro, leikillinenkin, on eräänlainen hyökkäys keskustelukumppania vastaan. Kuitenkin *no*-partikkelilla Mikko merkitsee toimintansa odotettavissa olevaksi ja projektin kannalta oikeutetuksi. Hän siis ilmaisee, että kun on käynyt ilmi, että mitään muuta laitetta ei ollut mukana, on luonnollista ihmetellä, miksi toinen on toiminut niin kuin toimi. Tällä Mikko oikeuttaa oman kysymyksensä ja osoittaa, että hänen toimintansa on loogista, mikä tekee vuorosta vähemmän hyökkäävän.

Myös Jaana kyseenalaistaa miehensä toiminnan johdonmukaisuuden. Keskustelun polveiltua menneissä toimissa hän palauttaa sen takaisin nykytilanteeseen ja siihen, että patteri on jälleen kotona, rivien 16–17 *no*-alkuisella kysymyksellään (*no kokeiliksää nyt toimiiks toi täällä*). Kysymys siirtää fokuksen siitä, mitä ongelmalle on jo mökillä tehty, siihen, mitä sen selvittämiseksi on tehty kotiinpaluun jälkeen ja mitä patteri jälleen tekee kotona. Jaana on jo aikaisemmin todennut, että patterin kotona oleminen vaatii selitystä, ja esittänyt epäilyn, että se on rikki. *No*-alkuisella kysymyksellä hän tuo

²⁰ Levikiltään *kuinka* kasautuu selvästi lounaiseen Suomeen (SMS s.v. *kuinka*), josta tämän keskustelun osallistajat ovat kotoisin.

esiin, että nyt relevantti suunta keskustelulle on sen käsitteleminen, mitä Jaska on tehnyt on selvittääkseen ongelman. Samalla kysymys implikoi, että seuraava johdonmukainen askel Jaskalta olisi ollut selvittää, toimiiko patteri kotona, minkä hän olikin tehnyt. Jaana siis ohjaa keskustelua omalta kannaltaan järkevään ja johdonmukaiseen suuntaan ja tuo sen ilmi *no*-partikkelilla. Samalla hän antaa ymmärtää, ettei Jaska ollut itsenäisesti menossa juuri siihen suuntaan. Tämä tuo kysymykseen tietynlaisen moittivan asennoitumisen. Moittivuuden vaikutelma ei kuitenkaan ole *no*-partikkelin ominaisuus vaan syntyy partikkelin, kysymyksen, meneillään olevan toiminnan sekä sekventiaalisen kontekstin yhteistyön tuloksena.

Sekä Mikko että Jaana esittävät *no*-alkuisen kysymyksen (riveillä 13 ja 16) osana laajempaa projektia, jonka tehtävä on selvittää, mitä Jaska on tehnyt patteriongelman ratkaisemiseksi. Näin he tuovat esiin, että Jaska ei ole toiminut kuin järkevä ihminen. Kyseessä ei kuitenkaan ole suora hyökkäys, koska kysymys on merkitty *no*-partikkelilla tilanteessa odotettavissa olevaksi ja näin siis johdonmukaiseksi ja topiikkia edistäväksi.

Kolmannen position vuorot

Etenkin vapaassa arkikeskustelussa keskustelijoilla voi olla erilaisia projekteja ja toisistaan poikkeavia päämääriä, mikä näkyy siinä, kuinka *no*-alkuisilla kysymyksillä ohjataan ja korjataan meneillään olevaa keskustelua. Mahdollisesti vielä selvemmin tämä näkyy *no*-alkuisissa kolmannen position vuoroissa. Niissä *no* toimii hyvin samankaltaisesti kuin englannin kielen *well*: se merkitsee tulossa olevan vuoron varsinaiseksi syyksi kysymykselle ja samalla siis jälkikäteen muuttaa kysymyksen luonnetta (*well*-partikkelista Kim 2013). Kummassakin seuraavaksi esittelemässäni tapauksessa etujäsenet ovat osa laajempaa projektia, joka tekee siirtymän relevantiksi.

Esimerkissä 3_14 (myös Sorjonen & Vepsäläinen 2016: 254–257) ollaan sopimassa, mihin aikaan soittaja ja hänen puolisonsa voisivat tulla vastaajalle kylään. Puhelun aikana on jo ollut jonkin verran epäselvyyttä aikatauluista, mutta keskustelijat ovat päässeet yhteisymmärrykseen siitä, että kyläily tapahtuu samana päivänä. Katkelma on puhelun loppupuolelta, ja rivillä 1 soittaja ottaa esille vielä kellonajan.

Esimerkki 3_14 (matkapuhelinkeskustelu, Sg 401_liisa3)

01 S: → hh mut mutta, (.) [onks vii-] onks viidelt
 02 V: [mi(-)]
 03 S: liian myöhää?
 04 (0.4)
 05 V: ei ku viidelt on just h[↑]yvä aika koska me
 06 ootettii teit viidelt,
 07 (0.3)
 08 S: [okei.]
 09 V: [(-)]
 10 S: [joo.]
 11 V: [(-)] niinku tähdättii siihen et, (.)
 12 meil, (.) on viel vähä siivous keskej ja sit
 13 [↑]pitää käydä kaupassa (°nytte°,)
 14 (0.3)
 15 S: → okei. (.) [↑]no me tullaa sit viidelt.
 16 (0.5)
 17 V: [↑]n[o kiva.] nähdää sitte.
 18 S: [#--ehheh]
 19 S: fhjoo,
 20 (.)
 21 S: [m[↑]oimoi?ɛ]
 22 V: [non[↑]i, mo]imoi,

Rivin 1–3 kysymyksessä kellonaika tulee puheeksi ensimmäistä kertaa, mutta sen sijaan, että kysyjä vain ehdottaisi kello viittä, hän tuo esiin epäilynsä, että ajankohta olisi liian myöhäinen. Hän siis varautuu esteisiin ehdotuksen toteutumisessa. Vastauksesta käy ilmi, että paitsi että aika sopii, se oli myös se, jota vastaaja oli alun perin odottanut. Tämän lisäksi hän kertoo, miksi aikaisempi aika ei edes sopisi heille. *No*-partikkelin sisältävällä kolmannen position vuorolla soittaja osoittaa, että keskustelun ohjaaminen konkreettisen sopimisen suuntaan on tarpeen.

Rivin 15 kolmannen position vuoro on moniosainen (*composite post-expansion*, Schegloff 2007: 127–142), ja sellaisena se heijastaa sekvenssin monifunktioista luonnetta. Vuoronalkuinen *okei* ottaa vastaan vastauksen ja sulkee sekvenssin, ja *me tullaan sit viidelt* vahvistaa, mihin tulokseen vuoronvaihdoissa tultiin. Se siirtää fokuksen niihin konkreettisiin toimiin, joihin keskustelijat tästä eteenpäin ryhtyvät sekä siihen, että ajankohdan käsittelyjakso ja mahdollisesti koko puhelu ovat tulossa päätökseen. Tämän se tekisi myös ilman partikkelia. Samoin kuin kerronnan sisällä ja institutionaalisten keskustelujen siirtymissä, tässäkin on *sit(ten)*-partikkeli. Tällä kertaa

partikkeli on lausuman sisällä, ja se merkitsee vuoron päätelmäksi (Hakulinen 1989b: 127–128).

Ilman *no*-partikkelia lausuma ainoastaan vahvistaisi sen, että kummallekin sopii ajankohdaksi kello viisi. *No*-partikkelillinen lausuma sen sijaan kertoo, että tulossa on projektin eli tapaamisajan sopimisen kannalta relevantti lausuma ja että siirtymä ajankohdan vahvistamiseen on tässä kohdin relevantti. Jo riveillä 8 ja 10 puhuja yrittää päällekkäispuhunnassa ottaa vuoroa itselleen ja mahdollisesti saattaa sekvenssin päätökseen, mutta keskustelukumppani on orientoitunut kertomaan, mitä heillä on vielä tehtävänä ennen vierailua. Tämä tekee relevantiksi ilmaista, että keskustelukumppanin kannalta olennaista on ajankohdan vahvistaminen.

Esimerkissä 3_15 on rakenteeltaan samantyyppinen kolmannen position vuoro kuin esimerkissä 3_14 (rivi 27). Sekin sisältää partikkelivahvistuksen, joka on erilainen kuin edellisessä esimerkissä²¹, ja *no*-alkuisen sekä *sit(ten)*-partikkelin sisältävän laajennuksen.

Esimerkki 3_15 (kasvokkaiskeskustelu, Sg 151)

- 01 Anne: mitähän sitä tekis tänä iltana.
02 (1.2)
03 ?: mh
04 (1.1)
05 Miia: miun siis noi (.) he v(h)oimavarani ovat
06 ehtyn(h)heet. (s(h)iis noi) .hh #ö# rahat
07 alkaa, (0.8) ↑mitä mie nyt sain kesällä,
08 (0.5)
09 Susa: ((niistää)) (0.2)
10 [((niistää))]
11 Miia: [alkaa olla pikkusen hulpenemaan päin.
12 Susa: meinaat sie mennä joulun töihin °oot sie
13 kyselly mistään°.
14 (0.2)
15 Miia: en.
16 Anne: p_ostiin °pääsee kyl(lä) °.
17 (0.3)
18 Susa: →ai pääsee.
19 (.)
20 Anne: lajittelen postikortteja. se on niin paskaa
21 hommaa ku voi [olla.]

²¹ Esimerkissä 3_14 partikkelivahvistus oli *okei*, kun taas esimerkissä 3_15 se on *aijaa*. *Okei* ja *aijaa* ovat keskenään hyvin erilaisia dialogipartikkeleita, mutta yhteistä niille on tiedon vastaanottaminen ja suuntautuminen edeltävään vuoroon.

22 Susa: [(ai on,)]
 23 (0.2)
 24 Anne: siin tulee niskat kipeeks, ja selkä kipeeks ja
 25 .hhh (0.2) pälli leviää ja,
 26 (0.7)
 27 Susa: →^a[ijaa] **no** en mie sit vissiin sinne meekään°.
 28 ?: [mm,]
 29 Anne: miehän oli neljä päivää, no
 30 [kyl mie siit sain jonku viis sataa.]

Tässä esimerkissä projekti ei ole välttämättä samalla tavalla kontekstista pääteltävissä kuin edellisessä katkelmassa, jossa sovittiin tapaamisaikaa. Riveillä 5–11 Miia ilmoittaa, että hänen rahansa ovat lopussa, mihin Susa reagoi kysymällä, onko tämä hakenut joulunajoiksi töitä (rivi 12–13). Kieltävän vastauksen jälkeen Anne kertoo, että postiin pääsisi töihin (rivi 16). Rivin 18 vuoro *ai pääsee* ottaa käsittelyyn Annen edeltävän ilmoituksen (*postiin pääsee kyl(lä)*). Se on toistovastaus, jollaiset usein toimivat korjausaloitteina, mutta silloin, kun se ottaa vastaan edellä kerrotun uutisen, sen tehtävä on topikaalistaa edellä sanottu ja kutsua kertomaan lisää (Kuruhila & Lilja 2017). Käsittelen sitä tässä eräänlaisena kysymyksenä tai lisäselvityksen pyyntönä, jolla, kuten jäljempää selviää, on projekti.

Sen sijaan, että Anne alkaisi esimerkiksi kertoa hakuprosessista tai muuten kuvailla työtä, hän vuoronsa laajennuksen (*lajitteleen postikortteja*) jälkeen kertoo, miksi työtä kuitenkaan ei kannata hakea (*se on niin paskaa hommaa ku voi olla.*). Mahdollisesti vastaanottajan reaktion vuoksi hän vielä jatkaa negatiivisesti arvottavaa kuvausta riveillä 24–25.

Rivillä 27 Susa ottaa Annen vastauksen vastaan *aijaa*-partikkelilla, joka on neutraali uutisen vastaanotin (Koivisto 2015). Tämän jälkeen hän siirtyy *no*-alkuisella lausumalla kommentoimaan kysymys–vastaus sekvenssin lopputulemaa: *no en mie sit vissiin sinne meekään*. Samalla hän jälkikäteen merkitsee aiemman topikaalistavan vuoronsa (rivi 18) projektiksi sen selvittämisen, olisiko posti hänelle sopiva työpaikka.

Puheenaiheen sisällä tapahtuvat siirtymät ovat usein pieniä ja hienovaraisia, ja hienovaraista on myös työ, jota *no*-partikkeli niissä tekee. Kuten monessa kohdin on käynyt ilmi, *no* ei itsessään tee siirtymää vaan esiintyy siirtymävuorossa osoittamassa, että siirtymä on jollain tapaa relevantti ja odotuksia vastaava nimenomaan sen kannalta, mihin

puhuja toivoisi keskustelun olevan menossa. Jo käsitteenä siirtymä antaa ymmärtää, että alkava vuoro aloittaa jotakin uutta – on siis aloittava toiminto. Kaikki *no*-alkuiset aloittavat toiminnot kuitenkin tekevät sen suhteessa johonkin jo meneillään olevaan.

3.4 No responsiivisissa vuoroissa

No näyttäisi olevan lähestulkoon yhtä yleinen responsiivisissa vuoroissa kuin siirtymävuoroissakin. Koko aineiston (luku 3.1, taulukko 8) *no*-partikkeleista responsiivisia vuoroja aloittavia on 48,7 % (345/708) ja vuoronalkuisista 46 % (329/708)²². Responsiivista vuoroa edeltää keskustelukumppanin vuoro, joka edellyttää responsia, ja nämä vuorot muodostavat varsin moninaisen joukon²³. Vastaukset eivät ole myöskään yhtenäinen toimintojen luokka, vaan niitä yhdistää se, että edellä on tapahtunut jotakin, joka vaatii vastaanottajalta reaktiota. Se, millainen valikoima erilaisia hyväksyttäviä vastaustapoja on, riippuu aloittavasta toiminnosta. Myös *no*-alkuiset vastaukset asettuvat siis hyvin erilaisten toimintojen joukkoon. Esittelen tässä luvussa katsauksenomaisesti vastauksia kysymyksiin, väitteisiin ja tiedonantoihin. *No*-alkuisia vastauksia kysymyksiin tarkastelen lähemmin luvuissa 5–7. Kaikista tämän luvun aineiston *no*-alkuisista responsseista (ks. tarkemmin 3.1, taulukko 8) vastauksia kysymyksiin on 39,5 % (130/329). Tämä on varsin suuri määrä verrattuna vaikkapa *no*-alkuisiin direktiivien vastauksiin, joita koko joukossa oli 40 (12 %).

Esimerkissä 3_16 on kerrontakysymys, jonka kaltaisia tapauksia käsittelen enemmän luvussa 6. Katkelmassa Vikke on kertomassa huonosti nukutusta yöstään ja rivillä 1 mainitsee nähneensä unta koulustakin. Missu tarttuu tähän tarjottuun aiheeseen kysymällä *mitä sää näit*.

²² Ei-vuoronalkuiset responsiiviset tapaukset ovat yksin vuoron muodostavia *no*-partikkeleita.

²³ Esimerkiksi Thompson, Fox ja Couper-Kuhlen (2015) esittelevät amerikanenglannin vastauskäytänteitä käsittelevässä tutkimuksessaan yhdenlaisen ryhmittelyn responsseja saaville sekvenssityypeille: tiedustelusekvenssit (*information-seeking sequences*), toimintapyynnot (*request sequences*), kannanottosekvenssit (*sequences involving assessments*) ja informoinnit (*informing sequences*).

Esimerkki 3_16 (puhelinkeskustelu, Sg112_A03)

01 V: mä näin unta koulustaki?,
02 M: → mitä sää nä[it].
03 V: → [(ku) alko, .hhh (.) **no** siel oli,
04 (.) khm (0.3) .mt mun ↑serkkuni <Salla>,
05 M: nii.
06 V: Rantalan Anni,
07 M: fjoo-of?,

Esitän tässä yhteydessä vain muutaman havainnon tästä esimerkistä. Ensinnäkin Viken rivin 1 ilmoitus ja nouseva intonaatio saattavat tehdä relevantiksi sen kertomisen, millaista unta Vikke näki. Joka tapauksessa ilmoituksen lopussa on siirtymän mahdollistava kohta, joka antaa vastaanottajalle mahdollisuuden reagoida ilmoitukseen. Lisäksi päällekkäispuhunnassa Missun kysymyksen kanssa Vikke aloittaa rivillä 3 jotakin, joka kuitenkin keskeytyy kysymyksen myötä. On mahdollista, että hän on alkamassa kertoa jotakin unesta tai unennäkemistilanteesta, mutta päätyykin *no*-alkuisella uudelleenaloituksella sovittamaan kerrontansa vastaukseksi kysymykseen. Tässä nimenomaisessa kontekstissa jo se, että lausuma alkaa *no*-partikkelilla, implikoi, että Vikke on aikeissa tehdä jotakin, joka on suhteessa pyyntöön kertoa. Hän ottaa tarjotun tilan vastaan ja kertoo unestaan.

Suuri osa responsiivisista *no*-alkuisista vuoroista ei kuitenkaan ole vastauksia kysymyksiin tai direktiiveihin. Enimmäkseen vuorot, joihin vastataan, ovat jonkinlaisia väitteitä, tietoja, ilmoituksia tai kerrontoja. Responsiivisista vuoroista 47,4 % (156/329) muodostuu tällaisista tapauksista. Nämä ovat moninainen joukko toimintoja, joista on vielä varsin vähän systemaattista tutkimusta. Koska se, mitä *no*-alkuisella responsilla tehdään, on vahvasti sidoksissa siihen, millainen toiminto etujäsen on ja toisaalta millainen on sen tyypillisten jälkijäsenten valikko, esittelen tässä vain muutaman tapauksen näyttääkseni lähinnä, millaisia *no*-alkuisia responsseja aineistossa on. Ensimmäisessä esimerkissä on vastaanottajaa koskeva väite tai ilmoitus ja kahdessa jälkimmäisessä jotakin kolmatta osapuolta käsittelevä väite tai kerronta.

Esimerkissä 3_17 Anu esittää riveillä 5–6 Susaa koskevan väitteen, joka saa *no*-alkuisen responsin.

Esimerkki 3_17 (kasvokkaikeskustelu, Sg 151)

01 Susa: = nii .nff (0.5) äske taas oli iha hyvä (.)
02 ku mie tulin tänne ei ollu niiku >tuntu<
03 yhtää et valuu nenäst ko käytii tos ulkona ja

04 tuli sisälle ni taas alk[o,]
 05 Anu: → [.h] siul o ↑ääniki
 06 muuttunu iha erilaiseks,
 07 Susa:→ **no** ↑kai se muuttuu ku miul o-
 08 Anu: ((näyttää poskionteloita))
 09 °(i[ha])täys nää°
 10 Susa: [ei niiku<]
 11 nii (.) °ei [pysty°] sillee,=
 12 Anu: [°tavaraa°]
 13 Susa: =jotkut äänteet on viel just se @ää Äät@ ja
 14 sellaset >nii< (.) hirveen vaikee sanoo
 15 itekki ku ei nenä toi[mi,]
 15 Miia: [(j)o]o

Susan *no*-alkuinen vuoro tekee useita asioita. Ensinnäkin vuoro asettuu eri linjaan edeltävän vuoron kanssa ja käsittelee sanottua itsestäänselvänä (*no kai se muuttuu* 'on selvää että se muuttuu'). Susa ja Anu myös rakentavat yhdessä selityksen sille, miksi ääni on muuttunut (poskiontelot täynnä). Lisäksi Susa vielä riveillä 10–15 ilmaisee turhautumistaan tilanteeseen. Susan olisi mahdollista ottaa Anun havainto vastaan uutena tietona (esimerkiksi partikkelilla *aijaa*) tai asiana, joka hänen on vahvistettava (esimerkiksi sanomalla *niin on*), mutta hän ei tee kumpaakaan. Sen sijaan, että vain vahvistaisi Anun havainnon omasta äänestään, hän ottaa edeltävän vuoron käsittelyyn ja osoittaa responssin *no*-alkuisuudella, että jokin Anun vuorossa on laukaissut tarpeen tälle käsittelylle. Onkin huomionarvoista, että Susan responsiivinen vuoro ei käsittele pelkästään sitä, että hänen äänensä on muuttunut, vaan myös sitä, millaisen teon Anu on edeltävällä vuorollaan tehnyt.

Yksi yleinen toiminto, jossa *no*-partikkeli responsiivisissa vuoroissa esiintyy, ovat erilaiset kannanotot ja päivittelyt. Enimmäkseen nämä ovat responsseja kertomuksiin ja uutisiin. Toisia kannanottoja eli responsseja kannanottoihin on koko aineistossa (708 *no*-esiintymää) vain kolme, mikä saattaa johtua kannanottojen vähyydestä muutenkin tai jostakin muusta, kannanottoihin spesifisti liittyvästä asiasta. Näytän seuraavassa yhden päivittelyesimerkin. Esimerkissä 3_18 on puheena pöydän alla oleva Jaanan ja Jaskan koira. Riveillä 10–11 Jaska kertoo uutisen tai pienen kertomuksen siitä, että koira oli viikkoa aiemmin ajanut peuraa neljäkymmentäviisi minuuttia. Mirja reagoi tähän *no*-alkuisella päivittelyllä.

Esimerkki 3_18 (kasvokkaiskeskustelu, Sg 355)

01 Jaana: missä se ny o,
02 Mikko: se makaa täällä mun jalkani,
03 Jaana: nii [se vaihto
04 Mikko: [jalkani alla,
05 Jaana: parem[paa paikkaa,
06 Jaska: [mmää, mjää,
07 Mirja: se ov vähä rauhottunu,
08 Jaana: on kato, se oj jo yheksän [kuukaure,
09 Mirja: [↑nii just,↑
10 Jaska: ajo muute peuraa taas viikko aikaa nelkytä
11 viis minuuttia,
12 Mirja: ↓no voi je[sta,↓

Mirja ei ota pelkästään tietoa vastaan tai kannusta kertomaan lisää (*aijaa, aha, vai niin, niinkö*) vaan ottaa affektiivisesti kantaa puheena olevaan asiaan. Päivittely lieneekin tällaisen uutisen kutsuma vastaus, sillä kerrottu asia on epätavallinen koiranomistajan elämässä. *No*-alkuisuus on varsin yleistä päivittelyissä, ja yleisesti ottaen tämänkaltaiset vuorot näyttävät esiintyvän sellaisissa kohdin keskustelua, jossa päivittely ja voimakas affiliaatio on odotettavaa.

Responsiivisiin vuoroihin kuuluu monenlaisia toimintoja, joiden merkitys syntyy aina suhteessa edeltävään toimintoon. *No*-partikkeli voi esiintyä kaikenlaisten responssien alussa, ja joissakin se on selvästi yleisempi kuin toisissa. Tämän luvun tarkoitus on ollut esitellä *no*-alkuisten responsiivisten toimintojen joukkoa ennen kuin siirryn tarkastelemaan kysymysten vastauksia tarkemmin.

3.5 Yhteenveto

Olen tässä luvussa jakanut *no*-alkuiset lausumat kolmeen ryhmään, vuoronsisäisiin siirtymiin (3.2), vuoronalkuisiin siirtymiin (3.3) ja responsiivisiin vuoroihin (3.4). Jako on rakenteellinen ja sekventiaalinen. Olisin voinut jakaa lausumat tehtävänsä perusteella kahteenkin ryhmään, siirtymiin ja responsiivisiin vuoroihin, jotka tämän luvun aineistossa jakautuvat varsin tasaisesti. Siirtymien alussa sijaitsee aineiston *no*-partikkeleista 51,3 % (363/708) ja responssien alussa 46,5 % (329/708). Näiden ryhmien sisällä on kuitenkin runsaasti variaatiota, ja tuodakseni tätä paremmin esiin erityisesti siirtymien osalta päädyin jakamaan siirtymät vuoronsisäisiin ja vuoronalkuisiin.

Olen käsitellyt *no*-partikkelia partikkelina, joka esiintyy siirtymävuoroissa, enkä aiemman tutkimuksen tapaan siirtymän merkitsimenä. *No*-alkuisissa siirtymävuoroissa on usein myös muita siirtymän merkitsimiä, kuten *sit(ten)*-partikkeli tai mahdollisesti siirtymälle tyypillisiä prosodisia piirteitä, mutta *no* on muista merkitsimistä poiketen aina vuoron ensimmäinen kielellinen aines. Todennäköisesti niissä konteksteissa, joissa *no* esiintyy siirtymässä, myös se osallistuu siirtymän tekemiseen. Se, millaisesta siirtymästä on kyse, riippuu tilanteesta ja lausumasta itsestään eikä niinkään partikkelista.

Olen esittänyt, että kaikissa tapauksissa *no*-alkuisuus joko ohjaa tai korjaa meneillään olevan vuoron tai keskustelun suuntaa. Kuvauksena tämä ei vielä kerro kovin paljoa, sillä tosiasiaa jokainen vuoro ja lausuma ohjaa tai korjaa keskustelun suuntaa. Olennaista on se, että partikkelin käytöllä tämä syystä tai toisesta tuodaan ilmi. Se, mitä tällä saavutetaan, riippuu puolestaan toiminnosta, jota vuoro edustaa. Sillä voidaan esimerkiksi oikeuttaa arkaluontoinen toiminto (kuten *no*-alkuisissa kysymyksissä) tai vaikka avata jokin asia yhteisesti neuvoteltavaksi (kuten *no*-alkuisissa responsseissa).

Sekä responsseissa että siirtymässä *no*-alkuisella vuorolla ohjailu ja korjaaminen tapahtuu toki suhteessa edeltävään vuoroon – samalla tapaa kuin jokainen vuoro rakentuu edellä sanotun varaan – mutta toimintoina siirtymät ja responssit ovat erilaisia. *No*-alkuiset ohjailevat siirtymät niin vuoron sisällä kuin vuoron alussa osoittavat, mihin suuntaan puhuja kokee olevan tarpeen viedä keskustelua, jotta jokin projekti edistyisi. Tätä on aiemmassa tutkimuksessa kuvattu odotuksenmukaisuuden käsitteellä. Nämä siirtymät näyttävät, mikä ainakin yhden keskustelijan näkökulmasta on odotuksenmukaista, tai, harvinaisemmissa tapauksissa, odotuksenvastaista suhteessa toimintalinjaan. Odotuksenvastaisuus ja toimintalinjan korjaaminen nousevat siirtymien yhteydessä esiin melko harvoin. Ainoa korjaava esiintymätyyppi, jonka olen tässä luvussa esitellyt, on ollut vuoronsisäisissä siirtymässä esiintyvät *no*-alkuiset parenteesit. Nämä tapaukset hahmottuvatkin melkein pä responsiivisiksi, kun puhuja reagoi johonkin itse edellä sanomaansa ja muokkaa jotakin siinä.

Odotuksenmukaisuus tai -vastaisuus on kuitenkin varsin karkea väline *no*-alkuisten siirtymien kuvauksessa, eikä se ota huomioon esimerkiksi sitä, että keskustelussa on aina useampia osanottajia, joilla on erilaisia odotuksia, tai sitä, ettei keskustelussa ole yleensä ennalta säädelyä suunnitelmaa. Yhteistä kaikille *no*-alkuisille siirtymille on

orientaatio progressiivisuuteen, eteenpäin siirtymiseen. Tämä voi tapahtua suhteessa puhujan omaan kerrontavuoroon, kuten sanahauissa ja parenteseissa, kerronnan kokonaisjäsenyykseen, jonkinlaiseen topikaaliseen projektiin, kuten *no*-alkuisten kysymysten ja kolmannen position vuorojen tapauksessa, tai kokonaisesti toimintatyyppeihin, kuten puhelinkeskusteluihin. Kaikissa näissä on kyseessä jonkinlainen projekti, jonka edistämiseen *no*-alkuisella vuorolla orientoidutaan.

No-alkuisia responsseja odotuksenmukaisuus tai -vastaisuus toimintalinjan muokkaamisessa ei myöskään kuvaa parhaalla mahdollisella tavalla. Kun etujäsen on esimerkiksi kysymys, odotuksenmukainen seuraava toiminto on vastaus riippumatta siitä, millainen ja miten rakennettu tämä vastaus on. Kysymykseen vastaaminen on aina preferoitua ja tilanteessa relevanttia, joten sitä ei tarvitse sellaiseksi erikseen merkitä. Vastaus ei myöskään ole erityisemmin siirtymä vaan preferoitu seuraava toiminto kysymyksen jälkeen. *No*-partikkeli ei itsessään tuo tähän muutosta. *No*-alkuiset responssit ovat monenlaisia ja *no*-alkuisia siirtymiä vaihtelevampia, eikä partikkelin roolin kuvaaminen niissä ole mahdollista ilman jokaisen toiminnon yksityiskohtaista tarkastelua. Siirryn seuraavaksi tarkastelemaan yhtä tyyppiä, kysymysten vastauksia, sekä *no*-partikkelin roolia niissä.

4 Kysymysten vastauksista

Tämän tutkimuksen yksi päätavoite on selvittää, mitä *no*-partikkeli tekee kysymysten vastauksissa ja kysymysten vastauksille. Seuraavat kolme analyysilukua (5, 6 ja 7) keskittyvät *no*-alkuisiin vastauksiin. Tässä luvussa käsittelen näiden lukujen yhteistä taustaa ja motivaatiota sekä aiempaa vastaustutkimusta. Esittelen myös luvun lopussa analyysilukujen jäsennystä ja yhteistä terminologiaa.

4.1 Aikaisempaa tutkimusta vastauksista

Kun puhutaan kysymyksistä, on eroteltava, puhutaanko muodosta vai toiminnosta. Kysymyslause eli interrogatiivilause on modaalinen lausetyyppi, jonka tunnistaa joko kysymyssanasta (esimerkiksi *mikä*) tai kysyvästä liitepartikkelista (*-kO*). Liitepartikkelilla *-kO* on myös laajasti käytössä oleva puhekielinen variantti *-ks*, ja myös yksikön 2. persoonan muotoinen verbialkuinen ja subjektipronominin sisältävä deklaraatiivi (tyyppiä *otat sä*) on kiteytynyt kysymyslauseeksi (Forsberg 1994). Näiden lisäksi on mahdollinen myös kaksoiskysymys, joka sisältää sekä kysymyssanan että kysyvän liitepartikkelin (ISK 2004, § 1684; Forsberg 1992, Jaskara 2009).

Tyypillisimmin kysymyslause on tietoa hakevassa funktiossa, mutta toiminnon ja muodon suhde ei ole yksi yhteen. Toin ilmi johdannossa, että olen koostanut pääaineistoni (luku 1.4, taulukko 1) osittain muodollisin perustein eli otin mukaan kaikki kysymyslauseet, jotka saavat *no*-alkuisen responssin²⁴. Tämän lisäksi olen kerännyt samasta aineistosta kaikki väitelauseen muotoiset vahvistusta hakevat vuorot, joiden vastaus on *no*-alkuinen. Vastausten osalta aineistonkeruu oli lähtökohtaisesti toimintolähtöinen: mikäli kysyvää vuoroa seuraava *no*-alkuinen vuoro käsitteli kysymyksen asettamaa ongelmaa, määrittelin sen vastaukseksi.²⁵ Näin siis aineistokokoelma on sekä muoto- että toimintolähtöinen. Ensimmäisinä toimintoina eli toimintoina, joihin vastataan, on enimmäkseen

²⁴ Käytän termejä vastaus ja responssi toistensa synonyymeina.

²⁵ Kysymystä seuraava vuoro, joka ei ole vastaus kysymykseen (vaikkakin on reaktio siihen), voisi olla vaikkapa ”no älä nyt tuollaisia kysele”.

kysymyksiä mutta myös pieni joukko vuoroja, jotka eivät ole funktioltaan tiedustelevia²⁶ ja jotka toimivat vertailuaineistona.

ISK määrittelee aidoksi kysymykseksi sellaisen toiminnon, jonka ”pääasiallinen tehtävä on tuottaa kysyjälle tai muille vastaanottajille jokin puuttuva tieto tai jokin varmistus tämän olettamaan asiointilaan”. Kysymyksen esittämiselle annetaan kolme mahdollista syytä: kysyjä tarvitsee tiedon jatkaakseen aloittamaansa toimintaa, kysyjä tahoo vastaajan kertovan jostakin aiheesta tai kysymys herää jostakin edellä sanotusta, joka vaatii tarkennusta. (ISK 2004, §1678.) Englanninkielisten hakukysymysten taas on todettu jakautuvan sekä funktion että vastausten muotoilun perusteella kahteen ryhmään, tiedonhakukysymyksiin (*specifying questions*) ja kerrontakysymyksiin (*telling questions*), jotka kumpikin hakevat tietoa joko päätoimintonaan tai jonkin muun toiminnan osana (Thompson, Fox ja Couper-Kuhlen 2015: 20; aiemmin Fox & Thompson 2010). Tiedonhakukysymys hakee vastauksekseen jotain tiettyä yksittäistä tietoa, kun taas kerrontakysymys hakee laajempaa vastausta, joka voi olla selitys, kertomus, raportointi tai vastaava (mts. 20–22). Näiden kysymystyyppien määrittely poikkeaa mielenkiintoisella tavalla toisistaan. Vain tiedonhakukysymys määritellään tiedonhaun kautta, kun taas kerrontakysymys näyttäisi pikemminkin hakevan tietynlaista toimintaa, kuten raportointia. Tämän vuoksi tarkempi nimitys kerrontakysymykselle saattaisikin olla esimerkiksi kerrontapyyntö. Amerikanenglannissa näihin kahteen kysymystyyppiin vastaamiseen käytetään ainakin hakukysymysten kohdalla (*wh-questions*) samanlaisia resursseja vaikkakin eri tavalla (mts. 16–49).

Suomalainen vastaustutkimus on painottunut tähän mennessä enimmäkseen vaihtoehtokysymysten vastauksiin ja siihen, mitä eri tavoin muodostetuilla vastauksilla tehdään keskustelussa. Vastausvaihtoehdoista on tarkasteltu enimmäkseen (myönteisiä) minimaalisia vastauksia, niiden yhdistelmiä sekä lausevastauksia (ks. Raevaara 1993: 125–156; Sorjonen 2001: 33–92; Hakulinen 2001c), ja viime aikoina myös kysymyksen rakenteeseen täysin mukautumattomat vastaukset ovat herättäneet mielenkiintoa (Hakulinen, Vepsäläinen & Sorjonen 2018). Kysymys siitä, missä määrin kysymyksen muoto määrittää vastauksen muotoa ja ohjaa näin keskustelua, on osoittanut relevantiksi etenkin

²⁶ Tällainen on esimerkiksi *oisko ollu mahdollista saada jättelöä*, joka on kysymyslauseen muotoinen mutta tulkitaan tilanteessa pyynnöksi.

institutionaalisten keskustelujen tutkimuksessa. Aitojen vuorovaikutustilanteiden systemaattinen tarkastelu on kumonnut aikaisemman oletuksen, jonka mukaan lääkäri voisi ohjailla vastaanottotilannetta ja potilaan vastauksia niin, että vaihtoehtokysymykset saisivat aina minimaalisen vastauksen ja hakukysymykset laajemman. Tosiasiassa kummankinlaisten kysymysten kohdalla potilas monitoroi, mikä on riittävä vastaus missäkin vastaanottotilanteen vaiheessa. (Raevaara & Sorjonen 2001.)

Suomen kielessä on kahdenlaisia minimivastauksia vaihtoehtokysymyksiin, verbin toisto sekä dialogipartikkelit *joo* ja *niin*, ja näillä on keskinäinen työnjako sen mukaan, mitä kysymyksellä tehdään. Verbivastauksella vastataan tyypillisesti aitoon tiedonhakukysymykseen, minkä jälkeen keskustelu samasta aiheesta jatkuu. Dialogipartikkeli *joo* taas tarjoaa tyypillisesti vastauksen tarkistuskysymykseen ja näin sulkee topiikin. (Sorjonen 2001: 33–92.) Tutkimuksessa on myös käsitelty ainakin kahdenlaisia hieman minimivastausta laajempia vastauksia. Hakulinen (2001a: 5–7) on tarkastellut tyyppiä, joka sisältää sekä verbin toiston että partikkelin (esimerkiksi *oletko kotona – olen joo*²⁷). Tällainen vastaus esiintyy usein sivusekvenssissä, jossa verbin toisto vahvistaa tiedon ja *joo* sulkee sekvenssin. Verbi + NP -vastauksessa taas toistetaan verbin lisäksi jokin nominaalinen lauseke (esimerkiksi *oletko huomenna kotona – olen huomenna*). Tällaisella vastausmuodolla vastaaja ilmaisee jonkinlaista muutosta suhtautumisessa, kuten sitä, että asia on ennalta tuttu ja kysymys epärelevantti. (Mäntylä 2001: 37–51.)

Lausevastaukset voivat olla muotoilultaan monenlaisia, ja on huomionarvoista, että jo pelkkä verbin toisto voi muodostaa suomen kielessä lauseen ja toimia itsenäisenä lausumana. Vastauksella, johon pelkän verbin toiston sijaan kuuluu myös verbinetinen subjekti ja verbin täydennyksiä, vastaajan on todettu saavan aikaiseksi ainakin kaksi asiaa. Hän pystyy samalla vahvistamaan kysymyksen tarjoaman tiedon ja korjaamaan jotakin taustaoletusta tai yksityiskohtaa kysymyksessä. Vastaaja voi myös osoittaa orientoituvansa vastauksessaan johonkin kysymyksen ulkopuoliseen taustaoletukseen. (Hakulinen 2001c: 7–10.) Silloin, kun lausevastauksessa on *kyllä*-partikkeli (esimerkiksi *oletko kotona – kyllä olen kotona*), vastaaja ilmaisee eksplisiittisesti vastauksen olevan samalinjainen kysymyksen kanssa ja näin osoittaa orientoituvansa esimerkiksi taustalla olevaan epäilykseen (mas. 10–14). Mäntylä (2001: 89; myös 2006) on Kelan asiointikes-

²⁷ *Olen joo* -tyypin lisäksi myös *joo olen* -tyyppinen vastaus on mahdollinen.

kustelija tarkastellessaan tuonut esiin eron siinä, toistaako lausevastaus vaihtoehtokysymyksen lauseenjäseniä vai ei. Hänen mukaansa kysymyksen lauseenjäseniä toistava vastaus (esimerkiksi *oletko huomenna kotona – olen huomenna kotona*) joko korjaa kysymyksen oletuksia tai vahvistaa disjunkttiivisen kysymyksen toisen osan. Sellainen vastaus taas, joka ei hyödynnä kysymyksen keskeisiä lauseenjäseniä, on tehtäviltään kahtalainen. Se joko pyrkii vaihtamaan näkökulmaa tai osoittaa, että kysymys edellyttää vastaajalta selitystä tai laajempaa vastausta (ks. kerrontakysymykset luku 6).

Vaihtoehtokysymysten vastauksia tarkasteltaessa usein nousee esiin Raymondin (2000, 2003) englanninkieliseen keskusteluun soveltama toimintotyyppiin mukautumisen (*type-conformity*) käsite. Tällä hän tarkoittaa yksinkertaistetusti sitä, että englannin kielessä ainoastaan *yes*- tai *no*-vastaukset mukautuvat polaarisen kysymyksen asettamiin vaatimuksiin – eli ovat ongelmattomia vastauksia vaihtoehtokysymyksiin – ja näin vievät eteenpäin kysymyksen agenda, kun taas muut vastausmuotoilut ovat tavalla tai toisella ongelmallisia. Stivers ja Hayashi (2010) laajentavat tätä näkemystä käsittelemällä vastauksia, jotka eivät sisällä polaarisuuselementtiä (*yes* tai *no*), transformatiivisuuden käsitteen kautta. Sillä he tarkoittavat sitä, että tällainen vastaus muokkaa kysymyksen oletuksia. Se asettuu näin vastustamaan kysymyksen muotoilua tai agenda²⁸ ja siis vahvistaa tai jättää vahvistamatta osan siitä. Muotoilultaan transformatiiviset vastaukset voivat olla monenlaisia, mutta yhteistä niille on se, että ne eivät sisällä eksplisiittistä polaarisuuselementtiä.

Vastausten toimintotyyppiin mukautuvuus on herättänyt paljon keskustelua ja kritiikkiäkin. Yksi esillä ollut näkökulma on vastausten muotoilun universaalius. On esitetty, että lähes kaikissa kielissä ongelmattomin vastaus vaihtoehtokysymyksiin olisi vastauspartikkeli (suomessa *joo* tai *ei*), kun taas toistovastaus olisi jollakin tapaa tunnusmerkkinen. Tätä perustellaan paitsi frekvenssillä, jonka perusteella esimerkiksi suomenkielisistä vastauksista peräti 80 % on partikkelivastauksia²⁹ (Enfield et al. 2019: 290, figure 1), myös englannin kielen perusteella tehdyllä analyysillä sekä tulkinnoilla vastausvaihtoehtojen luonnollisista merkityksistä (ma.; Enfield & Sidnell 2017). Tämän perusteella

²⁸ Agenda ei ole tässä todennäköisesti termimäisessä käytössä vaan yleiskielinen englannin kielen sana, joka tarkoittaa jonkinlaista esityslistaa, työjärjestystä tai toimintasuunnitelmaa.

²⁹ Enfieldin et al. (2019) laskelmissa on mukana tarkistuskysymyksiä, mikä saattaa selittää partikkeli-vastausten suuren määrän.

partikkeli, joka ei kanna omaa propositionaalista sisältöä, vahvistaa vain kysymyksessä sanotun, kun taas toistovastaus tekee propositionaalisen sisältönsä vuoksi vastauksesta vastaajan agentatiivisuutta osoittavan ja siis vähemmän neutraalin. On kuitenkin huomautettu, että lausuman leksikaalisen merkityssisällön ja keskustelun toimintojen suhde on hämärä, eikä vastausten variaatio välttämättä selity merkityksellä (Sorjonen 2018a). Kuten edellä mainitsin, suomen toistovastauksen ja partikkelivastauksen ero liittyy kysymyksen tehtävään. Samoin on esimerkiksi Virossa (Keevallik 2010) ja Japanissa (Hayano 2013). Vastaustyyppin frekvenssi ei siis itsessään kerro vielä mitään siitä, minkä vuoksi tietty muotoilu on yleinen.

Lisäksi polaarisuuselementtiä (*yes/no*) sisältämättömistä vastauksista on tehty havaintoja, joiden mukaan tällaiset vastaukset eivät aina vastusta jotakin (esimerkiksi kysymyksen presuppositioita). Walker, Drew ja Local (2011) tuovat englanninkielisten polaaristen kysymysten vastausten muotoiluun toisenlaisen näkökulman suoran (*direct*) ja epäsuoran (*indirect*) vastauksen käsitteillä. He lähtevät ajatuksesta, että ei ole mitään syytä olettaa, että leksikaalisten ainesten merkitys olisi vuorovaikutuksessa ensisijainen vaan ainoastaan yksi tapa muiden rinnalla ilmaista jokin asia. Myös vastauksissa se, mitä vastaaja ilmaisee ja tekee, saattaa jäädä keskustelukumppanin pääteltäväksi. Suoria vastauksia ovat paitsi sellaiset, jotka sisältävät polaarisuuselementin (*yes* tai *no*), myös sellaiset polaarisuuselementtiä sisältämättömät vastaukset, jotka selvästi tuottavat vastauksen esitettyyn kysymykseen. Suora vastaus, joka ei sisällä polaarisuuselementtiä, on tunnistettavissa vastaukseksi siitä, että se jollakin tapaa nojaa kysymyksen rakenteeseen toistolla, ellipsillä³⁰ tai pronominalisaatiolla. Tällaisilla vastauksilla vastaaja voi esimerkiksi muokata kysymyksen lähtöoletuksia, mutta vastauksesta käy ilmi välittömästi, onko se kieltävä vai myöntävä. Myös epäsuora vastaus, joka on rakenteellisesti itsenäinen, antaa vastauksen kysymykseen, mutta jää kysyjän pääteltäväksi, onko vastaus kielteinen vai myönteinen. Tällaisella vastauksella kysyjä voi käsitellä kysymystä jollakin tapaa sopimattomana mutta myös paljastaa kysymyksen agendan eli tehdä päätelmän siitä, mitä kysymyksellä haetaan.

³⁰ Ellipsi ei tässä yhteydessä ole kaikista tarkoituksenmukaisin kuvaus vastauksen muotoilulle, sillä se käsittelee tietynlaista muotoilua standardina, josta muut ovat poikkeamia, eikä ota huomioon, että erimuotoisilla responsseilla tehdään erilaisia asioita (ks. esim. Thompson, Fox & Couper-Kuhlen 2015: 302–303; suomen osalta Laury 2018). Tarkoituksenmukaisempaa olisi puhua esimerkiksi osittaisesta toistosta.

Polaarisuuselementtiä sisältämätön vastaus ei siis ole automaattisesti kysymystä vastustava. (Walker et al. 2011.)

Myös suomen kielen osalta on havaittu, että polaarisuuteen mukautumaton vastaus voi joissakin tapauksissa olla jopa yhteistyöhaluisempi kuin mukautuva, sillä se ei pysäytä keskustelun etenemistä vaan osoittaa suoraan vastaajan osaavan tulkita, mitä kysyjä hakee. Tällainen tilanne on esimerkiksi joissakin esisekvensseissä sekä skalaarisen tai arvottavan elementin sisältävissä kysymyksissä (esimerkiksi *onks se kaukana – se on neljä kilometriä*), joissa vastaus käsittelee kysymystä laajemmin kuin paikallinen konteksti edellyttäisi. (Sorjonen 2018a; Hakulinen, Vepsäläinen & Sorjonen 2018.)

Hakukysymysten osalta keskustelua on käyty vähemmän. Poikkeuksena on kuitenkin amerikanenglannin hakukysymysten (*wh*-kysymysten) vastauksia koskeva tutkimus, joka myös vahvistaa, että toisin kuin Schegloff (2007: 78) on esittänyt, toimintotyyppiin mukautuminen (*type-conformity*) ei selitä hakukysymysten vastausten muotoilun vaihtelua. Thompson, Fox ja Couper-Kuhlen (2015) nostavat esiin eron tiedonhakukysymysten ja kerrontakysymysten välillä. Tyypillisin vastaus tietoa hakevaan hakukysymykseen on lausekemuotoinen (*phrasal*), kun taas lausemuotoinen (*expanded clausal*) vastaus osoittaa jonkinlaista ongelmaa kysymyksen muotoilussa, taustaoletuksissa tai koko sekvenssissä. Kerrontakysymysten vastaus taas on aina lauseen muotoinen ja koostuu useammasta lausumasta. (Thompson, Fox ja Couper-Kuhlen 2015: 16–49.) Kysymysten kontekstisidonnainen tarkastelu funktioittain osoittaakin, että toimintotyyppiin mukautuvuuden käsite ja jako suoriin ja epäsuoriin vastauksiin ei ole riittävä jaoteltaessa vastauksia tunnusmerkkisiin ja tunnusmerkittömiin. Kuten polaaristen kysymysten minimivastaukset osoittavat, tarkasteltavia näkökulmia on ainakin suomen kielen osalta enemmän kuin kerrontakysymysten ja tiedonhakukysymysten välinen erottelu.

4.2 Tämän tutkimuksen vastaukset

Luvut 5 ja 6 (vastaukset tiedonhaku- ja kerrontakysymyksiin) on jaoteltu vastauksen muodon perusteella, ja käsittelen vastauksena sellaista kysymykseen reagoivaa vuoroa, joka ottaa kysymyksen sisällön ja toiminnon käsittelyyn. Tiedonhaku- ja kerrontakysymysten vastauksina aineistossa esiintyy kahdenlaisia (*no*-alkuisia) responsseja: minimivastauksia

ja (mukautuvia³¹) lausevastauksia. **Minimivastauksilla** tarkoitan (dialogi)partikkelivastauksia³² ja verbin toistoa vastauksena vaihtoehtokysymykseen tai lausekevastausta vastauksena hakukysymykseen. Käytän termejä minimivastaus sekä verbin toisto tai lausekevastaus vaihtelevasti. Minimivastaus voi sisältää toistetun verbin tai lausekkeen lisäksi muitakin elementtejä, kuten esimerkissä 4_1.

Esimerkki 4_1

minkälainen se o.

no ihan **täll(a)ne** **n**okiam puhelin

Suomen kielen kuvauksissa lausekevastaukset ovat hakukysymysten minimivastauksia, joissa vastauslauseke edustaa samaa kategoriala kuin kysymyssanan osoittama tiedollinen aukko (*missä? – kotona.*) (ISK 2004, § 1209, 1680, 1686). Tätä tyyppiä siis edustaa myös esimerkin 4_1 vastaus (*minkälainen – no ihan täll(a)ne nokiam puhelin*). Myös silloin, kun hakukysymykseen vastataan kokonaisella lauseella, vastaus sisältää uutena tietona kysymyssanan edellyttämän lausekkeen, kuten esimerkissä 4_4 (*minkälaine – no s_o:n t_{osi}: iha:na?*). Korpelan (2007: 45) tutkimuksen lääkäri–potilas-keskusteluissa hakukysymyksistä 78 % sai lausevastauksen ja 12,2 % lausekevastauksen. Myös oman aineistoni *no*-alkuisissa vastauksissa lausekevastaus on selvästi harvinaisempi kuin lausevastaus.

Mukautuvat lausevastaukset³³ taas ovat lauseita, jotka sisältävät predikaattiverbin lisäksi joitakin lauseen argumentteja, ja näistä yksi tai useampi on kierrätetty³⁴ suoraan kysymyksestä. Nämä ovat Walkerin et al. (2011) terminologian mukaisesti suoria vastauksia. Mäntylä (2001) on käsitellyt Kelan asiakkaiden vaihtoehtokysymyksien NP-

³¹ Mukautuminen ei tässä tarkoita toimintotyyppiin mukautumista (*type-conformity*).

³² Käytännössä aineistossa ei ole juurikaan *no*-alkuisia partikkelivastauksia (tyyppiä *no joo*), joten niitä ei ole otettu erikseen huomioon. Lisäksi ne olisi vaikea pitää erillään partikkeliketjuista (*no joo, no nii(n)*), ja onkin oma kysymyksensä, onko se edes mahdollista.

³³ Lausevastauksen käsite on vaihtoehtokysymysten kohdalla hankalampi kuin hakukysymysten, sillä verbin toisto muodostaa suomen kielessä jo itsessään itsenäisen lauseen, ja sitä voi laajentaa monin tavoin. Verbin toisto kuitenkin käyttäytyy samalla tavalla kuin hakukysymyksen lausekevastaus eikä kuten laajempi lausevastaus argumentteineen, joten pidän sen tässä käsittelyssä erillään lausevastauksista.

³⁴ Käytän tässä työssä yksinkertaisuuden vuoksi kierrätystä ja toistoa synonyymeina. Kierrätys pitää sisällään ajatuksen, että jonkin edellä olleen vuoron elementtejä käytetään uudelleen, mahdollisesti muokattuina, eri tarkoitukseen (ks. esim. Anward 2005; Cekaite & Aronsson 2004; Savijärvi 2011; Lehtimäki 2012).

alkuisia vastauksia koskevassa tutkimuksessaan kahdenlaisia lausevastauksia. Ensinnäkin vastaus voidaan muokata kysymyksen lauseenjäsenistä (mts. 53–68). Tällöin verbi yleensä säilyy ainakin tempukseltaan ja modukseltaan samana sekä säilyttää ainakin osan täydennyksistään (mts. 53). Toinen vaihtoehto on, että vastaus ei mukaudu kysymyksen lauseenjäseniin (mts. 68–87). Lukujen 5 ja 6 *no*-alkuiset vaihtoehtokysymysten saamat lausevastaukset ovat näistä ensimmäistä tyyppiä:

Esimerkki 4_2

no onks yät menny suht kohth
no yöt on kyllä *menny* ihan kivasti

Myös kaksoiskysymysten ja hakukysymysten lausevastauksia on mahdollista tarkastella kysymyksen muotoiluun mukautumisen kannalta:

Esimerkki 4_3

alkaaks sulla koska (.) [(ne tyät).]
no mulla alkaa jo *ens keskiviikkona*

Esimerkki 4_4

no hei kerro siitä kämpästä minkälaine se oli.
no s_o:n tosi: iha:na?,

Esimerkissä 4_3 *alkaa*-verbi toistuu samassa muodossa ilman kysymysliitettä. Vaihdos yksikön toisesta persoonasta ensimmäiseen (*sulla* – *mulla*) on merkityksen kannalta välttämätöntä, mutta siitä huolimatta kyseessä on eräänlainen pronominin toisto. Myös kysymyssanan osoittaman aukon täyttämistä (*koska* – *ens keskiviikkona*) voi pitää rakenteellisenä mukautumisena.

On kuitenkin huomioitava, että joissakin tapauksissa lausevastaus, joka tuottaa kysymyksen pyytämän tiedon, ei olosuhteiden vaatimuksesta mukaudu kysymyksen muotoiluun. Näin on esimerkissä 4_5, jossa vastaaja on liikkuvassa autossa, josta käsin hän antaa vastaajalle tunnistettavan kiintokohdan sen sijaan, että kertoisi auton konkreettisen sijainnin.

Esimerkki 4_5

mi:s te *ootte.*
no just (.) <*ajettii kookaupan ohi*>.

Tässä tapauksessa rakenteellinen mukautuvuus puuttuu, mutta vastaaja yhtä kaikki antaa tilanteessa toimivimman mahdollisen vastauksen siihen tiedusteluun, jonka hän olettaa kysyjän esittävän, eli kertoo auton sijainnin suhteessa reittiin ja määränpäähän, joka kaikilla osapuolilla on todennäköisesti tiedossa. Olen ottanut myös tällaiset tapaukset huomioon, koska ne toimivat kontekstissaan samassa funktiossa kuin mukautuvat lausevastaukset eli antavat kysymyksessä pyydetyn informaation.

Vastaukset saattavat olla yhden vuoron rakenneyksikön pituisia, mutta on myös mahdollista, että vastausta jatketaan yhden vuoron rakenneyksikön (minimivastaus tai lausevastaus) jälkeen. Kutsun vastauksen ensimmäistä osaa, joka tyypillisesti antaa vastauksen tiedonhakuun, **vastauslausumaksi** ja sitä mahdollisesti seuraavaa osaa **vastauksen laajennukseksi** (tai lyhyemmin laajennukseksi). Nämä voivat muodostaa yhden vastausvuoron.

Esimerkki 4_6

mitäs kuuluu?

no | kiitos siinähan se hurisee, | minä tässä huokailen

NO **VASTAUSLAUSUMA**

VASTAUKSEN LAAJENNUS

Seuraavat kolme lukua käsittelevät erityisesti *no*-alkuista vastausta. Luvussa 5 käsittelen *no*-alkuisia lause- ja minimivastauksia tiedonhakukysymyksiin ja vertaan niitä partikkelitomiin vastineisiinsa. Luvussa 6 taas esittelen *no*-alkuisen vastauksen kerrontakysymyksiin ja vertaan sitä erityisesti tiedonhakukysymyksen *no*-alkuiseen vastaukseen. Tämän jälkeen luvussa 7 vertaan näitä kysymysten vastauksia sellaisten interrogatiivivurojen vastauksiin, joilla ei haeta tietoa ja joiden vastaukset ovat enimmäkseen **epäsuoria** eli ne eivät sisällä varsinaista vastausta kysymyslauseen tiedustelemaan asiaan (kuten polaarisuuselementtiä vastattaessa vaihtoehtokysymykseen).

5 No-alkuiset vastaukset tiedonhakukysymyksiin

5.1 Johdanto: tiedonhakukysymykset ja projekti

Luvussa 5 tarkastelen *no*-alkuisia vastauksia tiedonhakukysymyksiin. Niissä *no*-alkuisuus osoittaa, että vastausvuoro on tuotettu suhteessa laajempaan projektiin, jollaisen osana vastaaja on päättellyt kysymyksen olevan. Vastaus on joko samalinjainen tai erilinjainen projektin kanssa. Esittelen tässä alaluvussa, mitä tarkoitan tiedonhakukysymyksillä ja projektilla. Tulevissa analyysi-luvuissa havainnollistan, mitä ne tarkoittavat vastausten ja *no*-partikkelin suhteen.

Tiedon hakeminen hahmottuu usein kysymyksen pääasialliseksi tai ensisijaiseksi funktioksi, minkä vuoksi aloitan *no*-alkuisten vastausten esittelyn sellaisista tapauksista, joissa kysymys otetaan vastaan tietoa hakevana. Mukailen käsittelyssäni Foxin ja Thompsonin (2010) hakukysymyksiä koskevaa jakoa kysymyksiin, jotka hakevat jotakin yksittäistä tietoa (*specifying questions*; tässä tiedonhakukysymykset), ja kysymyksiin, jotka hakevat laajennettua vastausta (*telling questions*; tässä kerrontakysymykset). Käsittelen tiedonhakukysymyksiä tässä luvussa ja kerrontakysymyksiä luvussa 6. Käsittelyn ulkopuolelle jäävät kysymysmuotoiset korjausaloitteet (esimerkiksi ”mitä” tai ”mikä on X”, ks. Haakana et al. 2016: 179–182), koska niitä ei esiinny aineistossa³⁵.

Suomenkielisessä (keskustelun)tutkimuksessa termillä kysymys voidaan tarkoittaa joko vuoron rakennetta tai funktiota: joko morfosyntaktiselta rakenteeltaan interrogatiivista vuoroa tai toimintoa, jonka pääasiallinen tehtävä on pyytää tietoa. (ISK 2004, § 888, § 1678.) Käytän tässä termiä kysymys toiminnon nimityksenä. Morfosyntaktista rakennetta, joka sisältää interrogatiivipronominin, kysymysliitteen *-ko* tai molemmat (kaksoskysymys), kutsun joko kysymys- tai interrogatiivilauseeksi silloin, kun kyseessä on lause.

Tiedonhakuun liittyy olennaisesti keskustelijoiden välinen episteeminen epäsymmetria. Se, mitä keskustelukumppanit tietävät (toisistaan, muista ihmisistä, maailmasta) ei voi olla täysin sama henkilöstä toiseen, sillä ihmisillä on erilaisia kokemuksia ja eri-

³⁵ Syynä tähän saattaa olla sattuman ja kysymysmuotoisten korjausaloitteiden mahdollisen harvinaisuuden lisäksi se, että korjausaloite on funktioltaan erilainen kuin tiedonhakukysymys ja kerrontakysymys eikä sen ole tarkoitus avata laajempaa käsittelyä.

laiset lähtökohdat. Keskustelussa episteeminen epäsymmetria tulee esiin jo siinä, että kysymällä kysyjä ilmaisee, että on jotakin, mitä hän ei tiedä mutta olettaa vastaanottajan tietävän. Englannin osalta on havaittu, että kysyjä voi kysymyksensä muotoilulla tuoda eriasteisesti esiin sitä, millaiseksi hän olettaa oman pääsynsä johonkin asiaan. (Heritage 2012a, 2012b, Heritage & Raymond 2012.) Vaikka suomen kielen osalta tästä ei ole varsinaista tutkimusta, voidaan olettaa, että myös suomessa epäsymmetrisyyden asteittaisuuteen orientoidutaan.

Tiedonhakukysymyksillä siis haetaan tietoa jostakin tietystä asiasta, vaikka käsitykseni mukaan tämä ei olekaan niiden ainoa tai välttämättä edes ensisijainen tehtävä. Amerikanenglannin kysymys–vastaussekvenssejä laajasti tarkastelleet Thompson, Fox ja Couper-Kuhlen (2015: 20) huomauttavat, että molemmissa kysymystyypeissä, kerrontakysymyksissä ja tiedonhakukysymyksissä, tiedonhaku voi olla kysymyksen ensisijainen tehtävä tai toimia välineenä muille toiminnoille. Toista toimintoa edistävänä välineenä toimiva tiedonhakukysymys voi olla esimerkiksi esisekvenssin etujäsen, kuten kysymys ”mitä teet tänään” ennen varsinaista kutsua (Schegloff 2007: 28–57, ISK 2004, § 1218). Aina tällaisen kysymyksen ei kuitenkaan tarvitse olla sidottu johonkin toiseen sekvenssiin, mikä käy ilmi tarkemmin luvusta 5.2 ja erityisesti *no*-alkuisista vastauksista tiedonhakukysymyksiin.

Lähestyn tässä luvussa tiedonhakukysymyksiä projektin käsitteen avulla (ks. tarkemmin luku 1.3). Projektilla tarkoitan puhejakson laajempaa päämäärää, joka ei ole samaistettavissa topiikkiin tai sekvenssiin, kuten esimerkiksi yhteisen matkan järjestelyistä sopiminen (Linell 2010; Levinson 2013). Projekti on ei kuitenkaan ole mikä vain syy esimerkiksi kysymyksen esittämiselle, vaan se on tietyn keskustelujakson fokus. Yhteinen ymmärrys tai oletus taustalla olevasta projektista voi lopulta vaikuttaa siihen, miten tiedonhakukysymykseen vastataan. Se, millaisen projektin osana kysymys esitetään, muokkaa sitä, millainen jatko on relevantti asian käsittelemiseksi.

Paikallisesti kysymyksen itsensä päämäärä on saada vastaus, ja esimerkiksi esisekvenssin päämäärä on varmistaa mahdollisuus seuraavaan toimintoon. Projekti taas ulottuu sekvenssin rajojen ulkopuolelle, eikä tietty projekti ole sidoksissa tietynlaisiin toimintoihin tai sekvensseihin. Jos projektina on vaikkapa saada keskustelukumppani autta-

maan jossakin, voi apua tarvitseva esimerkiksi kertoa ongelmasta ja odottaa avuntarjousta, kysyä neuvoa tai pyytää suoraan apua. (Levinson 2013: 119–122.)

Walker et al. (2011) ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että englanninkieliset keskustelijat käsittelevät usein polaarisuuselementin 'yes' tai 'no' sisältäviä vastauksia vaihtoehtokysymyksiin riittämättöminä. Heidän tutkimuksensa käsittelee tapauksia, joissa vastauksessa ei ole lainkaan polaarisuuselementtiä³⁶, ja siinä todetaan, että epäsuora vastaus eli sellainen vastaus, joka ei nojaa kysymyksen syntaktiseen rakenteeseen, voi reagoida kysymyksen todelliseen agendaan, joka on jonkinlainen syy kysymyksen esittämisen taustalla. Kysymyksellä siis ajatellaan voivan olla pyrkimys tai päämäärä, joka ei näy sen ilmiästä mutta jonka vastaaja voi tunnistaa³⁷. Tällaiset vastaukset hahmottuvat samalinjaisiksi kysymyksen aloittaman toiminnan kanssa (mas. 2443). Myös Lee (2011) on todennut koreankielisiä asiointikeskusteluja koskevassa tutkimuksessaan, että asiakas voi tuottaa epäsuoran, kysyjän agendan huomioivan vastauksen ja näin osoittaa orientaatiota meneillään olevan toiminnan edistämiseen. Tällainen tilanne on esimerkiksi silloin, kun asiakaspalvelija kysyy, onko asiakkaalla jäsenkorttia, ja tämä myöntävän vastauksen sijaan antaa kortin numeron.

Pomerantz (2017) on tarkastellut, millaisia päätelmiä vastaajat tekevät englanninkielisessä keskustelussa kysymyksen tarkoituksiperästä. Hän on löytänyt kolme tyyppistä kysymys–vastaus-sekvenssiä, joissa vastaaja jonkin aiemman tiedon tai tilanteisen tulkinnan perusteella olettaa, mitä kysyjä tahtoo saada aikaiseksi kysymyksellään. Ensimmäinen tyyppi on sellainen, jossa kysyjä hakee vaihtoehtokysymyksellä selitystä jollekin asialle. Esimerkiksi kysymys ”käytkö aina samalla kampaajalla” sen jälkeen, kun keskustelukumppani on valittanut huonosta hiustenleikkuusta, saa vastaukseksi selityksen, että leikkaaja on aina eri. Toinen tyyppi taas on sellainen, jossa vastaaja pelkän kiellon tai vahvistamisen lisäksi vastaa toiseen toimintoon, joka hänen tulkintansa mukaan mahdollisesti seuraisi tiedonhakukysymykseen vastausta. Hän siis päätelee, että kysymys on ensimmäinen osa toimintojen sarjaa. Esimerkkinä tällaisesta tilanteesta on tapaus, jossa pariskunnan toinen osapuoli kysyy ”oliko meillä jääkaapissa sitä kananmunajuttua” ja toinen

³⁶ Vastauksia, jotka käsittelevät pelkkää polaarisuuselementtiä riittämättöminä, on kahdenlaisia. Vuorossa voi olla polaarisuuselementin lisäksi muuta ainesta, tai vastaus voi olla sisältämättä polaarisuusainesta. Ensimmäisen tyyppistä tilannetta ovat tanskan kielen osalta tutkineet Steensig ja Heinemann (2013).

³⁷ Ainakin joissakin tapauksissa tämä lienee sama asia kuin projekti.

vastaa ”se on minun” olettaen, että toinen on esittänyt kysymyksen siksi, että hän haluaa syödä kyseisen ruuan. Kolmas tyyppi taas koskee hakukysymyksiä, joilla kysyjä hakee tietoa jostakin spesifistä asiasta. Esimerkiksi kysymällä kuulumisia kysyjä voi tosiasiasa tahtoa tietää jostakin jo aiemmin tiedossa olleesta tietystä tapahtumasta. Kaikki nämä tulkinnot tehdään juuri siinä spesifissä tilanteessa, jossa kysymys–vastaus-pari esiintyy, ja juuri näiden keskustelijoiden yhteisen historian ja ymmärryksen perusteella.

Myös suomenkielisessä keskustelussa epäsuoraa vastausta käytetään resursina sen osoittamiseksi ja käsittelemiseksi, että vastaaja on tulkinnut kysymyksen tarkoituksiperän jollakin tietyllä tavalla³⁸. Tämä näkyy esimerkistä 5_1, jossa soittaja aloittaa puhelun kysymällä, missä vastaaja ja tämän puoliso olivat.

Esimerkki 5_1 (Sg 401_liisa3)

01 v: MOI:,
 02 s: → ↑m_{oi}: fmissä te oikee o°[litte°]
 03 v: → [me kuun]neltiiki ne
 04 viestit vast tänää, me oltii eilen: tai no, (.)
 05 me lähettii jo lauantain mökille, sit me oltii
 06 <↑mökillä>.
 07 (.)
 08 s: hhehh=
 09 v: =mun kännykäst loppu ↑akku ftietenkih,
 10 s: joo,

Me kuunneltiin ne viestit vast tänää ei ole vastaus sijaintia tiedustelemaan kysymykseen. Sen sijaan se on osa selitystä, josta käy ilmi, miksi vastaaja ei ole reagoinut soittajan viesteihin. Vastausvuorossa käsitellään myös sitä, missä vastaaja ja tämän puoliso ovat olleet (*me oltii eilen: tai no, (.) me lähettii jo lauantain mökille, sit me oltii mökillä*), mutta tämä tieto esitetään osana kerrontaa, jonka tarkoitus on perustella, miksi viesteihin ei ole voitu vastata aikaisemmin. Tällä vastaaja osoittaa siis tulkitsevänsä, että kysymyksellä ei vain tiedustella heidän eilistä sijaintiaan vaan haetaan selitystä poikkeukselliselle toiminnalle eli vastaamatta jättämiselle. Tällainen vastaus orientoituu projektiin.

³⁸ En kuitenkaan tässä tutkimuksessa paneudu tarkemmin suomenkielisen keskustelun epäsuorien vastausten erilaisiin tehtäviin tai muotoiluihin. Tämä on asia, joka kaipaakin vielä tutkimusta.

5.2 Projekti ja linjaan asettuvan vastaamisen asteittaisuus

Käsittelen seuraavaksi neljänlaisia vastauksia, joissa on kaksi muuttujaa:

- 1) partikkelialkuisuus (*no*-partikkeli tai ei lainkaan partikkelia)
- 2) vastauksen muoto (lausevastaus³⁹ tai minimivastaus).

Esitän, että *no*-alkuisuudella vastaaja osoittaa, että vastaus on sama- tai erilinjainen kysymyksen vastaajan oletaman projektin kanssa. Käsittelen vastaustyyppejä järjestyksessä, joka osoittaa samalinjaisuuden asteittaista vähenemistä. Aloitan tarkastelun *no*-alkuisella lausevastauksella (5.2.2), joka asettuu samalinjaiseksi kysymyksen projektin kanssa. Sen jälkeen analysoin partikkelitonta minimivastausta (5.2.3), partikkelitonta lausevastausta (5.2.4) ja lopulta projektin kanssa erilinjaiseksi asettuvaa *no*-alkuista minimivastausta (5.2.5).

5.2.1 Taustaa: vastaukset *missä*-kysymyksiin

Luodakseni yhtenäisen ja selkeän kuvan ilmiöstä käyn tässä alaluvussa läpi pelkästään vastauksia *missä*-kysymyksiin⁴⁰. Valitsin ne esimerkitapauksiksi ensinnäkin siksi, että *missä*-kysymykset ovat enimmäkseen tiedonhakukysymyksiä⁴¹, mutta myös siksi, että kysyttävä asia on niissä yleensä yksiselitteisesti sijainti eli tämän suhteen variaatio on pientä. Lisäksi hakukysymyksillä on yleensä vain yksi minimivastausvariantti (lauseke),

³⁹ Luvussa 4 määrittelin (mukautuvan) lausevastauksen lausumaksi, joka sisältää predikaattiverbin lisäksi joitakin verbin argumentteja ja jossa ainakin yksi argumenteista on kierrätetty suoraan kysymyksestä.

⁴⁰ Tutkimusaineisto itsessään on *missä*-kysymyksiä laajempi ja kattaa koko aineistostani sekä hakukysymykset että vaihtoehtokysymykset. *Missä*-kysymykset on tässä valikoitu ainoastaan esimerkkien yhtenäistämisen saavuttamiseksi.

⁴¹ *Missä*-kysymystä toki voidaan käsitellä myös kerrontakysymyksenä (ks. esimerkki alla), joita tarkastelen lähemmin luvussa 6.

[puhelinkestäminen, Sg 113]

01 K: missä sää #n-# sää näit ne kaikk[i #sielä#.
02 M: [.hhhh #i# no mää Katin
03 ku mää kävin siellä Viken kämpässä. =.h fmä vein sille
04 semmosen kukan joka hhh .hhh joka om mullaki joka on
05 kestänyt niinku kuivuutta ja liiam märkää ja k(h)aikk(h)ee
06 ett(h)ä- häh .hh Vikke p- selviää sen kans ku sehä ei oo
07 koskaa(h) onnistunu pit[ään kukkia elossaE, .hh[h h]hh

kun taas vaihtoehtokysymyksillä on kaksi (verbin toisto ja dialogipartikkeli). *Missä*-kysymykset ovat hakukysymyksiä, joiden minimaalisin mahdollinen vastaus on sijainnin kertova nominilauseke. Sijainnin kertova lauseke mukautuu kysymyssanan sijaan siten, että osijainen kysymys saa osijaisen vastauksen (*missä – talossa, kotona, Karjaalla*), erosijainen erosijaisen (*mistä – talosta, Karjaalta*) ja tulosijainen tulosijaisen (*minne, mihin – taloon, Karjaalle*). Pelkän lausekevastauksen ohella sijainnin tiedustelu voi toki saada muunkinlaisia vastauksia, joista tarkastelussani on *no*-alkuinen lausekevastaus sekä *no*-alkuinen ja partikkeliton lausevastaus.

Keräsin tätä tarkastelua varten Helsingin yliopiston Keskuskustelututkimuksen arkistossa vuonna 2016 valmiiksi litteroiduista keskusteluista kaikki sijaintia tiedustelevat *missä*-kysymykset (hakusanoina toimivat kysymyssanat *missä, mistä, mihin* tai *minne*)⁴². Taulukossa 10 on 71:n esiintymän kokoelma *missä*-kysymysten vastauksista. Niistä partikkelialkuisia on 22,5 % (16/71).

Taulukko 10. *Missä-kysymysten saamat vastaukset.*

	Lausekevastaus	Lausevastaus	Mukautumaton⁴³	Yhteensä
No-alkuinen	5	8	3	16
Partikkeliton	32	20	3	55
Yhteensä	37	28	6	71

71 tapausta on varsin pieni aineisto, ja sen pohjalta lasketut prosenttiluvut ovat vain viitteellisiä, mutta niiden perusteella kaikkien lausekevastausten osuus on 47 % (37/71) ja lausevastausten 39 % (28/71). Tämän laskelman perusteella lausevastaukset eivät vaikuta erityisen poikkeuksellisilta. *No*-alkuisia lausevastauksia on joukossa kahdeksan. Tämä aineisto on kuitenkin vain havainnollistamista varten kerätty katsaus, ja itse tutkimus on tehty laajemman aineiston pohjalta (ks. luku 1.4, taulukko 1).

⁴² Aineisto on etsitty hakutoiminnon avulla, eli mukaan eivät ole välttämättä päässeet sellaiset tapaukset, joissa kysymyssanan keskellä on litterointimerkki.

⁴³ Mukauttamattomilla tarkoitan sellaisia responsiivisia vuoroja, jotka eivät anna vastausta esitettyyn kysymykseen. Tällainen responssi voi olla esimerkiksi ”en tiedä”.

5.2.2 No-alkuinen lausevastaus: projektin vastaanottaminen

Tässä alaluvussa käsittelen sellaista vastausta tiedonhakukysymykseen, joka asettuu samalinjaiseksi kysymyksen projektin kanssa. Nämä vastaukset ovat *no*-alkuisia lausevastauksia. Vastauksen muoto osoittautuu merkitykselliseksi sen kannalta, millä tavoin vastaus asettuu linjaan projektin kanssa. *No*-alkuinen lausevastaus osoittaa, että vastaaja paitsi on ymmärtänyt, että kysyjällä on projekti, myös odottaa, että sitä aletaan käsitellä.

Esimerkissä 5_2 on tapaus, jossa vastaus asettuu samalinjaiseksi projektin kanssa *no*-alkuisella lausevastauksella *no just ajettii kookaupan ohi*. Esimerkki on äidin (Ä) ja lapsen (L) välinen matkapuhelinkeskustelu, jossa soittajana on lapsi.

Esimerkki 5_2 (matkapuhelinkeskustelu, Sg 400_13)

01 Ä: Merja?
02 (0.8)
03 L: moi,
04 Ä: moi,
05 (0.8)
06 L: → mi:s te ootte.
07 (0.2)
08 Ä: → no just (.) <ajettii kookaupan ohi>.
09 (0.7)
10 L: aijaa,
11 (0.2)
12 Ä: nii,=
13 L: =oke:i?,
14 Ä: no: nih
15 (0.2)
16 L: no: mä oon täs pihal.=
17 Ä: =joo.
18 (0.2)
19 L: mo:i,=
20 Ä: =>moi<.

Keskustelusta käy ilmi se, että osapuolet tietävät kummankin suunnitelmista aika paljon jo ennen puhelua. Lapsi on tietoinen siitä, että vanhemmat ovat tulossa jossakin vaiheessa, ja äiti tietää, että lapsi on kohteessa, jonne he ovat matkalla autolla. Tässä tilanteessa on siis jo ennen puhelua selvää, että lapsi odottaa tietyssä paikassa, ja tämä tieto on kontekstina puhelun alun kysymys–vastaus-parille. Samanaikaisesti tämä tieto muodostaa myös pohjan sille, että vastaaja kykenee tunnistamaan kysymyksen projektin, joka liittyy siihen, että lapsi odottaa jo pihalla eikä tiedä, milloin hänen vanhempansa ovat perillä.

Vastauslausuma itsessään (*just ajettii kookaupan ohi*) kertoo paitsi sen, missä vanhemmat ovat, myös sen, että auto on liikkeessä. Näkökulmana on se, mitä auto on jo ohittanut, eikä siis esimerkiksi se, mitä se ei ole vielä ohittanut, mikä saattaa lisätä vuoron vakuuttelevuutta sen suhteen, että he ovat tulossa. K-kauppa on myös lapselle tunnistettavana esitetty kiintopiste, jonka pohjalta hän pystyy tekemään päätelmiä. Vuoron *no*-alkuisuus implikoi, että vastaaja on tunnistanut kysymyksen projektin ja ottaa sen tällä vastauksella käsittelyyn. Vastaus tarjotaan siis tunnistettavaksi ratkaisuksi siihen ongelmaan, joka on saanut kysyjän esittämään kysymyksensä. Mikäli vastauksen alussa ei olisi partikkelia, äiti ottaisi vastaan lapsen tiedustelun ainoastaan pyyntönä kertoa heidän senhetkinen olinpaikkansa. Partikkeli-alkuisella vastauksella hän taas implikoi antavansa tiedon olinpaikasta, jotta lapsi voisi päätellä paitsi sen, että he tosiaan ovat tulossa sovitusti, myös sen, kuinka kauan heillä vielä kestää tulla.

No-alkuista vastausta seuraa rivillä 9 tauko, mikä tarjoaa äidille mahdollisuuden laajentaa vastaustaan ja esittää arvion siitä, kauanko vielä kestää tulla. Vastausvuoro (ks. 4.2) on kuitenkin prosodisesti loppuun saatettuna tarjottu, eikä laajennusta tule. Vastausta seuraa kysyjän kolmannen position partikkeli *aijaa*. Koivisto (2015a) esittää, että *aijaa* on neutraali uutisen vastaanotin, joka jättää avoimeksi, onko edelliseltä puhujalta odotettavissa jatkoa. Tässä tapauksessa vastaaja ei osoita aikomusta laajentaa vastaustaan, vaan kolmannen position vastaanotinta seuraa ainoastaan intonaatioltaan tasainen *nii*-partikkeli rivillä 12. Tällä äiti osoittaa pitävänsä kiinni siitä, mitä hän on aiemmin sanonut (Sorjonen 2001: 195–199), ja pidättäytyvänsä tuottamasta jatkoa. Sen sijaan lapselle avautuu paikka esimerkiksi avata kysymyksensä syytä.

Lapsi ei kuitenkaan tuota selittävää vuoroa, vaan rivin 13 *okei* osoittaa, että hän hyväksyy äitinsä vastauksen, mutta se myös aloittaa siirtymän seuraavaan vaiheeseen, puhelun lopetukseen. Samaa tekee äidin rivin 14 *nonih*, joka on *okei*-partikkelin tavoin yleinen nimenomaan puhelinkeskustelujen lopetukseen siirryttäessä. (Suutarinen 2016: 25–36.) Tämän jälkeen lapsi vielä tiedottaa oman sijaintinsa (*no: mä oon täs pihal.*), minkä äiti ottaa vastaan *joo*-partikkelilla ennen puhelun lopettamista. Tämä tiedotus vaikuttaa tulevan hieman myöhemmin siihen nähden, että siirtymä lopetukseen on jo tehty, mutta se kertoo jotain oleellista siitä, mitä tässä tilanteessa on tapahtumassa. Kyseessä on *no*-alkuinen vuoro, joka toimii samalla tavalla kuin luvussa 3.3.2 esitelty *no*-alkuiset kol-

mannen position vuorot, vaikka välissä onkin useita vuoroja. Lapsi kertoo olevansa jo pihalla odottamassa vanhempiaan, joiden kanssa on sovittu, että nämä tulevat hakemaan. Tämä vuoro siis osoittaa sekä sijainnin että mahdollisen saapumisajan tiedustelun relevanssin eli tuo ilmi kysymyksen projektin.

No-alkuinen lausevastaus asiakysymykseen siis osoittaa, että 1) vastaaja on tunnistanut kysymyksen projektin, 2) vastaus asettuu samalinjaiseksi projektin kanssa ja 3) vastaaja ottaa kysymyksen projektin käsittelyyn. Esimerkin 5_2 äiti osoittaa vastauksellaan, että ensinnäkin hän tietää, ettei lapsi tiedustele heidän sijaintiaan muuten vain, että hän tietää myös sen, miksi sijaintia tiedustellaan ja että vastaus antaa riittävät edellytykset taustalla olevan asian käsittelylle. Vastaaja ei tyypillisesti kuitenkaan sano, mikä oletettu projekti on vaan *no*-alkuinen vastaus ainoastaan osoittaa, että vastaus tarjoaa riittävän tiedon projektin käsittelemiseksi. Seuraavaksi siirryn käsittelemään vastauksia, jotka eivät osoita orientaatiota projektiin.

5.2.3 Partikkeliton minimivastaus: etenemisen mahdollistaminen

Seuraavaksi analysoin tapauksia, joissa *missä*-kysymys saa vastaukseksi sellaisen lausekkeen muotoisen minimivastauksen, joka ei sisällä *no*-partikkelia ("missä" – "kotona"). Osoitan, että tällainen vastaus poikkeaa edellä käsitellystä *no*-alkuisesta lausevastauksesta siinä, että se ei orientoidu kysymyksen projektiin eikä käsittele sitä, onko vastaus kysyjän tarkoitusperiin riittävä. Toisin sanoen vastaus tarjoaa välttämättömimmän tiedon, mutta ei ota kantaa siihen, tiedostaako vastaaja, miksi kysyjä asiaa kysyi. Se jättää siis avoimeksi sen, mikä kysymyksen mahdollinen projekti on ja tarvitseeko asia laajempaa käsittelyä. *No*-alkuinen lausevastaus ja partikkeliton minimivastaus ovat siis kaksi eri resurssia, jotka vastaajalla on käytössään kysymys–vastaus-sekvensseissä, minkä vuoksi niiden vertailu keskenään on hedelmällistä.

Esittelen seuraavaksi katkelman 5_3, joka muistuttaa edellisen luvun esimerkkiä 5_2. Siinä sama äiti keskustelee puhelimesta lapsensa kanssa, mutta tällä kertaa kysyjänä on äiti. Kysymys esitetään kummassakin puhelussa samassa kohdin, ja kummasakin tapauksessa kysytään useamman kuin yhden ihmisen sijaintia. Toisessa vastaus on *no*-alkuinen lausevastaus ja toisessa partikkeliton minimivastaus.

Katkelma esimerkistä 5_3 (matkapuhelinkeskustelu, Sg 400_1)

06 Ä: → ooteks työ< ↑missä.
07 (0.6)
08 L: → #e-# öö koolla?,

Katkelma esimerkistä 5_2 (matkapuhelinkeskustelu, Sg 400_13)

06 L: → mi:s te ootte.
07 (0.2)
08 Ä: → **no** just (.) <ajettii kookaupan ohi>.

Suomen kielen vaihtoehtokysymysten minimivastauksista on runsaasti tietoa (ks. Sorjonen 2001; Hakulinen 2001c; luku 4.1), mutta hakukysymysten osalta yhtä kattavaa kartoitusta ei ole tehty. Vaikka hakukysymys ja vaihtoehtokysymys ovat erilaisia kielen ja vuorovaikutuksen resursseja, niiden ilmiöiden osalta, joita tässä tarkastelen, hakukysymyksen minimivastaus eli lausekevastaus toimii samankaltaisesti kuin verbin toisto vastauksena vaihtoehtokysymykseen. Sorjonen (2001: 37–45) on todennut, että verbin toisto käsittelee kysymystä tyypillisesti aitona kysymyksenä ja luo mahdollisuuden jatkaa kysymyksen aloittamaa toimintaa. Tällainen tapaus voi olla esimerkiksi esisekvenssin etujäsen (Sorjonen mts. 40–41), jolla on helposti tunnistettavissa oleva projekti. Sillä kysyjä varmistaa, että hänellä on mahdollisuus edetä päätoimintoon, joka voi esimerkiksi olla jokin direktiivi. Toisin kuin *no*-alkuisella lausevastauksella, minimivastauksella projektiin etenemiseen annetaan mahdollisuus mutta vastaus sinänsä ei ota projektia käsittelyyn.

Esimerkissä 5_3, joka toimii minimiparina edellisen luvun esimerkille 5_2 (*mi:s te ootte – no just ajettii kookaupan ohi*), äiti on tullut juuri töistä kotiin ja huomannut, että hänen lapsensa eivät ole kotona. Kysymyksen ”työ” viittaa oletettavasti puhelimeen vastanneeseen lapseen ja hänen veljeensä, jonka sijaintia vielä erikseen kysytään rivillä 10 (*no onks toi Tommiki*:).

Esimerkki 5_3 (matkapuhelinkeskustelu, Sg 400_1)

01 L: –aloo
02 (0.4)
03 Ä: no he:i,
04 (0.4)
05 L: mo:i=
06 Ä: → ooteks työ< ↑missä.
07 (0.6)
08 L: → #e-# öö koolla?,
09 (0.8)

10 Ä: no onks ↑toi Tommiki:.
 11 (1.0)
 12 L: em- ei. (.) em_mä tiiä.
 13 Ä: missäs se nyt:_on sitte on.
 ((poistettu 14 riviä))
 27 Ä: =nii >°ja° älkää nyt olko< hirveen
 28 kauaa.
 29 (0.7)
 30 L: joo me tost just kai koht (--).

Tässä tilanteessa sijainnin tiedustelulla voisi olla useampi mahdollinen syy. Voi olla, että äiti tiedustelee saadakseen selville, että lapsilla on kaikki hyvin. Toisaalta voi olla, että kysymykseen liittyy syytös: lapset ovat lähteneet koulun jälkeen ulos tiedottamatta asiasta vanhemmilleen. On myös mahdollista, että äiti on soittanut komentaakseen lapset kotiin. Rivillä 27 hän pyytää, etteivät lapset olisi ulkona myöhään. Yksi mahdollisuus on myös, että äidillä onkin asiaa Tommille, jota hän tiedustelee rivin 10 *no*-alkuisella vuorollaan.

Rivin 8 lausekevastaus (*koolla*) ei kuitenkaan suuntaudu siihen, mikä kysymyksen projekti on. Se käsittelee pelkän sijainnin kertovaa minimivastausta riittävänä vastauksena ja osoittaa näin, että vastaaja ei ole aikeissa siirtyä pääpuhujaksi, ja siirtää vuoron takaisin kysyjälle. Vaikka vastaaja olettaisi, että kysyjällä on jokin tietty projekti, hän ei osoita vastauksessaan merkkejä sen tunnistamisesta. On myös huomionarvoista, että vuoro alkaa epäröinnillä (*#e-# öö*) ja päättyy lievästi nousevaan intonaatioon. Myös nämä piirteet voivat implikoida, että kysymys on yllättävä, ja yllättävyyden esiin nostaminen tuottaa kysyjälle eli äidille kysymystä koskevan selitysvelvollisuuden. *No*-alkuinen lausevastaus taas toisi esiin sen, että tilanteessa, jossa äiti kysyy lapsensa sijaintia niin, että taustalla on jokin kummankin tuntema tieto, lapsi olisi selitysvelvollinen samalla tapaan kuin esimerkiksi 5_2 vanhemmat, joita lapsi odottaa sovitussa paikassa.

On toki mahdollista, että lapsi ei tiedä, minkä vuoksi äiti tiedustelee hänen sijaintiaan ja mikä tämän mahdollinen projekti on. Toisaalta tilanteessa, jossa hän saattaa olla selontekovelvollinen siitä, miksi ei ole kotona, voi olla myös strategisesti tarkoituksenmukaista esittää, ettei tiedosta olevansa väärässä paikassa. Kun vastaaja ei ole osoittanut tunnistavansa projektia, kysyjän täytyy joko eksplikoida se tai antaa asian olla. Siinä missä *no*-alkuinen lausevastaus sitoutuisi käsittelemään projektia, minimivastaus antaa kysyjälle mahdollisuuden edetä siihen edellä annetun tiedon pohjalta. Tämän äiti tekeekin rivin 10 jatkokysymyksellä (*no onks toi Tommiki*), jonka *no*-alkuisuus osoittaa, että rivin 6

kysymyksen taustalla oli projekti, jonka edistämistä hän jatkaa (*no*-alkuisista kysymyksistä ks. luku 3.3.2).

Vaikka partikkeliton lausekevastaus eroaa muodoltaan *no*-partikkelilla alkavasta lausevastauksesta, niille on yhteistä se, että ne kumpikin mahdollistavat toimintalinjan, jossa projekti otetaan käsittelyyn. Kuitenkin vain *no*-alkuinen vastaus osoittaa projektin tunnistamista. *No*-alkuinen lausevastaus siis osoittaa jonkinasteista sitoutumista projektiin, kun taas partikkeliton lausekevastaus ei tätä tee. Olennainen rooli tässä on vastauksen muodolla, sillä partikkeliton minimivastaus ei ota kantaa siihen, onko annettu tieto riittävä asian käsittelemiseksi, kun taas projektin vastaanottava *no*-alkuinen lausevastaus nimenomaan nojaa siihen, että tieto on riittävä mahdollistaakseen yhteisen toimintalinjan. Havainnollistan seuraavaksi vastauksen muodon ja tehtävän suhdetta kolmannen vastaustyyppin eli partikkelittoman lausevastauksen avulla.

5.2.4 Partikkeliton lausevastaus: puhdas tiedonhaku?

Aineistoni *missä*-kysymysten vastauksista 20/71 (28,2 %) on lausevastauksia, jotka eivät ala *no*-partikkelilla. Ilman *no*-partikkelia aloitettu lausevastaus toimii samoin kuin ilman partikkelia aloitettu minimivastaus: se ei osoita vastaajan orientoituvan siihen, onko kysymyksellä tunnistettava projekti. Lausevastaus kuitenkin poikkeaa minimivastauksista siinä, että sillä vastaaja osoittaa, että annettu tieto tarjotaan riittävänä siihen nähden, mitä kysyjä pyytää. Kun minimivastaus jättää avoimeksi, jatkuuko kysymyksen avaaman asian käsittely jollakin tapaa, lausevastaus käsittelee asiaa sellaisena, joka ei tarvitse lisäkäsittelyä. Havainnollistan lausevastausten käyttöä kahden esimerkin avulla. Ensimmäisessä niistä kysytään vastaajan ja toisessa kolmannen osapuolen sijaintia, ja kummassakin kysymys on soiton syy.

Esimerkissä 5_4, kuten edeltävissäkin esimerkeissä, tiedustellaan vastaajan sijaintia. Porukka, johon soittaja Pekka ja vastaaja Jouko kuuluvat, on sopinut menevänsä samana iltana baariin.

Esimerkki 5_4 (matkapuhelinkeskustelu, Sg 344_E)

01 J: MORO,
02 P: → MOI mis meet,
03 (0.7)

04 J: → mä oon täällä Ernestossa jo,
 05 (0.8)
 06 P: Ernestossa,
 07 (0.2)
 08 J: → mä oon täällä jo,
 09 (1.3)
 10 P: Kipakassa.
 11 (0.8)
 12 J: Ernestossa,
 13 (1.3)
 14 P: ei kun Kipakassa.
 15 (0.3)
 16 J: Ernestosta oli puhe alunperi,
 17 (0.3)
 18 P: eipäs ollu ku Kipakasta.

Rivillä 2 soittaja Pekka esittää tervehdyksen jälkeen kysymyksen *mis meet*, jolla hän tiedustelee Joukon sijaintia. Sen sijaan, että Jouko vastaisi lausekkeella (*Ernestossa*), hän vastaa kokonaisella lauseella (*mä oon täällä Ernestossa jo*). Vastaus on muotoiltu suhteessa yhteiseen suunnitelmaan: Joukon olinpaikka vastaa suunniteltua ja hän on sovitusta aikataulusta jopa edellä. Tiedon vastaanottamisen sijaan Pekka tekee rivillä 6 korjausaloitteen toistamalla Joukon sanoman sijainnin. Tämä toisto ei ilmaise kuulemisen tai ymmärtämisen ongelmaa, vaan joko ennakoi erimielisyyttä tai topikalisoi odotuksenvastaisen tiedon (Kurhila & Lilja 2017). Kurhila ja Lilja (mas. 234) ovat havainneet, että topikalisoivat toistot ovat yleensä vahvasti ensimmäistä tavua painottavia, kuten tässäkin tapauksessa. Jouko toistaa vastauksestaan omasta näkökulmasta oleellisen tiedon eli sen, että hän on jo nyt kyseisessä baarissa (*mä oon täällä jo*) ja osoittaa näin tulkitsevansa, että odotuksenvastaisuus liittyy siihen, että hän on paikalla sovitusta etuajassa. Myöhemmin käy ilmi, että ongelma on itse paikassa, sillä suunnitelmat ovat muuttuneet, mutta vielä tässä vaiheessa Jouko ei tiedä sitä.

Antamalla lausevastauksen, joka kohtelee kysymystä pelkkänä tiedonhakuna (rivi 4, *mä oon täällä Ernestossa jo*), Jouko osoittaa tulkitsevansa, että sovittu on yhä voimassa ja tilanne on ongelmaton. Vastaus antaa enemmän tietoa, kuin kysymys näyttää hakevan, eli kertoo paitsi hänen sijaintinsa myös sen, että hän on sovitussa paikassa etuajassa. Näin hän yhdistää kysymyksen yhteiseen suunnitelmaan eli osoittaa, että hänellä on käsitys siitä, miksi kysymys kysyttiin, mutta hän ei oleta kysymyksen taustalla olevan projektia.

Äiti-lapsi-esimerkeistä tämä puhelu eroaa siinä, että keskustelijoiden suhde on todennäköisesti symmetrinen. Jouko ja Pekka näyttävät voivan tehdä itsenäisesti ja toisistaan riippumattomasti päätöksiä siitä, milloin he menevät baariin. Pekka ei ole mitään ilmeisimmin voinut edes tietää, että Jouko on päättänyt lähteä baariin etukäteen, ja koska sovittu aika ei ole vielä koittanut, ei ole mitään syytä olettaa, että Joukon vastaushetken sijainnissa olisi mitään käsittelyä edellyttävää. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että Jouko käsittelee kysymystä turhana. Sen sijaan hän antaa tilanteessa sovitun tapaamisen kannalta oleellista tietoa. Ongelmaksi muodostuu kuitenkin lopulta se, että keskustelijoilla on eri käsitys siitä, mitä on sovittu.

Esimerkissä 5_5 kysytään kolmannen osapuolen, koiran, sijaintia. Esimerkki on neljän hengen kasvokkaikeskustelusta, jossa edellinen topiikki on tulossa päätökseen. Jo ennen tätä Mikko alkaa katsella pöydän alle, missä isäntäparin Jaanan ja Jaskan koira oletettavasti⁴⁴ on. Koira on huomioitu muutamaan otteeseen jo aikaisemmin keskustelussa.

Esimerkki 5_5 (Sg 355, kasvokkaikeskustelu)

01 Jaa: → (näki,) missä se ny o,
 02 Mik: → se makaa täällä mun jalkani,
 03 Jaa: nii [se vaihto
 04 Mik: [jalkani alla,
 05 Jaa: parem[paa paikkaa,
 06 Jas: [mmää, mjää,
 07 Mir: se ov vähä rauhattunu,

Mikon pöydän alle vilkuilu saa Jaanankin katsomaan pöydän alle ja esittämään rivin 1 kysymyksen *missä se ny o*. Tällä kysymyksellä hän tekee tulkinnan siitä, miksi Mikko katsoo pöydän alle. Samalla hän esittää, että pöydän alle katselun syy, koira, on saatavilla oleva referentti eikä siis uusi, sillä hän viittaa siihen demonstratiivipronominilla *se*. Adverbi *ny* taas antaa ymmärtää, että koiran sijainnista olisi ollut puhetta aikaisemminkin tai että koira olisi lähiaikoina vaihtanut sijaintiaan.

Mikon lausevastaus (*se makaa täällä mun jalkani, jalkani alla*,) orientoituu Jaanan kysymykseen sellaisena, joka hakee tietoa koiran sijainnista. Tämä ei tarkoita, etteikö Jaanalla olisi ollut mitään kysymyksen ulkopuolista syytä tiedusteluunsa. Hän voi esimerkiksi kysyä saadakseen tietää, miksi Mikko yhtäkkiä katsoi pöydän alle, tai selvit-

⁴⁴ Koiraa ei näy tässä kohden videolla.

tääkseen, onko vieraillla kaikki hyvin ja häiritseekö koira heitä. Kysymyksen syy ei kuitenkaan nouse keskustelussa projektiksi, koska sitä ei oteta käsittelyyn. Sen sijaan Mikon vastaus sekä Jaanan sitä seuraava rivien 3 ja 5 vuoro (*nii se vaihto parempaa paikkaa*) suuntautuvat nimenomaan koiran sijaintiin, vaikka vuoron voikin toki hahmottaa koiran sijainnin ongelmattomuuden varmistelemisena eli orientoitumisena jonkinlaiseen syyhyn kysymyksen taustalla.

Vaikka jokaisen kysymyksen taustalla on varmasti jokin syy, se ei nouse projektiksi, ellei sitä erikseen nosteta sellaiseksi. Näin keskustelun fokukseen ei nouse esimerkiksi se, onko koirasta häiriötä, vaan nimenomaan kysytty koiran sijainti. Mikko ja Jaana jakavat lyhyen hetken, jossa he yhdessä tarkastelevat koiraa ja tämän sijaintia, mutta mitään laajempaa keskustelua aiheesta ei synny, vaan rivien 3 ja 5 toteamus sulkee topiikin. Tämä on tyypillistä partikkelittomien lausevastausten kohdalla. Sen sijaan koira itsessään säilyy puheenaiheena, kun Mirja tekee siitä yleisemmän tason huomion (*se ov vähä rauhottunu*).

Partikkeliton lausevastaus siis tarjoaa tiedon sellaisena, joka ei vaadi lisäkäsittelyä. Näin vastaus on omalla tavallaan suhteessa projektin käsitteeseen. Sen suhdetta projektiin on mahdollista kuvata ainakin kahdella tapaa. Ensinnäkin asiaa voi kuvata niin, että vastaaja ei oleta kysymyksen taustalla olevan mitään käsittelyä vaativaa. Toinen vaihtoehto olisi sanoa, että projektiksi oletetaan tiedon hakeminen. Kumpikaan näistä ei kuitenkaan ole tyydyttävä tai totuudenmukainen kuvaus. Niiden sijasta voisikin esittää että, kuten partikkeliton minimivastaus, partikkeliton lausevastaus ei ota kantaa mahdolliseen projektiin, eli sen tulkinta liikkuu eri akselilla. Lausevastaus ja lausekevastaus eroavat sen sijaan toisistaan siinä, olettaako vastaaja antaneensa riittävän tiedon. Minimivastaus voi johtaa lisäkeskusteluun asiasta, ja sekä kysyjä että vastaaja voivat orientoitua kysyjän selityselvöllisyyteen. Asian eteenpäin vieminen on kuitenkin kysyjän vastuulla. Sen sijaan lausevastaus, niin partikkeliton kuin partikkelialkuinenkin, on muotoilultaan minimivastausta itsenäisempi. Tieto tarjotaan tilanteessa riittävänä, eikä jatkoa välttämättä odoteta, eli kysymykseen ei orientoituta osana laajempaa toimintaa, jonka on tarkoitus jatkua.

5.2.5 No-alkuinen minimivastaus: projektina vastustaminen

No-alkuisissa lausevastauksissa yhdistyy paitsi se, että vuoro asettuu jollakin tavoin projektin edellyttämään toimintalinjaan, myös se, että tieto tarjotaan riittävänä tämän toimintalinjan etenemisen kannalta. Tämän vuoksi juuri *no*-alkuinen lausevastaus voi osoittaa samalinjaisuutta projektin kanssa. Tällöin mahdollisen projektin eteenpäin vieminen ei enää ole pelkästään kysyjän asia. Neljäs vastausvaihtoehto, *no*-alkuinen minimivastaus, toimii näillä samoilla ehdoilla mutta lausevastauksesta poiketen vastustaa projektin eteenpäin viemistä.

Missä-kysymysten vastauksista vain 5/71 (7 %) on sellaisia minimi- eli lausekevastauksia, jotka alkavat *no*-partikkelilla. *No*-alkuiset minimivastaukset ovat muutenkin harvinaisin vastaustyyppi, mikä johtunee siitä, että sen tehtävä poikkeaa keskustelussa yleisestä pyrkimyksestä yhteistoimintaan. *No*-alkuinen minimivastaus nimittäin osoittaa *no*-alkuisen lausevastauksen tavoin, että vastaaja on tunnistanut projektin ja muotoilee vastauksensa suhteessa siihen. Kuitenkaan minimivastaus, joka ei ota kantaa tiedon riittävyyteen, ei osoita samanlaista yhteistyö- ja käsittelyhalukkuutta kuin lausevastaus. Siksi vastaus hahmottuuakin erilinjaiseksi projektin kanssa ja kyseenalaistaa sen. Tämä ei tarkoita sitä, että vastaus torjuisi koko kysymyksen, vaan se asettaa jonkin sen taustaoletuksen tai päämäärän näkyvästi kyseenalaiseksi. Taustaoletus ei kuitenkaan ole vielä itsessään projekti, vaan *no*-alkuinen minimivastaus itse asiassa nostaa sen projektiksi samalla kun torjuu projektin.

No-alkuinen minimivastaus ei siis ole perinteisessä mielessä preferoimaton (ks. luku 1.3), sillä vastaaja tarjoaa pyydetyn informaation. Se ei myöskään ole transformatiivinen (Stivers & Hayashi 2010, ks. luku 4.1), sillä se ei suoranaisesti vastusta kysymyksen muotoilua tai agenda. Sen sijaan vastaaja osoittaa tunnistaneensa kysymyksen taustalla olevan jotakin, jonka edistämiseen hän ei sitoudu, ja siirtää vastuun tästä keskustelukumppanille, joka voi muista vastausvuoron piirteistä (esimerkiksi prosodiasta) päätellä, miksi näin on. Samalla tapaa kuin partikkelittomat minimivastaukset myös partikkelialkuiset ovat ambivalentteja sen suhteen, otetaanko asia jatkossa käsittelyyn vai ei. Jää vastaanottajan eli kysyjän valittavaksi, topikalisoiko hän asian vai ei. Havainnollistan tätä kahdella erilaisella puhelun alussa sijaitsevalla sijainnin kyselyllä, joista ensimmäisessä

kysytään kolmannen osapuolen ja toisessa keskustelukumppanin sijaintia. Ensimmäisessä syy projektin torjumiselle jää eksplikoimatta, kun taas toisessa se nousee puheenaiheeksi.

Esimerkissä 5_6 kyseenalaistettu projekti ei nouse topiikiksi. Sen sijaan kysyjä jatkaa projektinsa edistämistä, ja *no*-alkuinen vastaus jää osoittamaan jonkinlaista asennoitumista topiikkia ja projektia kohtaan. Keskustelijoina ovat aviopuolisot Merja ja Pekka. Kolmas osapuoli, jonka sijaintia rivillä 13 kysytään, on lapsi. Tämä kysymys saa *no*-alkuisen minimivastauksen *n' kotona* (rivi 15).

Esimerkki 5_6 (matkapuhelinkeskustelu, Sg400_9)

01 P: >joo?<
02 (0.4)
03 M: huomenta.
04 (0.6)
05 P: huomenta.
06 (0.2)
07 M: ette oo mitään soittanu,=oot_sä sielä jo.
08 (0.6)
09 P: olen.
10 (0.3)
11 M: a:i.
12 (0.2)
13 M: → onks Jari missä.
14 (0.7)
15 P: → n' ↑kotona.
16 (0.3)
17 M: <aijaa.> (.) outoo ku ei oo mitään kuulunuh.
18 (1.2)
19 P: n' mitäs sitä nyt pitä^s ku ei oo mitään
20 hätää.

Merja aloittaa puhelunsa tervehdysten jälkeen rivillä 7 raportoimalla useampaa kuin yhtä henkilöä koskevan havaintonsa siitä, mitä ei ole tehty (*ette oo mitään soittanu*). Tällaisessa tilanteessa kieltomuotoinen toista koskeva huomio on ymmärrettävissä valitukseksi tai syytökseksi (Schegloff 1988: 119–131). Merja siirtyy samassa vuorossa ilman vuoronvaihdon mahdollistavaa kohtaa kysymään miehensä sijaintia vaihtoehtokysymyksellä *oot sä sielä jo*. Syytökseen reagointiin ei siis tarjota välitöntä paikkaa, mutta vuoro kuitenkin siirretään vastaanottajalle kysymyksellä, mikä tarjoaa mahdollisuuden puolustautua tai perustella soittamattomuutta. Pekka kuitenkin vastaa tiedonhakukysymykseen minimaalisesti, verbin toistolla, joka tarjoaa pelkästään pyydetyn tiedon. Minimivastauksella hän pidättäytyy osoittamasta, että tietäisi, miksi kysymys on kysytty, ja samanaikaisesti otta-

masta vastuuta projektin edistämisestä. Koska kysymysvuoron alun syytös tarjoaa aika vahvan vihjeen siitä, miksi Merja kysyy hänen sijaintiaan, vastauksen muotoilua voi pitää strategisena ja jopa jollakin tapaa soittamatta jättämisen selontekovelvollisuutta vastustavana, vaikka se ei eksplisiittisesti sitä olekaan, sillä Pekka ainoastaan tarjoaa pyydetyn tiedon.

Pekan *olen*-vastausta seuraa Merjan tiedon uutena vastaanottava kolmannen position *ai*-vastaus, joka vähintäänkin osoittaa tiedon olleen uutta, ja kysymys kolmannen osapuolen Jarin sijainnista (*onks Jari missä*). Koska alun *ette oo mitään soittanu* -syytös kohdistuu useampaan kuin yhteen henkilöön, on oletettavaa, että Merja käy nyt läpi kaikki, joiden olisi pitänyt soittaa (miehensä ja poikansa) ja etsii näin selitystä sille, miksi hänelle ei ole soitettu. Merjan projektiksi hahmottuukin sen esiin kaivaminen, miksi jotakin odotuksenmukaista ei ole tapahtunut, ja syyllisten mahdollinen syyttäminen. Siinä missä Pekalla saattaa ollakin mahdollinen perustelu soittamattomuudelleen, sillä hänellä on jokin meno, josta Merja on tiennyt etukäteen (hän on *sielä jo*), Jarilla ei sellaista välttämättä ole, sillä hän on kotona, kuten Pekka rivillä 15 kertoo. Aineistokokoelmaan kuuluvasta aiemmin käydystä puhelusta käy ilmi, että Jari on sairaana, joten kysymykseen voi myös sisältyä hieman syyllistävää asennoitumista (sairas lapsi on mahdollisesti poistunut kotoa; Pekka on laiminlyönyt velvollisuutensa raportoida tilanteesta).

Pekan vastaus on *no*-alkuinen minimivastaus, ja samaan tapaan kuin edellisessä esimerkissä se asettuu vastustamaan kysymyksen projektia. Tässä tapauksessa projektiksi, jotka vastustetaan, hahmottuu pyrkimys käsitellä laiminlyötyä velvollisuutta tiedottaa omasta ja sairaan lapsen tilanteesta. Se, onko tämä Merjan aito intentio, ei ole oleellista, sillä *no*-alkuinen vastaus tuo fokukseen sen, että Pekka on tehnyt tulkinnan projektista. Huomionarvoista on kuitenkin se, että edellisen esimerkin lailla vastaus ei vastusta itse kysymystä vaan antaa Merjan pyytämän tiedon. Samalla vastaus sisältää *no*-partikkelin lisäksi muitakin kontekstivihjeitä, jotka tarjoavat vastaajalle enemmän kuin pelkän pyydetyn tiedon. Se on tuotettu intonaatiokuvioilla, jota Halonen ja Lappalainen (2015) kuvaavat itsestäänselvyyden merkitsimeksi. Vastaus (*kotona*) alkaa huomattavan korkealta, ja sävelkorkeus laskee jyrkästi heti ensimmäisen tavun jälkeen tai jo sen aikana. Intonaatiokuvio jo itsessään osoittaa, että kysymys ei ole relevantti, ja tällä lailla se vastustaa si-

jainnin tiedustelua. Se tekisi tämän myös ilman *no*-partikkelia. Partikkeli itsessään ei kerro muuta, kuin että vastaus on tulkittava suhteessa kysymyksen implikoimaan projektiin.

Vastaus ei kuitenkaan tuo eksplisiittisesti ilmi, mikä kysymyksessä on vialla ja mitä asialle pitäisi tehdä. Pekka ei tuo ilmi mahdollista moraalista närkästystään. Vastauksesta käy ainoastaan ilmi, että Jari on kotona, että hänen kotona olonsa on itsestään selvää ja että kysymyksen projektissa on jotain, mitä Pekka ei lähde edistämään. On Merjan asia, mitä hän tekee tällä tiedolla. Toisin kuin edellisessä esimerkissä, tässä kysyjä ei seuraavaksi topikaalista ongelmaa vaan hän ensin ottaa vastauksen vastaan rivillä 17 funktioltaan neutraalilla mutta prosodisesti kohosteisella uutisen vastaanottimella *aijaa* (Koivisto 2016). Tämän jälkeen hän jatkaa projektinsa eteenpäin viemistä muotoilemalla syytöksensä uudelleen (*outoo ku ei oo mitään kuulunuh*). Tässä vaiheessa Pekka vastaa haastavaan vuoroon puolustautumisella (*n' mītäs sitä nyt pitäs ku ei oo mitään hātää*), jolla hän kiistää perusteet syytökseen.

Koska *no*-alkuinen minimivastaus tuo esiin ongelman, se on usein jollakin tapaa affektinen. Vastauksessa on yleensä tunnusmerkkinen prosodia, joka toimii kysyjälle vihjeenä siitä, mihin ongelma liittyy ja minkä vastaaja on tulkinnut kysymyksen projektiksi. Itsessään partikkeli ja minimaalisesti tietoa antava vastaus tarjoavat kysyjälle varsin vähän vihjeitä siitä, miten asian kanssa tulisi edetä. Ne kuitenkin implikoivat, että projektin edellyttämä toimintalinja ei ole suotava. Jos kysyjä kuitenkin jatkaa projektin edellyttämää toimintalinjaa, hän tekee sen tietoisin erilinjaisesti keskustelukumppaninsa kanssa. *No*-alkuinen minimivastaus ei osoita *no*-alkuisen lausevastauksen tavoin yhteistyöhalukkuutta ja sitä, että vastaaja lähtee viemään keskustelua kysymyksen projektin edellyttämälle toimintalinjalle. Siksi se hahmottuu monesti jonkinlaiseksi asenteen- tai affektinilmaisimeksi yhdessä vastauksen muiden kontekstivihjeiden (prosodian) kanssa. Jää kysyjän pääteltäväksi, mitä vastaus tarkalleen ottaen tekee siinä kontekstissa, jossa se esitetään.

Esimerkissä 5_7 Mallu soittaa Tiinan matkapuhelimeen, vaikka – kuten käy ilmi – Tiina on kotona ja myös lankapuhelimeen soittaminen olisi ollut mahdollista. *No*-alkuinen vastaus (*no koto:na*) sijainnin tiedusteluun paljastaa sen, että toinenkin vaihtoehto puhelulle olisi ollut.

Esimerkki 5_7 (matkapuhelinkeskustelu, Sg112 B4)

01 T: Tiina?
02 M: .h no Mallu täs moi,

03 T: ↑no ↑mo*i*: ,=
 04 M: → =↑*miss*äs sää oot,
 05 T: → ↑*no* ↓ko↑t*o*:na? [°he] [eh he°]
 06 M: [jo](h)o n[i t(h)ot](h)a \$mä
 07 oisiv voinu soittaa sulle kotiin,\$ no: >ei
 08 sev väliä.< [.hhh
 09 T: [heh he he
 10 M: n[ii,
 11 T: [no mutta, mää aika harvoin *oon* koto:na.
 12 M: äh [nii just mä aattelin että parempi]
 13 T: [khi hi hi hi hi]
 14 M: yrittä[ä tähä,
 15 T: [.hhh nii *kerr*ranki sattuu tälleen?,
 16 M: ni[ij ju]st,
 17 T: [°khi°j]
 18 M: .hhh ↑nii *sem*mosta vaan että *mä* oisin *kans*
 19 sit huomenna lähössä Hesaan teijän k-
 20 muka:na;
 21 T: ↑no ↑juu, [*i*han kiva.]
 22 M: [.hh hh]ja tota,mhh .mt
 22 sem~~me~~ne, *me* *miet*tittiin Jojon kanssa että, (.)
 23 .mt että jaksettakoham me lähtee kymmene yli
 24 seitte#mäm#miltä susta tuntus,

Arminen (2006) on todennut keskustelukumppaneiden sijainnista puhumisen olevan yksi tärkeimmistä ulottuvuuksista matkapuhelinkeskusteluissa. Hän on kategorisoinut kolme syytä henkilön sijainnista puhumiselle: mahdollisuus käydä keskustelua, mahdollisuus toteuttaa jokin yhdessä sovittava suunnitelma sekä sosioemotionaaliset syyt. Erityisesti puhelun alussa neuvotellaan sijainnin kyselyillä siitä, onko toisella aikaa ja mahdollisuus puhelinkeskustelulle. (Mas. 321–322.) Koska matkapuhelinkeskustelut olivat puhelun ajankohtana (vuonna 1997) melko tuore ilmiö ja koska keskinäiset puhelinkeskustelut ovat kiinteä osa näiden tyttöjen elämää, voisi aivan hyvin olla, että sijaintia kysytään ihan vain uteliaisuudesta, yhteisen sosioemotionaalisen tilan rakentamiseksi.

Tässä tapauksessa kuitenkin soiton syy ei ole kysyä Tiinan sijaintia, sillä Mallu tuo riviltä 18 alkaen esiin soiton todellisen syyn eli seuraavan päivän Helsingin reissun. Kyseessä on siis puhelu, jolla on tietynlainen, soittajan ennalta suunnittelema päämäärä. On kuitenkin huomionarvoista, että Mallu tuottaa kysymyssanan *missä* -s-partikkelillisena, mikä väljentää odotusta vastauksen sisällöstä tai antaa ymmärtää, että kysyjä odottaa vastaajalla olevan jotain kerrottavanaan (Raevaara 2004), eli hän antaa vastaajalle tilaa tuottaa mahdollisesti yhtä vuoron rakenneyksikköä laajempi vastaus. Syy

-s-partikkelillisuuteen saattaa olla se, että Tiinalla on kestänyt poikkeuksellisen kauan vastata puhelimeen, eli Mallu saattaa kysymyksellään myös hakea selitystä sille, miksi vastaaminen on kestänyt.

Tiinan vastaus on useammalla tavalla tunnusmerkkinen. Ensinnäkin se on aineistossani muotoilultaan harvinaisinta tyyppiä eli *no*-alkuinen lauseke. Myös vastauksen prosodia on epätyypillinen. Se alkaa tavanomaista korkeammalta ja päättyy nousevaan intonaatioon. Tämän lisäksi vuoron lopussa on naurua, johon Mallu yhtyy riviltä 6 alkavassa vuorossaan. Nämä vihjeet yhdessä ohjaavat Mallun tulkitsemaan, mikä vastaamistilanteessa on poikkeuksellista. Hän osoittaa riveillä 6–8 tulkitsevansa, että soittokanava oli väärä. Tilanne on hänelle ongelmallisempi kuin vastaajalle, sillä hän on soittanut oletettavasti lankapuhelimesta puhelun matkapuhelimeen, mikä on huomattavasti kalliimpaa kuin lankapuhelimesta lankapuhelimeen soittaminen. Lisäksi hän ei ole edes kokeillut soittaa Tiinan kotipuhelimeen. Tätä he käsittelevät riveillä 11–16, kun Tiina toteaa, että hän on kotona harvoin, ja tällä tavoin kysymykselle ja matkapuhelimeen soitolle annetaan oikeutus.

Tiinan *no kotona* -vastaus osoittaa, että kysymyksessä ja koko tilanteessa on jotakin huomionarvoista ja käsittelyä vaativaa. Se nostaa fokukseseen sen, että matkapuhelimeen soittaminen ja sijainnin kysyminen eivät olleet relevantteja juuri tässä tilanteessa. Tämä ei ole kuitenkaan pelkästään *no*-partikkelin aikaansaannosta, vaan se toimii vastauksessa muiden kontekstivihjeiden (ks. Gumperz 1982: 130–152) kanssa kertomassa, mikä kysymyksen projektissa on vialla. Vuoro on tuotettu poikkeuksellisella intonaatiolla ja sitä seuraa naurua, minkä lisäksi keskustelijoilla on runsaasti yhteistä taustaa ja tietoa toistensa viestintäkäyttäytymisestä.

Samaan tapaan kuin *no*-alkuisella lausevastauksella, myös *no*-alkuisella minimivastauksella vastaaja osoittaa tunnistaneensa kysymyksestä projektin ja orientoituvansa siihen. Tässä tapauksessa oletettuna projektina lienee jonkinlainen ongelmaton matkapuhelinkeskustelun aloitukseen kuuluva sijainnin tiedustelu, joka vaikuttaa mahdollisesti siihen, millaiset edellytykset keskustelun jatkamiselle on. Tämä ei ole sellainen projekti, jota olisi välttämättä tarpeen nostaa fokukseseen, mutta tekemällä näin *no*-alkuisella lausekevastauksella vastaaja osoittaa, että ei syystä tai toisesta sitoudu kysymyksen projektiin. Vuoro siirtyy takaisin kysyjälle, joka lähtee etsimään syitä vastauksen muotoilulle. Samal-

la kysymyksen implikoima toimintalinja muuttuu ja itse kysymistilanne nousee keskustelun aiheeksi.

Sekä *no*-alkuinen lausevastaus että *no*-alkuinen minimivastaus tarjoavat kysymyksessä pyydetyn tiedon, mutta ne tekevät sen suhteessa oletettuun projektiin. Kumpikin niistä siis ottaa toimintalinjan ohjaamisen yhteiseksi asiaksi toisin kuin partikkeliton minimivastaus, joka ei ota kantaa siihen, miksi kysymys on kysytty tai mihin kysymys johtaa. Vastauksen muodolla on oleellinen rooli siinä, millaisen linjan vastaus ottaa suhteessa projektiin. Olen esittänyt, että *no*-alkuinen lausevastaus asettuu samalinjaiseksi projektin kanssa ja *no*-alkuinen minimivastaus erilinjaiseksi, eli se kyseenalaistaa tai torjuu projektin. Samalinjaisuus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että vastaus olisi preferoitu tai samanmielinen, eikä se ole sinällään affektisesti latautunut, vaan kyse on keskustelun kulun ohjaamisesta, jolla voi olla monenlaisia syitä ja seurauksia. Seuraavassa luvussa käyn läpi useamman esimerkkitapauksen avulla sitä, mitä kaikkea kysymyksen kanssa samalinjaiseksi asettuminen voi pitää sisällään.

5.3 Projektin vastaanottamisen ulottuvuuksia

Tähän mennessä olen esitellyt *no*-alkuisia vastauksia tiedonhakukysymyksiin yhden specifin kysymystyyppin, *missä*-kysymysten, kautta. Olen näyttänyt, että tiedonhakukysymysten vastauksissa *no* ilmaisee sitä, että vastaus orientoituu kysymyksen projektiin ja sen edellyttämään toimintalinjaan. Lausevastaus ja lausekevastaus (minimivastaus) eroavat kuitenkin tehtäviltään toisistaan. Siinä missä *no*-alkuinen lausevastaus ilmaisee samalinjaisuutta kysymyksen projektin kanssa, minimivastaus asettuu erilinjaiseksi.

Tässä luvussa käsittelen pelkästään *no*-alkuista lausevastausta, jonka esittelin jo luvussa 5.2.2. Esillä ovat vastaukset sekä hakukysymyksiin että vaihtoehtokysymyksiin. Analysoin projektin vastaanottavan vastauksen erilaisia ulottuvuuksia ja näytän, että *no*-alkuinen vastaus voi saada monenlaisia erilaisia asennoitumisen sävyjä siitäkin huolimatta, että partikkelin tehtävä on itsessään affektiton. Havainnollistan sitä, mitä projektin vastaanottaminen käytännössä tarkoittaa ja miten se suhteutuu muihin vastaamisen ilmiöihin ja erityisesti preferenssiin. Kun vastaus alkaa *no*-partikkelilla, tilanteessa on usein jotakin

hankalaa, mutta tämä ei tarkoita sitä, että *no*-partikkeli olisi preferoimattomuuden merkit-
sin. Ennemminkin se osoittaa, millaisissa tilanteissa neuvottelu keskustelun suunnasta ja
sen eksplisiittinen merkitseminen on tarpeen.

5.3.1 Vastauksen ei-toivottuus

Tässä alaluvussa esittelen kysymys–vastaus-tyypin, jonka avulla keskustelijat käsittelevät
ongelmallista asiointilaa. Aloitan lauseen muotoisella kieltovastauksella, joka kiellosta
huolimatta ottaa vastaan kysymyksen projektin. Tällöin projektiksi muodostuu jonkin ei-
toivotun asiointilan käsittely. Tämä ei kuitenkaan johdu itsessään kiellosta, minkä osoitan
vertaamalla kieltomuotoista lausevastausta myönteiseen lausevastaukseen, joka myös kä-
sittelee asiointilan ei-toivottuutta. Ennemminkin kieltävällä *no*-vastauksella haetaan yh-
teistä näkökulmaa silloinkin, kun puheena on asia, josta on harmia vastaanottajalle.

Vaikka edellisen luvun esimerkit olivat kaikki vastauksia hakukysymyksiin,
myös vaihtoehtokysymysten vastaukset käyttäytyvät ainakin *no*-partikkelin osalta samalla
tavalla. Muutoin vaihtoehtokysymysten vastausjärjestelmä on monimuotoisempi kuin ha-
kukysymysten jo siksi, että minimivastauksia on kahdenlaisia (dialogipartikkeli ja verbin
toisto) ja myös niiden yhdistelmät ovat mahdollisia (esimerkiksi *on joo* tai *joo on*). Lisäksi
vaihtoehtokysymyksellä on jo lähtökohtaisesti kaksi mahdollista vastausta, myöntävä ja
kieltävä. Myönteisen kysymyksen on oletettu kutsuvan vastaukseksi myöntöä, kun taas
kielteinen ennakoii kieltä (ks. tästä Pomerantz & Heritage 2013: 2013–2014; Raymond
2003). Kysymys voi lisäksi sisältää kieltöhakuisia elementtejä, jotka esiintyvät ensisijai-
sesti kiellon vaikutusalassa (kuten *mitään*, *-kAAn*, *liemmin*), tai myöntöhakuisia element-
tejä, joiden pääasiallinen ympäristö on myönteinen lause (*jotain*, *-kin*) (ISK 2004, §1634).
Esimerkiksi lääkäri–potilas-keskusteluja tutkinut Korpela havaitsi, että *mi*-alkuisen indefi-
niittisen aineksen (*mitään*, *minnekään*) sisältävä lääkärin kysymys saa tyypillisesti lyhyen
kieltovastauksen (2007: 105). Myös englanninkielisten lääkäri–potilas-keskustelujen osal-
ta on todettu, että partikkeli *some* lääkärin kysymyksessä (“Do you have some other con-
cerns you would like to discuss today?”) kutsuu potilasta kertomaan lisää, kun taas *any*
(“Do you have any other concerns you would like to discuss today?”) tuottaa todennäköi-
sesti kieltävän vastauksen (Heritage ym. 2007). On tosin myös tuotu esiin, että *any* ei ole

itsessään kieltohakuinen sana eikä myöskään siis välttämättä arkikeskustelussa kutsu kielteistä vastausta (Couper-Kuhlen et al. 2018).

Toiminnallisesti tiedonhakukysymyksen preferoitu jälkijäsen on sellainen, jolla vastaaja tuottaa pyydetyn informaation (ks. luku 1.3; Stivers & Robinson 2006). *No*-alkuiset lausevastaukset ovat siis tässä mielessä preferoituja. Ne kuitenkin vievät toiminnan vielä pidemmälle orientoitumalla siihen laajempaan toimintalinjaan, jota vastaaja olettaa kysyjän olevan rakentamassa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että itse asiointila olisi aina toivottu, vaan joissain tapauksissa samalinjainen vastaus nimenomaan ottaa asiantilan ei-toivottuuden käsittelyyn. Havainnollistan tätä esimerkillä 5_8, jossa puheena ovat seurakunnan merimiespäivät. Jarmo (J) on seurakunnan pastori ja Sirpa (S) on järjestämässä musiikkiesitystä päiville. Rivillä 1 on puheena haitarinoittaja, jonka Sirpa on pyytänyt mukaan musiikkiesitykseen.

Esimerkki 5_8 (lankapuhelinkeskustelu, Sg 143 A4)

01 S: .hh juu-u. (.) ku hän on jossain ihme
02 syntymäpäivillä ja periaattees pääse jo mut
03 kun ei< (.) osaa ihan tarkalleen sanoa. (.)
04 .hh ja:< (0.8) mut ohan se< (.) kyllä se nyt<
05 (0.5) #luu#:ltavasti<
06 (.) [pääsee sillai. [koska se
07 J: [joo-o. [hh
08 S: ois [niin mukavaa että [siinä olis hanuri ku
09 J: [joo-o. [hh
10 S: se sopis niin hyvin niihin moniin
11 [kappaleisiin [(että)
12 J: [joo. [joo ja tosiaan että niinkun
13 tässä >nyt< äkipäätään kattoo niin ainakin
14 puol tuntia siinä sitten vois mennä. [hh
15 S: [joo
16 (0.8)
17 S: et eiköhän se siitä< saa kai se olla vähän
18 semmonen hauska. tietysti sopivalla tavalla.
19 (.)
20 J: [joo kyllä. h [joo siinä juur [(aattelet)
21 S: [hh [nii [°et ky<°
22 J: sitä et< täl tavalla me saadaan vähän tätä
23 tämmöstä [hh
24 S: [mm
25 J: ku sii< siinon kuulunu #mm# kuulunu tämmöstä
26 #e# hh (.) vähän merellistä< (.)
27 [viihteellistä< mut kumminki sitte on
28 S: [mm
29 J: muistettu tämä ku tää>o< merimieslähetyt nii

30 siinä on se (.) .h seurakunnan sanoma sitte
 31 [.h mukana kuitenkin. h [ff
 32 S: [joo [joo. .hh no eiköhän
 33 me sitten
 34 (1.5)
 35 J: → onks teillä muu[ten< h.h joo .h[h #öö#
 36 S: [(para) [mm?
 37 J: otitteks te ff mitään tämm:östä#ä# sanotaan
 38 nyt et tätä heng< hengellisen laulun puolt<
 39 tahi [löytyykö.
 40 S: → [.h no siinä ei oo nyt hengellistä (.)
 41 mi[tä me on otettu.
 42 J: [joo.
 43 (0.5)
 44 J: joo .hh ja mä [muistelen< (.) .hh muistelen
 45 S: [(aa)
 46 J: tuolta< (.) Oulusta että(hhh) että tuota se
 47 oli semmonen oma kokonaisuutensa juur tämä<
 48 .h tämmönen (.) h musiikkitilanne? .h
 49 [ja sittenhän meillä se#e# hengellinen: (.)
 50 S: [joo
 51 J: puoli (.) jatkuu kirkossa ja me< mä
 52 toivottavasti saadaan siihen (.) .h Koistisen
 53 ja (.) Latun puheeseen kumminkin (0.5) sitä
 54 puolta sitten.
 55 S: niin no luulis kyl[lä.
 56 J: [joo. .f.h että täl tavalla
 57 se< .hh [se menis. hh
 58 S: [no hyvä. joo niin me mm ruvetaan
 59 huomei< (.) huomenissa harjottelemaan se<
 60 systeemi.

Riveillä 17 ja 18 Sirpa esittää pastori Jarmolle kysymyksen siitä, onko viihteellinen esitys sovelias merimiesjuhille (*saa kai se olla vähän semmonen hauska. tietysti sopivalla tavalla*). Jarmo vastaa kysymykseen myöntävästi (rivi 20) ja laajentaa vastaustaan kertomalla, että ohjelmaan on perinteisesti kuulunut viihteellinen osuus mutta on kuitenkin tärkeää pitää myös hengellinen sanoma mukana. Jo tätä taustaa vasten se, että Jarmo kysyy myöhemmin *no*-alkuisen vastauksen saavassa kysymyksessään, onko Sirpan yhtyeen esityksessä mukana mitään hengellistä, saattaa vaikuttaa jollakin tapaa velvoittavalta. Toisaalta Sirpa on itse rivien 17–18 vuorossaan tuonut esiin, että esitys on nimenomaan sopivalla tavalla hauska. Sekä kohdekysymyksen monipolvisuus (*onks teillä muuten h.h joo .hh #öö# otitteks te ff mitään tämm:östä#ä# sanotaan nyt et tätä heng hengellisen laulun puolt tahi löytyykö*) että kieltohakuinen tarkenne *mitään* (vs. *jotain*) saattavat vihjata siihen, että Jarmo ennakoii kielteistä vastausta.

Aloittamalla vastauksensa *no*-partikkelilla (*.h no siinä ei oo nyt hengellistä* (*.*) *mitä me on otettu*) Sirpa orientoituu siihen, että hänen tulkintansa mukaan Jarmo pitää hengellisen musiikin puuttumista ei-toivottavana asiointilana. Kysymyksen projektina on varmistaa, että ohjelma on tilaisuuteen sopiva, ja vastauksen *no*-alkuisuus osoittaa, että se on tuotettu suhteessa tähän projektiin. Näin Sirpa osoittaa ottavansa käsittelyyn sen, että hengellisen musiikin puuttuminen saattaisi olla ei-toivottavaa, ja kantavansa vastuun siitä. Samalla hän aloittaa neuvottelun siitä, mitä Jarmon kysymys tarkoittaa käytännössä heidän esityksensä kannalta. Myös vastausvuoron *ny(t)*-partikkeli tuottaa kieltolauseeseen neuvottelevaa sävyä (ISK 2004, § 824).

Sen sijaan, että Sirpa laajentaisi vastausvuoroaan esimerkiksi selityksellä tai tarjoutumalla lisäämään ohjelmaan hengellisyyttä, kuten voisi olettaa tapahtuvan preferoimattoman vastauksen tapauksessa, hän tuottaa ainoastaa *no*-alkuisen kieltolauseen muotoisen vastauslausuman. Jarmo taas alkaa riveillä 44–54 tuottaa perustelua sille, miksi ohjelma on hyvä sellaisenaan, eli myös hän orientoituu asian käsittelyyn.

Tässä tapauksessa siis kielteinen *no*-alkuinen vastaus vaihtoehtokysymykseen, joka käsittelee asiointilaa, joka on kysyjän näkökulmasta mahdollisesti ei-toivottava, ei hahmotu preferoimattomaksi, vaan se tekee ei-toivottavuuden käsittelystä yhteisen ongelman. Tämä ei kuitenkaan ole *no*-alkuisen kieltovastauksen ominaisuus, vaan myös myöntävä vastaus voi ottaa ei-toivotun asian neuvoteltavaksi, kuten tapahtuu esimerkissä 5_9. Kyse on siitä, millaista tietoa keskustelukumppaneilla on tilanteesta, toisistaan ja maailmasta.

Esimerkkikatkelmassa Mikko (M) on soittanut rekisteritoimistoon vaihtaakseen kirjat paikkakunnalta toiselle. Kun virkailija (V) on selvittänyt hänelle, miten tämä tehdään, ottaa Mikko puheeksi (riviltä 1 eteenpäin) toisen tähän liittyvän asian ja tiedustelee, missä vaiheessa hänen vaimonsa kannattaisi hankkia ajokortti ja muut asiakirjat uudella nimellään.

Esimerkki 5_9 (Sg141_B1)

01 M: joo .hh selvä juttu entäs semmonen juttu ku
 02 (.) me
 03 ollaan tässä ihan just hiljattain menty
 04 naimisiin? .hh
 05 V: mmm?
 06 M: ja (.) mun vaimolla ei oo vielä ((nielaus))

07 esimerkiks ajokortti ja tommoset hh ei oo
 08 niinkun oikeella nimellä?,
 09 V: mjoo?
 10 M: ni mites siinä (.) siinä kannattaisko (.)
 11 kannattaako se odottaa sit siinä tapauks=että
 12 muuttaa ensin kirjat ja sitte Helsingissä
 13 hoitaa nää asiat vai kannattaisko ne,
 14 (.)
 15 V: → <no, me:lkeinpä kannattaa tehdä niin.>
 16 M: joo (.) just, se on ehkä
 17 selvin[tä mutta e-]
 18 V: [o:n se sel]vempää sitte joo.
 19 M: et tos ei sen kummemmin tarvita mitään (.)
 20 mitään niinku valmiita papereita että,
 21 V: e:i tarvitse et siitä menee sitte ku me on
 22 saatu se tieto ni siit menee koneellisesti
 23 tieto sinne (.) entiselle kotipaikkakunnalle.
 24 M: <just selvä jutt[u.>]
 25 V: [.juuh]

Riveillä 1–7 Mikko pohjustaa virkailijalle esittämänsä kysymystä ja rivillä 10 siirtyy *ni*-partikkelilla varsinaiseen kysymiseen. Kysymys on alkujaan myöntöhakuinen vaihtoehtokysymys (*kannattaako se odottaa sit siinä tapauks=että muuttaa ensin kirjat ja sitte Helsingissä hoitaa nää asiat*), mutta rivillä 13 se alkaa muuttua disjunktiviseksi vaihtoehtokysymykseksi, joka kuitenkin keskeytyy (*vai kannattaisko ne*). Virkailijan vastaus *no, me:lkein*pä kannattaa tehdä niin kuitenkin reagoi pelkästään kysymyksen ensimmäiseen osaan ja jättää disjunktivisen elementin huomiotta. Se kierrättää kysymyksen predikaati-verbin (*kannattaa*) mutta modifioi sitä varauksella (*melkein*(pä)), mikä tekee vastauksesta vähemmän varman.

Virkailija toimii instituution edustajana, ja hänellä on tietoa ja asema, josta käsin hän on asiakasta asiantuntevampi arvioimaan, mikä on kannattavaa. Kuitenkin sen sijaan, että hän antaisi varman neuvon, hän *no*-vastauksellaan avaa tilanteen neuvottelulle eli käsittelee asiaintilaa sellaisena, joka ei ole vielä tämän vastauksen perusteella valmis. Näin hän pitää avoinna mahdollisuuden, että Mikolle esimerkiksi odottamisen välttäminen on mieluisampi vaihtoehto kuin selkeämmän ratkaisun valitseminen. Virkailijan vastaus siis orientoituu siihen, että Mikon projektina on etsiä itselleen ja puolisolleen mieluisin mahdollinen toimintatapa ja hänen suosituksensa voi olla se vähemmän mieluisa.

Edeltävän esimerkin lailla myös tässä *no*-alkuinen vastaus koostuu vain asiointilan vahvistavasta lauseesta eikä sisällä laajennusta, selitystä tai tarkempia toimintaoh-

jeita. Samoin myös tässä kysyjä itse antaa oikeutuksen vastauksen vahvistamalle asiain-
tialle (*just se on ehkä selvintä*).

Vaikka siis usein näyttää siltä, että *no*-partikkeli edeltää vastausta, joka on jollakin tapaa preferoimaton, ei-toivottu, kyse ei ole siitä, että *no* olisi preferoimattomuuden merkitsevä. Tilanteessa, jossa valittavana on vähintään kaksi kysyjään eri tavoin vaikuttavaa vaihtoehtoa, vastaaja voi *no*-alkuisella vastauksellaan tehdä kaksi asiaa: antaa vastauksen ja orientoitua siihen, että vastaus voi olla ristiriidassa kysyjän edun tai toiveiden kanssa. Näin hän voi samanaikaisesti tuottaa sekä ei-toivotun että kysymyksen kanssa samalinjaisen vastauksen ilman varsinaista ristiriitaa. Hän myös osoittaa olevansa avoin asian käsittelyn jatkamiselle, vaikka se, millä lailla asiaa käsitellään, jääkin vastaanottajan päätettäväksi.

5.3.2 Eksplikointi ja neuvottelu

Tähän mennessä olen todennut, että *no*-alkuisella lausevastauksella vastaaja osoittaa paitsi tunnustaneensa kysymyksen projektin myös tuottavansa vastauksen nimenomaan suhteessa siihen. Tämä vaatii, että vastaajalla on jo runsaasti tietoa niistä olosuhteista, jotka ovat johtaneet kysymyksen esittämiseen. Toisaalta myös kysyjä tuntuu tarvitsevan lausumaton-ta tietoa siitä, millä lailla vastaus on linjassa projektin kanssa. Koska *no*-alkuista lausevas-tausta ei yleensä seuraa laajennus eli samassa vuorossa ei tuoteta toista vuoron rakenneyk-sikköä vaan vuoro siirretään seuraavalle puhujalle, jää neuvottelunvaraiseksi, miten pro-jektia lähdetään käsittelemään. Tässä luvussa syvennyn tarkastelemaan eksplikoinnin ja neuvottelun kautta sitä, mitä seurauksia sillä on, että jotakin asiaa käsitellään projektina.

On mahdollista mutta harvinaista, että vastaaja jatkaa vastaustaan laajennuk-sella, jolla hän eksplikoi tulkintansa projektista (esimerkki 5_10). Toisaalta on myös mah-dollista, että *no*-alkuista lausevastausta (ilman laajennusta) käytetään strategisesti osoitta-maan, että kysyjällä on jokin tausta-ajatus (esimerkki 5_11) tai kysymyksen tulisi johtaa johonkin (5_12). Tämä osoittaa, että se, mikä hahmottuu projektiksi, ei ole ennalta annettu kokonaisuus vaan rakentuu hetki hetkeltä puhujien välisessä vuorovaikutuksessa.

Ensimmäinen esimerkki on epätyypillinen kahdella tapaa. Ensinnäkin, siinä varsinainen kohdevastaus (rivi 37–38) on varsin etäällä itse kysymyksestä (rivi 6). Tämän luvun kannalta oleellisempaa tässä esimerkissä on se, että vastaaja päätyy laajentamaan

vastaustaan *et*-alkuisella laajennuksella (rivi 41–42). Katkelmassa Tiina (T) on junassa matkalla Pirjon (P) luo, kun tämä soittaa Tiinan matkapuhelimeen ja kysyy, missä Tiina on (rivi 3).

Esimerkki 5_10 (matkapuhelinkeskustelu, Sg 344 B)

01 T: Tiina?
02 (0.5)
03 P: no ↑hei missäspäin sä olet,
04 T: ↓tyypillistä junan vessassa,
05 (1.0)
06 P: → aha missäpäin juna o.
07 T: → **no'**## tulee? #m# TÄÄ ajaa tää lähti jotenki
08 kymmene minuuttii myöhässä tai jotain.
09 (0.8)
10 P: halo-
(poistettu 24 riviä kuulemisvaikeuksia ja
kellonajan selvittämistä)
35 T: joo,
36 (.)
37 T: → **no** tää on tässä: tää on ollu jo Riihimäellä
38 ja,
39 (0.2)
40 P: aha, [↑no,
41 T: → [(ja tällast -) **et** ei täs ny kauan
42 pitäis enää mennä.=
43 P: =ju:st hyvä,
44 (.)
45 P: joo.=

Rivin 4 lausekevastaus *junan vessassa* ei riitä vastaukseksi, vaan rivillä 6 Pirjo ensin ottaa vuoron vastaan *aha*-partikkelilla, jolla hän osoittaa vastauksen poikkeavan ennakkoodotuksista (Koivisto 2016), ja esittää uuden kysymyksen (*missäpäin juna o*), johon Tiina alkaa vastata keskeytyvällä *no*-alkuisella vastauksella. Onkin mahdollista ajatella, että rivien 37–38 *no*-alkuinen vuoro on paitsi vastaus myös siirtymä takaisin kysymyksen käsittelyyn⁴⁵. Joka tapauksessa vastaus kysymykseen tulee vasta tässä vaiheessa, ja vuoro on muotoilultaan sellainen, että se voisi aivan hyvin olla myös heti kysymyksen jälkeen tuleva *no*-alkuinen lausevastaus.

⁴⁵ Onkin totta, että *no*-alkuiset siirtymät topiikin sisällä ja *no*-alkuiset vastaukset eivät ole keskenään kovinkaan erilaisia, sillä *no*-alkuisissa vuoroissa on kyse samasta ilmiöstä. Sivuan tätä luvuissa 6 ja 8.

Keskustelukatkelma muistuttaa esimerkkiä 5_2 (luku 5.2.2), jossa lapsi odotti pihalla vanhempiaan, jotka olivat autossa matkalla hänen luokseen. Tässä esimerkissä vastaaja on vain junassa ja kertoo junan summittaisen sijainnin (*no tää on tässä: tää on ollu jo Riihimäellä ja*) suhteessa asemiin samaan tapaan kuin esimerkissä 5_2 äiti kertoo auton sijainnin reitillä tunnistettavan maamerkin avulla (*no just (.) ajettii kookaupan ohi*). Myös Pirjolla ja Tiinalla on tässä tilanteessa huomattava määrä yhteistä tietoa. Kumpikin tietää, että Tiina on junassa matkalla Pirjon luokse ja että Pirjo odottaa Tiinaa. On myös mahdollista, että puhelun syynä on se, että Tiina on myöhässä, mikä tarkoittaa, että myös tämä on heillä yhteisenä tietona ennen puhelun alkua. Riveillä 7–8 Tiina myös toteaa, että juna on lähtenyt myöhässä. Tässäkin tapauksessa vastauksen *no*-alkuisuudella vastaaja osoittaa orientoituvansa projektiin, jonka hän on tunnistanut junan sijainnin tiedustelun taustalla. Tässä tapauksessa erityisesti vastauksen laajennus (*et ei täs ny kauan pitäis enää mennä*) tuo ilmi, että kysymys koskee nimenomaan sitä, että hän on jo myöhässä.

Huomionarvoista on, että Tiinan rivien 37–38 vastauslausumaa, joka sisältää korjauksen (*no tää on tässä: tää on ollu jo riihimäellä ja,*), seuraa rivin 39 tauko, jonka jälkeen Pirjo ottaa vuoron itselleen. Tiinan vuoro päättyy loppuasemaiseen *ja*-partikkeliin, joka esiintyy tyypillisesti vuoroissa, jotka joko aloittavat tai lopettavat topiikkia. Kierrättävissä vuoroissa, kuten Tiinan vastaus, se toimii taaksepäin kytkevässä elementtinä ja osoittaa, että topiikki olisi saatettava päätökseen. (Koivisto 2011: 109–117.) Seuraa lyhyt tauko, jonka jälkeen Pirjo ottaa vuoron itselleen. Hän tuottaa jälleen *aha*-dialogipartikkelin, jolla hän ilmaisee, että edeltävässä vuorossa oli mahdollisesti jotakin ei-toivottua (Koivisto 2016). On myös huomionarvoista, että Tiina hylkää ensimmäisen *no*-alkuisen vastauksen muotoilun rivillä 7 (*no#:# tulee #m#*) ja toisen mahdollisen vastausmuotoilun (*TÄÄ ajaa*) jälkeen aloittaa selittävän kerronnan. Todennäköisesti keskustelun sujumattomuus ja etenemättömyys pakottavat hänet palaamaan riveillä 37–38 tuottamaan kaksiosaisen vastauksen, jolla hän saattaa topiikin päätökseen.

On kuitenkin oireellista, että tämänkaltainen laajennus on harvinainen ja että tässäkin tapauksessa sen laukaissee se, että kysyjä ei anna riittävän vahvaa hyväksyntää ennen kuin vasta eksplikoivan laajennuksen jälkeen rivillä 43 (*ju:st hyvä*). Tällä tavoin keskustelijat neuvottelevat koko ajan siitä, mikä on riittävä vastaus, mikä on heidän yhtei-

sen tietopohjansa laajuus ja kenellä on velvollisuus eksplikoida ja saattaa päätökseen mitäkin. Vastauksen *no*-alkuisuus, vaikka se orientoituukin projektin tunnistamiseen, ei vielä takaa tietynlaista jatkoa, eikä *et(tä)*-alkuinen laajennus, vaikka se myötäileekin kysyjän aloittamaa linjaa, takaa sitä, että keskustelu olisi ristiriidaton. Onkin mahdollista, että mitä ristiriitaisempi tai epäselvempi tilanne, sitä suurempaan eksplisiittisyyteen se johtaa. Tietyllä tapaa laajennus kaventaa sitä suuntien valikoimaa, joihin vastaanottaja voisi lähteä viemään projektia, ja näin muuttaa potentiaalista toimintalinjaa, ellei jopa keskeytä sitä.

Kuten on jo käynyt ilmi, projektin eksplikointi on harvinaista. *No*-alkuisella vastauksella vastaaja osoittaa päätelleensä jotakin kysymyksestä, ja toisaalta vastauksesta kysyjä voi päätellä, missä suhteessa vastaus on keskustelun linjaan. Tällöin kyse ei ole pelkästään siitä, että vastaaja ottaa kysymyksen projektin käsittelyyn, vaan myös siitä, että kysyjä itse on velvollinen käsittelemään jollakin tapaa oletusta siitä, mikä kysymyksen projekti on. *No*-partikkeli on siis vastaajan työkalu projektin esiin tuomiseen, ja hän voi käyttää sitä strategisesti, kuten kahdessa seuraavassa esimerkissä, joissa kummassakin kysymykseen sisältyy jotakin vastaajan kannalta ongelmallista.

Esimerkissä 5_11 jonkinlaisen haasteen aiheuttaa ilmi panematon työnjako. Keskustelijoina ovat Ella, joka omistaa kesämökin, ja Kari, joka saa käyttää Ellan kesämökkiä ja tekee vastineeksi pieniä remonttitoita. Edellä on ollut puhetta muista korjaustoista, ja riviltä 1 lähtien Ella tuo uutena mieleen juolahduksena (*käytännössä mieleen semmonen asia*) esiin asian, joka pitäisi jossakin vaiheessa myöhemmin tehdä (*ei se nyt oo tän (.) tän hetken asia mutta noin niinku ideana*). Hän esittää tehtävän asian vaihtoehtokysymyksellä: pystyykö sammalta poistamaan painepesurilla?

Esimerkki 5_11 (lankapuhelinkeskustelu, Sg 142 B11)

01 E: käytännössä mieleen semmonen asia, mm ei se
02 nyt oo tän (.) tän hetken asia mutta noin
03 niinku ideana ni .hhh kun sä puhuit joskus
04 → painepesurista niin .hh pystyyks esimerkiks
05 painepesurilla jos (.) jos sammal: (.)
06 sammaloit (.) sammalia poistaa siitä
07 kalliolta niin pystyyks sitä tekeen
08 painepesurilla.
09 K: → **no** ky:llä si(i)tä aika paljon pystyy.
10 (.)
11 E: ↑joo joo.
12 K: kyllä se (.) siittä tulee aika kova paine
13 että.

14 (.)
 15 E: mut (.) tarviiks se sähkönh. (.) se on
 16 semmonenh.
 17 K: juu. tää on sähköllä toimiva että.
 18 E: joo.
 19 (.)
 20 E: .hhh
 21 K: mutta: (.) onhan siinä (.) saahan sen
 22 (.)
 23 E: nii saahan sielä säh[köö joo.
 24 K: [nii se riittää se
 25 valovirta ettei se sen.
 26 (.)
 27 E: → joo:. (.) .hh no sitä voi (.) voi tulevina
 28 vuosina sitten .hhh sitten (.) #vv# joskus
 30 kattoo ellen sitte raaputa näin syksyllä kun
 31 on (.) on vähän kosteseta..hh nyt se on ollu
 32 niin kuivaa että
 33 (.)
 34 K: [nii.
 35 E: [mt et tota se on kiinni kovastikki siinä.
 36 m.ff
 37 [th
 38 K: → [voihan sitä koittaa joskus syksyllä ku.
 39 E: nii. nin #mm# p_istäs oikeeh (.) isolla
 40 p_ainee>lla< ku .h m_a en haluais antaa sen
 41 hukkaa sen. eihän sen muuten väliä oo >mut<
 42 sit jos se< jos sitä koskaan ei p_utsa^ha niin
 43 (.) se vihdoin peitty.
 44 (.)
 45 K: m[m,
 46 E: [.hh ja must se on niin k_aunis siinä.

Ellan kysymys *pystyyks sitä tekeen painepesurilla* koskee tekemisen mahdollisuutta mutta ei eksplikoi sitä, kuka painepesuria käyttäisi, sillä se on nollapersoonainen. Etelämäki ja Couper-Kuhlen (2015) ovat todenneet, että niin modaali-ilmausten kuin nollapersoonankin käyttö tarjoaa keskustelijoille mahdollisuuden neuvotella deonttisista oikeuksista ja toimijuudesta (*agency*). Kari tuntuukin orientoituvan neuvottelun aloitukseen ottamalla kysymyksen vastaan *no*-alkuisella lausevastauksella. Tässä tapauksessa konteksti tukee hyvin ajatusta, että kysymyksen taustalla oleva projekti voisi vaikkapa olla se, että Ella tahtoo Karin poistavan sammalet kalliosta. Kuitenkin Kari tuottaa vastauksen ainoastaan informaation tiedusteluun. Rivin 9 vastaus (*no ky:llä si(i)tä aika paljon pystyy*) tarjoaa osittain myönteisen vastauksen kysymykseen siitä, onko painepesuria mahdollista käyttää sam-

malten poistamiseen. *Kyl(lä)*-partikkeli toimii tässä vakuuttelemassa ja vahvistamassa jonkinlaista yhteisymmärrystä (Hakulinen 2001d; Keevallik & Hakulinen 2018).

Tässä kohdassa Karilla, joka osoittaa tunnistaneensa jonkinlaisen paikan tehdä jotakin, olisi mahdollisuus tarjoutua poistamaan sammalet. Sen sijaan hän ainoastaan osoittaa tunnistaneensa projektin, tuottaa vastauksen kysymykseen ja siirtää näin vuoron ja velvollisuuden viedä asiaa eteenpäin Ellalle. Ella, jolla olisi nyt mahdollisuus pyytää Karia tekemään työ, ottaakin informaation vastaan *joo joo* -partikkeliketjulla. Ympäristöään hieman korkeammalta alkava ja intonaatioltaan laskeva kolmannen position *joo joo* -partikkeliketju implikoi annetun tiedon uutisarvoisuutta ja avaa tilan vastaajalle joko vahvistaa tai tarkentaa edellä sanottua (Kunnari 2011: 40–57). Kari, jolle vuoro siirtyy takaisin, jatkaa painepesurin käytön mahdollisuuden käsittelyä (*kyllä se (.) siittä tulee aika kova paine että*) ja tarjoaa mahdollisen lisäargumentin sen käytettävyyden puolesta. Vuoronloppuinen *että* kutsuu vastaanottajaa arvioimaan aikaisempaa vastausta lisätiedon perusteella ja kutsuu tätä reagoimaan (Koivisto 2011: 193). Näin Kari kieltäytyy myös viemästä projektia itse eteenpäin. Siitä, että hän on tuottanut *no*-alkuisen vastauksen mutta kuitenkin orientoituu pelkästään tiedonhakuun, syntyy vaikutelma, että hän olisi vastahakoinen tai asiassa olisi jokin muu ongelma. Ella suuntautuukin seuraavassa vuorossaan siihen, että painepesurin käytön tiellä voi olla jokin este (*mut (.) tarviiks se sähkönh. (.) se on semmonenh*).

Lopulta varsinaista pyyntöä ei tule, mutta Ella toteaa, että painepesuria voisi kokeilla tulevina vuosina, ja tarjoutuu jopa itse tekemään saman asian hankalammalla tavalla, minkä jälkeen Kari päätyy esittämään vuoron, joka on modaaliverbin, *-hAn*-liitepartikkelin ja ajankohdan mainitsemisen vuoksi mahdollista tulkita jonkinlaiseksi myöntymiseksi (*voihan sitä koittaa joskus syksyllä ku*) (vrt. Niemi 2013). Ella ottaa vuoron vastaan tarjoutumisena tai vähintäänkin samanmielisyyden osoituksena *nii*-partikkelilla alkavalla vuorollaan.

No-alkuinen lausevastaus (rivillä 9) siis aloittaa vasta neuvottelun siitä, miten asiassa tulisi edetä. Tässä tapauksessa kumpikin osapuoli oli vastahakoinen sanomaan suoraan sitä, mikä kysymyksen projektina oli, vaikka asia tuskin oli epäselvä kummallekaan. Tilanteessa on nähtävissä preferenssien ristiriita, jossa tarjoutuminen olisi suotavampaa kuin pyytäminen (tai tarjoutumatta jättäminen) (ks. esim. Schegloff 2007: 90–92)

ja jossa samaan aikaan projektiin orientoituminen osoittaa ainakin näennäistä samalinjaisuutta. Tämä ristiriita todennäköisesti tuo vastaukseen sen vastahakoisen asennoitumisen vaikutelman. Lisäksi ristiriidassa ovat myös osallistujien velvollisuudet ja oikeudet, Ellan mökin omistajana ja Karin mökin käyttäjänä sekä sammaleen poistajana, sekä se, kuinka kannattava työläs prosessi on, jos sammalesta saa pois aika paljon mutta ei kaikkea. *No*-alkuinen lausevastaus on tässä strateginen keino, jolla asiasta neuvottelun tarve saadaan esille.

Esimerkki 5_12 on esimerkin 5_10 katkelman keskeltä. Tiina on junassa matkalla Pirjon luokse, ja juna on oletettavasti myöhässä. Pirjo on esittänyt kysymyksen siitä, missä juna on tulossa, mutta asian käsittely on keskeytynyt ilmeisesti linjakatkosten vuoksi. Hetken vaikeuksien jälkeen Tiina palaa asiaan kysymällä, paljonko kello on (rivi 18).

Esimerkki 5_12 (matkapuhelinkeskustelu, Sg344_B)

[Esimerkin 5_10 keskeltä]

01 T: no#:# tulee #m# TÄÄ ajaa tää lähti jotenki
 02 kymmene minuuttii myöhässä tai jotain.
 03 (0.8)
 04 T: halo-
 05 P: nii lähdi*k*sä sielt neljän jälkee. haloo?
 ((poistettu 12 riviä kuulemisvaikeuksia))
 18 T: → mitä (.) nii, (0.2) siis mi[tä kello nyt o.
 19 P: [(-)
 20 (0.6)
 21 P: → **no** kello on nyt kakstoist yli viis,
 22 (1.0)
 23 T: joo,
 24 (.)
 25 T: no tää on tässä: tää on ollu jo riihimäellä
 26 ja,
 27 (0.2)
 28 P: aha,
 29 T: (--) et ei täs ny kauan pitäis enää mennä.=
 30 P: =just hyvä,

Esimerkki poikkeaa edeltävistä, sillä kysymys-vastaus-sekvenssi sijoittuu vielä kesken olevan sekvenssin sisälle eli sen selvittäminen, missä Tiina nyt on ja milloin hän on mahdollisesti perillä, on vielä kesken. Tiina palaa aiheeseen *nii*-partikkelilla (rivi 18) (Vilkuna 1997, Sorjonen 2001: 267–273) ja kysymällä kellonaikaa hän saattaa esimerkiksi osoittaa orientoituvansa siihen, että Pirjo on alun perinkin sijainnin tiedustelullaan tahtonut tietää,

milloin hän on perillä, tai siihen, että hän ei tiedä, kuinka paljon hän on myöhässä. Toisaalta voi myös olla, että hänen on vaikea paikantaa junan sijaintia, sillä hän on junan vessassa, ja kellonajasta saattaisi olla tässä apua.

Sen sijaan, että Pirjo kertoisi pelkästään kellonajan, hän tuottaa *no*-vastauksen, joka osoittaa orientaatiota projektiin ja valmiutta sen käsittelemiseen (*no kello on nyt kakstoist yli viis*). Hän siis osoittaa vastauksellaan ottavansa kysymyksen vastaan sellaisena, joka on johtamassa johonkin, ja siirtää näin huomion takaisin meneillään olevaan projektiin sen selvittämiseksi, kauanko Tiinalla vielä menee. Tässä tapauksessa korostuu vastauksen velvoittavuus kysyjää kohtaan: kysymyksen taustalla on tietty projekti ja mikäli ei ole, sellainen pitäisi olla. Kuitenkin, koska projektin on jo meneillään ja alkuperäinen kysymys junan sijainnista on yhä vastaamatta, synnyttää *no*-alkuinen vastaus hoputtamisen tunnun. Tämän jälkeen rivillä 25 Tiina siirtyy vastaamaan alkuperäiseen kysymykseen.

No-alkuinen lausevastaus tiedonhakupyyntöön sisältää tyypillisesti pelkästään pyydetyn informaation sekä osoituksen siitä, että vastaaja tuottaa vastauksensa suhteessa kysymyksen oletettuun projektiin. Tämä edellyttää sitä, että vastaaja päättelee, mihin kysymys saattaa olla johtamassa, mutta se myös synnyttää kysyjälle velvollisuuden käsitellä projektia. Mikäli projekti on tarpeen eksplikoida, tämä voi johtua siitä, että keskustelijoilla ei ole yhteisymmärrystä siitä, miten asiassa tulisi edetä tai mikä projekti ylipäätään on. Tyypillisesti *no*-alkuinen lausevastaus aloittaa neuvottelun projektin edistämisestä. Edellisessä alaluvussa (5.3.1) esittelin tapauksia, joissa projektin kanssa samalinjaiseksi asettuvalla vastauksella on mahdollista käsitellä asiointilaa, joka ei ole suotuista kysyjälle. Tässä luvussa taas esittelin kaksi tapausta, joissa ristiriita syntyy siitä, että kysymyksen projektissa tai kysymistilanteessa on jotakin ei-toivottavaa vastaajalle. Kun tällaisessa tilanteessa vastaaja osoittaa vastauksen asettuvan linjaan projektin kanssa, korostuu vastauksen velvoittavuus kysyjää kohtaan. Tällä tavoin vastaaja voi hyödyntää projektia ja samalinjaisuutta paljastamalla ja viedä keskustelua haluamaansa suuntaan.

5.3.3 Uudelleenohjaus

Tähän mennessä olen käsitellyt kahta tyyppiä projektin vastaanottavia *no*-alkuisia lausevastauksia, joita voi kuvata tietyllä tapaa preferoimattomiksi tai vähintäänkin ei-

toivotuiksi. Niissä käsiteltävä asiointi on joko kysyjän tai vastaajan kannalta ei-toivottava, mutta tästä huolimatta vastaus ei torju *no*-alkuisen minimivastauksen tapaan projektia vaan antaa mahdollisuuden sen edistämiseksi. Seuraava siirto jää kysyjälle. Tässä luvussa esittelen vielä vastaustyyppin, jossa *no*-alkuista lausevastausta seuraa *mut(ta)*-alkuinen jatko, jolla vastaaja osoittaa, että projektin taustaoletuksissa on jotakin ongelmallista, ja samalla ohjaa projektin suuntaa sen sijaan, että osoittaisi pelkästään valmiutta käsitellä sitä.

Tässä tapauksessa motivaatio sille, että vastaaja tuo esiin vastauksen olevan suhteessa kysymyksen projektiin, on se, että hän huomaa mahdollisen ristiriidan projektin ja jonkin asiointin välillä ja tarpeen käsitellä tätä. Havainnollistan tätä kahdella esimerkillä⁴⁶.

Esimerkissä 5_13 soittajana on pienen seurakunnan pastori, joka on soittanut seurakuntalaiselle kysyäkseen, viettääkö tämän sisar Sirkka syntymäpäiviä. Hän tuo soiton syyn esiin heti puhelun alussa (rivit 4–11). Motivaatio tällaisen asian kysymiseen lienee se, että etenkin pienillä paikkakunnilla pastori usein käy vanhempien ihmisten luona onnittelemassa näiden syntymäpäivinä. Pastori ei kuitenkaan vaikuta olevan tietoinen, onko Sirkka ylipäätään paikalla, ja hänellä joko ei ole keinoa tavoittaa tätä tai hän ei halua kysyä suoraan päivänsankarilta.

Esimerkki 5_13 (lankapuhelinkeskustelu, Sg142_A7)

```
01 V:      Huikolla
02 S:      .hh no Lasse huomenta.=[hhhhhh, ]
03 V:      [huumenta.]
04 S:      .hh-.hh rupesin soittelemaan< (0.2)
05        semmosta< ä °mhh° juttua kun .mhh huamasin
```

⁴⁶ Pelkkä *mut(ta)*-partikkeli ei kuitenkaan aina takaa, että vastaus olisi tätä tyyppiä. Esimerkiksi seuraavassa katkelmassa rivin 9 *mutta*-partikkelin merkitsemä kontrastointi kohdistuu korjaukseen: (lankapuhelinkeskustelu, Sg143_B5)

```
01 O:      Ollka Niemi?
02 E:      ↓no hei teill[e?]
03 O:      [°h]ei?°
04 E:      .hh mä tässä ↑kohta justiin sitten rupeen ↓lähtemään. .hh [hh ]
05 O:      [noh]
06        ↑kuule tota (.) ↑>kuinkas kauvan ↑ajat<.
07        (.)
08 E:      #noo# sem↑mosen ↑kolme ↓varttia suunnilleen tai #ö ö# voi olla
09        että en ihan mutta tun↑nin pääs↑tä tulen. .hh
10 O:      kun: (.) alaovi on ↑nääs kii.
```

06 että °.hh° Sirkka hh täyttelis (.) vuosia.=h
 07 .hh, San- (.) Sandelin (.) Sirkka.=hhh, (.)
 08 .h[hh
 09 V: [joo.
 10 S: → niin tota ↑t_iiäks sää yhtää että onks ↑häm
 11 ↓paikam päällä ja, (.) vietteleekö,
 12 V: → °.hhhh° no[::,] hän on niinku kutsunu=
 13 S: [(°millai°,)]
 14 V: → =siskot ja veljet on käskeny mut ei
 15 s[e sunkas<,]
 16 S: [mut ei,]
 17 (.)
 18 V: n[ii:.
 19 S: [se nii että hän niinku viättää vähä sillai
 20 hiljasuud[essa s]itä.=h[hh j]oo.=sitä mäki=
 21 V: [nii.] [°mm:°.]
 22 S: =aatteli että tuota,=
 23 V: =mj[oo.
 24 S: [.hh täytyy vähä ny .mhhhhhth täyty ny
 25 vähä niinku siskolta kysellä että °tuota°,
 26 V: jo[o.
 27 S: [.mhh että (0.2) minkälainen (.)
 28 suunnitelma hänellä on että, (.) että tiätää
 29 sitte.=just
 30 joo.
 31 V: [°mm°.
 32 S: [.hhhhh noi- (0.3) .h joo ni häv viättää
 33 sitte,
 34 (.)
 35 V: joo.
 36 S: .mt iha siinä,=°hh°
 37 (1.2)
 38 V: juu ei.=se on tonne< (0.2) vaan kutsunu,
 39 (1.0) Lin- (.) tonne mikä s#e on ny#, (0.5)
 40 Linnalan kestituval meitin (.) siskot ja
 41 veljet käskeny sinne vaa,=.mt[hh,
 42 S: [↑non
 43 ↓nii.=sehä[n on i]ha (.) ihan hyvä=
 44 V: [°mm°.]
 45 S: =[tapa] viettää päiviä.=
 46 V: [mm.]
 47 V: =mm.

Soittaja esittää periaatteessa kolme vaihtoehtokysymystä (*t_iiäks sää yhtää että onks häm paikam päällä ja, (.) vietteleekö*), jotka kaikki vaikuttanevat vastauksen muotoiluun. Vastaus on lausevastaus, joka ei mukaudu suoraan kysymyksen muotoiluun, sillä verbi *viettelä* (*vietteleekö*) on vastauksessa korvattu toisella juhlien suunnitteluun ja järjestämiseen

liittyvällä verbillä *kutsua* ja lopun anakoluuttisessa rakenteessa (Hakulinen 2001[1987]b) verbillä *käskeä* (*no.:*, *hän on niinku kutsunu siskot ja veljet on käseny*). Vastaus alkaa *no*-partikkelilla ja jatkuu saumattomasti *mut(ta)*-alkuisella laajennuksella, joka keskeytyy, kun keskustelukumppani toistaa päällekkäispuhunnassa vuoron alun (*mut ei*). Tämän jälkeen riveillä 19–20 pastori eksplikoi itse, mitä tämä tarkoittaa (*se nii että hän niinku viättää vähä sillai hiljasuudessa sitä*).

Mut(ta) on konjunktio ja partikkeli, joka ilmaisee kontrastiivista suhdetta asioiden välillä (ISK 2004, § 1101). Vuoronalkuisena lausumapartikkelina se osoittaa, että vuoro poikkeaa topikaalisesti edeltävästä vuorosta (Sorjonen 1989b: 175–176). Koivisto (2011: 127–166) taas on todennut etenkin lausumanloppuisen *mut(ta)*-partikkelin esiintyvän usein osana konsessiivirakennetta (ks. Couper-Kuhlen & Thompson 2000, 2005), jossa se implikoi tyypillisesti puhujan palaavan omaan aiempaan kantaansa. Tämän esimerkin kontrasti syntyy tarpeesta reagoida kysymykseen ja sen projektiin eri tavoin. On kaksi eri asiaa, juhliiko Sirkka ylipäätään vai järjestääkö hän avoimet juhlat, joihin pastorikin olisi toivottu vieras. Vastauksen *no*-alkuisuus siis osoittaa, että vastaus tuotetaan suhteessa kysymyksen oletettuun projektiin. Jo vastauksen ensimmäinen osa (*hän on niinku kutsunu siskot ja veljet on käseny*) vihjaa, että muut kuin kutsutut vieraat eivät välttämättä ole tervetulleita.

Jos vastaus jäisi tähän, kuten valtaosassa *no*-alkuisista lausevastauksista, jäisi kysyjän velvollisuudeksi tehdä päätelmä siitä, mitä vastaus tarkoittaa projektin kannalta, tai mahdollisesti viedä asiaa eteenpäin esimerkiksi lisäkysymyksillä. Vastauksen toisella, kesken jäävällä osalla (*mut ei se sunkas*), joka on prosodisesti samaa lausumaa ensimmäisen osan kanssa, vastaaja ottaa projektin ohjaamisen omiin käsiinsä. Tällä tavoin hän pysyy tuottamaan vastauksen, joka ottaa projektin vastaan myönteisellä vastauksella kysymykseen ja samalla toimii kieltävänä vastauksena projektiin rajoittamalla myönteisen vastauksen alaa. Toisin kuin mahdollinen *no*-alkuinen kielteinen lausevastaus (”no hän ei nyt aio juhlia”) saattaisi tehdä, tämä vastaus ei nosta käsiteltäväksi asiointilan ei-toivottuutta vaan tekee kysymyksen ja sen taustalla olevan projektin eron näkyväksi.

Esimerkissä 5_13 näkyy melko paljon merkkejä sujumattomuudesta ja siitä, että asian käsittely on jollain tavalla arkaluontoista ja hankalaa. Tämä ei kuitenkaan ole välttämätöntä, sillä *no*-alkuisuus ei itsessään merkitse vaikeutta tilanteen käsittelyssä, ku-

ten on jo tullut ilmi. Esimerkissä 5_14, jossa vastaus toimii samalla tavalla kuin edellisessä esimerkissä, ei merkkejä sujumattomuudesta juurikaan ole. Vastaus ei myöskään synnytä laajempaa keskustelua, vaan siitä siirrytään suoraan uuteen topiikkiin. Esimerkin alussa Mirja, joka on vieraana Jaanalla ja Jaskalla, tiedottaa, että heille on hankittu uusi vuodesohva.

Esimerkki 5_14 (kasvokkaiskeskustelu, Sg 355)

01 Mir: [meil on muuten nyt uus vuade[sohva.
((Poistettu 41 riviä))
43 Jaa: Askon,
44 Mir: Askon.
45 (.)
46 Jas: missä,
47 Mir: ↓me:illä, pikkumakkarissa,↓ (.) ku tuutte
48 seuraavan kerran nii saatte (.) <nukkua
49 paremmin kun viimeks,>
50 Mik: nii,
51 Jaa: [mitäs siältä sit lähti pois,
52 Jas: [oletteks tei taas törsänny,
53 [>nääs nääs nääs,<
54 Mir: [↓sänky,
55 Jaa: → [mihis sää sen pistit,
56 Mik: [ja keittiössä uus pöytä,
57 Mir: → **no** se on tällä hetkellä [tota .hh tualla:
58 Mik: [(eile tuli,)
59 Mir: → autotallissa mutta toi
60 [Sa- Sarin poikakaveri lupas
61 Jaa: [onks se sata seitkyt senttinen,
62 Mir: ostaa se,
63 Jaa: >onks Sarilla poikakaveri,<

Jaanan rivin 55 kysymys (*mihis sää sen pistit*,) viittaa sänkyyn, joka on poistettu uuden vuodesohvan tieltä. Tämä kysymys on osa jo meneillään olevaa keskustelua ja nousee edellä sanotusta. Kysymyksen muotoilu viittaa siihen, että Jaana kysyy nimenomaan sängyn lopullista sijoituspaikkaa eikä niinkään vain sen tämänhetkistä sijaintia (vrt. esimerkiksi *missä se nyt on*). Kysymyksen tarkoituksena on toki ulkopuolisen tarkastelijan mahdollonta saada tietää, mutta on mahdollista pohtia, miksi joku haluaisi kysyä tietystä paikasta poistetun huonekalun lopullista sijoituspaikkaa. Yksi syy kysymykselle saattaisi olla se, että Jaana tahtoi sängyn itselleen. Tätä tulkintaa tukee se, että Jaana rivillä 60 kysyy sängyn pituutta. Toisekseen Jaana saattaa kysymällä osoittaa käsityksensä siitä, ettei Mir-

jalla ja Mikolla ole tilaa sängylle ja siis aidosti hämmästellä, mihin he ovat saaneet sängyn mahtumaan.

Kuten edeltävässäkin esimerkissä, tässäkin vastauslausuma osoittaa, että jokin kysymyksen projektissa on ristiriidassa sen kanssa, mitä vastaaja tietää tilanteesta. Vastauslausuman (*no se on tällä hetkellä tota .hh tualla autotallissa*) tällä hetkellä antaa ymmärtää, että sänky ei ole lopullisessa sijoituspaikassaan, jota Jaanan *mihis sää sen pistit* kysyy. Vastauksen *mutta*-alkuinen laajennus (*mutta toi Sa- Sarin poikakaveri lupas ostaa se*) jatkaakin vastauslausuman alun kanssa samalla linjalla mutta vie myös korjauksen pidemmälle. Olipa Jaanan motivaatio kysyä sängyn sijaintia mikä hyvänsä, vastauksen *mut*-laajennus tekee tyhjäksi alun mahdollistaman päätelmän, että sängyn kohtalo olisi vielä auki. Vastauksen alku korjaa kysymyksen taustaoletuksia mutta synnyttää samalla tarpeen rajoittaa päätelmiä, joita vastauksen alusta voisi tehdä suhteessa kysymyksen projektiin.

No + lausevastaus + *mut(ta)* -rakenne on resurssi, jolla vastaaja voi tuottaa kielteisen vastauksen kysymyksen projektiin kuitenkin torjumatta sitä. Siinä missä *no*-alkuinen minimivastaus kyseenalaistaa projektin (ks. luku 5.2.5), lausevastauksella vastaaja osoittaa ottavansa sen käsittelyyn. *Mut(ta)*-laajennuksella vastaaja vie toiminnan askeleen eteenpäin sen sijaan, että antaisi vastaanottajalle pelkästään kysytyn tiedon, joka olisi vaillinainen vastauksen tulkinnan kannalta. Näin hän siis ohjaa projektin eri suuntaan kuin se oletettavasti olisi ollut menossa ilman laajennusta.

Olen tässä luvussa tarkastellut kolmenlaisia projektin vastaanottavia vastauksia: sellaisia, jotka ovat mahdollisesti ongelmallisia kysyjän projektin kannalta (5.3.1), sellaisia, jotka tekevät näkyväksi neuvottelun tarpeen (5.3.2) ja sellaisia, jotka ohjaavat keskustelua tekemällä projektin näkyväksi. Samalla olen tuonut esiin, että projektin vastaanottaminen, samoin kuin projektin huomiotta jättäminen (ks. luku 5.2.3) voi olla vastaajalle strateginen resurssi keskustelun kulun ohjaamiseen. Nämä tapaukset myös osoittavat, että projektin vastaanottaminen ei ole välttämättä aina ongelmaton prosessi, jossa vastaaja tunnistaa kysyjän projektin ja asettuu parhaalla mahdollisella tavalla edistämään sitä. Toisaalta näiden vastausten käsitteleminen yksiselitteisesti preferoimattomina yksinkertaistaisi liikaa sitä, mitä *no*-alkuisella vastauksella tehdään. Projektiin orientoituva vastaaja osoittaa haluk-

kuutta tietyn, kysyjän esiin nostaman, teeman käsittelyyn juuri meneillään olevassa hetkessä.

5.4 Yhteenveto

Olen luvussa 5 käsitellyt *no*-alkuisia vastauksia tiedonhakukysymyksiin ja verrannut niitä partikkelittomiin vastauksiin. Luvussa 3 totesin, että kaikissa tapauksissa *no*-alkuisuus joko ohjaa tai korjaa meneillään olevan vuoron tai keskustelun suuntaa. Tiedonhakukysymykseen annetuissa vastauksissa tämä tapahtuu suhteessa kysymyksen oletettuun projektiin: *no*-alkuinen vastaus asettuu joko samalinjaiseksi tai erilinjaiseksi projektin eli puhejakson laajemman fokuksen kanssa. Kyse ei siis ole sinällään samamielisestä tai erimielisestä, preferoidusta tai preferoimattomasta toiminnasta, vaan *no*-alkuisella vastauksella ohjataan keskustelun suuntaa ja toimintalinjaa, jota projekti edellyttää. Tämä taas voi olla tilanteesta riippuen affektiivista toimintaa, ja sillä voi olla monenlaisia syitä ja seurauksia.

Havainnollistan vielä yhdellä esimerkillä, joka ei ole varsinainen tiedonhakukysymys, mitä erilinjaiseksi asettuminen projektin kanssa voi tarkoittaa. Esimerkki on fiktiivinen, ja se on peräisin tietoliikennepalveluja tarjoavan yrityksen mainoksesta. Siinä kaksi pikkupoikaa, Eemil ja Esa-Pekka, kävelevät metsässä ja keskustelevat siitä, mitä heistä tulee isona, kun he törmäävät tukiasemaa pystyttävään mieheen, joka esittelee heille puhelinoperaattori Elisan maanlaajuista kattavaa verkkoa. Tämän jälkeen toinen pojista toteaa *nyt mä tiedän mikä musta tulee isona*.

Esimerkki 5_15 (Elisa-mainos, Tavoitteena maailman paras verkko, 3.1.2018)

01 Eemil: nyt mä tiedän mikä musta tulee isona.

02 Esa-P: tukiasema?

03 Eemil: .nt no ei kun, ((Elisa-hintasaarnaaja))

Tämänkaltainen toteamus, josta jää puuttumaan se, mihin siinä viitataan (tuleva ammatti), aloittaa projektin, jonka tarkoitus on tavalla tai toisella ratkaista, mikä Eemilistä tulee isona. Esa-Pekka tuottaa tähän ymmärrystarjouksen (*tukiasema?*), joka vastaanottajan tulee joko vahvistaa tai torjua. Toimintona ymmärrystarjous ei ole mitenkään vääränlainen, mutta mainoksen projektissa se on vailla mieltä. Mainoksen tarinassa on selvää, että kuuluaan maailman parhaasta verkosta Eemil päättää ryhtyä Elisa-hintasaarnaajaksi, joka kier-

tää Yhdysvaltoja kertomassa Elisan halvoista hinnoista. Sen sijaan, että hän pelkällä kielto-
vastauksella osoittaisi arvauksen vääräksi, hän *no*-partikkelilla osoittaa sen sopimatto-
maksi suhteessa omaan meneillään olevaan projektiinsa ja siis samalla sen implikoiman
projektin yhteensopimattomaksi omansa kanssa. Pelkkä kieltovastaus jättäisi huomiotta
sen, että keskustelijoilla on erilaiset projektit. Se, että tällainen asia tuodaan esiin, voi olla
affektiivista, vaikka itse partikkeli ei olekaan affektin merkitsin.

Keskustelun projektit eivät tyypillisesti ole mitä vain keskustelunaiheita vaan
ihmisiin ja heidän toimintaansa vaikuttavia asioita. Se, että projektin olemassaolo tuodaan
esiin, ei ole keskustelusta nouseva välttämättömyys vaan valinta, joka voi johtua siitä, että
vastaaja tahtoo osoittaa yhteisymmärrystä ja halukkuutta yhteiseen toimintaan, mutta
myös siitä, että vastaaja käyttää projektin kanssa samalinjaista vastausta velvoittaakseen
kysyjää toimimaan jollakin tietyllä tavalla. Vaikka siis projektin voi katsoa olevan lähtöi-
sin kysymyksestä tai jo jostain aikaisemmasta, *no*-alkuinen vastaus on vastaajan esiin nos-
tama tulkinta siitä, mitä keskustelijat juuri nyt ovat tekemässä tai mitä heidän pitäisi olla
tekemässä. *No*-partikkeli toimii tiedonhakukysymysten vastauksissa hyvin samalla tavalla
kuin keskustelun sisäisissä siirtymissä, esimerkiksi *no*-alkuisissa kysymyksissä, joissa se
osoittaa, mihin suuntaan keskustelun tulisi olla johdonmukaisesti menossa puhujan näkö-
kulmasta. Näissä tapauksissa vain itse toiminto on erilainen, sillä vastaus on aina alistei-
nen kysymykselle ja kiinteä osa kysymys–vastaus-sekvenssiä. Vastaaja myös aina osoittaa
tulkintaa siitä, millaisen projektin kysymys aloittaa tai millaista projektia se edistää, kun
taas esimerkiksi kerrontasekvenssissä kertoja vie eteenpäin itse aloittamaansa projektia.

6 No-alkuiset vastaukset kerrontakysymyksiin

Kerrontakysymys on kysymys, jolla haetaan yksittäistä tietoa laajempaa vastausta, esimerkiksi raportointia, kerrontaa, selontekoa ja selityksiä (Thompson, Fox & Couper-Kuhlen 2015: 20). Käytän näistä kaikista tässä yhteisnimitystä kerronta. Suomenkieliset kerrontakysymysten vastaukset alkavat voittopuolisesti *no*-partikkelilla. Myös tässä luvussa käsiteltävissä tapauksissa *no*-alkuinen lausevastaus asettuu samalinjaiseksi kysymyksen tarjoaman projektin kanssa, mutta se, joka jatkaa puhumista, onkin vastaaja. Esittelen ensin kerrontakysymysten ominaispiirteitä, minkä jälkeen käsittelen niiden *no*-alkuisia vastauksia luvussa 6.2.

6.1 Johdanto: kerrontakysymykset

Suomenkielisessä lääkäri–potilas-vuorovaikutusta käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa on puhuttu kerrontakysymysten ja tiedonhakukysymysten sijaan avoimista ja suljetuista kysymyksistä (ks. Raevaara & Sorjonen 2001, Korpela 2007). Suljetulla kysymyksellä tarkoitetaan sellaista kysymystä, joka pyytää jotakin tiettyä informaatiota, kun taas avoin kysymys tarjoaa vastaajalle mahdollisuuden kertoa jotakin enemmän (Raevaara & Sorjonen 2001: 49). Tyypillisesti suljettu kysymys on joko vaihtoehtokysymys tai rajattua tietoa hakeva hakukysymys, kun taas avoimien kysymysten on sanottu olevan lähes poikkeuksetta hakukysymyksiä (mas. 49–50). Kuitenkaan ainakaan lääkäri–potilas-keskusteluissa kysymyksen muoto ei ole vastausta rajoittava tekijä, vaan myös vaihtoehtokysymykset voivat saada laajennetun vastauksen (mas. 57–62; Korpela 2007: 103–138). Raevaara ja Sorjonen (2001: 57–62) ovat esittäneet, että laajennetulla vastauksella potilas voi tarjota lisätietoa, purkaa kysymyksen presuppositioita ja ohjata keskustelua johonkin tiettyyn suuntaan. Korpela (2007: 103–138) taas on käsitellyt keinoja, joilla lääkäri voi avata verbikysymyksen avoimeksi kysymykseksi. Käytän tässä tutkimuksessa avoimen ja suljetun kysymyksen sijaan toimintaa kuvaavia termejä kerrontakysymys ja tiedonhakukysymys.

Kerrontakysymysten yhteydessä on tutkimuskirjallisuudessa puhuttu myös topiikin ehdottamisista (*topic nomination*, *topic-proffering*, *itemised news enquiries*) tai

topiikin houkuttamista (*topic pursuit*). **Topiikin houkuttimet** (suomennos Raevaara 1993: 23–25) ovat kysymyksiä, jotka aloittavat uuden sekvenssin ja varaavat vastaanottajalle mahdollisuuden aloittaa uusi topiikki (Button & Casey 1984). Tällainen kysymys on esimerkiksi *mitä kuuluu*. Kyseessä on kysymys, joka ei spesifioi, mitä uutisen pitäisi koskea tai onko uutista edes tulossa, vaan ainoastaan antaa mahdollisuuden joko kertoa jokin uutinen tai antaa rutiinivastaus. Buttonin ja Caseyn mukaan topiikin houkuttimien saamat vastaukset jäsentyvät niin, että preferoitu vaihtoehto on topiikkiehdokkaan tuottaminen. Päätös puheenaiheen aloittamisesta syntyy yhteistyönä, sillä topiikin houkuttimen tuottaneen puhujan tulee joko hyväksyä tai hylätä keskustelukumppanin tarjoama uutinen seuraavassa vuorossaan. (Ma.)

Tyypillisesti topiikin houkutin sijaitsee keskustelun alussa, kuten 'mitä kuuluu' -kysymys puhelinkeskustelussa heti avausrutiinien jälkeen. Sen tarkoitus on saada vastaanottaja tuomaan keskusteluun uusi keskustelunaihe. Aloittamalla uuden topiikin vastaaja ilmaisee olevansa valmis jatkamaan vuorovaikutusta ja ymmärtävänsä, että keskustelun päämäärä ei siis juuri kyseisellä hetkellä ole jonkin asian hoitaminen vaan esimerkiksi kuulumisten vaihto. 'Mitä kuuluu' -kysymys rajaa vastauksen sisältöä mahdollisimman vähän ja antaa vastaajalle tilan valita aihe varsin vapaasti omasta elämänpiiristään. Sisältöä tosin rajaavat sosiaaliset tekijät, kuten milloin keskustelijat ovat olleet viimeksi yhteydessä ja mikä on heidän suhteensa. (Raevaara 1993: 23.)

Toinen kysymystyyppi, joka saa kerrontavastauksen, ovat **topiikin ehdottamiset** (Button & Casey 1985; Raevaara 1993: 25–29; Schegloff 2007: 169–180), jotka nimeävät seuraavaksi käsiteltävän puheenaiheen. Tällainen on esimerkiksi *no mitäs tuota (.) ngt tuumaillet tästä setäasiasta* (Raevaara 1993: 25). Englanninkielisiä kerrontakysymyksiä tutkineet Thompson, Fox ja Couper-Kuhlen (2015: 20) havaitsivat, että lähestulkoon kaikki kerrontakysymykset olivat joko topiikin ehdotuksia tai jatkokysymyksiä topiikin ehdotuksiin. Puheenaiheen ehdottaminen on yhdenlainen tapa aloittaa uusi sekvenssi. Siinä kysyjä tarjoaa topiikin mutta ei itse edistä sitä. Vastaajalle jää tehtäväksi joko ottaa puheenaihe vastaan tai torjua se. (Schegloff 2007: 170.) Yleensä topiikkia ehdotetaan amerikanenglannissa vaihtoehtokysymyksillä, mutta ne voivat olla myös muunlaisia. Toinen tavallinen piirre on, että nämä kysymykset koskevat yleensä

vastaanottajaa tai kuuluvat tämän tiedon alueelle, jolloin vastaaja on todennäköisimmin jatkossa äänessä, jos hän hyväksyy tarjotun puheenaiheen. (Ms.)

Thompsonin, Foxin ja Couper-Kuhlenin (2015: 45–46) aineiston englanninpuhujat erottavat kerrontakysymykset ja tiedonhakukysymykset toisistaan. Kysymyksissä itsessään on vain hieman eroa sen suhteen, mitä kysymyssanaa käytetään (esimerkiksi *what* vai *how*). Suurempi ero löytyy siitä, että tiedonhakukysymykset ovat lähes aina jatkokysymyksiä, kun taas kerrontakysymykset ovat useammin topiikin ehdotuksia. Kerrontakysymykset ja tiedonhakukysymykset siis selvästi ovat englanninkielisille keskustelijoille tunnistettavissa olevia kysymystyyppejä.

Suomen kielen osalta ei ole tutkittu sitä, eroavatko tiedonhakukysymykset ja kerrontakysymykset toisistaan, mutta keskustelijat joka tapauksessa vaikuttavat orientoituvan joihinkin kysymyksiin yhtä ja joihinkin useampaa vuoron rakenneyksikköä edellyttävinä. Joitakin havaintoja kysymysten rakenne-eroista on tosin tehty. Raevaara (2004) on tutkinut *-s*-partikkelin sisältäviä hakukysymyksiä arkikeskusteluissa. Hänen 122 tapauksen kokoelmastaan 25 oli kuulumisten tiedusteluja (mas. 533). Hän on todennut, että vaikka liitepartikkelin käytössä näyttääkin olevan yksilöllistä variaatiota, sillä on uutta toimintaa aloittavissa kysymyksissä odotuksia väljentävä tehtävä. Etenkin kuulumisten kyselyissä *-s*-partikkelillinen kysymys siirtää keskustelun vastaajan kokemusten alueelle mutta samaan aikaan implikoi, että kysyjällä ei ole erityisiä odotuksia vastauksen suhteen. Raevaaran puhelinkeskusteluista koostuvassa aineistossa liitepartikkelillisia 'mitä kuuluu'-kysymyksiä esitetään kahdenlaisessa tilanteessa. Toisaalta *-s*-kysymyksiä esittävät puheluun vastaajat, joilla on oletus, että soittajalla on jotakin kerrottavanaan. Toinen ryhmä taas ovat sellaiset soittajat, jotka osoittavat odottaneensa uutisia vastaajalta. (Mas. 543.) Institutionaalisissa keskusteluissa (Raevaara 2006) *-s*-kysymykset toimivat samankaltaisesti ja tuovat kysymyksiin etäisyyden ottamisen ja toisaalta myös yhteistyön sävyä.

Liitepartikkeli *-s*- on siis yksi käyttökelpoinen väline siinä keinostossa, joka kysymyksen esittäjällä on sen osoittamiseen, että 'mitä kuuluu' -kysymys on mahdollista tulkita kerrontakysymykseksi. Muita keinoja on esimerkiksi kysymyksen prosodia sekä kysymyksen spesifioiminen vaikkapa tuomalla ilmi se, kenen kuulumisia tahdotaan kuulla (*mitä kuuluu* vs. *mitä sulle kuuluu* tai *mitä teidän perheelle kuuluu*). Lisäksi kerrontakysymystulkintaan vaikuttanee myös se, että kysyjä nostaa esiin jotain sellaista, josta

vastaajalla oletettavasti on jotain kerrottavaa, tai eksplisiittisesti pyytää kertomaan ("kerros miten siellä meni").

Weidner (2015), joka on tutkinut puolankielistä aineistoa, toteaa, että lääkärin kysymys, jota edeltää *proszę (mi) powiedzieć* ('please tell (me)')⁴⁷, on eräänlainen direktiivi, jolla lääkäri pyytää potilaalta kerrontaa. Hänen mukaansa tämänkaltaisella kysymyksellä kysyjä osoittaa samanaikaisesti matalaa episteemistä ja korkeaa deonttista asennoitumista (*stance*), eli hänellä ei ole asiasta juurikaan tietoa mutta on selvästi oikeus pyytää vastaajalta laajempaa kerrontaa.

Kerrontakysymykset, joita voisi myös kutsua kerrontapyyntöiksi, ovat tosiaan direktiivimäisiä tiedonhakukysymyksiin verrattuna, sillä niillä kysyjä jo lähtökohtaisesti pyytää vastaanottajalta jotakin, mikä ulottuu pelkän kysytyn tiedon ulkopuolelle. Direktiivissä kohteena oleva asiointi (esimerkiksi pyydetty asia) saattaa toteutua välittömästi tai joskus tulevaisuudessa. Ruotsin kielen direktiivejä tutkinut Lindström (1999) havaitsi, että nämä kahdentyyppiset direktiivit eroavat toisistaan ainakin siinä, millaista responsia niihin käsitellään riittävänä. Kun pyydetty asia toteutuu tulevaisuudessa, pelkkä hyväksyvä vastaus ei riitä, vaan tarvitaan toinen vuoron rakenneyksikkö, jolla vastaaja sitoutuu toteuttamaan pyydetyn asian myöhemmin. Sen sijaan pyydetty asia toteutuu välittömästi kerrontakysymyksen vastauksessa, mikäli vastaaja tuottaa pyydetyn kerronnan. Tässäkin tapauksessa toivotunlainen vastaus kuitenkin koostuu useammasta vuoron rakenneyksiköstä, sillä pyydetty asia on verbaalinen.

Stevanovic (2015: 85–86) on tarkastellut tulevaisuuteen suuntautuvia ja välitöntä toimintaa edellyttäviä direktiivejä siltä kannalta, millaisia deonttisia oikeuksia eli oikeuksia määrittää omia ja toisten tekemisiä niissä esiintyy. Tulevaisuuteen suuntautuvien direktiivien deonttisuus (*distal deontic claims*) liittyy ihmisten oikeuksiin kontrolloida omia ja toisten tulevia tekemisiä, kun taas välittömästi toteutuvien direktiivien deonttisuus (*proximal deontic claims*) liittyy oikeuteen aloittaa, pitää yllä ja lopettaa paikallisia toimintasekvenssejä (*local sequences of conversational action*) keskustelussa. Kerrontakysymyksessä ja siihen vastaamisessa voi myös hahmottaa

⁴⁷ Esimerkiksi *proszę mi powiedzieć czy jakieś nudności, wymioty były* ('please tell me whether (there) was ∅ nausea, vomiting') (Weidner 2015: 75, esimerkki 2).

neuvottelun sitä, kenellä on oikeus puhua, mistä puhutaan ja kuka määrittää, mikä on puhumisen arvoista.

Kerrontakysymys on toiminto, joka ohjailee keskustelun kulkua ja puhujaroolien jakautumista keskustelussa. *No*-alkuisuus toimii kerrontakysymysten vastauksissa hyvin samaan tapaan kuin tiedonhakukysymysten vastauksissa siinä, että lausevastaus asettuu samalinjaiseksi jonkin kysymyksen taustapyrkimyksen kanssa. Kuitenkin kysymystyypeissä ja niiden *no*-vastauksissa on myös oleellisia eroja. Siinä missä tiedonhakukysymyksen *no*-alkuinen vastaus siirtää selitysvastavuuden kysyjälle, kerrontakysymyksen vastauksen jatkosta on vastuussa vastaaja. Toinen oleellinen ero liittyy yleisyyteen: kerrontakysymyksen vastaukseen tulee useimmiten partikkeli. Seuraava selvittämisen arvoinen asia onkin se, että kun kerrontakysymys on tunnistettavissa kerrontakysymykseksi, minkä takia sen odotuksenmukainen vastaus, kerronta vastauksena kerronnan pyyntöön, on merkitty partikkelilla. Tarkastelen tätä seuraavassa luvussa 6.2, jossa käsittelen kerrontakysymysten *no*-alkuisia lausevastauksia (6.2.1) ja minimivastauksia (6.2.2) sekä omana tyyppinä vastauksia kuulumisten kyselyihin (6.2.3).

6.2 Kerrontakysymyksiin vastaaminen

6.2.1 *No*-alkuinen lausevastaus

Aloitan kerrontakysymyksen *no*-alkuisten vastausten käsittelyn lausevastauksilla, kuten tiedonhakusymyksiäkin koskevassa luvussa (luku 5). Osoitan, että *no*-alkuisella lausevastauksella vastaaja ilmaisee vastauksen asettuvan linjaan kysymyksen tekemän topikaalisen muutoksen kanssa. Nämä vastaukset eroavat rakenteellisesti tiedonhakukysymysten *no*-alkuisista lausevastauksista siinä, että niissä vastaaja jatkaa vuoroaan useamman vuoron rakenneyksikön verran. Vastuu aiheen eteenpäin viemisestä on vastaajalla, sillä hän on se, jota asia koskee tai joka tietää aiheesta enemmän. Toinen oleellinen ero tiedonhakukysymyksiin verrattuna on se, että projektin vastaanottamisen seuraukset näkyvät vain keskustelun tasolla eli siinä, mitä topiikkaa keskustelussa käsitellään. Kun tarjottu topiikki otetaan vastaan *no*-partikkelilla, korostuu se, että puheenaihe on peräisin kysyjältä. *No*-alkuisen vastauksen saava kerrontakysymys aloittaa

uuden topiikin tai alatopiikin. Oleelliseksi nousee topikaalisen muutoksen muodostama rajakohta, jota havainnollistan seuraavassa sekä *no*-alkuisilla että partikkelittomilla vastaesimerkeillä.

Esittelen ensimmäisenä tyypillisen *no*-alkuisen lausevastauksen kerrontakysymykseen. Siinä kerrontakysymys aloittaa uuden alatopiikin meneillään olevan laajemman puheenaiheen sisällä. Tuore äiti Oona keskustelee puhelimesta Ellan kanssa pienen vauvansa hoidosta ja erityisesti tämän unirytmistä. Rivit 1–11 ovat osa pitempää jaksoa, jossa Oona kertoo lapsen kiukuttelusta nukutettaessa.

Esimerkki 6_1 (lankapuhelinkeskustelu, Sg 142 A10)

01 O: .hh sillon ollu nytte (.) taas parina #i::#
02 iltana just tollasta #v# vähä vähä kummaa
03 kiukuttelua että sitä pitää
04 aina pual tuntii kesytellä et se liiav väsyny
05 että se jaksais syäädä mut [kuitenki
06 E: [niih
07 O: .hh liian nälkänen et se osais nukku#ua
08 [nin# se on aina se hankala vaihe=
09 E: [niih
10 E: eh heh heh heh .hehh
11 O: sitä pi[tää aina jotenki maanitellah
12 E: [jooh
13 E: → aijaah. he .hh no onks yät menny suht
14 kohth .hh
15 O: → .hh no yöt on kyllä menny ihan kivasti että t
16 se on nyt nukkunu (.) t:aas täälä sellasii
17 pitempii pätkiä sen ekan jah
18 E: vo:i ku hy[vä
19 O: [sit se herää seittemältä et mulle
20 jää aina vähäsen niinku tunni vajuus mut
21 sehän nyt ei o pa:ljo että – –

Ellan kysymys *no onks yät menny suht koht* jatkaa lapsenhoidon ja vauvan nukuttamisen ja nukkumisen aihepiiriä, mutta se siirtää hieman fokusta, sillä yönukkumisesta ei vielä ole ollut puhetta. Lisäksi kysymys, joka myöntömuotoisena ennakoi myöntävää vastausta, tuo esiin keskusteluun mahdollisen kontrastin: koska edellä on kuvattu vauvan kanssa esiintyvää hankaluutta, niin on positiivista, jos yöt ovat menneet vähintäänkin kohtalaisesti. Jefferson (1984) on kuvannut prosessia, jolla huoltenkerronnan vastaanottaja siirtää keskustelun fokuksen pois huoltenkerronnasta ilman äkillistä aiheenvaihdosta, vaiheittaisesti (1984: 198–204). Hän voi tarttua johonkin sellaiseen, joka on itse huolen

kannalta sivuseikka ja joka kuitenkin nousee jostakin edellä sanotusta (mas. 202), ja näin hivuttaa keskustelunaihetta hiljalleen positiivisempaan suuntaan. Tässä Ella ensin ottaa huoltenkerronnan vastaan uutisen neutraalina vastaanottavalla *aijaa*-partikkelilla (Koivisto 2015a, 2016, 2017a) ja siirtyy kysymyksellä ongelmallisesta aiheesta hieman myönteisempään ja illasta yöhön onnistuen kuitenkin säilyttämään topiikin, vauvan nukkumisen, samana. *No*-alkuisuus merkitsee kysymyksellä tehtävän siirtymän odotettavissa olevaksi ja esittää näin asian sellaisena, jota kuuluisi käsitellä tässä yhteydessä. Samalla se tekee ilmeiseksi, että topiikin käsittelyyn tulee rajakohta. (Ks. luku 3.3.2.)

Oona tarttuu kysymyksen luomaan kontrastiin. Lausevastaus alkaa kysymyksestä toistetulla ja painotetulla sanalla *yöt*. Niin sanajärjestys kuin painotuskin korostavat kontrastia siihen nähden, mitä edellä on puhuttu, ja ilmaisevat näin ollen, että nyt alkaa puhe uudesta asiasta. Siinä missä Ellan kysymys kuvaa öiden onnistumista sanaparilla *suht koht* ('kohtuullisesti'), Oonan mukaan ne ovat menneet *ihan kivasti* eli varauksellisen positiivisesti. Tämän jälkeen alkaa *että*-alkuinen pitkäkö kerrontaosuus joka käsittelee lapsen yöritiineja ja äidin väsymistä. Ellan kysymys tarjoaa siis yhdessä käsiteltäväksi uutta näkökulmaa puheenaiheeseen, ja *no*-alkuisella lausevastauksella Oona osoittaa ottavansa sen vastaan ja jatkossa orientoituvansa siihen.

Kerrontakysymysten vastauksille on tyypillistä, että *no*-alkuista lausevastausta seuraa nimenomaan *että*-alkuinen laajennus, jossa topiikki otetaan jollakin tapaa käsittelyyn⁴⁸. ISK kuvaa *että*-konjunktion olevan yleiskonjunktio, joka (yleiskielisessä kirjoituksessa) kertoo, että lause on toisen lauseen osa (ISK 2004, § 819). Puheen partikkelina taas *että*-partikkelin on todettu toimivan sellaisen lausuman tai vuoron alussa, joka merkitsee sanotun olevan parafraasi, päätelmä tai yhteenveto

⁴⁸ Vaikka *no*-lausevastausta seuraavan kerronnan *että*-alkuisuus on tyypillistä, se ei ole välttämätöntä, kuten näkyy seuraavasta, esimerkki 6_1:n kanssa hyvin samankaltaisesta katkelmasta.

(Lankapuhelinkeskustelu, Sg 112_A3)

01 M: → .hh no hei kerro siitä kämpästä minkälaine se
 02 oli.
 03 V: → **no** s_o:n tosi: iha:na?, (.) .hh niinku, mut ei siis,
 04 (.) °niinku°, (1.5).mt tiätenkää mikää si↑llai
 05 erikoine mut on se tosi siisti.
 06 M: aijaa;

edeltävästä puheesta (Raussi 1992; ISK 2004, § 1032; Koivisto 2006, 2011; Seppänen & Laury 2007; Laury & Seppänen 2008). Luvussa 5.3.2 esiintyi esimerkkikatkelma, jossa *et(tä)*-partikkeli poikkeuksellisesti aloitti tiedonhakukysymyksen *no*-alkuisen vastauksen jälkeen päätelmän, joka eksplikoii aiemmin esitetyn kysymyksen projektin.

Katkelma esimerkistä 5_10 (matkapuhelinkeskustelu, Sg 344 B)

06 P: → aha missäpäin juna o.
((poistettu 30 riviä))
37 T: → **no** tää on tässä: tää on ollu jo Riihimäellä
38 ja,
39 (0.2)
40 P: aha, [↑no,
41 T: → [(ja tällast -) **et** ei täs ny kauan
42 pitäis enää mennä.=

Sen sijaan kerrontakysymysten vastauksissa kysymyksen muotoiluun mukautuvaa vastauslausumaa seuraava *et(tä)* aloittaa itse kerronnan. Tätäkin voi toki pitää jonkinlaisena parafrasina, sillä kerronnassa vastaaja lopulta ainakin löyhästi avaa sitä, mitä hän vastauksellaan tarkoitti. Kerrontakysymyksen *no*-alkuisen vastauksen laajennus kuitenkin eroaa tiedonhakukysymyksen vastauksen laajennuksesta siinä, että se on välttämätön eikä se sulje asian käsittelyä vaan jatkaa sitä⁴⁹. Nämä erilaiset laajennukset heijastelevat kysymystyyppien ja niiden oletuksenmukaisten vastausten eroja. Siinä missä tiedonhakukysymyksellä pyydetään tietoa jotakin tarkoitusta varten, kerrontakysymyksellä pyydetään vastaanottajaa käsittelemään jotakin aihetta, kuten esimerkin 6_1 tapauksessa vastaajan lapsen yönukkumista. Kummassakin tapauksessa *et(tä)* sijaitsee kahden vuoron rakenneyksikön rajalla, joista jälkimmäisessä se järjestää osallistumiskehikon uudelleen (Koivisto, Laury & Seppänen 2011). Tiedonhakukysymyksen vastaaja siirtyy partikkelin myötä kysymyksen vastaajasta päätelmän tekijäksi (kysyjän puolesta) ja kerrontakysymyksen vastaaja kertojaksi.

Esimerkki 6_2 havainnollistaa, että *no*-alkuinen vastaus vaatii sen, että kysymys tuo keskusteluun uuden topiikin tai näkökulman. Katkelmassa on kaksi kysymystä, joista toinen saa *no*-alkuisen ja toinen partikkelittoman vastauksen (rivit 8 ja 16–17). Kumpikin vastaus on kuitenkin lausevastaus, ja molempia seuraa *et(tä)*-alkuinen

⁴⁹ Periaatteessa kerronta alkaa jo *no*-alkuisesta vastauslausumasta, mutta vastauksessa on tyypillisesti vastauslausuman ja laajennuksen välillä selvä rajakohta, jossa kertoja lähtee avaamaan vastaustaan.

laajennus. Edellä on ollut puhetta kesälomista ja siitä, että Ellan mies joutuu kirkkoherrana lomittamaan kesällä yksipappisissa seurakunnissa.

Esimerkki 6_2 (lankapuhelinkeskustelu, Sg 142 A5)

01 E: [et on< (0.2) tämmöstä lomitusta näihin
02 ykspappisiin.
03 S: niin.=sit ku pääsee (0.2) itte lomalta ni
04 se lomitt(h)aa .h[hh] lomittaa toisia=
05 E: [n*ii*,.]
06 S: =[sit.]
07 E: [j*o*o. .hh[h,
08 S: → [juu. kosk- (.) alkaaks sulla
09 koska (.) [(ne tyät).]
10 E: → [.hh n*jo* mulla alkaa jo ens
11 keskiviikkona et meillä alkaa opettajilla
12 keskiviikkona ja sitte torstaina t#ulee
13 lap#set.
14 S: @aijaa@.=nii =ttä (.) se alkaa jo #aika#se-,
15 E: j*oo*.=[se,
16 S: → [eihäv viälä,=eiks se o kuudestoist, (.)
17 m*ites* noi on [k*ou*lut.
18 E: → [ne alkaa vast kuudestoista
19 näköjään että,=.hh kyllä meillä nykyään on
20 yhtä paljo työpäiviä peruskoulun kanssa mutta
21 tota,=[.hh] (.)jostain (.) k#ai# me
22 S: [j*oo*.]
21 E: sit=saaraam (.)matkav varrella vähä
22 enemmän.=hh niitäh,=
23 S: =ai j#aa#ha.

Rivin 8 kysymyksellä Saara ottaa esiin Ellan omien töiden alkamisen. Kysymys otetaan vastaan kerrontaa pyytävänä, ja kerrontakysymystulkintaan lieenee johtanut se, että Saara tuo esiin aiheen, josta Ellalla oletettavasti on kerrottavaa. Kysymys nostetaan esiin kohdassa, jossa edellinen puheenaihe on saatettu loppuun. Riveillä 3–6 Saara esittää kokoavasti ymmärryksensä siitä, mitä Ella on kertonut miehensä työtilanteesta: *sit ku pääsee (0.2) itte lomalta ni se lomitt(h)aa .hhh lomittaa toisia sit*. Kysymys aloittaa periaatteessa uuden puheenaiheen mutta kuitenkin jatkaa samaa aihepiiriä: lomista ja aviomiehen lomituksista siirrytään toisen keskustelijan töiden alkamiseen. Rakenteeltaan se on kaksoiskysymys, ja se toimii sekä tietoa hakevana että avoimena, topiikkia ehdottavana kysymyksenä. Jaskara (2009) on todennut, että kaksoiskysymys toimii topiikkia jatkavassa tehtävässä, palauttaa jonkin aikaisemmin esiin tulleen topiikin tai pohjustaa jotakin tulevaa. Tässä tapauksessa se näyttää sijaitsevan kahden toisiinsa

liittyvän mutta kuitenkin erillisen puheenaiheen rajalla. Kaksoiskysymyksen odotuksenmukaisin vastaus on lausevastaus (mt.). *No*-alkuinen vastaus on rakenteeltaan hyvin samanlainen kuin muutkin tämän luvun vastaukset: ensimmäinen osa vastaa tiedonhakukysymykseen töiden alkamisesta lausevastauksella ja toinen, *et*-alkuinen osa jatkaa aiheen käsittelyä tarkentamalla, että työt alkavat keskiviikkona mutta itse opetustyö vasta torstaina. *Et(tä)*-partikkelilla siis siirrytään tässä, kuten edellisessäkin esimerkissä, yleisestä yksityiskohtaisempaan.

Riviltä 16–17 alkaa uusi kysymys–vastaus-pari. Siinä vastaus rakentuu melko samalla tavalla kaksiosaiseksi kuin riveillä 10–13. Siinä on vastauslausuma (*ne alkaa vast kuudestoista näköjään*) sekä vastauksen laajennus (*että,=.hh kyllä meillä nykyään on yhtä paljon työpäiviä peruskoulun kanssa mutta –*), mutta tällä kertaa vastaus ei alakaan *no*-partikkelilla. Suurin ero on siinä, että jälkimmäinen kysymys–vastaus-pari ei tee topikaalista siirtymää vaan jatkaa jo aloitettua teemaa lyhyesti. Kysyjä ilmaisee kysymyksellään, että hänellä on aiheesta jonkinlaista tietoa, ja vastaaja vahvistaa tämän tiedon. Vastaajalla olisi tässäkin mahdollisuus ohjata vastauksellaan keskustelua haluamaansa suuntaan tai kertoa jotakin enemmän kuin vastauksen verran. Hän ei kuitenkaan osoita vastauksellaan, että tulkitsisi kysymyksen sellaiseksi, joka selkeästi muuttaa keskustelun suuntaa, vaan kohtelee sitä tarkentavana jatkokysymyksenä puheenaiheen sisällä. *No*-alkuinen vastaus taas käsittelee kysymystä sellaisena, joka tarjoaa keskusteluun uutta topiikkia käsiteltäväksi.

Luvussa 5.2.4 käsitelin lausevastauksia, jotka eivät ala partikkelilla, ja totesin, että näissä vastaaja ottaa kysymyksestä vastaan pelkästään tiedonhakuaspektin. Luvun 5 vastaajat eivät kuitenkaan jatkaneet lausevastaustaan laajennuksella, sillä kysymykset olivat lähtökohdiltaan ja sijainniltaan erilaisia kuin kerrontakysymykset. Esimerkin 6_2 kysymys eroaa edeltävän luvun tiedonhakukysymyksistä siten, että siinä vastaaja on jo valikoitunut kertojaksi, topiikki on jo hyväksytty ja kysymys jatkaa aihetta ja hakee tarkennusta jollekin yksityiskohdalle kerrotusta.

Esimerkissä 6_2 jälkimmäinen kysymys siis jatkaa jo aloitettua puheenaihetta eikä siksi saa *no*-alkuista vastausta. Sen sijaan esimerkissä 6_3 on uutta aloittava kysymys, joka ei kuitenkaan ole kerrontakysymys ja jonka vastaaja jatkaa vastaustaan enemmän kuin yhden vuoron rakenneyksikön verran. Hänen voi siis sanoa

Englannin *well*-partikkelin osalta on tehty havainto, että sillä on vahva tendenssi aloittaa vastaus, joka koostuu useammasta kuin yhdestä vuoron rakenneyksiköstä. Yhden sen tehtävistä onkin todettu olevan sen ennalta osoittaminen, että alkava vastausvuoro tulee olemaan pitkä (Heritage 2015: 93). Vaikka suomenkielisessäkin keskustelussa kerrontakysymyksen *no*-alkuinen vastaus on tyypillisesti moniyksikköinen, olisi tämänkaltaisen päättely kuitenkin *no*-partikkelin osalta harhaanjohtavaa. Ensinnäkin, kuten yhdestä lausumasta koostuvat vastaukset tiedonhakukysymyksiin osoittavat, vain osa kaikista *no*-alkuisista vastauksista on moniyksikköisiä. Lisäksi, kuten olen tässä luvussa näyttänyt, vastaus voi koostua ja usein koostuukin useammasta osasta, vaikka se ei alkaisi partikkelilla. Toisekseen, keskustelijat vaikuttavat tunnistavan kerrontakysymyksen omaksi toimintotyyppikseen, sillä yhtä vuoron rakenneyksikköä laajemman vastauksen tuottamiseen ei suhtauduta ongelmallisena. Tämän valossa olisi erikoista, että odotuksenmukainen vastaus siihen olisi merkitty partikkelilla. *No*-partikkeli ei olekaan itsessään merkitsin siitä, että vastaaja ottaisi vastaan kerrontakysymyksen tai paikan laajemmalle vuorolle vaan tietyn topiikin.

Kyse ei ole siitä, että vastaaja pelkästään osoittaisi havainneensa, että kysymys muuttaa topiikkia, vaan hän myös vastauksellaan validoi puheenaiheen muutoksen. Tämä näkyy seuraavasta esimerkkiparista, jonka molemmat katkelmat on jo esitetty aiemmin. Tämän luvun alussa totesin, että ensimmäisessä esimerkissä jo rivin 13 kysymyksen *no*-alkuisuus kertoo, että Ella hahmottaa kysymyksen siirtävän fokusta alatopiikista toiseen (ks. luku 3.3.2). Hän siis tarjoaa Oonalle uutta puheenaihetta.

Esimerkki 6_1 (lankapuhelinkeskustelu, Sg 142 A10)

13 E: → ai jaah. he .hh no onks yät menny suht
 14 kohth .hh
 15 O: → .hh **no** yöt on kyllä menny ihan kivasti että t
 16 se on nyt nukkunu (.) t:aas täälä sellasii
 17 pitempii pätkiä sen ekan jah

Hyväksymällä *no*-alkuisella lausevastauksella topiikin vaihdoksen Oona osoittaa, että tarjottu puheenaihe on relevantti, sopiva ja hänellä on siitä jotakin sanottavaa. Näin näkökulman vaihdoksesta tulee yhteinen. Tämä ei kuitenkaan ole välttämätöntä, vaan vastaaja voi osoittaa vain vastaavansa kysymykseen. Seuraavassa esimerkissä kysyjä osoittaa kysymyksen *no*-alkuisuudella tuomansa uuden näkökulman relevantiksi ja

sellaiseksi, jota keskustelukumppani ei ole onnistunut tuomaan vielä esiin (rivi 33; ks. lukua 3.3.2 esimerkin käsittelystä).

Esimerkki 6_4 (kasvokkaiskeskustelu, Sg 355)

01 Jaa: >onks Sarilla poikakaveri,<
02 Mir: o,
03 Mik: eks sää o kuullu mittää semmoses[ta,
04 Jaa: [@en::,@
05 Jas: se on nii salassa pidetty
06 nääs [nääs,
((poistettu 23 riviä))
30 Mir: [me oltii kuultu, ur- <Lealta> >Sarihan ei
31 itte ollu [puhunu mittää siitä] ja,
32 Jas: [heh heh heh he he he,]
33 Jaa: **no**, mikäs oli nyt, (.) lausunto,
34 (0.7)
35 Mir: .mhhh, [tosi miellyttävä,
36 Mik: [me ollaan vähän niinku ö, >siis me
37 ollaan vähän niinku jo, (.) vähän niinku jo
38 pualiks,(.) mummu ja vaariki sitte [jo,
39 Mir: [nii:, se on
40 yksihualtaja isä.
41 Jaa: mheh ai [ja(h)a, heh he
44 Jas: [jaaa:[:,

Kysymys, jossa pyydetään lausuntoa ihmisestä, voisi saada vastaukseen moniyksikköisen kerronnan, mutta sellaista ei tässä tapauksessa tule. Sen sijaan, että Mirja tuottaisi *no*-alkuisen lausevastauksen, jolla osoittaisi ottavansa vävyehdokkaan luonnehdinnan keskustelun keskiöön, hän ainoastaan vastaa kysymykseen (*tos*i miellyttävä). On mahdollista, että ellei hänen miehensä ottaisi vuoroa samaan aikaan, hän saattaisi jatkaa kuvaustaan, sillä partikkelittomuus ei estä sitä. Vävyehdokkaan arvioiminen on kuitenkin sen verran arkaluontoinen aihe, että vastuu sen esiin nostamisesta saa jäädä keskustelukumppanille. Aiheen arkaluontoisuus saattaa olla syynä sille, että vastaus viivästyy hieman.

Siinä missä tiedonhakukysymyksellä pyydetään jotain yksittäistä informaatiota jotakin tarvetta varten, kerrontakysymyksellä tarjotaan tai ehdotetaan jotakin aihetta käsiteltäväksi. Tämän aiheen käsittelystä tulee keskustelun projekti, mikäli se otetaan vastaan. Kerrontakysymyksen *no*-alkuinen lauseen muotoinen vastaus on näin projektin vastaanottamisen suhteen samanlainen kuin tiedonhakukysymyksen.

Kummankin näistä projekteista voi myös torjua *no*-alkuisella vastauksella. Käsittelenkin seuraavaksi kerrottavuuden torjuvaa *no*-alkuista minimivastausta.

6.2.2 *No*-alkuinen minimivastaus

Käsittelin *no*-alkuisia minimivastauksia jo tiedonhakukysymysten yhteydessä (luku 5.2.5) ja osoitin, että vastaus asettuu erilinjaiseksi kysymyksen projektin kanssa. Kysymyksen taustalla on jotakin, mikä vie keskustelua vastaajan näkökulmasta väärään suuntaan. Kerrontakysymyksen *no*-alkuinen minimivastaus ei poikkea tästä. *No*-alkuinen minimivastaus implikoi, että kysyjän oletus siitä, onko kysytty asia sellainen, josta vastaajalla on jotakin kerrottavaa, on vastaajan näkökulmasta virheellinen.

No-alkuinen minimivastaus voi siis asettua erilinjaiseksi kysymyksen kanssa sen suhteen, kuinka kerrottava jokin asia on (*tellability*, Sacks 1992: 778–783). Kerrottavuus on piirre, joka on rakennettu sisään kerrontakysymykseen: asiaa ei olisi mielekästä kysyä, jollei sillä olettaisi olevan kerrottavuutta. Tiedonhakukysymys taas ei käsittele asiaa niinkään kerrottavana itsessään vaan useimmiten alisteisena jollekin muulle projektille. *No*-alkuisella minimivastauksella voidaan reagoida kumpaankin suuntaan: vastauksen käsittelemä asia voi olla joko kerrottavampi tai vähemmän kerrottava kuin mitä kysymys olettaa, eli vastaus on informaatioarvoltaan epäodotuksenmukainen.

Esimerkissä 6_5 vastaaja (riviltä 21 alkaen) torjuu oletuksen, että hän olisi tarjonnut värjätyn paitansa ulkonäköä puheenaiheeksi. Edellä on juuri keskusteltu suunnitelmista lähteä käymään Helsingissä, ja Vikke on kutsunut Missun mukaan. Riveillä 1–3 Missu ilmaisee halunsa lähteä, ja riveillä 4–5 Vikke esittää vielä lisäperustelun Missun lähtemiselle. Tämä laukaisee keskustelun Missun viimeaikaisista toimista ja riviltä 11 alkavan kerronnan.

Esimerkki 6_5 (lankapuhelinkeskustelu, Sg 112 A3)

01 M: .hhhhhh soita ihmeessä nii, #m# mikä: sit ois
02 hyvä aika, oisko joku kymmenen tai jotai.h
03 ↑kyl mää haluu lähtee mukaa;h
04 V: no kiva:; (0.3) no mitäs sää täälläkää,
05 kössytät joka päivä?,
06 M: n(h)i(h)i .hhh fiha hyvä kysymysf äh hä hää
07 V: (eh eh [eh])
08 M: [äh mull_on kyllä ollu niij jotenki.

09 .hhh [#ö#,
 10 V: [ohan sulla ollu se leipomisprojek[ti.
 11 M: [niim
 12 mutta heh feilenki mä olin töissä koko
 13 päiväm,=mä olin keittiössä.f .hh ensin mää
 14 leivoin kakun sit mää tein pitsan sit mää
 15 leivoin tois#en kaku:#. .hh sit Elisa tuli v-
 16 ja rupes värjäämää sortsejansa mää pistin
 17 yhen teepaidam mukaa; (0.2) .mt laitettii
 18 >muuten solmuja se om mulla nyt päällä; se
 19 semmonen vihree;< .h[hhh]hh[hh]
 20 V: → [ai,] [tuliks] kiva,
 21 M: → **no** ihan kiva. ei tää nyt mikää, maailman
 22 parhaasti onnistunu mut on, kyl om >kyl mää
 23 → tykkään tästä<. mhh >**niin tota**<. mthh ja
 24 sitten, #n#(.) sit niitä kiehuteltiin siinä
 25 vielä kolme t(h)untia(h)
 26 V: jo[o.
 27 M: [.hhhh #ja# sitt_oliki jo ilta ja,

Missu kertoo riviltä 11 lähtien eilisestä päivästä ja siitä, mitä kaikkea hän on tehnyt. Riveillä 16–18 hän kuvailee värjäämäänsä paitaa, mihin Vikke tarttuu rivin 20 kysymyksellään. Kysymys ei ole uutta aloittava vaan edeltävään tarttuva jatkokysymys. Edellä Missu on kuvaillut värjättyä paitaa *muuten*-partikkelilla sivupoluksi merkityllä lausumallaan. Hänen näkökulmastaan kysymys tekee eräänlaisen siirtymän: se ohjaa keskustelun fokusta Missun päivästä paidan ulkonäköön. Evaluoiva elementti *kiva* kutsuu vahvistusta laajempaa kerrontaa paidasta, mikä johtanee siihen, että kysymys tulkitaan kerrontakysymykseksi.

Missu ottaakin *no*-alkuisella vastauksellaan kysymyksen vastaan topikaalisena siirtymänä, mutta hänen vastauksensa asettuu erilinjaiseksi kysymyksen tarjoaman projektin kanssa. Hän antaa kysymykseen vastauslausuman, joka ei ole lausevastaus vaan modifioitu toisto. Vastaus (*ihan kiva*) toistaa kysymyksestä (*tuliks kiva*) paitaa kuvaavan adjektiivin (*kiva*) ja lisää siihen intensiteettimääritteen *ihan*. Intensiteettimääritteet muodostavat määritettävälle asialle subjektiivisen vahvuusasteikon (ISK 2004, § 666), ja ISK:n (§ 854) mukaan ilmaus *ihan hyvä ~ kiva* ”suhteutta[a] ominaisuuden johonkin kontekstista ilmenevään tarkoitukseen”. Tässä tapauksessa merkitys on suunnilleen ’kiva mutta ei yhtään sen enempää’. Vastaus ei ole kuvauksena yhtä positiivinen kuin kysymyksen muotoilu antaa odottaa, mutta se yhtä kaikki ottaa kysymyksen ja paidan

ulkonäön hetkeksi käsittelyyn ja antaa asialle enemmän huomiota kuin verbin toisto (*tuli*) antaisi.

Vastaus laajenee lyhyeksi kerronnaksi (*ei tää nyt mikää, maailman parhaasti onnistunu mut on, kyl om kyl mää tykkään tästä*), jolla Missu avaa sitä, missä mielessä paita on *ihan kiva*. Hän siis ottaa hetkeksi kertojanpaikan mutta osoittaa samalla, että topiikin vaihdos ei jää pysyväksi, kun hän siirtyy *niin tota* -partikkeliketjulla takaisin kuvaamaan päivän tapahtumia. *Ni(in)*-partikkelin on todettu luovan lausumien välille hierarkkisen suhteen niin, että sitä edeltävä lausuma hahmottuu taka-alaiseksi ja jälkeen tuleva päälinjaksi (Vilkuna 1997: 62; Heinonen 2002). Kysymys ja vastaus jäävät siis eräänlaiseksi sivupoluksi Missun päivän tapahtumia koskevan kerronnan sisälle. Tässä *no*-alkuinen lausekevastaus vaihtoehtokysymykseen siis torjuu paidanvärjäyksen nostamisen laajem-maksi käsiteltäväksi topiikiksi.

Kerrontakysymyksen *no*-alkuinen minimivastaus toimii siis samalla lailla kuin tiedonhakukysymyksen vastaava vastaus siinä, että se asettuu tarjotun projektin kanssa näkyvästi eri linjaan toisin kuin partikkeliton vastaus, joka ei ota kantaa projektiin. Luvussa 6.2.1 esitin, että kerrontakysymyksen projekti on topiikin tarjoaminen vastaanottajalle. Kerrottavuus taas on kiinteässä yhteydessä topiikin tarjottavuuteen, joten torjumalla kerrottavuuden *no*-alkuinen minimivastaus myös tässä tapauksessa asettuu erilinjaiseksi projektin kanssa.

Tämän lisäksi vastaus voi asettua erilinjaiseksi sen oletuksen kanssa, että jossakin asiassa ei ole juurikaan kerrottavaa. Tällöin *no*-alkuisella minimivastauksella osoitetaan, että asia on jollakin tapaa erityislaatuinen ja mahdollisesti myös affektiivinen. Esimerkissä 6_6 on tällainen tapaus. Kuten edellisessäkin esimerkissä, myös tässä *no*-alkuinen minimivastaus implikoi, että vastaaja on kysyjän kanssa eri linjoilla kerrottavuuden suhteen. Erona edelliseen esimerkikikatkelmaan on kuitenkin se, että tässä vastaaja käsittelee asiaintilaa kerrottavampana kuin mitä kysyjä on käsitellyt. Katkelma on puhelin-keskustelun loppupuolelta, ja siirtymä puhelun lopetukseen tai seuraavaan topiikkiin on ajankohtainen.

Esimerkki 6_6 (lankapuhelinkeskustelu, Sg 142 A2)

01 E: mmm. .hh että- että- (.) kiitoksia (.) hyvin
02 palj[on hy- h]yvin
03 T: [joo nii,]

04 E: hyvin mieleinen asia. kiitos [että muistit
 05 T: [(okei.)]
 06 E: mu[a. ha ha]
 07 T: [(okei.)](n(h)ii juu) .hhhh
 08 E: → oletsa hyvin voinu.
 09 (0.2)
 10 T: → jooh, no olen. olen ihmeesti ö- ku moniki on
 11 ihm- kyselly sitä että ku ol- oo- on noita
 12 (0.3) >verenpainetautia ni<< [.hh m]ä olen
 12 E: [mmm.]
 13 T: voinu oikeen hyvin eikä ees jalkani ole
 14 särkeneet ku on näin lämmintä ollu
 15 [(nyt).],
 16 E: [no sa]no se. .hh
 17 se on ihan ihana asia #semm[onen#].
 18 T: [on.][on on.]
 19 E: [.hhh ja]
 20 sulla on tommonen valosa luonne sinä kyllä
 21 jaksatki erilaisia vastoinikäymisiä ettei
 22 huomaa.
 23 T: nii[n.]
 24 E: [hh]a
 25 T: nii. (.) kyl tuota< .hh (.) se on ollut
 26 vähä luoja lahjaa et[tä:<]
 27 E: [se] on jumala lahjaa
 28 koko homma. joo-o (0.2) nii on.

Rivillä 8 Ella esittää Taimin vointia koskevan kysymyksen (*oletsa hyvin voinu*), joka ei sisällä mitään erityisiä topiikin vaihdoksen merkitsimiä mutta toisaalta koskee keskustelukumppanin vointia. Se on mahdollista tulkita eräänlaiseksi kuulumisten kyselyksi, joita käsittelen erikseen luvussa 6.2.3. Koska kysymys on puhelun lopussa, on mahdollista, että Ella tunnustelee sillä, onko keskustelukumppani valmis siirtymään lopetuksiin vai onko tällä jotakin kerrottavaa. Kuitenkin puheenaihe, Taimin terveydentila, on sen verran rajattu, että sillä saatetaan tiedustella myös jotakin spesifiä asiaa. Vaikka Ella ottaakin Taimin voinnin puheeksi ja tarjoaa tälle paikkaa kertoa siitä, kysymys ennakoi myönteistä vastausta eikä ylipäättään kerrontaa vastaajan voinnista. Tähän viitannee myös se, että adverbi *hyvin* sijaitsee liitterverbin osien välissä eikä niiden jälkeen lauseen lopussa (*ootko hyvin voinu* vs. *ootko voinu hyvin*). Kysymyksen lähtöoletus, jonkinlainen oletettu normaalitila, on siis se, että Taimi on voinut hyvin, eikä se välttämättä kutsu laajempaa kerrontaa vaan ainoastaan vahvistusta.

Taimin vastaus alkaa *joo*-dialogipartikkelilla, joka toimii tyypillisesti vastauksena tarkistuskysymyksiin ja sulkee topiikin (Sorjonen 2001: 33–92). Hän

kuitenkin aloittaa uudelleen vastauksen, josta käy ilmi, että hän tosiaan on voinut hyvin, mutta toisin kuin Ellan kysymys antaa olettaa, tämä ei ole hänelle itsestäänselvyys. *No*-alkuinen verbin toisto antaa ymmärtää, että tässä asiassa nimenomaan on jotain kerrottavaa, ja vastauksen painokkuus tukee tätä tulkintaa. Laajennuksessaan Taimi tuo vielä ilmi, että hänen hyvinvointinsa ei ole ollut itsestäänselvää (*olen ihmeesti*) ja että muutkin ovat asiaa kyselleet, ja perustelee vielä, miksi tämä on niin ihme (jalkoja olisi voinut lämpimällä särkeä, koska hänellä on verenpainetauti). Näin Taimi tekee terveyden-tilastaan kerrottavan asian sen sijaan, että hän vain vahvistaisi oletuksen, että hän on voinut hyvin. *No*-alkuinen minimivastaus voi siis oikeuttaa kerronnan luomalla kerrottavuutta.

No-alkuista minimivastausta ei kuitenkaan aina seuraa kerronta, vaan sillä voidaan osoittaa vastaanottajalle, että vastoin taustaoletuksia tilanteessa on jotakin erityislaatuista, johon tarttua. Näin tapahtuu esimerkissä 6_7, jossa kysymys edellisen esimerkin tavoin ei hahmotu laajempaa kerrontaa hakevaksi. Vikke soittaa Missun matkapuhelimeen, ja rivillä 8 Vikke kertoo ikävän uutisen.

Esimerkki 6_7 (matkapuhelinkeskustelu, Sg112 A1)

01 V: halo_jaa,
 02 M: no ↑moi:, hh missä s_ä oot. hh
 03 V: Lahdessa.
 04 M: a↑i j_aa. mitäs si_ellä.h
 05 V: ollaan S_ällälle oltu ostamas >kaikkee<.
 06 M: joo joo.
 07 (.)
 08 V: .mt .hhh Salla sai pa:rk_kisako:.
 09 M: s_äi vai.
 10 V: (j[oo]).
 11 M: [kuin suure?,
 12 (.)
 13 V: kaheksankymppii.
 14 M: → v_oi i_tku, missä,
 15 V: → no ↑k_i_r:jaston piha:[lla.
 16 M: [.mt
 17 (0.2)
 18 M: emmä oot_t_ienny et si_elläki tarviis jotai ko-
 19 #o# korttia?,

Kun Sallan saaman parkkisakon suuruus on selvitetty, Missu päivittelee asiaa (*voi itku*) ja esittää toisen jatkokysymyksen. Tämä on osa kysymysten ketjua, joilla Missu tiedustelee Viken kertomasta ikävästä tapahtumasta ja osoittaa mielenkiintoa aihetta kohtaan.

Viken *no*-alkuinen lausekevastaus (*no kir:jaston piha:lla*) on prosodisesti kohosteinen. Sanan *kirjasto* ensimmäinen tavu on painokas ja venytetty sekä lausuttu selvästi ympäristöä korkeammalta, mikä saa sanan kuulostamaan hämmästelevältä. Tästä vastaanottaja saa viitteen siitä, mikä tässä vuorossa on kerrottavaa: on poikkeuksellista, että nimenomaan kirjaston pihalla saisi parkkisakon. Hämmästelevän sävyn olisi saanut välitettyä pelkällä partikkelittomalla lausekevastauksellakin, mutta partikkelin tehtävä tässä on osoittaa vastauksen suhde kysymyksen projektiin sekä toisaalta vastaajan jo meneillään olleeseen projektiin. Vastaaja ei pelkästään tuota tietoa parkkisakon saamispaikasta, vaan hän antaa vastauksen, joka pyydetyn informaation lisäksi ilmaisee suhtautumistavan asiaan. Tämä vuoro on osa meneillään olevaa toimintaa, jossa jo valmiiksi kauhistellaan parkkisakon saamista. Se, että se tapahtui nimenomaan kirjaston pihalla, on tämän kertomuksen huipentuma, sillä se todistaa, että Salla on saanut parkkisakon nimenomaan paikassa, jossa sitä ei pitäisi keskustelijoiden mielestä saada, mikä oikeuttaa kerronnan ja tekee asiasta entistä kerrottavamman (vrt. *no*-partikkeli kerrontajaksoissa, luku 3.2.1).

Tässä luvussa käsitellyt minimaaliset *no*-alkuiset vastaukset kerrontakysymyksiin sekä tiedonhakukysymyksiin (esimerkit 6_6 ja 6_7) eroavat luvun 5 *no*-alkuisista minimivastauksista siinä, minkä suhteen vastaus on erilinjainen. Luvun 5 vastauksissa erilinjaisuus kohdistui siihen, mistä syystä kysymys kysytään ja miten se sopii jo meneillään olevaan projektiin. Tämän luvun tapauksissa taas erilinjaisuus kohdistuu siihen, kuinka kerrottavana jokin asia esitetään. Toisaalta kummassakin tapauksessa muokataan kysymyksen projektia ja osoitetaan, että jollakin tapaa toisenlainen käsittely, kuin mitä kysymys antaa ymmärtää, on tarpeen.

6.2.3 'Mitä kuuluu' -kysymysten vastaukset

Luvussa 3.4.1 käsittelin *no*-alkuisia vuoroja puhelinkeskustelujen aloitusrutiineissa ja totesin partikkelilla merkittävän johdonmukaista siirtymää vaiheesta toiseen toiminnan sisällä. Palaan nyt puhelujen alkuun ja käsittelen etenkin lankapuhelinkeskusteluissa tyypillisesti

aloitusrutiineja seurannutta tai mahdollisesti niihin kuulunutta kuulumisten kyselyä. *No*-alkuiset vastaukset toimivat niissä samaan tapaan kuin muissakin kerrontakysymyksissä ja tuovat samalla esiin yhden puhelun alkurutiinien oleellisen tehtävän. Kysymys–vastauspari on osa neuvottelua siitä, miksi keskustelijat ylipäättään ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja mitä puhelun aikana on tarkoitus tehdä.

Keskityn esittelyjä ja tervehdyksiä seuraavaan lankapuhelinkeskustelujen kolmanteen vieruspariin. Esittelen seuraavassa ensin lyhyesti, mitä tässä asemassa olevista kuulumisten kyselyistä on sanottu suomea ja amerikanenglantia koskevassa tutkimuskirjallisuudessa, minkä jälkeen siirryn analysoimaan oman aineistoni esimerkkejä. Niissä *no*-alkuiset vastaukset tuovat ilmi tärkeän eronteon sen suhteen, millaisena toimintona vastaja käsittelee esitettyä kysymystä.

Hakulinen (2001b [1993]) nimittää puhelun alun ’mitä kuuluu’-kysymyksiä raivausjakson aloittimiksi, joiden tehtävä on varmistaa, että soiton aika on sopiva ja ettei keskustelun jatkamiselle ole mitään estettä. Hakulinen toteaa, että toisin kuin amerikanenglannin ’how are you’ suomen ’mitä kuuluu’ on melko harvinainen, eikä se ole juuri koskaan vastavuoroinen, eli puhelun alussa on vain yksi ’mitä kuuluu’ -sekvenssi. Siinä missä ’how are you’ on tai on ainakin ollut kiinteä osa amerikkalaista puhelin keskustelun aloitusta, Hakulisen aineistossa kuulumisten kysely esiintyi vain 10 prosentissa aloituksista (320 aloitusta). Hakulinen siis erottaa toisistaan niin tehtävien kuin käyttötäajuudenkin puolesta suomen ’mitä kuuluu’ -kysymyksen ja englannin ’how are you’ -kysymyksen, joka on konventionaalinen osa aloitusrutiineja ja jolla on todettu olevan tervehdyksen piirteitä (Sacks 1975).

Vaikka amerikanenglannin ’how are you’ -sekvenssi on hyvin rituaalistunut, keskustelijoiden on myös mahdollista hyödyntää sitä ja manipuloida näin keskustelun etenemistä. ’How are you’ -kysymys antaa vastaajalle mahdollisuuden tuoda keskusteluun jonkin puhumisen arvoisen asian kuulumisistaan ja voinnistaan (Schegloff 1986: 118). Vastaukset ’how are you’ -kysymyksiin voidaan Schegloffin mukaan jakaa kolmeen kategoriaan, jotka voivat johtaa erilaisiin lopputuloksiin. Neutraalit vastaukset (*fine, O.K.*), sulkevat sekvenssin, ja keskustelussa voidaan siirtyä mahdollisen kolmannen position vuoron jälkeen eteenpäin joko vastakysymykseen tai soiton syyhyn. Sen sijaan positiiviset (*terrific, really good*) tai negatiiviset (*awful, terrible*) evaluoivat vastaukset saattavat

johtaa siihen, että jompikumpi keskustelijoista, useimmiten kysyjä, topikalisoii asian. (Mas. 129, Jefferson 1980.)

Myös Arminen ja Leinonen (2006: alaviite 14), jotka ovat tutkineet suomalaisia matkapuhelinkeskusteluja, tuovat esiin englannin ja suomen kuulumisten kysymisen eron. Heidän näkökulmansa poikkeaa osin Hakulisen analyysistä. Hakulisen lailla he toteavat, että 'mitä kuuluu' ei ole konventionaalistunut osa aloitusrutiineja, mutta esittävät myös huomion, että kun kuulumisia kysellään, kysymys otetaan vastaan aitona kysymyksenä ja vastaus siihen sisältää useamman kuin yhden vuoron rakenneyksikön. Vastaaja siis käsittelee kysymystä tiedusteluna kuulumisistaan.

Suomen kielen puhelunalkuisista 'mitä kuuluu' -kysymyksistä ja niiden vastauksista on siis kaksi erilaista kuvausta, jotka kumpikin poikkeavat paitsi amerikanenglannin 'how are you' -sekvenssistä myös toisistaan jopa melko radikaalisti, sillä raivausjakson etujäsen ja aito laajempaa vastausta hakeva kysymys ovat tekoina hyvin erilaisia ja johtavat keskustelun kehittymisen kannalta erilaisiin lopputuloksiin. Niin sanotun aidon 'mitä kuuluu' -kysymyksen voisi luokitella kerrontakysymykseksi. Toisaalta, raivausjakson ja kerrontakysymyksen rinnastaminen toisiinsa ei ole aivan ongelmatonta, sillä raivausjakso on tekninen termi, jolla kuvataan tiettyä mahdollista aloitusrutiinien osaa, kun taas kerrontakysymys on kysymystyyppi, joka esiintyy muuallakin. Pyrin tässä kuitenkin osoittamaan, että puhelinkeskustelujen alussa on samassa asemassa kaksi eriytynyttä 'mitä kuuluu' -kysymystyyppiä, jotka vastaajat tunnistavat ja joilla on erilainen tehtävä.

Se, mitä kysymys–vastaus-sekvenssissä lopulta tapahtuu, selviää viime kädessä tarkastelemalla vastausta, joka osoittaa, miten vastaaja on kysymyksen tulkinnut. Siirrynkin seuraavaksi tarkastelemaan 'mitä kuuluu' -kysymyksen vastauksia oman aineistoni pohjalta. Aineistossani on huomattavasti yleisempää, että vastaus alkaa *no*-partikkelilla kuin ilman partikkelia. Aineistoni 37:n 'mitä kuuluu' kysymyksen vastauksista jopa 22 on *no*-alkuisia. Vastaukset, jotka alkavat *no*-partikkelilla, eroavat selvästi niistä, joiden alussa ei ole partikkelia. Partikkeliton vastaus sulkee 'mitä kuuluu' -kysymyksen aloittaman sekvenssin. Sillä vastaaja osoittaa, että hänellä ei ole mitään erityistä kerrottavaa, ja orientoituu siihen, että kysyjällä itsellään on jotakin asiaa. Se siis antaa tilaa soiton

syyhyn siirtymiselle. Sen sijaan *no*-partikkeli vastauksen alussa osoittaa, että vastaaja on tulkinnut kysymyksen aidoksi kuulumistensa tiedusteluksi.

Esimerkissä 6_8 on *no*-alkuinen vastaus. Siinä soittaja Inna kysyy rivillä 4, mitä Ellalle kuuluu, ja tämä aloittaa rivillä 5 useampiyksikköisen *no*-alkuisen vastausvuoron.

Esimerkki 6_8 (lankapuhelinkeskustelu, Sg 141 A6)

01 V: Ella Jalava?
02 S: no hei tääll on Inna?
03 V: no hei hei
04 S: → mitäs kuuluu?
05 V: → **no kiitos** siinähän se hurisee,=minä tässä
06 huokailen vaan ku .hh on vähän semmonen niin
07 eh .hh kummallinen olo vaan ei meinaa päästä
08 käyntiin nyth (.) oik(h)een, he he
09 [.hhh
10 S: [ai niinku (.) koulun (.) [suhteen.]
11 V: [#ää# #ää#] nii joo
12 hh en tiedä sitä verottiko se kuuma kesä nin-
13 niin kovasti että (.) että .hh on vaan
14 semmonen hhh nääntyny ja .hh meinaa
15 pyörryttää ku seisoskelee ja semmosta?
16 S: aijaa.
17 (0.2)
18 S: hö.

Vastaus koostuu useasta erilaisesta osasta. Alun *no*-partikkeliä seuraa *kiitos*. Kiittäminen ei itsessään ole vielä vastaus 'mitä kuuluu' -kysymykseen, käsitti sen sitten aitona kysymyksenä tai raivausjaksona. Toimintona se on kuitenkin paljastava, koska se osoittaa, että vastaaja käsittää edellisen toiminnon jonakin sellaisena, josta voi tai kuuluu kiittää. Silloin kun *kiitos* esiintyy kysymystä seuraavassa vuorossa, se ei voi muodostaa vuoroa yksinään, koska se ei ole yksinään relevantti seuraava toiminto esimerkiksi vastauksena 'mitä kuuluu' -kysymykseen. Tässä tapauksessa myös prosodia tukee sitä, että vuoro tulee vielä jatkumaan. Vaikka *kiitos*-sanalla on hieman laskeva intonaatio, se ei kuitenkaan laske niin alas, että se voisi ilmaista vuoron päättymistä, ja puhuja jatkaa saumattomasti eteenpäin seuraavaan vuoron rakenneyksikköön (*siinähän se hurisee*). (*Kiitos*-vuoron prosodiasta asiointitilanteesta ks. Koivisto 2009: 188–192.)

'Mitä kuuluu' -kysymyksellä kysyjä antaa vastaajalle paikan tuottaa keskusteluun ensimmäisen topiikin, siis aseman, joka lähtökohtaisesti on soittajalla, koska

tällä on velvollisuus tuoda ilmi soiton syy. Samalla hän ilmaisee olevansa kiinnostunut kuulemaan, mitä toiselle kuuluu. Tämä vaikuttaa laajemmaltikin kuin vain keskustelun alussa. Sillä, että paitsi on valmis kuulemaan toisen kuulumisia myös aktiivisesti kysyy niitä, voi osoittaa mielenkiintoa toista ihmistä kohtaan. Kiittämällä kysymyksestä vastaanottaja voi tehdä monenlaisia asioita: hän voi vaikkapa käsitellä kysymystä pelkkänä rutinoituneena kohteliaisuutena, jolloin hän ei välttämättä laajenna vastaustaan vastauslausuman jälkeen, tai osoittaa ilahtuneensa erityisesti kysymyksestä ja ehkä koko puhelusta, kuten tässä esimerkissä näyttää olevan. Erityisesti *kiitos*-sanana voimakas sananalkuinen painotus luo kuvan siitä, että Ella olisi erityisen mielissään kysymyksestä.

Heti kiitoksen perässä ilman taukoa on vastauslausuma⁵⁰ kysymykseen (*siinäähän se hurisee*). Tällä paikalla voi olla monenlaisia vastauksia (esimerkiksi *hyvää, kiitos hyvää, eipä tässä mitään, mitäs tässä*), ja koska nämä ovat kaikki enemmän tai vähemmän vakiintuneita tapoja reagoida 'mitä kuuluu' -kysymykseen, käsitelen *siinäähän se hurisee* -responssia tässä samoin kuin muita mahdollisia variantteja sen vastauslausumina. Huomionarvoista on, että vastauslausuma sisältää jonkinlaisen kuulumisten arvioinnin. Samaan tapaan kuin muiden kerrontakysymysten *no*-alkuisten vastausten tapauksessa, myös kuulumisten kysymisen vastauksissa *no*-alkuisiksi hakeutuu usein kokonaisen lauseen muotoisia vastauksia.

No-alkuista 'ei hyvää eikä huonoa' -vastauslausumaa (*no kiitos siinäähän se hurisee*,) seuraa siis kerronta, joka käsittelee Ellan tämänhetkistä vointia. Vointi ei ole ollut erityisen hyvä (*minä tässä huokailen vaan ku .hh on vähän semmonen niin eh .hh kummallinen olo vaan ei meinaa päästä käyntiin nyth (.) oik(h)een, he he*), ja olotilankuvaus hahmottuu jonkinlaiseksi huoltenkerronnaksi (Jefferson 1988), jonka vastaanottajaksi Inna asettuu. Hän esittää ensin tarkentavan kysymyksen (rivi 10), ottaa

⁵⁰ Erillinen vastauslausuma ei ole pakollinen kerronnan edellä, vaan se voi joskus harvoin puuttua kokonaan tai olla täysin integroitunut kerrontaan, kuten seuraavassa esimerkissä.

(lankapuhelinkeskustelu, Sgl141_A7)

```
01 V:      Pekka Peltola?
02 S:      nō Kata huom[enta?
03 V:      [.hhh huomenta. =mhh, =
04 S:      → =mitäs kuul[uu?
05 V:      → [.hhh no meille kuuluu iha#n::#
06          sillaih hhh kiyan tapasta että tässä .nhmhhh
07          tässä tota äiti ol lähdössä kouluu ja Maija
08          on jo saapunut ja, =hhh <sitten: tota>
```


sitten Ellan jatkokerronnan vastaan uutisen vastaanottimella *aijaa* (rivi 16, ks. Koivisto 2015a, 2016, 2017a) ja lopulta evaluoi kuulemaansa rivillä 18 (*hõ*).

Kun 'mitä kuuluu' -kysymys on muodossa "mitä(s) kuuluu", se antaa vastaajalle mahdollisuuden kertoa varsin monenlaisista asioista. Se ei spesifioi sitä, minkä asian kuulumisia kysyjä tahtoo kuulla ("mitä kuuluu töiden suhteen", "miten voit"), tai sitä, mil-tä ajanjaksolta kuulumisten pitäisi olla ("mitä tänään kuuluu"), tai edes sitä, kenen kuulu-misista tahdotaan kuulla ("mitä sinulle kuuluu", "mitä teidän perheelle kuuluu"). Vastaa-jalla on siis periaatteessa avoin kenttä: hän voi puhua esimerkiksi siitä, mitä on juuri te-kemässä, kuinka on voinut tai mitä on viime aikoina tapahtunut.

Käytännössä tilanne ei kuitenkaan ole niin rajoittamaton, että mikään ei oh-jailisi sitä, minkä vastaaja voi tarjota ensimmäiseksi puheenaiheeksi. Keskustelijoilla on usein yhteinen keskusteluhistoria, jonka avulla he tietävät, mitä toinen tietää, mitä hän ehkä tahtoo tietää ja mikä on hänelle uutisarvoista. Tämän lisäksi vastaajalla saattaa olla ennakko-oletus siitä, minkä vuoksi soittaja on soittanut (jokin tietty asia vai rupattelu), ja tämän ennakko-oletuksen perusteella hän voi jo valmiiksi muokata vastaustaan odotuk-senmukaisempaan suuntaan.

Vastaajilla on kaksi kilpailevaa preferenssiä, jotka liittyvät 'mitä kuuluu' -kysymyksen kahtalaiseen tehtävään. Ensinnäkin on preferoitua kertoa, että kaikki on hyvin ja elämä on mallillaan. Tällöin 'kaikki hyvin' - tai 'ei uutisia' -vastaus (kuten "ihan hyvää") on odotuksenmukaisin, ja sitä voisi pitää eräänlaisena 'mitä kuuluu' -kysymyksen minimivastauksena. Toinen preferenssi taas liittyy siihen, että kysymys pyytää vastaajaa tuottamaan ensimmäisen topiikin keskusteluun. Tällöin kysyjä orientoituu siihen, että vastaajalla on kerrottavanaan jotain kertomisen arvoista, siis enemmän kuin mitä minimivastaus edellyttäisi. Mikäli keskustelijat esimerkiksi tuntevat toisensa hyvin, kuulumisten kyselyn motivaationa saattaa olla jonkin tietyn tapahtuman tai tilanteen päivittäminen, jolloin 'ei uutisia' -vastaus ei täytä odotuksia.

Topiikin tuottamisen preferointi näkyy siinä, että vaikka vastaajalla ei olisikaan mitään varsinaista uutista kerrottavanaan, hän joka tapauksessa tuo keskusteluun jotakin, mikä voidaan nostaa topiikiksi. Vuoro alkaa tästä huolimatta usein 'ei uutisia' -ilmoituksella, joka merkitsee seuraavan asian uutisarvoltaan vähäiseksi. (Button & Casey 1984: 180–181.) Raevaaran mukaan preferenssi topiikin tuottamiseen näkyy myös siinä,

että 'ei uutisia' -vuorosta rynnätään suoraan seuraavaan lausumaan. Hän toteaa, että 'ei uutisia' -ilmoitus merkitään näin pelkästään vastauksen aloittimeksi, jota ei tarjota varsinaiseksi vastaukseksi. (1993: 24.) Tämä luo vastausvuoroon sisällöllisen ristiriidan, joka ei kuitenkaan vaikuta aiheuttavan keskustelijoille minkäänlaisia ongelmia. Jotta jokin asia olisi mielekästä kertoa – etenkin ensimmäisenä topiikkina – sen tulisi olla kertomisen arvoinen (*tellable*, Sacks 1992: 773–783). 'Mitä kuuluu' -kysymyksen vastaaja taas samanaikaisesti väittää, ettei hänellä ole mitään erikoista kerrottavaa, sekä tuo keskusteluun jonkin sellaisen asian, jonka on oltava ainakin hetken aikaa keskustelemisen arvoinen. Tämä osoittaa hyvin vahvaa 'mitä kuuluu' -kysymyksen ja sen vastauksen muodon ja tehtävän rutinoitumista.

Kuulumisten kyselyä ei kuitenkaan aina oteta vastaan kerrontaa hakevana. Silloin, kun vastaus ei ala *no*-partikkelilla, mitään kerrontaa ei synny. Tällainen kysymys–vastaus-pari on esimerkissä 6_9, joka on ystäväysten välisen puhelinkeskustelun alusta.

Esimerkki 6_9 (lankapuhelinkeskustelu, Sg 112 A3)

01 V: Marianne Järvent[aus?
 02 S: [>no moi:.
 03 V: ↑no moi:.
 04 S: → mitä: kuul[uu].
 05 V: → [.hh ei täs mitää erikoista. h
 06 S: no ↑onks meiäl_luokkalaine Tammelan Kirsi
 07 menny naimisii.

Mariannen vastauslausuma *ei täs mitää erikoista* kertoo jo ihan kirjaimellisestikin, että hänelle ei kuulu mitään erityistä, mistä hän nyt tahtoisii kertoa. Tosin edellä on käynyt jo ilmi, että se, ettei mitään erityisiä kuulumisia ole, ei välttämättä johda siihen, että puhuja luovuttaa vuoron takaisin kysyjälle. Tässä tapauksessa kuitenkin käy toisin kuin edeltävässä esimerkissä. Vastaaja ei osoita mitään merkkejä siitä, että hän aikoisi laajentaa vuoroaan kerronnalla. Vuoro päättyy täysin laskevaan intonaatioon, ja vuorottelusääntöjen perusteella seuraava puhuja ottaa vuoron itselleen. Jakso koostuu pelkästään vierusparista, etujäsenestä ja jälkijäsenestä, eikä se saa keskustelussa topikaalista painoarvoa. Kun vastaaja ei ole tuonut keskusteluun ensimmäistä puheenaihetta, soittaja on vapaa esittämään mahdollisen soiton syyn tai asian, josta tahtoo keskustella. Hän eteneekin heti rivillä 6 kertomaan kuulemansa uutisen, johon hän hakee vahvistusta kysymyksellä (*no ↑onks meiäl_luokkalaine Tammelan Kirsi menny naimisii*). Vuoronalkuinen *no* korostaa

kysymyksen roolia soiton syynä, sillä se merkitsee johdonmukaista siirtymää vaiheesta toiseen puhelinkeskustelun aloittamassa projektissa (ks. luku 3.3). On mahdollista, että Marianne jopa ennakoi, että soittajalla on jotakin kuulumisten kyselyyn liittymätöntä kerrottavanaan, sillä hän tuottaa partikkelittoman vastauksen, joka antaa kysyjälle tilaisuuden edetä asiassaan tekemättä olettamuksia siitä, mihin suuntaan keskustelua ollaan viemässä.

Kummassakin edeltävässä esimerkissä kysytään vastaanottajalta, mitä tälle kuuluu, mutta kysymys–vastaus-parin rooli on erilainen. Yksi vaihtoehto olisi olettaa, että vastaaja yksin tekee päätöksen siitä, kummalla tavalla hän kysymyksen tulkitsee. Esitän kuitenkin, että kysymyksen muotoilu antaa vastaajalle vihjeitä siitä, kummanlaista vastausta kysyjä hakee. Tähän on mahdollista hakea hieman valaistusta tarkastelemalla sitä, onko erilaiset vastaukset saavissa kysymyksissä itsessään eroja.

Esimerkki 6_8

01 S: → mitä kuuluu?

02 V: **no** kiitos siinäähän se hurisee, - -

Esimerkki 6_9

01 S: → mitä: kuul[uu].

02 V: [.hh ei täs mitää erikoista. h

Esimerkissä 6_8, joka saa *no*-alkuisen vastauksen, kysymyssanaan *mitä* on liittynyt *-s*-liitepartikkeli, kun taas esimerkissä 6_9, jonka vastaus on partikkeliton, ei sellaista ole. Vaikka kaikki 'mitä kuuluu' -kysymykset, jotka saavat partikkelialkuisen kerrontavastauksen, eivät sisälläkään liitepartikkeliä, on huomionarvoista, että tällainen tendenssi on olemassa.

Näyttää siltä, että kaksi kuulumisten kyselyjen tehtävää, kuulumisten hakeminen ja eräänlainen tilanraivaus, on jossakin määrin erotettu toisistaan. Kysymykseen siitä, onko kyseessä kaksi eri toimintoa vai yksi, vastaisin, että kumpaakin. Kysymys esiintyy yhtä kaikki paikassa, jossa neuvotellaan siitä, mikä on puhelun tarkoitus. Lopulta vasta reaktio siihen näyttää, miten puhelussa edetään.

Kuulumisten kyselyjen *no*-alkuinen vastaus myös voi olla erilinjainen, kuten esimerkissä 6_10. Siinä Niina soittaa Leenalle, jonka äiti vastaa puhelimeen.

Esimerkki 6_10 (lankapuhelinkeskustelu, Sg 101 B)

01 Ä: Pääkkösellä?
02 S: .h joo no täs_o Niina hei?
03 Ä: hei?
04 N: =onkoha se (.) Leena kotona,
05 Ä: =o:n hetkine.
06 ((Äiti hakee tyttären puhelimeen,
07 5 sekuntia))
08 L: puhelimessa,
09 N: .h joo no, täs o @Niina moi h@.
10 L: @moi h, @
11 N: → mitäs sulle kuuluu?
12 L: → ↑no:, m# ' ei mitää ihmeempiä.
13 N: → keskeytinksmä jotai tärkeetä?
14 L: miten niin.
15 N: ↑e:i mä kysäsen vaan. hh
16 L: =he he @e:t@
17 N: =@v(h)armistan vaan ku ei sitä voi koskaan
18 tietää.@
19 V: @e(h):t todellakaan@ khm (.) pukkas vaan
20 naurattamaan ku me tossa niinku khm (.)
21 keskusteltiin että (.) kuka vastaa
22 puheli@meen h he he (.) sitte (.) äiti sai
23 juosta puhelimeen ni sit oikeen
24 voitonriemuisena tossa
25 niinku mulle sitte vinkkaili että tuuhan
26 puhelimeen(h)@.

Ensimmäinen puheluun vastaaja on siis Leenan äiti, joka ei ole tavoiteltu henkilö. Tällöin aloitusrutiini on erilainen, koska Niinan mielenkiinnon kohteena ei ole äidin kuulumisten tiedustelu vaan hän tahtoo Leenan puhelimeen. Keskustelijoiden vaihtuessa myös aloitusrutiinit alkavat uudelleen riviltä 8. Rivillä 11 Niina esittää 'mitä kuuluu' -kysymyksen (*mitäs sulle kuuluu?*), johon hän saa *no*-alkuisen 'ei uutisia' -vastauksen (↑*no:*, *m# ' ei mitää ihmeempiä.*). Tällä kertaa puhuja ei laajennakaan vuoroaan *no*-alkuisuudesta huolimatta, vaan vastaus loppuu selkeästi laskevaan intonaatioon ja vuoro siirtyy keskustelukumppanille. Vuoronvaihdon syynä ei siis ole se, että kysyjä kiirehtisi ottamaan vuoron, vaan vastaaja jättää sen itse pelkkään vastauslausumaan samalla tapaa kuin partikkelittoimat vastaukset 'mitä kuuluu' -kysymyksiin.

Vastauslausuman jälkeen rivillä 13 soittaja esittää kysymyksen *keskeytinksmä jotai tärkeetä?*. Kysymys on topikaalisesti epäitsenäinen, millä tarkoitan sitä, että se nousee edeltävän pohjalta eikä aloita uutta puheenaihetta. Jokin juuri edellä

tapahtunut saa soittajan epäilemään, että hän on saattanut keskeyttää jotain tärkeää, vaikka pintapuolisesti katsottuna Leena on vain vastannut 'mitä kuuluu' -kysymykseen.

No-alkuisella vastauksella, joka ei jatku vastauslausuman jälkeen, Leena osoittaa pelkästään tunnistaneensa kysymyksen funktion kerrontapyyntönä mutta ei toimi pyynnön mukaisesti. Vastauksesta tulee siis projektia vastustava ja ongelmallinen, kun vastaaja kieltäytyy tunnistamisesta huolimatta ottamasta tilaa laajentaakseen vuoroaan. Ongelmallisuuteen viittaa myös alun vaikeus tuottaa vastausta ($\uparrow no$., $m\#$), joka voidaan tulkita viivyttelyksi. Viivyttely taas on tavanomainen preferoimattomuuden merkitsin (Heritage 1996 [1984]: 270–278, Tainio 1997: 94). Kysymys siitä, keskeyttikö soitto jotakin tärkeää, osoittaa siis orientaatiota siihen, että vastaaja osoittaa haluttomuutta tai kykenemättömyyttä laajentaa topiikkia.

Vertailukohtaa ongelmalliselle partikkelialkuiselle vastaukselle 'mitä kuuluu' -kysymykseen voi etsiä esimerkiksi englannin *oh*-alkuisista vastauksista 'how are you' -kysymyksiin ja muihin henkilökohtaisen tilan tiedusteluihin (*personal state inquiries*). Heritage (1998: 320–326) on osoittanut, että tällainen vastaus on merkitty heikommaksi⁵¹ (*downgraded*, Pomerantz 1984; suomenos Tainio 1993: 154) ja implikoi, että tulossa on huoltenkerronta. *Oh*-alkuista vastausta seuraa usein kysyjän jatkotiedustelu, mutta on myös mahdollista, että vastaaja itse etenee suoraan vastauksestaan huoltenkerrontaan (mas.). Jo aikaisemmin Jefferson (1980) on todennut, että huoltenkerronnan tunnusomainen piirre on jännite asioiden tavanomaisen kulun (*business as usual*) ja ongelmien esiintuomisen välillä, mikä näkyy heikommaksi merkityissä vastauksissa, joissa vastaaja osoittaa vastustusta ongelmankerrontaa kohtaan. Vaikka vastaus saattaakin ennakoida huoltenkerrontaa, se ei kuitenkaan itsessään ole huoltenkerronta eikä se välttämättä johda sellaiseen, vaan vastaus on itsessään riittävä 'ei uutisia' -ilmoitus (*attending to business as usual*) (mas. 162–163). *Oh*-partikkeli luo tällaisen jännitteen vastaukseen ja ennakoi puhetta jonkinlaisesta ongelmasta (Heritage 1998: 320–326).

Esimerkistä 6_10 käy ilmi, että *no*-partikkeli luo omanlaisensa jännitteen vastaukseen, mikä liittyy nimenomaan siihen, että partikkelilla on varsin selkeä tehtävä vastauksissa sekvenssiä aloittaviin kerrontakysymyksiin. Se implikoi jatkoa mutta ei kerro

⁵¹ Heritage (1998: 322) mukaan neutraali vastaus "How are you" -kysymykseen olisi "fine", heikommaksi arvioksi merkitty "pretty good" ja erittäin heikoksi merkitty (*super-downgraded*) "oh pretty good".

mitään jatkon mahdollisesta sisällöstä. Kun vastauksen ennakko-oletukset eivät täyty, vastaanottaja lähtee etsimään ongelmaa itse puhetilanteesta tai esitetystä kysymyksestä.

6.3 Yhteenveto

Tässä luvussa olen esittänyt, että kerrontakysymysten vastauksissa *no*-partikkeli osoittaa vastauksen asettuvan samalinjaiseksi tai erilinjaiseksi siihen topiikin ja projektin muutokseen, jonka kerrontaa pyytävä kysymys tekee. Samoin kuin vastauksissa tiedonhakukysymyksiin, *no*-alkuinen lausevastaus on samalinjainen projektin kanssa, kun taas *no*-alkuinen minimivastaus on erilinjainen. Projektiksi taas hahmottuu se, että tietty topiikki otetaan käsittelyyn. Tämä topiikki keskustelussa uusi, ja *no*-alkuinen vastaus korostaa myös sitä, että topiikki on peräisin kysyjältä.

Topiikkiin orientoituvia *no*-alkuisia minimivastauksia on kahdenlaisia: niitä, jotka esittävät asian olevan merkitykseltään pienempi kuin kysymys antaisi olettaa, ja niitä, jotka esittävät asian olevan suurempi. Näissäkin orientaatio on projektissa, jonka osa kysymys ja vastaus ovat, eli jonkin topiikin käsittelyyn otossa ja siinä, millainen käsittely sen tulisi saada.

Kerrontakysymys on toki vain yksi tapa tuoda keskusteluun uusi puheenaihe. Kun kerrontakysymystä käytetään, oletuksena on, että käsiteltävä asia on sellainen, josta nimenomaan vastaajalla on jotakin kerrottavaa. Mikäli puhuja ottaa esiin uuden puheenaiheen, josta hänellä itsellään on jotakin sanottavaa, kysymyslause ei välttämättä ole ensisijainen tapa tehdä sitä, ellei se sitten ole tyyppiä ”oletko jo kuullut mitä minulle tapahtui”. Tässäkin tapauksessa ainakin yksi vaihtoehto, jolla ensimmäisen puhujan tarjoama puheenaiheen muutos voidaan ottaa vastaan, on yksin vuoron muodostava *no* (Sorjonen 2002). Sillä puhuja osoittaa tunnistaneensa edellisen puhujan projektin ja tarjoaa paikan sen eteenpäin viemiselle.

Kerrontakysymys ja tiedonhakukysymys ovat erityyppisiä toimintoja, joten *no*-alkuisen vastauksen, niin lausevastauksen kuin minimivastauksen, seuraukset ovat niissä erilaiset. Ilmiselvä ero on siinä, että kerrontakysymystä seuraa kerronta, eli vastaaja laajentaa vastaustaan. Tiedonhakukysymyksen vastauksessa taas vastauslausuman jälkeen useimmiten vuoro siirtyy takaisin kysyjälle. Vastaaja siis orientoituu samanaikaisesti sekä

kysymyksen toimintoon että projektiin, joka edellyttää käsittelyä. Tiedonhakukysymys hakee tietoa jotakin tarkoitusta varten, kun taas kerrontakysymys pyytää kerrontaa ja hahmottuu näin jopa jossakin mielessä direktiivimäiseksi, joten olisi mahdollista kyseenalaistaa kerrontakysymysten tarkastelu kysymysten yhteydessä. Kuitenkin vastauksissa käytetyt resurssit, *no*-alkuisuus ja lausevastaus sekä minimivastaus, ovat kummasakin tapauksessa samat. Tutkittavien ilmiöiden, *no*-alkuisuuden ja toisaalta siihen suhteessa olevan partikkelittomuuden, osalta vastaukset tiedonhakukysymyksiin ja kerrontakysymyksiin ovat enemmän samanlaisia kuin erilaisia.

7 Epäsuorat vastaukset

Tässä luvussa tarkasteltaville kysymyslauseille yhteistä on se, että niitä ei oteta vastaan tietoa tai kerrontaa hakevina mutta pyydettyä asia on kuitenkin verbaalista toimintaa. Käsittelen vastauksia kolmenlaisiin etujäseniin: kutsua ongelmanratkaisuun (7.1), haastetta (7.2) ja suostumuksen hakemista (7.3). Kaikissa näissä *no*-partikkelia hyödynnetään osoittamaan, että vastaaja ottaa vastaan edeltävän vuoron relevantiksi tekemän toimintalinjan tässä ja nyt. Tällä tavoin ne siis muistuttavat kerrontakysymysten vastauksia. Erona kerrontakysymysten ja tiedonhakupysymysten vastauksiin on kuitenkin se, että tässä luvussa käsitellyt vastaukset eivät ole lausevastauksia tai minimivastauksia vaan muodoltaan epäsuoria. En käsittele kattavasti kaikkia mahdollisia toimintoja, joita kysymyslauseilla ja epäsuorilla vastauksilla voidaan tehdä, vaan esittelen tässä poimintoja aineistostani havainnollistaakseni ilmiötä.

7.1 Kutsu ongelmanratkaisuun

Olen kahdessa edeltävässä luvussa käsitellyt vastauksia, jotka ovat Walkerin et al. (2011) termein suoria: ne tuottavat selvästi vastauksen esitettyyn kysymykseen ja nojaavat jollakin tapaa kysymyksen rakenteeseen ja sisältöön (ks. luku 4). Epäsuora vastaus sen sijaan ei anna suoraan vastausta esitettyyn kysymykseen. Esittelin luvussa 5.1 lyhyesti esimerkin 5_1, jossa on epäsuora vastaus, ja totesin sen orientoituvan vahvasti projektiin.

Esimerkki 5_1 (Sg 401_liisa3)

```
01 V:      MOIi:,
02 S: →  ↑moi: fmissä te oikee o°[litte° ]
03 V: →                                     [me kuun]neltiiki ne
04      viestit vast tänää, me oltii eilen: tai no, (.)
05      me lähettii jo lauantain mökille, sit me oltii
06      <↑mökillä>.
07      (.)
08 S:      hhehh=
09 V:      =mun kännykäst loppu ↑akku ftietenkih.,
10 S:      joo,
```

Tässä esimerkissä epäsuora partikkeliton vastaus osoittaa, että vastaaja on tehnyt kysymyksestä ja sen projektista tulkinnan ja ottaa sen käsittelyyn. Hän tulkitsee kysyjän

hakevan selitystä sille, miksi tämän jättämiin viesteihin ei ole vastattu. Taustalla on sen verran yhteistä tietoa (jätetyt viestit ja aikaisemmin tehdyt yhteiset suunnitelmat tapaamisesta), että vastaaja voi siirtyä suoraan käsittelemään asiaa, jonka hän tulkitsee olevan kysymyksen taustalla. Samalla hän osoittaa tiedon olevan jaettua. *No*-alkuisella suoralla lausevastauksella vastaaja sen sijaan ainoastaan osoittaisi tulkinneensa projektin olevan olemassa ja antavansa vastaanottajalle riittävät edellytykset sen käsittelyyn. Epäsuora vastaus korostaa ymmärryksen jaettua, kun taas suora *no*-alkuinen vastaus orientoituu kysyjän selontekovelvollisuuteen.

Tämän luvun vastaustyyppi on epäsuora mutta *no*-alkuinen. Sillä vastaaja osoittaa, että kysymys on asettanut ongelman, joka ei ole vastaajan yksinään ratkaistavissa. *No*-alkuisuus osoittaa, että kysymys on nostanut esiin jotakin sellaista, joka vaatii käsittelyä. Vastauksensa muotoilulla vastaaja tekee aktiivisen valinnan sen suhteen, miten asiaa hänen mielestään tulisi käsitellä. Hän siis osoittaa, että asia on vielä avoin ja että *no*-alkuinen vastausvuoro aloittaa sen käsittelyn.

Aivan täysin kysymyksen rakenteeseen nojaamattomia tässä luvussa käsitellyt tapaukset eivät ole, sillä tyypillisesti ongelmanratkaisuun orientoituneessa *no*-alkuisessa vastauslausumassa on anaforinen kysymykseen viittaava pronomini, kuten seuraavissa esimerkeissä.

ostetaanks me siihe jotaim muuta vielä?

no se nyt vähä riippuu et ketä: mei nys sii on siinä #niinku#?,

ollaanh me menos sinne Korkeesaaree.

no ↑mum_mielest **se** ainaki kuulostaa tosi: kiva:lta?,

mistähän @te tuutte sitte kyytiih@.

no sitähä mä mietin just et mihinkähä(m) me lähettäs tässä,

Anaforisella *se*-pronominilla vastaaja viittaa siihen asiaintilaan, joka kysymysvuorossa asetettiin ratkaistavaksi, ja osoittaa näin ottavansa sen käsittelyyn esittämättä siihen kuitenkaan itse suoraan ratkaisua. Vastaaja voi joko jatkaa itse asian käsittelyä, kuten seuraavassa esimerkissä 7_1, tai siirtää vuoron keskustelukumppanille, kuten esimerkissä 7_2.

Katkelmassa 7_1 Vikke ja Missu keskustelevat yhteiselle ystävälle hankittavasta tupaantuliaislahjasta. He ovat jo aikaisemmassa yhteydessä puhuneet lehmän

muotoisista sirottimista, ja riveillä 8–9 Vikke kertoo ostaneensa ne jo. *No*-alkuinen vastaus sijaitsee riveillä 21–22.

Esimerkki 7_1 (lankapuhelinkeskustelu, Sg 112 B2)

01 V: mitä: sää sit teet.
02 M: .hhh em mitää. söil leipää tuala ulkona.
03 V: ↑a::i.
04 (.)
05 M: mitäs sää ook_sää Jaanan kaas_soitellu,
06 V: e.
07 M: °joo.°
08 V: .h >mutta< mh mää tota, (1.0) .h ostin ne
09 leh:mät.
10 (0.3)
11 M: SÄÄ ↑ostit ne jo.
12 V: ku me oltiin äitin kans Ideassa nin niit oli
13 enään niinku, (.) se yks paketti.
14 M: nii.h
15 V: ni mää ostin ne.
16 M: hyvä:. mitä: >mitä se makso<.h=
17 V: =kakskyt #y# neljä #jotain niin#ku kakskytviis
18 markkaa?,
19 M: → just, ostetaanks me siihe jotaim muuta vielä?,h
20 (0.5)
21 V: → **no**, (.) **no se** nyt vähä riippuu et ketä: mei nys
22 sii on siinä #niinku#?,
23 M: niij just,
24 (1.7)
25 M: hh et tota,
26 (1.4)
27 V: >että< .h no Kirsi ei ainakaa oo,
28 (1.0)
29 M: nii,
30 V: mut ollaaks me niinku ostettu ↑Miia .h sää mää
31 Ninnu ja Maria,
32 M: joo. ja tuleeks Moonika viel,=no ei Moonika
33 varmaa tuu,=e:i se tuu.
34 V: #e:i.#
35 M: niin_no jos se on se, ja sitte, entäs Liina.h
36 (.)
37 V: Liina.
38 M: mm:.
39 (.)
40 M: .hh mut mehäv voidaa huomenna kattoo jos löytyis
41 vielä jotain pientä sii°he.°
42 V: °m:m° s'ois sit niinku .hh kyllä siit nyt varmaa
43 kuuskymppii sit jos meitä kuus_on_ni,=
44 M: =nii.[ni kymppi per lärvi]. >juu<,
45 V: [(se pitäs olla).]

käsittelyn suhteen. Tämän jälkeen Vikke alkaa *et(tä)*-alkuisella laajennuksella osallistujamäärän läpikäynnin, johon Missu yhtyy. Myös Missu on aloittamassa rivillä 25 *et*-alkuista vuoroa, joka keskeytyy, mikä myös osoittanee, että he molemmat orientoituvat asian käsittelyyn.

Myös esimerkissä 7_2 kysymys tuo ilmi ratkaisemattoman ongelman, jonka käsittelyn *no*-alkuinen epäsuora vastaus aloittaa. Puhelinkeskustelussa ollaan suunnittelemassa matkaa Helsinkiin. Mallu on soittanut Tiinalle sopiakseen lähtöajasta, ja kun tämä on selvitetty, Tiina siirtyy rivillä 1 käsittelemään sitä, mitä he ovat tekemässä Helsingissä.

Esimerkki 7_2 (lankapuhelinkeskustelu, Sg 112 B4)

```
01 T: → =ni(h)i fjusti[iɛ .hh mitä ollaanh me menos
02 M: [hhh
03 sinne Korkeesaaree.
04 M: → .h no ↑mum_mielest se ainaki kuulostaa
05 tosi: kiva:lta?,=
06 T: =↑nii:: ois semmone niinku ↑viimine kesäpäivä?,=
07 M: =nii just;=
08 T: =nii just. [(°pitkää aikaa°).]
09 M: [ ja tota ](.).hhhh ja
10 semmonen juttu vielä? hh e[t mu]m pitäs
11 T: [mm? ]
12 M: käydä sit sielä kattoo siel kasvatustieteellisen
13 seinältä et oonks mää päässy?,
14 (0.5)
15 T: >↑joo<,
16 M: .hhh niin<, mä tarviin teitä henkiseksi
17 ftue:ksihf=
```

Samalla tapaa kuin edellisessä esimerkissä, myös tässä kysymys (*mitä ollaanh me menos sinne Korkeesaaree*) kohdistuu asiaan, joka tapahtuu tulevaisuudessa. Vastaamalla siihen tiedonhakuna (esimerkiksi sanomalla *ollaan*) tai ehdotuksena (esimerkiksi sanomalla *mennään vaan*) Mallu käsittelee asiaa jo päätettynä ja itseään asiassa päätösvaltaisena. Suunnittelussa on kuitenkin mukana useampi kuin yksi ihminen, joten epäsuoralla *no*-alkuisella vastauksella vastaaja ilmaisee, että asia on yhä ratkaisematta.

No-alkuisella responsillaan Mallu paitsi orientoituu käsittelyn keskeneräisyyteen myös ilmaisee oman kantansa suunnitelmaan. Vuorosta käy ilmi, että hän esittää kannanoton nimenomaan omana näkemyksenään asiaan (*mum_mielest*) eikä

siis esimerkiksi lopullisena päätöksenä. Näin hän tuo ilmi, että asia on sellainen, josta ei ole vielä tehty päätöstä ja joka ei ole yksin hänen päätettävissään. *No*-alkuisella responsillaan hän osoittaa siis olevansa valmis neuvottelemaan asiasta ja tuo samalla ilmi, että on itse myöteämielinen ehdotukselle. Rauniomaa (2007: 233–237) on todennut, että kun ilmaus *minun mielestä* tai *minusta* esiintyy ensimmäisessä kannanotossa, se merkitsee siirtymää kannanottosekvenssiin. Epäsuora responsi onkin paitsi responsiivinen myös aloittava toiminto.

Kun responsi on keskustelua avaava, sitä seuraava vuoro ei voi olla sekvenssiä sulkeva kolmannen position vuoro. Tässä tapauksessa Tiina tuo rivillä 6 esiin samanmielisyytensä sekä perustelun sille, miksi idea olisi hänen mielestään hyvä (*nii.: ois semmone niinku viimine kesäpäivä?*). Riveillä 7 ja 8 kumpikin keskustelijoista vahvistaa *nii just*-partikkeliketjulla – samaan tapaan kuin edeltävässä esimerkissä – saavutetun yksimielisyytensä siitä, että molemmat heistä kannattavat Korkeasaareen lähtemistä. Lopullinen ratkaisu jäänee kollektiivisesti tehtäväksi muiden kanssa. Keskustelijoista ainakin Mallu orientoituikin nyt asiaan riittävästi käsiteltynä ja siirtyy seuraavaan yksityiskohtaan reissun suunnittelussa. Hän tekee tämän *ja*-alkuisella vuorolla (*ja tota (.). hhhh ja semmonen juttu vielä? – –*), jolla hän liittää toiminnon osaksi samaa toimintaa, reissun yksityiskohdista sopimista. Näin hän muokkaa keskustelun edetessä sitä, millaisen toiminnan ensimmäinen vuoro ja *no*-alkuinen responsi aloittivat.

Näissä kahdessa esimerkissä tiedusteleva vuoro kohdistuu johonkin tulevaisuudessa olevaan tapahtumaan, ja kummassakin subjektina on *me*. Esimerkissä 7_3 taas kysytään ”teidän” tulevista suunnitelmista (*mistähän te tuutte sitte kyytiih*). Siinä Leena soittaa Merjalle pyytääkseen tältä kyytiä jonnekin, minne he molemmat ovat ilmeisesti menossa.

Esimerkki 7_3 (matkapuhelinkeskustelu, Sg 400_11)

- 01 M: Merja?
 02 (0.5)
 03 L: Leena moi.
 04 M: no moi
 05 (0.7)
 06 L: tota (.) me voitaa tulla sun kyydissä, (.)
 07 Hakkilaan jos sopiih.
 08 M: → ahah?, mistähän @te tuutte sitte kyytiih@.
 09 L: → **no** sitähä mä mietin just et mihinkähä(m) me

10 lähettä's tässä, (0.3) .hhhhhh käveltäskö me
 11 sitt:e mhhhh
 12 M: kato ku mä pääsen yhe:ltähh?
 13 (0.5)
 14 L: joo,(0.7) me voitaa lähtee kävelee nyt sit
 15 sinnep_päin et me tul(ta)s sitä intiankatua
 16 pitkin [(--)
 17 M: [no sanooham mulle hirveesti intiankatu.
 18 (1.5)
 19 L: no mihinkähäm me nyt sitte tässä (m-) (.) hm.
 20 (3.9)
 21 M: m:[:
 22 L: [miten sä nyt tuut sieltä (.) m-

Merja reagoi rivillä 8 Leenan pyyntöön tai ehdotukseen ottamalla sen vastaan *aha*-partikkelilla tiedotuksena, joka jollakin tapaa poikkeaa ennakko-odotuksista (Koivisto 2016). Tämän jälkeen hän esittää tiedustelun siitä, mistä Leena ja tämän seuralainen aikovat nousta auton kyytiin (*mistähän te tuutte sitte kyytiin*). Leenan vastaus on rakenteeltaan samankaltainen kuin edellisissä esimerkeissä: se alkaa *no*-partikkelilla, ei mukaudu kysymyksen muotoiluun ja sisältää anaforisen pronominin, jolla viitataan kysyttyyn asiaan. Tällä vastaaja osoittaa, että asia on vielä avoin ja että hänen vuoronsa aloittaa sen käsittelyn.

Kuten edellä mainitsin, tässä tapauksessa Merja tiedustelee kysymysvuorossaan *teidän*, siis Leenan ja tämän seuralaisen, suunnitelmia. Kuitenkin nämä suunnitelmat koskevat heistä kumpaakin, sekä Leenaa että Merjaa, joten päätösvalta asiassa ei ole yksinomaan vastaajalla. Ennen kysymystä Merja ottaa Leenan edeltävän vuoron vastaan tiedotuksena eikä esimerkiksi pyyntönä tai ehdotuksena, joten on mahdollista, että hän esittää Leenan olevan vastuussa myös tapaamispaikan päättämisestä. Lisäksi kysymyslauseessa tekijänä on *te* eikä vaikkapa *me* (esimerkiksi *missä me tavataan*), ja lauseen indikatiivimuotoisuus käsittelee asiaa päätetympanä kuin konditionaali tekisi (*mistähän te tulisitte sitte kyytiin*). Toisaalta sekä kysymyksen että vastauksen -hAn-liitepartikkeli (*mistähän, sitä*) tuo kysymykseen avoimuuden tunnun (vrt. *mistä te tuutte sitte kyytiin*), ja joissakin tapauksissa se myös tekee kysymyksestä sellaisen, johon ei ole edes tarkoitus vastata (ISK 2004, § 832). Liitepartikkelin käyttö voi toimia keinona välttää mahdollinen ongelmatilanne siirtämällä vastuu keskustelijoilta ikään kuin jollekin heistä riippumattomalle taholle (Duvallon & Peltola 2017: 517 [Duvallon 2014: 101–103]). Joka tapauksessa kysymys sinällään ei välttämättä ole

sellainen, joka toisi esiin yhdessä ratkaistavan ongelman, vaan vastaaja voi vastauksellaan osoittaa, että asia on sellainen, joka vaatii tässä tilanteessa yhteistä käsittelyä.

Luvussa 5 käsitelin *no*-alkuisia suoria vastauksia, jotka osoittavat, että vastaaja orientoituu vastauksessaan siihen projektiin, jonka kysymys tekee relevantiksi. Suora vastaus osoittaa kuitenkin ainoastaan orientaatiota projektin käsittelyyn, kun taas tässä luvussa esitellyt epäsuorat *no*-alkuiset vastaukset aloittavat käsittelyn. Esittelen seuraavaksi vertailun vuoksi jo aiemmin käsitellyn suoran *no*-alkuisen lausevastauksen (rivit 24–25; esimerkkiä analysoitiin tarkemmin luvussa 5.3). Siinä seurakunnan pastori Jarmo kysyy (alkaen riviltä 19) merimiespäiville musiikkiesitystä järjestävältä Sirpalta, onko esitykseen tulossa hengellistä musiikkia.

Esimerkki 7_4 (lankapuhelinkeskustelu, Sg 143 A4)

[Lyhennetty esimerkistä 5_8]

01 S: et eiköhän se siitä< saa kai se olla vähän
02 semmonen hauska. tietysti sopivalla tavalla.
03 (.)
04 J: [joo kyllä. h [joo siinä juur [(aattelet)
05 S: [.hh [nii [°et ky<°
06 J: sitä et< täl tavalla me saadaan vähän tätä
07 tämmöstä [.hh
08 S: [mm
09 J: ku sii< siinon kuulunu #mm# kuulunu tämmöstä
10 #e# hh (.) vähän merellistä< (.)
11 [viihteellistä< mut kumminki sitte on
12 S: [mm
13 J: muistettu tämä ku tää>o< merimiesl^ähetys nii
14 siinä on se (.) .h seurakunnan sanoma sitte
15 [.h mukana kuitenkin. h [ff
16 S: [joo [joo. .hh no eiköhän
17 me sitten
18 (1.5)
19 J: → onks teillä muu[ten< h.h joo .h[h #öö#
20 S: [(para) [mm?
21 J: otitteks te ff mitään tämm:östä#ä# sanotaan
22 nyt että tä heng< hengellisen laulun puolt<
23 tahi [löytyykö.
24 S: → [.h no siinä ei oo nyt hengellistä (.)
25 mi[tä me on otettu.
26 J: [joo.
27 (0.5)
28 J: joo .hh ja mä [muistelen< (.) .hh muistelen
29 S: [(aa)
30 J: tuolta< (.) Oulusta että(hhh) että tuota se

31 oli semmonen oma kokonaisuutensa juur tämä<
 32 .h tämmönen (.) h musiikk^utilanne? .h – –

Edeltävän esimerkin tapaan tässäkin kysytään ”teidän” suunnitelmia. Vaikka kysymys on osittain imperfektissä (*otitteks*, rivi 21), kyse on tulevasta tapahtumasta ja siihen liittyvästä suunnittelusta. Edeltävien esimerkkien tapaan myös tässä on sellainen tilanne, jossa ei ole aivan selvää, kuka tekee aiheesta lopullisen päätöksen. Vaikka musiikkiryhmä päättääkin itse ohjelmistonsa, Jarmo edustaa tilaajatahoa eli seurakuntaa, jolla myös saattaa olla jotain sanottavaa aiheesta. Lausevastauksella Sirpa antaa pyydetyn tiedon ja osoittaa vastauksen olevan samalinjainen kysymyksen projektin eli ohjelman sopivuuden varmistamisen kanssa. Tässä tapauksessa suhde siihen, onko päätös jo tehty, on erilainen kuin edeltävissä esimerkeissä. Sirpa tuo ilmi, että he ovat tässä vaiheessa päätyneet siihen lopputulokseen, että hengellistä musiikkia ei tule mutta että Jarmolla voi olla asiaan jokin toinen näkemys, mikä näkyy *no*-alkuisen suoran lausevastauksen käytöstä. Sen sijaan tämän luvun aikaisemmissa esimerkeissä tuodaan ilmi, että mitään päätöstä tai ratkaisua ei vielä ole.

Esimerkin 7_4 suora vastaus ja aiemmin tarkastellut epäsuorat vastaukset eroavat myös toisella tavalla toisistaan. Esimerkissä 7_4 lausevastaus (*no siinä ei oo nyt mitään hengellistä (.) mitä me on otettu*) orientoituu siihen, että on olemassa jokin ongelma, jota tullaan jollakin tapaa käsittelemään, mutta se ei itsessään vielä tarjoa mitään ratkaisuksi. Sen sijaan epäsuora *no*-alkuinen vastaus on itsessään ensimmäinen askel kysymyksen esiin nostaman ongelman käsittelyyn, mikä näkyy seuraavista toistetuista vieruspareista:

Esimerkki 7_1

M: *j*ust, ostetaanks me siihe jotaim muuta vielä?,h
 (0.5)

V: *no*, (.) *no se* nyt vähä *riippuu* et *ketä*: mei nys sii *on* siinä
 #niinku#?,

Esimerkki 7_2

T: =ni(h)i \$justi[i\$.hh mitä ollaanh me menos sinne *Korkeesaaree*.

M: [hhh

M: .h *no* ↑*mum_mielest se* ainaki kuulostaa tosi: kiva:lta?,,=

Esimerkki 7_3

M: ahah?, mistähän @te tuutte sitte kyytiih@.

L: **no** sitähä mä mietin just et mihinkähä(m) me lähettäs tässä,

Esimerkissä 7_1 Missu paitsi ilmaisee, ettei ratkaisua vielä ole siksi, etteivät he tiedä, ketkä ovat osallistumassa, myös samalla aloittaa tämän asian läpikäymisen. Esimerkissä 7_2 taas Mallu kertoo oman mielipiteensä asiaan ilmaistakseen käsittelevänsä asiaa sellaisena, johon tarvitaan myös muiden osallistujien henkilökohtainen mielipide. Esimerkissä 7_3 Leena tuo ilmi aikovansa prosessoida kysyttyä asiaa tässä ja nyt, mahdollisesti keskustelukumppanin kanssa. Kaikissa näissä on myös prosessointiin liittyvä kehystys (*se nyt vähä riippuu, mum_mielest, sitä*hä mä mietin), joka tuo ilmi ja luo asiantilan neuvoteltavuutta. Ratkaisua ja vastausta ei siis vielä ole, mutta *no*-partikkelilla vastaaja osoittaa aloittavansa prosessin sen saavuttamiseksi.

Myös luvussa 5 käsitellyissä suorissa *no*-alkuisissa lausevastauksissa on tapauksia, joissa neuvotellaan jostakin tulevaisuudessa mahdollisesti tapahtuvasta asiasta ja etsitään ratkaisua ongelmaan. Tällaisia ovat esimerkit 5_9 (luku 5.3.1) ja 5_11 (luku 5.3.2).

Esimerkki 5_9 (Sg141_B1)

[lyhennetty]

10 M: ni mites siinä (.) siinä kannattaisko (.)
11 kannattaako se odottaa sit siinä tapauks=että
12 muuttaa ensin kirjat ja sitte Helsingissä
13 hoitaa nää asiat vai kannattaisko ne,
14 (.)
15 V: → <**no**, me:lkeinpä kannattaa tehdä niin.>

Esimerkki 5_11 (lankapuhelinkeskustelu, Sg 142 B11)

[lyhennetty]

01 E: käytännössä mieleen semmonen asia, mm ei se
02 nyt oo tän (.) tän hetken asia mutta noin
03 niinku ideana ni .hhh kun sä puhuit joskus
04 → painepesurista niin .hh pystyyks esimerkiks
05 painepesurilla jos (.) jos sammal: (.)
06 sammaloit (.) sammalia poistaa siitä
07 kalliolta niin pystyyks sitä tekeen
08 painepesurilla.
09 K: → **no** ky:llä si(i)tä aika paljon pystyy.

Tässä luvussa käsiteltävistä epäsuorista vastauksista nämä tapaukset eroavat siinä, että näissä vastaaja ei asetu yhdeksi päätöksentekijöistä tai itse ongelman ratkaisijoista. Sen sijaan päätösvalta on kysyjällä, ja vastaaja on neuvonantajan roolissa.

Vertaan vielä lyhyesti *no*-alkuista epäsuoraa vastausta partikkelittomaan epäsuoraan vastaukseen⁵². Seuraavan esimerkin katkelma eroaa tässä luvussa käsitellyistä jo siinä, ettei siinä (rivillä 1) varsinaisesti käsitellä tulevaisuuden suunnitelmia vaan jotakin, mitä menneisyydessä olisi pitänyt tapahtua. Katkelmassa äiti ja lapsi puhuvat puhelimesta, ja rivillä 1 lapsi aloittaa uuden puheenaiheen kysymällä, ostiko äiti hänelle joulukalenterin, jota hän keskustelun jatkon perusteella on odottanut hartaasti.

Esimerkki 7_5 (matkapuhelinkeskustelu, Sg 400_1)

```

01 J: → mut (.) >mut mut mut mut< et ost(i)tsä mulle
02      >joulu<kalenterih.
03 M: → sit(ä) ei ollu ärkioskillä°kah°.
04      (1.0)
05 J:   @#e::i ku#@ (.)
06      [>(no mutta) kävit_sä< ässällä]
07 M:   [<@ä l ä : ny v i i (t)-@>]
08      (0.3)
09 M:   ↑mitäh↑,
10      (0.3)
11 J:   kävitsä ässällä.
12 M:   @eN:_käyny ku mä halusin tullak@ <kotii:h>.
13      (0.6)
14 J:   ↓no:h↓.
15      (0.4)
16 J: → ↑millo↑ mä sit saan se(n).
17      (0.5)
18 M: → no jos mä ↑°löydän°↑ jostain. (.) josse(-)
19      ↑(--) tänä vuonna nii ens nii ens vuonna
20      saat @kaks@↑.
21      (0.8)
22 J:   tuol on Tommi.
23      (0.9)
24 M:   missäh.
25      (0.8)
26 J:   n'_ässälläh.
27 M:   @ahah.@ no(n) nih.
28 J:   jooh.

```

⁵² Epäsuora vastaaminen on huomattavasti monimuotoisempi ilmiö, kuin mitä tässä käsittelyssä pystyn tuomaan esiin, joten käsittelen sitä vain siltä kannalta, miten *no*-alkuiset ja partikkelittomat vastaukset vertautuvat toisiinsa.

29 M: [mo::]i?,
30 J: [moi.]

Äidin vastaus kysymykseen (*ostitsä mulle joulukalenterih*) on partikkeliton ja epäsuora (*sit(ä) ei ollu ärkioskillakah*, rivi 3) – se ei mukaudu kysymyksen muotoiluun ja kielteinen vastaus voidaan päätellä siitä. Vastauslausuma implikoi kielteisen vastauksen antamalla selityksen. Samalla se ilmaisee, että äiti on yrittänyt, sillä se sisältää *-kAAAn*-liitepartikkelin (*ärkioskillakah*) myötä viittauksen aikaisempiin yrityskertoihin ja epäonnistumisiin. Voi siis ajatella, että myös tässä on jossakin taustalla ratkaisematon ongelma, mutta partikkelittomalla vastauksellaan äiti ei näytä orientoituvan siihen, että hän tahtois etsiä siihen ratkaisua juuri nyt. Rivillä 6 hän vastaa lapsen negatiiviseen reaktioon sanomalla *älä ny viiti* ja rivillä 12 tämän kysymykseen siitä, kävikö hän toisessa kaupassa, sanomalla, ettei käynyt, koska halusi kotiin. Toiminnallaan hän siis antaa varsin selvästi ymmärtää, ettei hän ole juuri nyt orientoitunut ratkaisemaan joulukalenteriongelmaa.

Rivillä 16 lapsi esittää vielä kolmannen kysymyksen (*millo mä sit saan se(n)*), joka saa *no*-alkuisen vastauksen. Muotoilultaan vastaus on mahdollisesti epätavanomainen, sillä tässä ajankohtaa tiedusteleva kysymys saa vastaukseksi *jos*-lauseen (*no jos mä löydän jostain*). Sillä äiti tuo ilmi, että on myös olemassa mahdollisuus, että kalenteria ei löydy. Samalla hän kuitenkin ottaa *no*-alkuisella vastauksellaan ongelman eli joulukalenterin mahdollisen saamisen ajankohdan käsittelyyn ja jatkaa vastausvuoroa jonkinlaisella tarjouksella tai lupauksella siitä, että jos kyseistä kalenteria ei löydy tänä vuonna, ensi vuonna lapsi saa kaksi. Lapsi ei kuitenkaan enää reagoi tähän vaan vaihtaa puheenaihetta kertomalla löytäneensä veljensä.

No-alkuinen epäsuora vastaus toimii tavallaan päinvastoin kuin *no*-alkuinen suora lausevastaus. *No*-alkuisella suoralla lausevastauksella vastaaja orientoituu siihen, että kysymyksen taustalla on projekti, joka on jotakin muuta kuin pelkkä kysymyksessä tiedusteltu asia. Kysymyksellä haettua tietoa siis tarvitaan jonkin muun päämäärän saavuttamiseksi. Sen sijaan *no*-alkuinen epäsuora vastaus antaa jotakin muuta kuin ensimmäisessä vuorossa tiedustellun tiedon aloittaakseen prosessin, jotta kysymyksen esiin nostamaan avoimeen ongelmaan saataisiin ratkaisu. Vastaaja käsittelee tällaista kysymyslausetta jonakin muuna kuin (tiedonhaku)kysymyksenä, sillä hänellä ei ole antaa vastausta. Yhteistä näillä tapauksilla on kuitenkin se, että *no*-partikkelilla vastaaja osoittaa edeltävän vuoron avaavan tarpeen tietynlaiselle toimintalinjalle tässä ja nyt.

7.2 Haaste

Käsittelin edellisessä luvussa *no*-alkuisia vastauksia kysymyslauseisiin, jotka liittyivät tulevaisuuden suunnitteluun. Tässä luvussa vastaukset toimivat samalla tavalla kuin edellä, mutta kysymyslauseen fokus on erilainen. Nämä kysymykset hahmottuvat haasteiksi. Haasteella puhuja kyseenalaistaa keskustelukumppanin toiminnan järkevyyden tai moraalin, kuten jäljempänä tarkemmin analysoitavassa esimerkissä 7_7.

Esimerkki 7_7 (matkapuhelinkeskustelu, Sg 400_9)

[lyhennetty]

09 M: <aijaa.> outoo ku ei oo mitään kuulunu.
10 P: n' mitäs sitä nyt pitäs ku ei oo mitään hätää.
11 (0.8)
12 M: → aaifjhaaf (et) sitä soitetaa vaa sitte ku on
13 hätä.

Esittelen kaksi tapausta, jotka ovat muodoltaan vaihtoehtokysymyksiä. Niissä kysymyksestä voi kontekstin perusteella päätellä jonkinlaisen yleisen periaatteen tai väitteen. Vastaamalla myönteisesti myöntömuotoiseen kysymykseen tai kielteisesti kieltömuotoiseen kysymykseen vastaaja tulisi osoittaneeksi olevansa eri mieltä kysyjän kanssa (ks. tanskan osalta Heinemann 2008). Sen sijaan *no*-alkuisella epäsuoralla vastauksella, joka tässäkin tapauksessa sisältää tyypillisesti anaforisen pronominin⁵³, vastaaja käsittelee haasteen keskusteluun tuomaa ristiriitaa samaan tapaan kuin ongelmanratkaisua. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että hän välttämättä olisi samanmielinen tai edes hakisi samanmielisyyttä vaan että kysymyksen väite nostetaan keskusteltavaksi.

Esimerkissä 7_6 Ella kertoo tyttärelleen Annalle Olga-tädistä, joka on ollut heillä vierailuilla. Riviltä 3 alkaen fokus siirtyy eläkeläistaloon, jossa Olga asuu, ja Ellan ja hänen puolisonsa suunnitelmiin. *No*-alkuinen vastaus alkaa rivillä 15.

Esimerkki 7_6 (lankapuhelinkeskustelu, Sg 143 B_08)

01 E: hän tykkäs \$kovasti\$
02 A: joo,
03 E: .hh oli hän pirtee ja siälä on (.) nyt< rupee
04 olemaan remontti< hyvässä< jama[↑]sa< siellä? et
05 se #on:# oli kaunis se (.)parveke ja muuta et

⁵³ Tämän luvun esimerkeistä poikkeuksen muodostaa esimerkki 7_7, joka ei sisällä anaforista pronominia mutta jossa anaforisena elementtinä on *niin*.

06 .hh ↑ky:llä meiän oikeen ↑ajatus tuli >että
 07 että< se ↑todella ei olis ↑hassum↓pi .hh eläke<
 08 talo kanssa se (.)
 09 [.mt se talo] (.) mm [sie-]siel
 10 A: [ai (— —).] [sehä-]
 11 E: on ↑kivat pohjapiirroks^{et} niis ↑talois (.) niis
 12 asunnois?,
 13 A: → mut ↑kannattaaks teiän nyt ihan sa↓maan mennä ku
 14 Olka-[tāti,]
 15 E: → [.hh]no kato ↓meillä ↓on sitte vasta niin
 16 ↑monen vuaden takana että
 17 A: nii joo,
 18 E: et se voi olla jo t- uus tilanne, .hh (.)
 19 sitt[e,]
 20 A: [joo]
 21 (.)nii ja ↑joka ↑tapaukses jos se on hyvä talo
 22 ni [(.) s]itä kannattaa miett[iä,]
 23 E: [.mth] [eiks] ookkin
 24 viehättävä. hh
 25 A: ↑j:oo-o↓ ↑o:n se- tai siis ↑en ↑mä ↑oo ihan
 26 hir↓veen innostunu siis [onhan]se sijainti mutta
 27 E: [etkö]
 28 A: #ä# (0.5) .hh (0.4) niin no ↑mä ehkä ↑muistan
 29 vaan liikaa ↓sen (.) ulkoa↓päin (.) ku siin on
 30 ne kaiken maailman huoltoasemat ja (.) ↓nää
 31 mutta et ↑onhan sielä tietysti ne ↑maisemat ihan
 32 nät[it.]

Ella kertoo miettineensä, että voisi miehineen muuttaa tulevaisuudessa samaan taloon, mihin Anna reagoi *mut-alkuisella* kysymyksellä (*mut kannattaaks teiän nyt ihan samaan mennä ku Olga- tāti*). Ella on vastikään arvioinut paikkaa positiivisesti, ja nyt Anna kysyy muuton kannattavuutta. Kontrastoivan *mut*-partikkelin lisäksi erimielisyyttä implikoi kysymyksessä *nyt*-partikkeli, joka tekee kiellosta (”ei kannata”) odotuksenmukaisen vastauksen (Hakulinen & Saari 1995; ISK 2004, § 824). Kysymyksestä paljastuu myös, että syy muuton kannattamattomuudelle olisi se, että Olga asuu siellä. Jos Ella vastaisi nyt myöntävästi, hän väittäisi olevansa sitä mieltä, että Olgan kanssa samaan taloon muuttaminen olisi kannattavaa, ja samalla asettuisi erimieliseksi Annan näkemyksen kanssa. Jos hän taas vastaisi kieltävästi, hän myöntyisi siihen, ettei taloon kannatakaan muuttaa. Sen sijaan hän tuottaa riveillä 15–19 vastauksen, jossa hän ilmaisee, miksi Annan haastava vuoro ei ole puhehetkellä relevantti: pariskunta on eläköitymässä sen verran

pitkän ajan kuluttua, ettei Olga enää mahdollisesti ole siellä tuolloin. Vastauksen *no*-alkuisuus osoittaa, että epäsuora vastaus aloittaa prosessin ristiriidan ratkaisemiseksi.

Jo rivillä 17 Anna reagoi Ellan potentiaalisesti valmiiseen *että*-loppuiseen vastaukseen (ks. Koivisto 2011) ymmärrystä osoittavalla *nii joo* -partikkeliketjulla, ja hänen seuraava vuoronsa (*joo* (.) *nii ja joka tapaukses jos se on hyvä talo ni* (.) *sitä kannattaa miettiä*) antaa lisäperustelun sille, mitä Ella on juuri vastauksessaan sanonut. Hän siis alkaa rakentaa yhteistä näkökulmaa hetkellisen erilinjaisuuden jälkeen ja ainakin osittain perääntyy haastavan kysymyksensä implisiittisestä väitteestä. Tässä keskustelukatkelmassa ratkaistaan siis näkemyseron tai väärinymmärryksen synnyttämä ongelma.

Aina haasteen synnyttämää ongelmaa ei kuitenkaan erityisemmin ratkaista eikä samanmielisyyttä saavuteta. Esimerkissä 7_7 on keskustelijoina aviopari, Merja ja Pasi. Esimerkissä on useita *no*-alkuisia vuoroja, mutta fokuksessa on rivin 14 vastaus vaihtoehtokysymykseen, joka tässä tapauksessa on väitelauseen muotoinen (*sitä soitetaan vaa sitte ku on hätä*); katkelmaa on käsitelty myös esimerkissä 5_7.

Esimerkki 7_7 (matkapuhelinkeskustelu, Sg 400_9)

01 P: >joo?<
02 M: huomenta.
03 P: huomenta.
04 M: ette oo mitään soittanu., oot sä sielä jo.
05 P: olen.
06 M: a:i.
07 M: onks Jari missä.
08 P: n' kotona.
09 M: <aijaa.> outoo ku ei oo mitään kuulunuh.
10 P: n' mitäs sitä nyt pitäis ku ei oo mitään hätää.
11 (0.8)
12 M: → aaifjhaaf (et) sitä soitetaan vaa sitte ku on
13 hätä.
14 (0.3)
15 P: → ↑<ee no e:iks> nii oo sit↑ (.) vähä nii ku (.)
16 tarkoituski.
17 M: oai:j:aa ↑monelt sä oot sit lähtenyj_jo.

Välittömästi tervehdysten jälkeen rivillä 4 Merja esittää moitteen: *ette oo mitään soittanu*. Tätä seuraa kaksi kysymystä, joihin hän saa pelkän minimaalisen vastauksen, ja rivillä 9 hän esittää moitteensa uudelleenmuotoiltuna: *outoo ku ei oo mitään kuulunuh*. Keskustelun sävy on siis jo ennen rivin 12–13 kysymystä kaikkea muuta kuin sopuisa ja rakentava. Rivillä 10 Pasi esittää puolustautumisen tai vastaväitteen, jonka alussa voi

kuulla *no*-partikkelin (*n' mitäs sitä nyt pitäis ku ei oo mitään hätää*). Hän toteaa, ettei soittamiselle ole ollut tarvetta, koska ei ole ollut mitään hätää. Vuoro on vastaväite rivin 9 implikaatiolle, että olisi pitänyt soittaa, ja samalla selitys siitä, miksi soittoa ei ole tarvittu.

Merjan rivien 12–13 etujäsen, joka on tässä huomion kohteena, ei ole syntaktiselta rakenteeltaan kysymys vaan väitelause, mutta funktioltaan se on etujäsen, joka pyytää vahvistamaan tai kumoamaan väitteen. Vastaamalla tähän pelkästään myöntävästi Pasi paitsi osoittaisi erimielisyyttä myös myöntäisi toimineensa tavalla, joka on Merjan mielestä epätoivottava. Sen sijaan Pasi rivin 15 *no*-alkuinen responssi (*<ee no e:iks> nii oo sit (.) vähä nii ku (.) tarkotuski*) on puolustautuminen, joka pyrkii purkamaan haasteen luoman ristiriidan ja aloittamaan ongelmanratkaisun. Kun Merjan etujäsen esittää, että Pasi soittaa vain kun hänellä on hätä ja että tämä on negatiivinen asia, Pasi käsittelee asiaintilaa normaalina ja tarkoituksenmukaisena ja näin antaa ymmärtää, että ei ole tehnyt mitään väärää. Ongelmanratkaisu lähtee siis tässä tapauksessa liikkeelle siitä, että toinen osapuoli on väärässä. Rivillä 17 Merja ottaa Pasi näkökulmaa ilmaisevan lausuman vastaan prosodisesti kohosteisella *aijaa*-partikkelilla mutta ei arvioi tai arvota sitä eikä enää jatka asian käsittelyä vaan siirtyy eteenpäin.

No-alkuinen epäsuora vastaus orientoituu tilanteessa siihen, että keskustelijoiden näkemyksissä tai mielipiteissä on ero, jota on tarve käsitellä käsillä olevassa tilanteessa. Haaste on nimenomaan näkemyseron esille tuominen, ja *no*-alkuinen epäsuora vastaus on resurssi, jolla vastaaja voi nostaa sen käsittelyn keskustelun fokukseen samaan tapaan kuin ongelmanratkaisussa.

7.3 Suostumuksen hakeminen

Olen kahdessa edeltävässä luvussa käsitellyt tapauksia, joissa kysymyslause ei ole samaan tapaan tiedusteleva kuin tiedonhakukysymyksissä (luku 5) ja kerrontakysymyksissä (luku 6) ja joissa etujäsen myös otetaan vastaan muodoltaan erilaisella vastauksella. Ne kutsuvat vastaanottajan toimintaan, joka on verbaalista ja tapahtuu tässä ja nyt. Tässä luvussa tuon vertailuun vielä *no*-alkuisen vastauksen (interrogatiivimuotoiseen) luvanpyyntöön ja ehdotukseen, jotka eroavat kutsuista päätöksentekoon ja haasteista erityisesti siinä, kenellä on päätösvalta asiassa. Siinä missä edellisissä alaluvuissa (luvut 7.1 ja 7.2) vastaaja väistää

mahdollisuuden tehdä päätös neuvottelematta muiden kanssa, tämän luvun tapaukset ovat sellaisia, joissa päätös on vastaajan. *No*-alkuisuus ei voi ilmaista näissä vastauksissa käsitelyn alkua, mutta samaan tapaan kuin muissakin responsiivisissa vuoroissa se tuo näkyviin, että etujäsen avaa tilanteen, jossa asian käsittelyprosessin aloittaminen on tarpeen. Partikkelialkuisuudella vastaaja siis tuo ilmi, että hän tekee päätöksen meneillään olevassa tilanteessa. *No*-alkuisten kerrontakysymysten vastausten tavoin myös näissä tapauksissa korostuu se, että projekti on peräisin nimenomaan kysyjältä; vastaajalle se voi olla jopa yllättävä. En käsittele tässä alaluvussa *no*-alkuisen vastauksen muotoilua tarkasti, vaan varsinaisena mielenkiinnon kohteena on se, mitä eroa ja yhteistä näillä vastauksilla on muunlaisten kysymysten vastausten kanssa.

Luvanpyyntöä ja toimintoehdotusta voi kuvata laajasti ottaen direktiiviseksi, koska niissä päätösvalta jostakin asiasta on vastaajalla. Iso suomen kielioppi määrittelee direktiivin ohjailevaksi lausumaksi, jolla käsketään, kehoitetaan, pyydetään tai neuvotaan puhuteltavaa toimimaan tai olemaan toimimatta jollakin tavoin (ISK 2004, § 1645). Kyseessä on joukko toimintoja, joilla puhuja pyrkii samaan jonkin asian toteutumaan. Suomenkielisessä tutkimusperinteessä direktiivi on vakiintunut puhuteltavaa ohjailevien toimintojen yhteiseksi yläkategoriaksi (ks. Rouhikoski 2015: 190).

Rouhikoski (2015: 190–191) on todennut, että erilaisten ohjailevien toimintojen erottaminen toisistaan ei ole yksiselitteistä, vaan esimerkiksi pyynnön ja käskyn kuvaaminen toisensa täysin poissulkevasti on hankalaa. Erittelyssä kuitenkin auttavat direktiivien erilaiset ulottuvuudet, kuten oikeutus, direktiivin toteuttamisen hankaluus sekä se, kuka on hyötyjä. Couper-Kuhlen (2014) on erotellut direktiivit sen mukaan, kuka on toimija ja kuka hyötyjä. Näin ollen tarjouksen (*offer*) toimijana on tarjoja ja hyötyjänä vastaanottaja, kun taas pyynnön (*request*) hyötyjänä on pyytäjä ja toimijana pyynnön vastaanottaja. Ehdotukset (*proposal* ja *suggestion*) taas eroavat toisistaan siinä, että toisessa (*proposal*) sekä hyötyjänä että toimijana ovat molemmat osapuolet, kun taas toisessa (*suggestion*) ehdotuksen vastaanottaja on sekä hyötyjä että toimija.

Tässä alaluvussa käsittelemäni tapaukset ovat luvanpyyntö (7_9) ja ehdotus (*proposal*) (7_11). Luvanpyyntö on pyyntöjen alatyyp⁵⁴, jossa hyötyjänä on luvan-

⁵⁴ ISK (2004, § 1645) ei mainitse luvanpyyntöä direktiivien yhteydessä, mutta luvananto on listattu direktiiviksi.

pyytäjä ja toimijoina sekä luvanantaja (antaa luvan) että luvanpyyntäjä (tekee asian, johon lupa on pyydetty). Samanaikaisesti luvanantajalla on kuitenkin myös vastuu luvanannon seurauksista. Kummassakin tapauksessa lopullisen päätöksen tekee vastaaja, mutta koska kyse on jälkijäsenestä, se, mitä tahdotaan tehtävän, on toki lähtöisin etujäsenen tuottajalta, joka on myös aktiivinen osapuoli.

Keevallik (2018) on tarkastellut viron *no*-alkuisia responsseja toimintasuunnitelmissa ja toimintapyynnöissä ja todennut partikkelin osoittavan, että vastaaja on tekemässä päätöksensä meneillään olevassa tilanteessa. Suomen kielen *no* näyttää toimivan hyvin samankaltaisella tavalla samassa ympäristössä, vaikka tässä ei olekaan mahdollista kartoittaa systemaattisesti näiden kahden kielen vastineiden välisiä mahdollisia eroja⁵⁵. Keevallik (ma.) on osoittanut, että virossa *no* on tyypillinen erityisesti tapauksissa, joissa on paljon pyynnön toteuttamiseen liittyviä epävarmuustekijöitä (*high contingency*), mutta itsessään partikkeli osoittaa vastaajan mentaalista siirtymää vastustuksesta hyväksyntään. Tämä näkyy parhaiten tapauksissa, joissa vastaaja on osoittanut ensin vastarintaa ja päättyy vasta sitten myöntymään.

Tämänkaltaisen tapaus on esimerkissä 7_9, vaikka varsinaista kieltävää vastausta ei ennen myöntöä tulekaan. Vastarinta on siinä mielessä implisiittistä, että se on lähinnä kuultavissa prosodiasta ja siitä, että vastaus ei tule välittömästi. Puhelussa lapsi soittaa todennäköisesti töissä olevalle äidilleen pyytääkseen lupaa mennä kaverilleen yöksi.

Esimerkki 7_9 (matkapuhelinkeskustelu, Sg 400_7)

01 M: Merja?,
02 (1.1)
03 T: moi ↑mamma,
04 M: no moi,
05 (0.8)
06 T: mitä kuuluu,
07 M: no hy:vääh,
08 (1.1)
09 T: mmm, (0.2) onks sul huomen ilta vai aamu
10 (0.4)

⁵⁵ Ensinnäkin oma kokoelmani on syntynyt siten, että olen kerännyt interrogatiiveja ja kysyviä deklaratiiiveja, ja nämä ovat myös pääasiassa olleet tarkasteluni kohteena. Keevallikin kokoelma taas kattaa muunkinlaisia direktiivejä. Lisäksi Keevallik on vertaillut eri tavoin muodostettuja responsseja sekä partikkelittomia ja partikkelialkuisia responsseja keskenään, kun taas itse en tee yleistyksiä muotoilusta.

11 M: aamuh?,
 12 (1.4)
 12 T: okei., .hh (0.4) #öö<# (0.5) mikä toi
 13 ääni on.
 13 (0.8)
 14 M: no (.) tää nyp_piippaileeh.
 15 (1.0)
 16 T: → aha .hh öö niin no#:# voinks mä mennä
 17 → Matille yöks tänää,
 18 (0.5)
 19 M: ai tänää:h.
 20 (0.7)
 21 T: niih.=
 22 M: =onks sul lupah.
 23 (0.7)
 24 T: on.
 25 (1.0)
 26 M: → **no**< (0.9) kai se sittek_käy (.) mut tuus_sitte
 27 → yhej_jälkee ko↓tii< (.) viimeistää.
 28 (0.9)
 29 M: huomen[na
 30 T: [↑(emmä) jos sä haet.↑
 31 (0.9)
 32 M: ↑mitä,↑
 33 (0.8)
 34 T: no voit_sä hakee.

Lapsi alkaa pohjustaa pyyntöään jo rivillä 9, kun hän kysyy, onko äiti huomenna aamu- vai iltavuorossa. Varsinaiseen luvanypyyntöön (*voinks mä mennä Matille yöks tänää*) hän pääsee rivillä 16. Tässä interrogatiivi koskee tulevaisuuden suunnitelmia samaan tapaan kuin kutsuissa ongelmanratkaisuun, mutta niistä poiketen suunnitelmat eivät ole tässä tapauksessa yhteiset. Yökyllään on menossa vain lapsi, ja äidillä on oikeus lopulta päättää, pääseekö hän sinne vai ei.

Luvanypyyntö ei saa suoraa responssia, vaan äidin ensimmäinen reaktio on *ai tänää:h* (rivi 19), jossa hän toistaa lapsen pyynnössä esiintyneen ajanilmauksen. Korjausaloitteita tutkineet Haakana et al. (2016: 267–272) ovat todenneet, että toistolla on korjauksissa ja sen lähi-ilmiöissä neljänlaista käyttöä: kuulemisongelmien ratkaiseminen, selityksen hakeminen, erimielisyyden ennakoiminen ja odotuksenvastaisen tiedon vastaanottaminen. Kuulemisen ongelmasta todennäköisesti ei ole kyse. Vuoro alkaa *ai*-partikkelilla, joka on erityisen yleinen ymmärrysehdokkaissa, joilla vastaanottaja tarjoaa jonkinlaisen tulkinnan edellä sanotusta keskustelukumppanille vahvistettavaksi (Haakana et al. 172–175). Vuoron prosodia ja etenkin viimeisen tavun selkeä pidennys luovat

vaikutelman siitä, että ajankohtaa käsitellään ongelmallisena. Lapsi vahvistaa toistetun aineksen *nii(h)*-partikkelilla ikään kuin kyseessä olisi pelkkä ymmärryshedokas eikä siis ota käsittelyyn mahdollista ongelmaa tai haastetta. Hän käsittelee pelkkää vahvistusta riittävänä ja pitää näin kiinni oikeutuksestaan ja mahdollisuuksistaan saada lupa. Tämän jälkeen äiti siirtyy tiedustelemaan luvansaannin mahdollista epävarmuustekijää eli Matin kotoa saatua lupaa (*onks sul lupah*), johon lapsi vastaa myöntävällä verbin toistolla. Tiedustelu aloittaa toisen välisekvenssin, jonka ratkaiseminen on edellytys sille, että alkuperäiseen luvanpyyntöön voidaan vastata myöntävästä (*pre-second insert expansion*, Schegloff 2007: 106–109).

Välisekvenssin kysymykset osoittavat, että lupaa ei myönnetä suoraan eikä myönteinen vastaus ole itsestäänselvyys. Niitä seuraa vihdoin *no*-alkuinen luvananto, joka on vähintäänkin varauksellinen. Vastaus *kai se sittek_käy* alkaa epäilyä tai arvelua merkitsevällä modaalipartikkelilla *kai*, ja *sitte* merkitsee päätöksen jonkinlaisen neuvottelun tulokseksi. Luvanantoa seuraa vielä ehto (*mut tuus_sitte yhej_jälkee kotii< (.) viimeistää*), joka ei kuitenkaan estä luvan saamisen toteutumista.

Voisi ajatella, että samaan tapaan kuin ongelmanratkaisutapauksissa (luku 7.1) pyyntövuoro käynnistää jonkinlaisen neuvottelun ennen lopputulokseen eli luvanantoon päätymistä. Tässä tapauksessa kuitenkin pyyntöä seuraava vuoro ei ala *no*-partikkelilla. Toisin kuin tapauksissa, joissa *no*-alkuinen vuoro käynnistää asian käsittelyn, tässä pyynnön ja myönnön väliin jäävä jakso hahmottuu välisekvenssiksi, jolla kartoitetaan myöntävän vastauksen edellytyksiä. Lapsen antamat muodoltaan minimaaliset vastaukset kertovat myös siitä, että hänelle kyseessä on taustatietojen selvitys ennen varsinaisen luvan saamista. Tässä tilanne on toisenlainen kuin ongelmanratkaisuvastauksissa, sillä äidillä on oikeus myöntää tai kieltää lupa ilman, että hänen tarvitsee neuvotella asiasta lapsen kanssa. Toisaalta hän kuitenkin tarvitsee lisätietoa antaakseen luvan.

Esimerkin 7_9 vastausta voi verrata aiemmin käsiteltyihin kolmannen position *no*-alkuisiin vuoroihin (luku 3.3.2). Esimerkissä 7_10 Anne (r. 1) ehdottaa Susalle ratkaisuksi rahapulaan, että tämä hakeutuisi töihin postiin (katkelma on lyhennetty esimerkistä 3_15).

Esimerkki 7_10 (kasvokkaiskeskustelu, Sg 151)

[Lyhennetty esimerkistä 3_15]

01 Ann: postiin °pääsee kyl(lä) °.
02 (0.3)
03 Sus: → ai pääsee.
04 (.)
05 Ann: lajitteleen postikortteja. se on niin paskaa
06 hommaa ku voi [olla.]
07 Sus: [(ai on,)]
08 (0.2)
09 Ann: siin tulee niskat kipeeks, ja selkä kipeeks ja
10 .hhh (0.2) pälli leviää ja,
11 (0.7)
12 Sus: → °a[ijaa] **no** en mie sit vissiin sinne meekään°.
13 ?: [mm,]
14 Ann: miehän oli neljä päivää, no
15 [kyl mie siit sain jonku viis sataa.

Totesin aiemmin, että Susan rivin *no*-alkuinen kolmannen position vuoro ilmaisee, että arvio siitä, olisiko posti vasteenotettava työpaikka, on osa hänen oman korjausaloitemaisten kysymyksensä (*ai pääsee*) projektia. Se on siis seuraava askel projektin käsittelyssä. Kuitenkaan se ei ole pelkästään seuraus siitä, että Susa itse kysyi. Annen tietynlainen vastaus teki juuri tietynlaisen reaktion relevantiksi. Susan tarkoitus oli selvittää, olisiko postissa työskentely vastaus hänen ongelmiinsa, ja Annen responssi teki relevantiksi hänen *no*-alkuisen johtopäätöksensä. Susan rivin 12 vastaus onkin samaan aikaan sekä kolmannen position vuoro että toisen position vastaus Annen rivin 1 vuoroon, jonka Susa tulkitsee ehdotukseksi.

Esimerkissä 7_9 taas vastauksen (*no* (0.9) *kai se sittek_käy*) *no*-alkuisuus osoittaa, että tämä nimenomainen responssi tulee relevantiksi sen perusteella, mitä edellä on tapahtunut. Samalla vastausvuoro ottaa näkyvästi käsittelyyn luvanpyynnön projektin. Lapsi on esittänyt pyynnön yökyläilystä, jonka ajankohta on mahdollisesti kyseenalainen (*ai tänää:h*) ja jonka tiellä on joitakin selvitettäviä asioita (*onks sul lupah*). Seuraava johdonmukainen askel on luvan myöntö, ja merkitsemällä myönnön nimenomaan seuraavaksi relevantiksi askeleeksi äiti tekee näkyväksi sen, että päätöksenteko on ollut prosessi.

Se, että vastaus alkaa *no*-partikkelilla, ei kuitenkaan tarkoita, että tilanteessa olisi välttämättä jotakin ristiriitaista tai että vastaus ei tulisi välittömästi etujäsenen jälkeen. Se ainoastaan osoittaa, että puhuja jostakin syystä tahtoo tuoda esiin sen, että

edeltävä vuoro tekee relevantiksi päätöksenteon kyseisellä. Syy voi olla epävarmuus-tekijöiden lisäksi esimerkiksi se, että vastaaja ei ole tullut ajatelleeksi asiaa aikaisemmin. Esimerkissä 7_11 on tapaus, jossa myönnön osoitetaan tapahtuvan nimenomaan siksi, että keskustelukumppani on asiaa ehdottanut. Tämä esimerkki osoittaa myös sen, että vastauksen muotoilulla voidaan ottaa vastaan toimintaehdotuksena sellainenkin vuoro, jota ei välttämättä ole sellaiseksi tarkoitettu. Katkelmassa Ella soittaa Maaritille kutsuakseen tämän kylään.

Esimerkki 7_11 (lankapuhelinkeskustelu, Sg 142_A3)

01 M: Maarit Pe[rola.]
 02 E: [.hh hy]vää päivää
 03 te[ille oikein pal]joh.
 04 M: [no hyvää päivää.]
 05 E: .h mitä teille kuuluu.
 06 M: kiitos hyvää.
 07 E: oikein mukavasti menne[eh.]
 08 M: [nii.]
 09 E: selevä. .hh mites se: olisi: jos te: lähtisitte
 10 meillä käymään nytt[e me- .hh]
 11 M: [ei kun mä] aattelin että
 12 kävelkää te tänne.
 13 E: → jaa< (.) oikein kaikki vai. h
 14 M: → no vaikka.
 15 E: vai tarkottiks te yhtä he[nkee, h]
 15 M: [i:han] kaikkiki
 16 sa[a tulla.]
 17 E: [.h hh] ha ha .h jos me käveltäs rivissä
 18 teille.

Riveillä 9–10 Ella esittää kutsun, jonka Maarit torjuu esittämällä vastakutsun (*ei kun mä aattelin että kävelkää te tänne*). Tämä ei kuitenkaan saa heti vastausta, vaan rivillä 13 Ella tuottaa lausekkeen muotoisen vuoron, joka on analysoitavissa tarkistuskysymykseksi (*jaa (.) oikein kaikki vai*). Tarkistus tässä kohdistuu siihen, ketä kaikkia kutsu koskee.

Maaritin rivin 14 vastaus alkaa *no*-partikkelilla, mikä on sikäli poikkeuksellista, että tarkistuskysymysten vastaukset eivät aineistossani tyypillisesti saa *no*-partikkelia. Näyttääkin siltä, että Maarit kohtelee Ellan vuoroa jonakin muuna kuin tarkistuskysymyksenä. Responssi *no vaikka* kertookin, että hän käsittelee vuoroa ehdotuksena. *Vaikka* kohtelee ehdotettua asiaa yhtenä mahdollisuutena, eli se ei ole suoraan hyväksyvä

vaan myönnyttelevä (ks. Kauppinen 2006), joten tämäkin responssi asettuu jonnekin polaaristen vaihtoehtojen väliin.

Tässä tapauksessa ei kuitenkaan hahmotu samalla tapaa epävarmuustekijöitä kuin esimerkissä 7_9, jossa lapsi oli pyytäjänä. Vastaus tulee viipymättä ja partikkeli on muun vuoron kanssa samassa prosodisessa kokonaisuudessa. Myös tällaisissa tapauksissa *no* osoittaa, että päätös tehdään meneillään olevassa tilanteessa, mutta tässä tapauksessa kyse on siitä, että ehdotus on ollut yllättävä. Myös Ella tulkitsee, että Maarit ei ollut alun perin tarkoittanutkaan kutsua kaikille, sillä hän kysyy vielä rivillä 15, oliko kutsu sittenkin tarkoitettu yhdelle ihmiselle eli oliko kyseessä teitittely vai monikko. Sen lisäksi, että tämä vuoro tulkitsee Maaritin vastausta, se myös tarkentaa Ellan omaa aikaisempaa vuoroa, joka on mahdollisesti otettu vastaan eri tavalla kuin puhuja on itse tarkoittanut. Tätä tukee varsinkin se, että vuoro on kytketty *vai*-partikkelilla Ellan edellisen vuoron jatkoksi (Koi-visto 2017b: 138–139). Kohtelemalla Ellan rivin 13 vuoroa yllättävänä ehdotuksena Maarit välttyy kertomasta, kumpaa hän oikeasti tarkoitti. Responssin *no*-alkuisuudella hän pysyy tuomaan esille, että Ellan vuoron tarkoitus oli ehdottaa, että kaikki tulevat, ja hän ottaa sen vastaan. Samaan aikaan kuitenkin esittämällä asian yhtenä vaihtoehtona hän jättää asian Ellan päätettäväksi.

No-alkuisuus luo tietynlaiseen sävyn tai asennoitumisen suostumusta hakevan vuoron vastaukseen. Partikkeli tuo esiin sen, että se, mitä edellä on tapahtunut, tekee relevantiksi tietynlaisen seuraavan toiminnon. Kun edellä on etujäsen, jolla pyydetään vastaanottajalta jotakin tai ehdotetaan tälle jotain sellaista, josta tällä on päätösvalta, partikkelialkuisuus osoittaa, että tätä asiaa ei olisi tapahtunut ilman tuota nimenomaista etujäsentä eli että etujäsen on yllättävä tai mahdollisesti ei-toivottu.

7.4 Yhteenveto

Olen tarkastellut tässä luvussa *no*-alkuisia vastauksia sellaisiin kysyviin vuoroihin, joita en ole luokitellut tiedonhaku- tai kerrontakysymyksiksi, ja verrannut niitä paikoitellen muihin tämän tutkimuksen *no*-alkuisiin vastauksiin. Käsitellyt tapaukset ovat toimintoina keskenään varsin erilaisia, ja myös *no*-alkuisuudella on eri tilanteissa erilaiset seuraukset, vaikka partikkelin tehtävä itsessään on samanlainen. Se ohjaa ja korjaa keskustelun suuntaa ja

tuo näkyväksi, että alkava vuoro on relevantti ja välttämätön osa meneillään olevaa toimintaa.

Näissä tapauksissa, kuten jo kerrontakysymyksen kohdalla, on mahdollista perustellusti kyseenalaistaa, onko etujäsenen toiminto lainkaan kysymys. Ongelmanratkaisukysymykset ja suostumusta hakevat vuorot ovat jonkinlaisia toimintapyyntöjä. Kerrontakysymyksestä ne eroavat siinä, että fokuksessa on jokin asia, joka toteutuu myöhemmin, vaikka tätä asiaa koskeva toiminto, esimerkiksi luvananto tai yhteisten suunnitelmien tekeminen, tapahtuu meneillään olevassa keskustelussa. Se, että etujäsenen toiminto on erilainen kuin tiedonhaku- ja kerrontakysymyksissä, näkyy myös siinä, että vastaamiseen käytetyt resurssit ovat erilaiset eikä näihin kysyviin vuoroihin vastata pääasiassa suorilla vastauksilla.

Ongelmanratkaisuun orientoituva *no*-alkuinen epäsuora vastaus suoraa lausevastausta. Kummassakin kysymys–vastaus–vieruspari aloittaa prosessin, jossa neuvotellaan jonkinlaisesta lopputulemasta. Kuitenkin nämä ovat tilanteina erilaisia. Siinä missä tiedonhakukysymys hahmottuu tiedonhauksi, johon keskustelukumppanilla on antaa vastaus, ongelmanratkaisukysymys tuo esiin ongelman, johon ei välttämättä vielä ole olemassa ratkaisua. Lisäksi tilanteessa, jossa tiedonhakukysymyksen taustalla tulkitaan olevan tietynlainen projekti, tätä projektia ei sanota ääneen. Ongelmanratkaisukysymyksissä taas asia, johon ratkaisua etsitään, ilmaistaan kysymyslauseella, mutta vastaaja ei esitä seuraavassa vuorossa suoraa vastausta kysymykseen vaan aloitteen käsitellä asiaa omasta näkökulmastaan.

Totesin, että *no*-alkuiset epäsuorat vastaukset haasteisiin ovat eräänlainen ongelmanratkaisuvastausten alatyyppejä. Ero ensin esitettyihin ongelmanratkaisuvastauksiin on kuitenkin siinä, että itse ongelma on keskustelun sisällössä eikä jossakin tulevaisuuteen vaikuttavassa asiassa (kuten päätös jostakin yhteisestä matkasuunnitelmasta). Ongelmanratkaisuvastauksen ja haasteen vastaanottavan vastauksen välille hahmottuu hieman samankaltainen ero kuin tiedonhakukysymyksen ja kerrontakysymyksen *no*-alkuisen vastauksen välille. Tiedonhakukysymys suuntautuu ongelmanratkaisukysymyksen tapaan johonkin keskustelutilanteen ulkopuolisen asian käsittelyyn, kun taas kerrontakysymys ja haaste tarjoavat puheenaiheen.

Esittelin myös kaksi vastaanottajan suostumusta hakevaa esimerkkiä, luvunpyynnön ja ehdotuksen, jotka myös saivat *no*-alkuisen epäsuoran vastauksen. Nämä eroavat muista luvussa käsitellyistä vastauksista siinä, että vastaajalla on valta päättää asiasta. *No*-alkuinen vastauslausuma ei siis aloita neuvotteluprosessia vaan päättää sen. Samaan tapaan kuin siirtymävuoroissa (luvut 3.2 ja 3.3) *no*-partikkeli tuo ilmi, että alkava vuoro on seuraava johdonmukainen askel projektin käsittelyssä, mutta tässä tapauksessa tämä vuoro on responssi edellä olevaan pyyntöön tai ehdotukseen. Se tuo ilmi meneillään olevan prosessin ja sen, että nimenomaan edeltävä etujäsen teki tämän prosessin relevantiksi. Tilanteesta riippuen tällä voidaan ilmaista esimerkiksi sitä, että edeltävä toiminto oli yllättävä tai mahdollisesti jollakin tapaa ongelmallinen.

8 Päättäntä

Vuorovaikutuslingvistisessä tutkimuksessa on yleensä kaksi mahdollista lähtökohtaa: tutkitaan joko tiettyä kielellistä elementtiä tai rakennetta ja edetään niihin toimintoihin, joissa se esiintyy, tai lähdetään liikkeelle tietystä toiminnosta ja tarkastellaan sitä, millaisia rakenteellisia toteutumia se saa. Johdannossa totesin, että tämä tutkimus käsittelee sekä kielellistä elementtiä eli *no*-partikkelia, josta lähdin liikkeelle, että toimintoa eli vastaamista. Edeltävissä luvuissa olen käsitellyt näitä kahta enimmäkseen yhdessä. Seuraavaksi käyn läpi, mitä on saatu selville ja mitä tämän tutkimuksen perusteella voi sanoa *no*-partikkelista (8.1) ja kysymysten vastauksista – sekä *no*-alkuisista että partikkelittomista (8.2), sekä pohdin tutkimuksen implikaatioita (8.3).

8.1 *No*-partikkelista

Luvussa 3 analysoin *no*-partikkelia sen useissa erilaisissa esiintymisympäristöissä ja luvuissa 5–7 keskityin partikkeliin vastausvuoroissa. Yksi tutkimukseni päätuloksista on, että *no*-partikkeli kaikissa käyttöympäristöissään implikoi alkavan vuoron tai lausuman olevan relevantti meneillään olevan toimintatyypin tai projektin kannalta. Tätä kuvausta voisi pitää jonkinlaisena *no*-partikkelin perusmerkityksenä, mutta sellaisenaan se kertoo hyvin vähän siitä, mitä partikkeli oikeastaan tekee vuorovaikutuksessa. Itse asiassa se voi kuulostaa jopa redundantilta: kaikki alkavat vuorot ja lausumat ovat oletusarvoisesti relevantteja kontekstissaan, ellei niitä jotenkin merkitä epärelevanteiksi. Luulisi siis, että tarve merkitä jokin asia relevantiksi projektin kannalta vihjaisi jostakin vuorovaikutuksen ongelmasta, mutta, kuten partikkelin yleisyys ja esimerkkikatkelmat osoittavat, näin ei aina ole. Se, että jokin vuoro on merkitty, ei tarkoita sitä, että se olisi poikkeava. Vuoron voi osoittaa orientoituvan monenlaisiin asioihin kontekstissaan, ja projekti on yksi niistä.

Olen käyttänyt kahta muutakin yleisluontoista luonnehdintaa *no*-partikkelin tehtävästä erilaisissa keskustelutoiminnoissa: *no*-alkuinen vuoro ohjaa ja korjaa keskustelun suuntaa ja toisaalta asettuu samalinjaiseksi tai erilinjaiseksi projektin kanssa. Nämä kuvaukset kertovat siitä, miten *no*-alkuinen vuoro tai lausuma asettuu osaksi toimintaa. Niinpä luonnehdinnoista ensimmäinen, ohjaaminen ja korjaaminen, sopii paremmin ku-

vaamaan *no*-alkuisia siirtymävuoroja, kun taas jälkimmäinen, projektin kanssa linjaan asettuminen, sopii luonnehtimaan responsiivisia vuoroja. Tämä liittyy siihen, että siirtymien tapauksessa kyseessä on jo meneillään oleva projekti, johon osanottajat ovat ainakin jossain suhteessa sitoutuneet, kun taas responsiivisissa vuoroissa useimmiten, vaikkakaan ei aina, vastaaja osoittaa ottavansa käsittelyyn keskustelukumppanin tarjoaman projektin. Kumpikaan kuvauksista ei kuitenkaan kata yksinään tyydyttävästi kaikkia *no*-partikkelin esiintymiä.

Jako siirtymiin (aloittaviin vuoroihin ja lausumiin) ja responsseihin on karkeampi kuin jako yksittäisiin toimintoihin. Oleellista on vuoron tai lausuman suhde juuri edellä sanottuun. Responsiivinen vuoro on aina vastaus suhteessa johonkin edeltävään toimintoon, joka on edellyttänyt responssia. Sen sijaan uutta aloittava vuoro on toimintona itsenäisempi, vaikka se olisikin temaattisesti sidoksissa edeltävään keskusteluun. Aineistoni *no*-partikkelit jakautuvat suhteellisen tasaisesti näihin kahteen tyyppiin: siirtymiä *no*-alkuisista vuoroista on 51 % (363/708) ja responsseja 46 % (329/708) (ks. luku 3.1).

Käsittelin erityyppisiä *no*-alkuisia **siirtymiä** luvussa 3, jossa erottelin tapaukset vuoronsisäisiin ja vuoronalkuisiin. Vuoronsisäisissä siirtymissä (luku 3.2) on helppo hahmottaa jako ohjaaviin ja korjaaviin *no*-alkuisiin vuoroihin. Niissä puhujan projektina on kerronta, moniyksikköinen vuoro tai useammasta vuorosta koostuva jakso, jolla tulee olla jonkinlainen sisäinen koherenssi ja jäsenitys. Kerronnan sisällä kertoja ohjaa projektiaan vaiheesta toiseen *no*-alkuisella siirtymällä tai korjaa kerrontansa lähtöasetelmia, kuten osallistumiskehikkoa, *no*-alkuisella parenteesilla. Nämä siirtymät olisivat siirtymiä ilman *no*-partikkeliakin, ja niissä käytetäänkin usein muitakin keinoja (partikkelit, prosodia) siirtymän merkitsemiseen. *No*-alkuisuus tuo kerronnan etenemisen (tai etenemisen ongelmallisuuden) ja samalla myös kertomuksen kerrottavuuden näkyväksi.

Jako ohjaaviin ja korjaaviin siirtymiin toimii tosin vain vuoronsisäisissä siirtymissä, mikä johtuu siitä, että korjaaminen on niissä tietynlaisen toiminnon, korjaavan parenteesin, ominaisuus. Siirtymävuoroja, jotka alkavat *no*-partikkelilla (luku 3.3), voisi kaikkia luonnehtia keskustelun suuntaa ohjaaviksi. Jaoin ohjaavat siirtymät kahtia, siirtymiin keskustelun toimintatyyppissä ja siirtymiin projektissa. Ensimmäisestä esitin kaksi *no*-partikkelin esiintymäkontekstia, institutionaalisen keskustelun ja puhelinkeskustelun. Nämä ovat kumpikin laajoja projekteja eli toimintatyyppejä (*communicative activity type*,

Linell 2010), joilla on pitkälle konventionaalistunut, osallistujien tunnistama kokonaisrakenn⁵⁶. Institutionaalisessa keskustelussa on tietyt vaiheet, joita mukaillen edetään, ja puhelinkeskustelussa on tunnistettavissa oleva ja rutinoitunut alku ja loppu. *No*-alkuisuus toimii näissä samaan tapaan kuin kerronnassa: se implikoi, että siirtymä on johdonmukainen ja ennalta tiedetty. Huomionarvoista on, että samaan tapaan kuin kerronnassa, myös näissä on usein muitakin siirtymän merkitsimiä. Kyseessä on yhteinen projekti, jonka molemmat tunnistavat, vaikkakin erityisesti institutionaalisissa tilanteissa toisella osallistujalla saattaa suurempi olla oikeus tehdä siirtymiä vaiheesta toiseen.

Kun tarkastellaan vuoron *no*-alkuisuutta siirtymissä projektin sisällä (luku 3.3.2), partikkelin ohjaava ja korjaava käyttö saa uusia ulottuvuuksia. Vapaalla arkikeskustelulla ei ole ennalta määrättyä rakennetta eikä välttämättä edes päämäärää. Keskustelu muokkautuu vuoro vuorolta ja puheenaiheet voivat vaihtua asteittaisesti. *No*-alkuisuudella puhuja voi tehdä näkyväksi sen, että vuoro on relevantti meneillään olevan projektin, jonkin topiikin käsittelyn, kannalta. Projekti taas syntyy tilanteessa sitä mukaa, kun sen olemassaoloa osoitetaan *no*-alkuisilla ohjaavilla vuoroilla. Syyt ohjailuun voivat olla moninaiset. Kolmannen position *no*-alkuisella vuorolla puhuja voi retrospektiivisesti osoittaa, että hänen ensimmäisen position vuorollaan oli jokin tietty tarkoitus, jos vastajan vuorosta ei käy ilmi, että tämä olisi tulkinut vuoron kysyjän tarkoittamalla tavalla. *No*-alkuinen vuoro siis ohjaa keskustelun fokusta puhujan projektin kannalta tarkoituksenmukaiseen suuntaan. *No*-alkuisella kysymyksellä taas puhuja voi esimerkiksi osoittaa, että jokin oleellinen näkökulma puheena olevaan asiaan on käsittelemättä, ja haastaa keskustelukumppania. Oletusarvoisesti toki jokainen puheenaihetta jollakin tapaa jatkava kysymys, jota ei ole merkitty poikkeamaksi meneillään olevasta keskustelusta (esimerkiksi sanomalla *muuten*), on relevantti meneillään olevan projektin kannalta. Kuitenkin puheenaihetta jatkava kysymys on vain puheenaihetta jatkava kysymys, kun taas *no*-partikkelilla merkitty kysymys on eksplisiittisesti keskustelua johonkin suuntaan vievä kysymys. Sitä, minkä vuoksi jokin näkökulma on relevantti, ei partikkelialkuinen siirtymävuoro kuitenkaan kerro, vaan se osoittaa ainoastaan, että relevanssi nousee projektista.

Sen sijaan **vastausvuoroissa** jonkin asian topikalisoinnin relevanssi on ilmeinen: tarve käsitellä nousee keskustelukumppanin edeltävästä ensimmäisen position

⁵⁶ Joissakin muissa lähestymistavoissa toimintatyyppejä voitaisiin kutsua genreiksi.

vuorosta (esimerkiksi kysymyksestä). Vastauksen relevanssi on siis olemassa, koska asiaa on kysytty. Koska vastausvuoron suhde edeltävään puheeseen on erilainen kuin siirtymävuoron, *no*-alkuinen vastausvuoro ole siirtymän tapaan ohjaava eikä korjaava. Sen sijaan partikkelialkuiset vastaukset asettuvat samalinjaisiksi tai erilinjaisiksi sen projektin kanssa, jonka osa kysymys on. Kysymyksen projektina voi olla jonkin asian käsitteleminen (luku 5, 7) tai topiikin tarjoaminen keskusteluun (luku 6). *No*-alkuisuus itsessään osoittaa ainoastaan, että vastaus on tulkittava kysymyksen projektin kannalta. Sillä, että vastaaja osoittaa tunnistavansa projektin, on tiettyjä implikaatioita, jotka korostuvat eri tavoin eri tilanteissa. Ensinnäkin partikkelialkuinen vastaus implikoi, että projekti on lähtöisin nimenomaan keskustelukumppanilta, mikä korostuu etenkin kerrontakysymysten (luku 6) ja suostumusta hakevien vuorojen (luku 7.3), kuten luvanpyyntöjen ja ehdotusten, vastauksissa. Implikaation luomisessa osansa on sekä partikkelilla että partikkelialkuisen vuoron sekventiaalisella sijainnilla. Kerronta syntyy, koska keskustelukumppani pyytää sitä, ja ehdotus tai luvanpyyntö nostaa esille asian, joka ei muutoin olisi välttämättä tullut vastaanottajan mieleen.

Tiedonhakukysymysten *no*-alkuisissa vastauksissa taas saattaa korostua se, että kysyjä on selityselvöllinen kysymyksen suhteen. Toisaalta hänellä on myös velvollisuus viedä projektia eteenpäin, mikäli vastaaja *no*-alkuisella lausevastauksella osoittaa, että vastaus asettuu samalinjaiseksi projektin kanssa. Tiedonhakukysymykseen annettu *no*-alkuinen vastaus eroaa perustavasti kerrontakysymykseen ja suostumusta hakeneeseen vuoroon annetusta vastauksesta, minkä vuoksi niissä painottuvat eri asiat. Kerrontakysymyksen ja suostumusta hakevan vuoron vastaaja on asemassa, jossa hän voi antaa keskustelukumppanille sen, mitä tämä pyysikin. Kerrontakysymyksen vastaaja siis tuottaa kerronnan välittömästi, ja esimerkiksi pyynnön vastaaja joko täyttää pyynnön tai antaa lupauksen sen täyttämisestä. Tiedonhakukysymyksen vastaaja sen sijaan antaa kysyjälle tyypillisesti vain riittävän tiedon projektin eteenpäin viemiseksi (tai pysäyttämiseksi). On harvinaista, että *no*-alkuisen vastauksen jälkeen tiedonhakukysymyksen vastaaja eksplikoisi vastauksen laajennuksella, miten hän on tulkinnut kysymyksen projektin (esimerkiksi *tää juna on Riihimäellä et ei pitäis mennä enää pitkään*), vaan yleensä vuoro siirtyy takaisin kysyjälle, jonka tehtäväksi jää tulkita, mitä vastaus merkitsee projektin kannalta. Tiedonhakukysymyksen ja yhteiseen ongelmanratkaisuun kutsuvan kysymyksen

päämäärä on keskustelun ulkopuolella: projektina ei ole tietynlaisen vuorovaikutusjakson synnyttäminen, kuten kerrontakysymyksissä, vaan esimerkiksi jostakin yhteisestä tulevas-
ta aktiviteetista sopiminen.

Mainitsin myös erityisesti kerronnan sisäisten siirtymien sekä luvanpyyntö-
jen ja ehdotusten vastausten yhteydessä, että partikkeli tuo esiin prosessin, jolla puheenai-
hetta kuljetetaan lausuma lausumalta tai vuoro vuorolta eteenpäin. Se, että vuoro tai lau-
suma *no*-partikkelilla osoitetaan tuotetuksi suhteessa projektiin, on aina puheenaiheen
kehkeytymisen prosessiluonteen esiin nostamista, mutta eri toiminnoissa sekin näyttäytyy
eriateisesti. Suostumusta hakevan vuoron projekti on varsin ilmeinen, minkä vuoksi on-
kin poikkeuksellista, että vastaus merkitään *no*-partikkelilla. Tällöin nimenomaan koros-
tuu se, että partikkeli tuo esiin, että vastaus on syntynyt tässä ja nyt⁵⁷. Kun kyseessä on
rutinoituneempi toiminto, kuten siirtymä puhelinkeskustelussa, samanlaista sävyä ei väli-
ty, sillä siirtymä on odotettavissa oleva. Pidän mahdollisena, että keskustelun etenemis-
prosessin esiin nostaminen on ylipäättään lausumapartikkelien, ei vain *no*-partikkelin, omi-
naisuus, eikä se missään kontekstissa ole *no*-partikkelin yksinomainen tehtävä.

Toinen *no*-alkuisiin (vastaus)vuoroihin suoraan liittymätön ilmiö on prefe-
renssi, vaikka monet *no*-vastaukset vaikuttavatkin ensivilkasulla preferoimattomilta. Tämä
tulee esiin etenkin tiedonhakukysymysten vastauksissa (luku 5). Erityisesti projektin ky-
seenalaistavat *no*-alkuiset minimivastaukset (5.2.5) saattavat joissakin tapauksissa sisältää
preferoimattoman vastauksen piirteitä, kuten prosodian, jolla vastaaja osoittaa, että kysy-
mys ei ollut toivottu. Vaikka toiminnoltaan tällainen vuoro on preferoitu eli vastaus kysy-
mykseen, se kuitenkin samalla osoittaa, että kysymyksen projektissa on vastaajan näkö-
kulmasta jotakin ongelmallista. Kysymyksen projektin torjuva vastaus ei kuitenkaan toi-
mintona ole sosiaalisesti odotuksenvastainen tai tee vastaajasta selityselvöllistä, sillä se
yhtä kaikki tuottaa vastauksen kysymykseen. Tämän vuoksi erilinjaisuus projektin kanssa
on toimivampi kuvaus kuin preferoimattomuus. Myös projektin kanssa samalinjaiset vas-
taukset voivat olla ei-toivottuja, mutta, kuten esitin luvussa 5.3, niissä ei-toivottuuden kä-
sittely rakennetaan yhteiseksi projektiksi. Vastaus voi siis olla samanaikaisesti ei-toivottu
ja samalinjainen.

⁵⁷ Vastaanottajan suostumusta hakevia vuoroja on kuitenkin analysoitu tässä tutkimuksessa varsin sup-
peasti, eikä *no*-alkuisia tapauksia ole verrattu partikkelittomiin, joten näyttö näiden kohdalla on jokseenkin
ohutta.

No-alkuinen ja ilman partikkeli alkava vastaus toimivat samalla tavalla vastauksina etujäseniinsä, mutta ainoastaan *no*-partikkelilla alkava vastaus implikoi, että vastaaminen tapahtuu suhteessa projektiin. Laajempi kysymys on, mitä tällainen implikaatio tekee. Joissain tapauksissa, kuten suostumusta hakevien vuorojen vastauksissa, esitin, että se implikoi vastaajan asennoitumista vastaukseensa (esimerkiksi sitä, että pyyntöön suostuminen ei ollut itsestäänselvyys). Vaikka suostuminen pyyntöön on suostuminen sekä partikkelilla että ilman, puhuja jostakin syystä tuo ilmi, että suostuminen ei ollut itsestäänselvyys. Kuitenkaan kaikissa tapauksissa kyseessä ei selvästikään ole pelkkä asennoitumisen ilmaiseminen. Luvussa 5 (ja 6) esittelin neljä vaihtoehtoista vastausta tiedonhakupyyntöön: *no*-alkuisen lausevastauksen, partikkelittoman lausevastauksen, partikkelittoman minimivastauksen ja *no*-alkuisen minimivastauksen⁵⁸. Näissä partikkelin esiintymisellä tai puuttumisella on seurauksia sille, miten projektin käsittely etenee. Esimerkiksi kun vastauksen osoitetaan *no*-partikkelilla ja lausevastauksella olevan samalinjainen projektin kanssa, projekti on jo otettu käsittelyyn. Sen sijaan pelkällä lausevastauksella vastaaja osoittaa tulkitsevana, että vastaus on riittävä eikä minkäänlainen lisäkäsittely ole tarpeen. Mikäli vastaajan tulkinta kysymyksestä ei vastaa kysyjän odotuksia, vaatii keskustelun vieminen toiseen suuntaan kysyjältä ylimääräisiä toimia (tällainen voisi olla vaikkapa *eiku*-alkuinen vuoro, jolla hän selittää, miksi kysyi). Partikkeli ja tietynmuotoinen vastaus muodostavat yksikön, jonka tehtävä on toinen kuin partikkelittoman vastauksen. Tietyissä toiminnoissa siis *no*-partikkelilla on paikkansa järjestelmässä, jossa eri tavoin muotoillut toiminnot (kuten vastaukset) toimivat keskenään eri tavoin. Joissakin tapauksissa taas toiminnon ja partikkelin suhde on löyhempi ja partikkelin tehtävänä on ennemminkin paljastaa jotakin siitä tilanteesta, jossa toiminto tuotetaan. Tätä voisi luonnehtia sävyksi, mutta sävykin on sidoksissa siihen, millainen vuoro muuten on. Vastauksena pyyntöön ”no kai se käy” ja ”no totta kai” eroavat toisistaan ainakin vastauksen ongelmattomuuden ja puhujan sitoutuneisuuden suhteen, eikä *no*-partikkeli itsessään tuota kumpaankaan sävyä, vaikka se osaltaan osallistuu siihen. Se ilmaisee, että vastausta on prosessoitu ja se on syntynyt juuri tässä tilanteessa ja vain, koska asiaa on pyydetty. Tämä osaltaan synnyttää implikaatioita, kuten ettei vastaajalle olisi tullut mieleen, että pyyntöä tarvitsee edes esittää, tai että vastaaja on vastahakoinen myöntymään.

⁵⁸ Toki myös epäsuora vastaus on vaihtoehto, mutta sitä en käsitellyt luvussa 5.

No-partikkeli itsessään kantaa hyvin vähän merkitystä, ja sen implikaatiot eri tilanteissa ovat sidoksissa paitsi toimintoon, jonka osa se on, myös siihen nimenomaiseen tilanteeseen, jossa toiminto esiintyy. Sillä on siis jonkinlainen laaja semanttinen ja proseduraalinen merkitys, joka täsmentyy käyttöympäristössään (Heritage & Sorjonen 2018; ks. luku 2.2). Tämä laaja merkitys pitää itsessään sisällään yllättävän vähän. Partikkelin käyttö ei esimerkiksi ole rajoittunut tietynlaisiin projekteihin, vaan ne voivat olla laajoja tai suppeita (kokonainen kehityskeskustelu vs. sen selvittäminen, koska joku on tulossa) ja rakenteeltaan rutinoituneita tai tilanteessa syntyviä (puhelinkeskustelu vs. topiikin käsittely).

Toisin kuin esimerkiksi englannin *well* (Heritage 2015, 2018), puolan *no* (Weidner 2018) ja venäjän *nu* (Bolden 2018), joiden on esitetty etualaistavan puhujan oma projekti tai näkökulma, suomen *no* ei spesifioi sitä, kenen projekti on kyseessä. Siirtymien kohdalla olisi helppo ajatella, että puhuja ohjaa keskustelua oman projektinsa mukaisesti siihen suuntaan, jonka kokee relevantiksi, ja toisaalta vastauksissa näyttää siltä, että projekti, johon reagoidaan, tulee keskustelukumppanilta. Tyypillisesti näin onkin. Asia ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen. Vastausvuoroissa samalinjainen vastaus osoittaa, että vastaaja on valmis viemään projektia eteenpäin, ja projektista tuleekin yhteinen. Toisaalta erilinjainen vastaus saattaa osoittaa projektien ristiriitaa. *No*-alkuinen epäsuora vastaus sen sijaan osoittaa, että asia on yhdessä ratkaistava. On myös kyseenalaista, onko johdonmukainen siirtymä keskustelun kokonaisrakenteessa osa siirtymävuoron sanojan projektia vai mahdollisesti osoitus yhteisen projektin toteutumisesta. Yhtä kaikki, oman tai toisen projektin etualaistaminen ei ole akseli, jolla *no*-partikkeli liikkuu. Sen sijaan se voi toimia toiminnosta ja tilanteesta sekä omaa että toisen projektia käsittelevänä, ja joissakin tilanteissa, kuten kerrontakysymysten vastauksissa, tämä korostuu.

Samasta syystä on mahdoton sanoa, että *no* olisi joko eteenpäin tai taaksepäin katsova partikkeli (Heritage & Sorjonen 2018: 13–15; ks. luku 2.2). Kaikissa käytöissään *no*-alkuinen lausuma orientoituu projektiin, joka on jo oletettavasti olemassa, mikä lienee taaksepäin katsomista, ja toisaalta siihen, millä tavoin keskustelu etenee, mikä on eteenpäin katsovaa. Sen pohtiminen, milloin jokin *no*-alkuinen toiminto on enemmän eteenpäin tai taaksepäin katsovaksi hahmotettava, ei tunnu kovinkaan hedelmälliseltä *no*-partikkelin kohdalla, koska vaikutelma näyttäisi syntyvän hyvin pitkälti tietyn toiminnon

ominaispiirteiden perusteella: esimerkiksi siirtymä voi olla enemmän eteenpäin kuin taaksepäin katsova, ja vastaus enemmän taaksepäin katsova kuin eteenpäin.

Olen tässä alaluvussa käsitellyt sekä sitä, mitä *no*-partikkelin yleinen merkitys ja funktio pitää sisällään, että joitakin partikkelin tuomia implikaatioita suhteessa niihin toimintoihin, joissa se esiintyy. Seuraavaksi kokoan yhteen sen, mitä tutkimus *no*-alkuisista vastausvuoroista pystyy kertomaan vastaamisesta ja vastauksista yleensä.

8.2 Vastaamisesta

Luvut 5–7, jotka muodostavat tämän tutkimuksen analyyttisen ytimen, käsitelivät *no*-alkuisia vastauksia erilaisiin kysyviin toimintoihin. Tämä osuus oli sekä toiminto- että muotolähtöistä tutkimusta. Tutkimustuloksena oli, että *no*-alkuinen lausevastaus (niin suora kuin epäsuorakin) asettuu samalinjaiseksi ja *no*-alkuinen minimivastaus erilinjaiseksi sen projektin kanssa, jonka osana kysymys on. Rakenteeltaan erilaiset partikkelialkuiset ja partikkelittomat vastaukset asettuvat osaksi vastausvaihtoehtojen joukkoa, jossa ne tekevät eri asioita. Käyn tässä lyhyesti läpi keskeisiä tuloksia erimuotoisten vastausten tehtävistä, jotka on tiivistetty alla olevaan taulukkoon 11.

Taulukko 11. *Partikkelittomat ja no-alkuiset vastaukset kysymyksiin.*

	Partikkeliton	No-alkuinen
Minimivastaus	– ei ota kantaa projektiin – ei ota kantaa siihen, onko riittävä	– erilinjainen projektin kanssa – ei ota kantaa siihen, onko riittävä
Lausevastaus	– ei ota kantaa projektiin – asian käsittelyn kannalta riittävä	– samalinjainen projektin kanssa – asian käsittelyn kannalta riittävä

Nimitin minimivastaukseksi⁵⁹ dialogipartikkelivastausta (*joo* sekä joissakin tapauksissa *niin*) ja verbin toistoa vaihtoehtokysymykseen sekä lausekevastausta hakukysymykseen. Aiemmassa tutkimuksessa dialogipartikkeleilla ja verbin toistolla on todettu olevan selkeä työjako: dialogipartikkeli vahvistaa kysymyksen sisällön, kun taas verbin toisto tarjoaa tiedon uutena. Tämän vuoksi partikkelivastauksen tyypillinen paikka on esimerkiksi esisekvenssissä. (Sorjonen 2001: 33–92.) Suomen kielessä partikkelivastaukset näyttäisivät

⁵⁹ Tarkoitan tässä minimivastauksilla pelkästään myönteisiä minimivastauksia. Kielteisiä vastauksia on käsitelty tutkimuksessa ylipäätään huomattavasti vähemmän.

olevan ainakin joidenkin keskusteluaineistoista peräisin olevien laskelmien perusteella yleisin vastaustyyppi (Enfield et al. 2019), eikä vielä ole täyttä selvyyttä, miksi näin on. On mahdollista, että tietäntyyppiset kysymykset ovat keskustelussa huomattavan yleisiä, ja kysymysten luokittelussa saattaakin vielä olla tarkennettavaa. Toisaalta voi myös tämän lisäksi olla, että keskustelukumppanin tiedon, luulon tai arvauksen vahvistaminen oikeaksi on resurssi, joka on erityisen hyödyllinen keskustelijoille. Aihetta ei ole tässä vaiheessa tutkittu vielä riittävästi, eikä tämäkään tutkimus ole juurikaan käsitellyt dialogipartikkeli-vastauksia.

Olen todennut minimivastauksista – siis verbin toistosta ja lausekevastauksesta – että ne ainoastaan tarjoavat pyydetyn tiedon. Minimivastaus ei ota kantaa siihen, onko vastaus riittävä tai jatkuuko asian käsittely. Myöskään mahdolliseen projektin olemassaoloon tai olemassa olemattomuuteen partikkeliton minimivastaus ei orientoidu, mutta se antaa mahdollisuuden edetä asiassa tarpeen mukaan. Partikkelittomat lausevastaukset, jotka ovat siis täysiä lauseita argumentteineen (esimerkiksi ”missä sä olet” – ”mä olen kotona” / ”mä tulin juuri kotiin”), taas ovat mielenkiintoisia suhteessa projektiin. Nekään eivät ota kantaa projektin olemassaoloon, mutta ne implikoivat, että vastaus on riittävä siihen nähden, mitä keskustelukumppani kysymyksellään haki. Tämä taas tuntuisi implikoivan sitä, että projektin otaksutaan täyttyvän vastaamisen myötä.

Partikkeliton lausevastaus tyypillisesti sulkee topiikin, mutta se ei ole itsessään lauseen muotoisen vastauksen ominaisuus. Tämä tulee ilmeiseksi, kun tarkastellaan *no*-alkuisia lausevastauksia, jotka nimenomaan avaavat topiikin laajempaan käsittelyyn. Se, että partikkeliton lausevastaus usein sulkee topiikin, johtuu lausevastauksen implikaatiosta, että annettu tieto on riittävä, sekä partikkelittomuuden implikaatiosta, että taustalla ei ole tunnistettavaksi tarjottua projektia, joka pitäisi ottaa käsittelyyn. Ehdotin myös luvussa 6.2.1, että hakukysymykseen annettua topiikin sulkevaa lausevastausta vastaa tyypillisesti vaihtoehtokysymykseen annettu vastaus, joka on muodoltaan [dialogipartikkeli + lausevastaus]. Tällainen responssi hyödyntää dialogipartikkelin vahvistavaa ja lausevastauksen riittävyyden implikaatiota. Ylipäättään näyttää siltä, että vaihtoehtokysymysten vastausten skaala on laajempi kuin hakukysymysten, mutta tämä havainto kaipaa vielä empiiristä tukea.

No-alkuinen lausevastaus asettuu samalinjaiseksi kysymyksen projektin kanssa. Se toimii periaatteessa samalla tavalla sekä tiedonhakupysymyksiksi nimittämieni kysymysten että kerrontakysymysten kohdalla. Erona on tyypillisesti se, että tiedonhakupysymyksen vastaaja siirtää vastauslausuman jälkeen vuoron keskustelukumppanille kun taas kerrontakysymyksen vastaaja jatkaa itse. Kummassakin tapauksessa partikkelialkuisuus osoittaa, että vastaus aloittaa toimintalinjan, joka käsittelee kysymyksen taustalla olevaa projektia. Projektit ja syyt *no*-alkuisuudelle ovat moninaiset (kuten käy ilmi esimerkiksi luvusta 5.3 Projektin vastaanottamisen ulottuvuuksia). Projektina, johon *no*-alkuinen vastaus tarttuu, voi olla jonkin asian hoitaminen mutta myös esimerkiksi jonkin asian sopivuuden varmistaminen tai – kuten kerrontakysymysten tapauksessa – tarjotun topiikin kerrottavuuden luominen.

Myös **no-alkuinen minimivastaus**, joka asettuu erilinjaiseksi projektin kanssa, toimii samalla tavalla kysymyksen tyypistä riippumatta. Tällainen vastaus on muodoltaan mielenkiintoinen. Minimivastaus ei ilmaise, että vastaus olisi asian käsittelyn kannalta riittävä, mutta toisaalta se ei myöskään implikoi vastauksen olevan riittämätön. Kun **partikkeliton minimivastaus** on avoin sen suhteen, onko kysymyksellä projekti ja onko vastaus itsessään riittävä, se on myös epäitsenäinen: kysyjä on vapaa edistämään projektiaan mutta vastaaja ei ole sitoutunut siihen. Juuri tämä sitoutumattomuus mahdollistaa sen, että *no*-alkuinen minimivastaus torjuu projektin, sillä vastaus samanaikaisesti osoittaa projektin tunnistamista ja on sitoutumatta siihen. Se, että vastaus osoittaa erilinjaisuutta projektin kanssa, ei kuitenkaan tarkoita sitä, että puheenaiheen eteneminen pysähtyisi, sillä projekti ja puheenaihe ovat eri asioita, eli partikkelialkuisuuskaan ei muuta minimivastauksen avoimuutta jatkoon suhteen. *No*-alkuinen minimivastaus ainoastaan osoittaa, että kysymyksen oletetussa motivaatiossa on jotakin vialla.

Mikäli lausevastausta kuvaisi riittäväksi ja minimivastausta sitoutumattomaksi, **epäsuoraa vastausta**, jota olen tässä tutkimuksessa vain sivunnut, voisi mahdollisesti sanoa tulkinnaksi. Epäsuora vastaus ei siis tuota vastausta suoraan kysyttyyn asiaan mutta kuitenkin orientoituu siihen, mitä tulkitsee vastaajan hakeneen kysymyksellä (kuten esimerkissä 5_1 ensimmäinen vastauslausuma: *missä te oikee olitte – me kuunneltiinki ne viestit vast tänää*). Voi siis todeta, että myös epäsuora vastaus orientoituu projektiin ja

joko ottaa sen käsittelyyn tai torjuu sen, ja tietyissä yhteyksissä se on jopa yhteistyöhakuisempi kuin suora vastaus (lausevastaus tai minimivastaus) olisi (Hakulinen et al. 2018). *No*-alkuisesta suorasta vastauksesta, joka voisi esimerkin 5_1 tapauksessa olla vaikkapa ”no me oltii mökillä”, partikkeliton epäsuora vastaus eroaa siinä, että se vie projektin askeleen eteenpäin ja siinä korostuu vastaajan agenttiivisuus tulkitsijana, kun taas *no*-vastauksessa korostuu sekä kysyjän selitysvelvollisuus että yhteinen toiminta projektin eteenpäin viemiseksi. Tällä perusteella voisi ajatella, että *no*-alkuinen epäsuora vastaus olisi redundantti, mutta näin ei ole. *No*-alkuiset epäsuorat vastaukset kasautuvat sellaisiin kysymyksiin, jotka esittävät jonkin ongelman tai haasteen. Epäsuoralla vastauksella vastaaja voi osoittaa ottavansa ensimmäisen askeleen ongelman ratkaisemiseksi ja samalla implikoida *no*-partikkelin avulla, että asia ei ole yksin hänen ratkaistavissaan (kutsut ongelmanratkaisuun, luku 7.1) tai että vastuu ongelman tuottamisesta on keskustelukumppanilla (haasteet, luku 7.2).

Tässä tutkimuksessa olen tuonut ilmi, millaisia asioita suomen kielen vastausjärjestelmästä⁶⁰ voidaan selvittää tarkastelemalla kahta muuttujaa: vastauksen muotoa sekä partikkelialkuisuutta ja partikkelittomuutta. Erilaisia muotopiirteitä on kuitenkin enemmän kuin mitä tämän tutkimuksen raja-antaa ymmärtää, esimerkiksi sanajärjestys ja erilaiset vastaustyyppien yhdistelmät, ja suomen kielessä on muitakin lausumanalkuisia partikkeleja kuin *no*. Olen kuitenkin pyrkinyt näyttämään, että *no*-vastaukset ovat hyvin harvoin poikkeavia tai tunnusmerkkisiä siinä nimenomaisessa tilanteessa, jossa ne esiintyvät.

Jos tahtoisii todeta, että jokin variantti on neutraali vastaus kysymykseen, sen voisi tehdä usealla perusteella. Yksi peruste voisi olla yleisyys. Toisaalta, jos kriteerinä on se, että vastaus implikoi tarjotun tiedon olevan juuri sitä, mitä kysymyksellä haettiin, neutraalein vastausvaihtoehto olisi lausevastaus tai joissakin tapauksissa epäsuora vastaus. Tämän pohtiminen ei ole kuitenkaan kovin tarkoituksenmukaista, sillä suomen kysymysten vastausjärjestelmä ei näytä rakentuneen niin, että olisi olemassa vain yksi tunnusmerkitön vaihtoehto ja useita eri tavoin tunnusmerkkisiä, vaan vastauksilla tehdään vähintään yhtä moninaisia asioita kuin kysymyksilläkin.

⁶⁰ Vastausjärjestelmällä en tarkoita suljettua systeemiä vaan yhdenlaista toisiinsa suhteutuvien vastauskeinojen valikkoa.

8.3 Tutkimuksen implikaatioista

Aloitin johdannon Kielitoimiston sanakirjan sana-artikkelilla, jonka mukaan *no* 1) on repliikin aloitus-, vahvistus- tai täytesana (*No se nyt vielä puuttui!*), 2) ilmaisee varoitusta, moitetta tai hillitsemistä (*No no, eipäs etuilla!*) ja 3) esiintyy vastahakoisen myönnyttelevissä ilmauksissa (*Niin no, tavallaan kylläkin.*) (Kielitoimiston sanakirja s.v. *no*). Siinä missä kohdat kaksi ja kolme tuovat esiin yksittäisen, vaikkakin partikkelin käytön kannalta marginaalisen, käyttöympäristön, ensimmäinen kuvaus on yleisluontoisempi mutta myös sisällöttömämpi. Partikkelin tehtäväksi kuvataan aloittaa tai vahvistaa jotakin ja olla täytteenä.

Partikkelien nimittämisellä täytteeksi on pitkät perinteet. Esimerkiksi Ravila (1945: 14–15) totesi *no*-partikkelin olevan täytelisäke, jonka tehtävä on antaa puhujalle lepotauko puheen suunnitteluun⁶¹. Myös julkisessa keskustelussa partikkelin kutsuminen täytteeksi on yleistä. Esimerkiksi Helsingin Sanomien *no*-partikkelin turhaa hokemista käsittelevässä kolumnissa todetaan näin:

Yle Radio Suomen *Taustapeilin* Pyöreän pöydän keskustelua kuuntelin uusintana 21.1.2012. **Pauli Aalto-Setälä** kysyi, mitä tulevan presidentin pitäisi Suomen kansalle ensi sanoikseen sanoa. Vastaukset alkoivat: 1) **Ruben Stiller**: ”Tuota...” 2) **Maija Vilkkumaa**: ”No tota noin...” 3) Pekka Seppänen: ”No...” Puheenjohtaja Aalto-Setälältäkin kysyttiin. Hän aloitti: ”No niin no...”

Eivät kaikki keskustelun puheenvuorot alkaneet: ”No...”

Tuli ”ensinnäkin” ja ”no ensinnäkin...” Kuului myös pahasti yleistynyt: ”Joo...” Mutta kun keskustelu yltyi, jäivät turhat aloitussanat pois. (Vastaus alkaa: ”No...”, Helsingin Sanomat 8.3.2012)

Kolumnisti on tehnyt varsin systemaattista tarkastelua vuoron aloittimista ja myös havainnut, että toisessa vaiheessa radiokeskustelua niitä on vähemmän. Sen kertominen, että keskustelun yltyessä, mikä lieene positiivinen asia, partikkelit jäivät pois, sekä partikkelien kuvaaminen turhiksi aloitussanoiksi ja *joo*-partikkelin jopa pahasti yleistyneeksi kertoo, että vuoronalkuiset pikkusanat tulkitaan häiriötekijäksi tai jonkinlaiseksi kohinaksi

⁶¹ Ravilan kuvaus on toki yhtenäinen tämänkin tutkimuksen analyysin kanssa siinä, että *no*-partikkeli osoittaa monissa käytöissään jonkinlaista puheen prosessointia, vaikka kyseessä ei olekaan lepotauko.

linjalla. Kolumnin loppuosa saattaa kertoa jotakin siitä, miksi *no*-partikkelin ajatellaan olevan turha:

Kulttuuriohjelmassa klo 15:n jälkeen Yle Radio 1:ssä kysyttiin Sibelius Akatemian rehtoriksi valitulta Tuomas Auviselta, mikä on tärkeintä silloin ”kun puhutaan taiteellisen johtamisen rajapinnasta”. Vastaus alkoi: ”No...”

Onko ”no” tärkeintä, kun sillä täytyy välttämättä aloittaa?
(Vastaus alkaa: ”No...”, Helsingin Sanomat 8.3.2012)

Koska partikkelilla ei ole leksikaalista sisältöä eikä varsinaista merkitystä, se ei hahmotu elementiksi, joka voisi olla merkityksellinen. Kolumnistin leikillinen loppukaneetti tuo myös ilmi jotakin siitä, miten kielenkäyttäjät tyypillisesti hahmottaa kielen ja toiminnan suhdetta. Koska *no* ei itsessään anna vastausta kysymykseen ”mikä on tärkeintä”, se on vaikea hahmottaa osaksi vastausta. Niin kieliasenteilla, kielikäsitteillä kuin kielitietoisuudellakin on oma osansa tässä. Ehkä kielitietoinen opetus alkaa vähitellen kasvattaa sellaisia sukupolvia, jotka ymmärtävät, etteivät partikkelit ole mitään sellaista, mistä tulisi päästä eroon, vaan ne ilmaisevat esimerkiksi suhteita vuorojen välillä tavalla, joka on vuorovaikutuksen rakentumiselle elintärkeää.

Partikkelit ovat olleet kauan marginaalisessa roolissa kielen kuvauksissa, kuten kieliopeissa ja semanttisissa kuvauksissa, mikä kertoo omalta osaltaan siitä, miten ja millaiseksi kieli näissä kuvauksissa hahmotetaan. Myös tutkijoiden halu löytää partikkeleille ”ydinmerkityksiä” kertoo siitä, että leksikaalisen merkityksen puute häiritsee meitäkin. Hyvin vähän semanttista merkitystä kantavat kielen elementit, kuten *no*-partikkeli, ovat työllistäneet monia tutkijoita pitkiä aikoja, ja työ niiden parissa jatkuu. Esimerkiksi pohtimisen arvoista olisi se, mitä partikkelin kasautuminen tiettyihin kielenkäyttötilanteisiin, kuten kolumnistia askarruttaneeseen haastattelupuheeseen, kertoo paitsi partikkelista myös kyseisestä tilanteesta ja miksi tämä tilanne vetää puoleensa *no*-alkuisuutta. *No*-partikkelia tutkiessaan tutkii kuitenkin koko ajan myös kontekstia, joka suppeimmillaan pitää sisällään sekvenssin, vuoron ja toiminnon ja laajimmillaan jonkinlaisen instituution.

No-partikkeli jäsentää vuorovaikutusta suhteessa toimintoon, jonka se aloittaa (esimerkiksi vastaukseen), ja siihen, miten juuri tämän toiminnon erilaiset variantit toteutuvat. Käsillä oleva tutkimus ei kuitenkaan käsittele vielä kovinkaan paljoa sitä, miten *no*-partikkeli suhteutuu käyttötavoiltaan ja esiintymäkonteksteiltaan muihin partikke-

leihin. Miksi jostakin muusta partikkelista (esimerkiksi *ainii* tai *siis*) olisi helpompi antaa selkeämpi kuvaus tai valistunut arvaus siitä, mitä niillä tehdään? Johtuuko se mahdollisesti siitä, että ne esiintyvät suppeammassa joukossa toimintoja, vai onko niiden rooli toiminnoissa jollakin tapaa erilainen? Yksi ero voi myös olla siinä, miten hyvin arkiymmärryksellämme tunnistamme eroja toiminnoissa ja miten tietoisia olemme toimintojen piirteistä ja niiden relevanssista. Esimerkiksi *siis*-partikkelia on kuvattu selittäväksi lausumapartikkeliksi (ISK 2004, § 807). *Siis*-partikkelilla alkavaa vastausta kysymykseen saattaisi ainakin joissakin tilanteissa voida kuvata selitykseksi, joka hahmottunee eri toiminnoksi kuin vastaus. Sen sijaan *no*-partikkelilla alkava projektiin orientoituva vastaus hahmottuu vastaukseksi, jossa on *no*. Toisin sanoen *no*-partikkelin kontribuutio ei hahmotu välttämättä samassa määrin ja samalla tavalla vastauksen toimintoluonnetta muokkaavaksi kuin *siis*-partikkelin. Sen selvittämiseksi, millä tavoin eri partikkelit suhteutuvat toisiinsa, tarvitaan vielä paljon sellaista tutkimusta, joka ottaa huomioon partikkelin koko käyttöalan.

Myös eri kielten partikkeleita vertailtaessa olisi tarpeen ottaa entistä paremmin huomioon partikkelin suhde toimintoon. Esimerkiksi MOT Pro Englanti-sanakirja antaa *no*-partikkelin ensisijaiseksi englanninkieliseksi käännösvastineeksi *well* mutta esittää myös muilla tavoin käännettyjä esimerkkilauseita (MOT Pro Englanti s.v. *no*). On selvää, että näillä kahdella partikkelilla on yhteisiä piirteitä. Niillä on kuitenkin myös paljon erilaisia käyttötapoja, mitä ei ole mahdollista tuoda ilmi ilman tarkkaa kontekstin huomioon ottavaa analyysia. Vaikkapa jo sen tarkastelu, millaisissa yhteyksissä partikkeli on tyypillinen ja millaisissa epätyypillinen osa jotakin tiettyä toimintoa, saattaa paljastaa eroja erikielisten mutta hyvinkin samanlaisten partikkelien välillä (esimerkiksi suomen *no* ja suomenruotsin *nå* tai suomen *no* ja viron *no*). Partikkelit ovat hyvin kielisidonnaisia, minkä vuoksi yhden kielen partikkelia käsittelevä tutkimus ei kerro kovinkaan paljoa minäkään toisen kielen samannäköisistä tai samanlaisissa paikoissa esiintyvistä partikkeleista.

No-partikkelin käyttö ja puheen ohjailu, jota sillä tehdään, on osa suomen kielen puhujan kompetenssia. Tämän vuoksi myös se, millaisena partikkelin käyttö näytättyy kielenoppijan tai vaikkapa tyypillisesti tai epätyypillisesti kehittyvän lapsen puheessa, voi kertoa jotakin oleellista kielen kehityksen tasosta. Koska partikkelit ilmaisevat suhdetta hyvin monenlaisten asioiden välillä, niiden hallinta vaatii paljon enemmän kuin

pelkkää kielen hallintaa. Se vaatii myös ymmärrystä tilanteista ja niiden sosiaalisesta jäsentymisestä.

Osa siitä ärsytyksestä, jota partikkelit kuten *no* herättävät, ei johdu niinkään partikkelista vaan sen implikaatioista eri toiminnoissa. Kielenpuhujat tunnistavat, että joissakin yhteyksissä jokin negatiivinen vaikutelma, kuten vaikkapa vastahakoisuus, syntyy osittain siitä, että vuoron alussa on partikkeli. Koska implikaatio on ärsyttävä, se myös herättää huomiota ja mahdollisesti vaikuttaa siihen, mihin toimintoihin partikkeli ensisijaisesti yhdistyy ihmisten mielissä. Ehkä tämän vuoksi sanakirjantekijät ovat nostaneet partikkelin merkityksiksi kaksi varsin ärsyttävää toimintoa, moittimisen ja vastahakoisen myönnyttelyn, vaikka esimerkit ilman partikkeliäkin hahmottuvat moittivaksi (*Eipäs etuilla!*) ja vastahakoiseksi (*Tavallaan kylläkin.*). Sanakirjoja voisikin päivittää kattavammalla listalla toimintoja ja havainnollisilla esimerkeillä siitä, miten *no*-alkuinen lausuma ohjaa tai korjaa keskustelun suuntaa.

8.4 Lopuksi

No ei ole itsessään kovin mielenkiintoinen partikkeli. Se on yksi tavu, joka kantaa varsin vähän leksikaalista merkitystä, ja tätä vähäistäkään merkitystä ei ole olemassa ilman sitä nimenomaista tilannetta, jossa *no* esiintyy. Tämä tosin lienee totta useimpien kielellisten ilmausten kohdalla. Kuitenkin erilaisissa toiminnoissa sillä on monenlaisia funktioita ja vielä useampia implikaatioita, jotka voi tiivistää kuvaukseksi ”ilmaisee alkavan vuoron tai lausuman olevan relevantti meneillään olevan laajemman projektin kannalta”. Koska vuorot ovat perustavanlaatuisesti relevantteja kontekstissaan, mielenkiintoista inhimillisen toiminnan kannalta on se, miksi se täytyy osoittaa. Kyse voi olla jatkuvuudesta, asioiden johdonmukaisesta suhteesta, vastaanottamisesta, selontekovelvollisuudesta tai yhteisen toiminnan aloituksesta, mutta mikään näistä tekijöistä ei yksinään selitä sitä, mikä on *no*-partikkelin tehtävä keskustelussa. *No*-partikkeli itsessään tekee aika vähän mutta siitä huolimatta ihmiset onnistuvat tekemään sillä aika paljon.

Lähteet

- ANWARD, JAN 2005: Lexeme recycled. How categories emerge from interaction. *Logos and language* 2, s. 1–38.
- ARMINEN, ILKKA 2006: Social functions of location in mobile telephony. *Personal and Ubiquitous Computing* 10, s. 319–323.
- ARMINEN, ILKKA & MINNA LEINONEN 2006: Mobile phone call openings: tailoring answers to personalized summonses. *Discourse Studies* 8:3, s. 339–368.
- AUER, PETER 2016: *Nu(n)* in the Upper Saxonian Vernacular of German. – Auer, P. & Maschler, Y. (toim.), *NU/NÅ: A family of discourse markers across the languages of Europe and beyond*, s. 356–376. Berlin: Walter de Gruyter.
- AUER, PETER & Yael MASCHLER 2016: The family of NU and NÅ across the languages of Europe and beyond: Structure, function, and history. – Auer, P. & Maschler, Y. (toim.), *NU/NÅ: A family of discourse markers across the languages of Europe and beyond*, s. 1– 47. Berlin: Walter de Gruyter.
- AUER, PETER & STEFAN PFÄNDER 2011: Constructions: Emergent or Emerging? – Auer, P. & Pfänder, S. (toim.), *Constructions: Emerging and emergent*, s. 1–21. Berlin: Walter de Gruyter.
- BIBER, DOUGLAS 1988: *Variation across speech and writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BOLDEN, GALINA 2016: The discourse marker *nu* in Russian conversation. – Auer, P. & Maschler, Y. (toim.), *NU/NÅ: A family of discourse markers across the languages of Europe and beyond*, s. 48–80. Berlin: Walter de Gruyter.
- BOLDEN, GALINA 2018: *Nu*-prefaced responses in Russian conversation. – J. Heritage & M-L Sorjonen (toim.), *Between turn and sequence: Turn-initial particles across languages*, 25–59. Amsterdam: John Benjamins.
- BUTTON, GRAHAM & NEIL CASEY 1984: Generating topic: The use of topic initial elicitors. – J. Maxwell Atkinson & John Heritage (toim.), *Structures of social action: Studies in conversation analysis*, s. 167–190. Cambridge: Cambridge University Press.
- BUTTON, GRAHAM & NEIL CASEY 1985: Topic nomination and topic pursuit. *Human Studies* 8 (1), s. 3–55.
- CARLSON, LAURI 1984: *"Well" in dialogue games: A discourse analysis of the interjection "well" in idealized conversation*. Amsterdam: Benjamins.
- CEKAITE, ASTA & ARONSSON KARIN 2004: Repetition and joking in children's second language conversations: Playful recyclings in an immersion classroom. *Discourse Studies* 6, s. 373–392.
- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH 2009: A sequential approach to affect: The case of 'disappointment'. – Haakana, M., Laakso, M. & Lindström, J. (toim.), *Talk in interaction - comparative dimensions*, s. 94–123. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH 2014: What does grammar tell us about action. *Pragmatics* 24, s. 623–647.

- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH & MARGRET SELTING 2001: Introducing interactional linguistics. – Selting M. & Couper-Kuhlen E. (toim.), *Studies in interactional linguistics*, s. 1–22. Amsterdam: John Benjamins.
- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH & MARGRET SELTING 2018: *Interactional linguistics: Studying language in social interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH & THOMPSON, SANDRA 2000: Concessive patterns in conversation. – Couper-Kuhlen, Elizabeth & Kortmann, Bernd (toim.), *Cause – Condition – Concession – Contrast. Cognitive and Discourse Perspectives*, s. 381–410. Berlin: Mouton de Gruyter.
- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH & THOMPSON, SANDRA 2005: A linguistic practice for retracting overstatements: ‘Concessive Repair’. – Hakulinen, Auli & Selting, Margret (toim.), *Syntax and lexis in conversation. Studies on the use of linguistic resources in talk-in-interaction*, s. 257–288. Amsterdam: John Benjamins.
- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH, SANDRA THOMPSON & BARBARA FOX 2018: Do English affirmative polar questions with ‘any’ prefer negative responses? Konferenssisiesitelmä 13.7.2018. 5th International Conference of Conversation Analysis, Loughborough, Englanti.
- DUVALLON, OUTI 2014: Le marqueur discursif finnois *-hAn*. Double repérage énonciatif. *Faits de langues* 43, s. 87–114.
- DUVALLON, OUTI & REA PELTOLA 2017: Voimadynaaminen VAAN. Odotusten, intentioiden ja kerrottavuuden partikkeli. *Virittäjä* 121, s. 500–533.
- DUVALLON, OUTI, & SARA ROUTARINNE 2005: Parenthesis as a resource in the grammar of conversation. – A. Hakulinen, & M. Selting (toim.), *Syntax and lexis in conversation: studies on the use of linguistic resources in talk-in-interaction*, s. 45–74. Amsterdam: John Benjamins.
- ECKERT, PENELOPE 2008: Variation and the Indexical Field. *Journal of Sociolinguistics* 12, s. 453–476.
- ENFIELD, N. J. & JACK SIDNELL 2017: *The Concept of Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ENFIELD, N.J., TANYA STIVERS, PENELOPE BROWN, CHRISTINA ENGLERT, KATARIINA HARJUNPÄÄ, MAKOTO HAYASHI, TRINE HEINEMANN, GERTIE HOYMAN, TIINA KEISANEN, MIRKA RAUNIOMAA, CHASE WESLEY RAYMOND, KYUNG-EUN YOON, INGE ZWITSERLOOD & STEPHEN C. LEVINSON 2019: Polar Answers. *Journal of Linguistics* 55, s. 277–304.
- ETELÄMÄKI, MARJA & ELIZABETH COUPER-KUHLEN 2015: Nominated actions and their targeted agents in Finnish conversational directives. *Journal of Pragmatics* 78, s. 7–24.
- FORSBERG, HANNELE 1992: ”Onko se minkälaista?” Kysyvyyden redundanssia puhe-suomessa. *Virittäjä* 96 s. 17–30.
- FORSBERG, HANNELE 1994: Havaintoja kysymystyypistä otat sie ~ sä. *Virittäjä* 98,

s. 60–68.

- FOX, BARBARA & SANDRA THOMPSON 2010: Responses to Wh-Questions in English conversation. *Research on Language and Social Interaction*, 43(2), s. 133–156.
- GEORGAKOPOULOU, ALEXANDRA 1997: Self-presentation and interactional alliances in e-mail discourse: The style- and code-switches of Greek messages. *International Journal of Applied Linguistics* 7, s. 141–164.
- GOFFMAN, ERVING 1981: *Forms of talk*. Oxford: Basil Blackwell.
- GOLATO, ANDREA 2016: *Nu(n)* in Standard German: Its functions as a temporal adverbial, as an adverbial structuring discourse, and as a modal particle and discourse marker. – Auer, P. & Maschler, Y. (toim.), *NU/NÄ: A family of discourse markers across the languages of Europe and beyond*, s. 320–355. Berlin: Walter de Gruyter.
- GOODWIN, CHARLES & MARJORIE HARNESS GOODWIN 1990: Context, activity and participation. – P. Auer & A. di Luzo (toim.), *The contextualization of language*. Amsterdam: John Benjamins.
- GUMPERZ JOHN J. 1982: *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HAAKANA, MARKKU, SALLA KURHILA, NIINA LILJA & MARJO SAVIJÄRVI 2016: Kuka, mitä, häh? Korjausaloitteet suomalaisessa arkikeskustelussa. *Virittäjä* 120, s. 255–292.
- HAAPANEN, LAURI 2017: *Quoting practices in written journalism*. Tohtorinväitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- HAKULINEN, AULI 1989a: Keskustelun luonnehtimisesta konteksti- ja funktionaalisten tekijöiden nojalla. – Hakulinen, Auli (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja I* (Kieli), s. 47–72. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HAKULINEN, AULI 1989b: Partikkelit ja muut kiteymät vuoroissa: Partikkelien tarttumisesta. – Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja I* (Kieli), s. 123–128. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HAKULINEN, AULI 1993: The grammar of opening routines. – Shore, Susanna & Vilkuna, Maria (toim.), 1993 Yearbook of the Linguistic Association of Finland, s. 149–169. Helsinki: Suomen kielitieteellinen yhdistys.
- HAKULINEN, AULI 2001[1993]a: Aloitusrutiinien kielioppia. Englanninkielisestä artikkelista suomentanut Salla Kurhila. – Lea Laitinen, Pirkko Nuolijärvi, Marja-Leena Sorjonen ja Maria Vilkuna (toim.), *Lukemisto: kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä*, s. 166–184. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAKULINEN, AULI 2001[1987]b: *Eiköhän siit tullu ekonomi siit tuli nii*. Eräiden lausesulautumien tarkastelua. – Laitinen, Lea, Nuolijärvi, Pirkko, Sorjonen, Marja-Leena ja Vilkuna, Maria (toim.), *Lukemisto: kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä*, s. 157–165. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- HAKULINEN, AULI 2001c: Minimal and non-minimal answers to yes-no questions. *Pragmatics* 11, s. 1–16.
- HAKULINEN, AULI 2001d: On some uses of the discourse particle *kyllä* in Finnish conversations. –Selting, Margret & Couper-Kuhlen, Elizabeth (toim.), *Studies in Interactional Linguistics*, s. 171–198. Amsterdam: John Benjamins.
- HAKULINEN, AULI 2016: The word *ny(t)* as an adverb and a particle in Finnish. – Auer, P. & Maschler, Y. (toim.), *NU/NÅ: A family of discourse markers across the languages of Europe and beyond*, s. 281–319. Berlin: Walter de Gruyter.
- HAKULINEN, AULI & MIRJA SAARI 1995: Temporaalisesta adverbista diskurssipartikkeliksi. *Virittäjä* 91, s. 482–500.
- HAKULINEN, AULI & MARJA-LEENA SORJONEN 1989: Partikkelit ja muut kiteymät vuoroissa. – Hakulinen, A. (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja I*, s. 115–146. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HAKULINEN, AULI & MARJA-LEENA SORJONEN 2009: Designing utterances for action: Verb repeat responses to assessments – Laakso, Minna, Haakana, Markku & Lindström, Jan (toim.), *Talk in Interaction: Comparative Dimensions*, s. 124–151. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAKULINEN, AULI, HEIDI VEPSÄLÄINEN & MARJA-LEENA SORJONEN 2018: Actions implemented by responding to polar questions without using ‘yes’ or ‘no’. Konferenssiesitelmä 13.7.2018. 5th International Conference of Conversation Analysis, Loughborough, Englanti.
- HALONEN, MIA & HANNA LAPPALAINEN: Itsestään selvää ja pääteltävissä: Vastauksen intonaatio tiedon ja tietämisen muokkaajana haastattelussa. –Sorjonen, Marja-Leena, Rouhikoski, Anu & Lehtonen, Heini (toim.), *Helsingissä puhuttavat suomet: Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit*, s. 444–479. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAYANO, KAORU 2013. *Territories of knowledge in Japanese conversation*. Väitöskirja. Hayano, PhD thesis, Radboud University. (Saatavissa verkosta: <http://pubman.mpg.de/pubman/faces/viewItemFullPage.jsp?itemId=escidoc%3A1694697%3A11>; tarkistettu 5.9.2018)
- HEINEMANN, TRINE 2008: Questions of accountability: Yes-no interrogatives that are unanswerable. *Discourse Studies* 10, s. 55–71.
- HEINEMANN, TRINE 2016a: From looking to seeing: Indexing delayed intelligibility of an object with the Danish change-of-state token *nå*. *Journal of Pragmatics* 104, s. 108–132.
- HEINEMANN, TRINE 2016b: Registering revision: The reduplicated Danish change-of-state token *nå*. *Discourse Studies* 18(1), s. 44–63.
- HEINEMANN, TRINE 2017a: Receipting answers that are counter to expectations: The polar Question-Answer-*nå* sequence in Danish. *Research on Language and Social Interaction* 50(3), s. 249–267.
- HEINEMANN, TRINE 2017b: Transitioning between activities with the Danish change-of-state token *nå*. *Journal of Pragmatics* 118, s. 1–21.

- HEINEMANN, TRINE & AINO KOIVISTO 2016: Indicating a change-of-state in interaction: Cross-linguistic explorations. – Heinemann, T. & Koivisto, A. (toim.), *Indicating a change-of-state in interaction: Cross-linguistic explorations. Journal of Pragmatics* 104, s. 83–88.
- HEINONEN, MARI 2002: *Ni(in), ni tota ja tota ni* paluun merkkeinä puhelinkeskustelussa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HERITAGE, JOHN 1984b: A Change of State Token and Aspects of Its Sequential Placement – J. Maxwell Atkinson & John Heritage (toim.), *Structures of Social Action*, 299–345. Cambridge, Cambridge University Press.
- HERITAGE, JOHN 1984a: *Garfinkel and ethnomethodology*. New York: Polity Press.
- HERITAGE, JOHN 1996: *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. – suom. Ilkka Arminen et al. Helsinki: Gaudeamus. [Suomennettu teoksesta Heritage, John 1984: *Garfinkel and ethnomethodology*. New York: Polity Press.]
- HERITAGE, JOHN 1998: *Oh*-prefaced responses to inquiry. *Language in Society* 27, s. 291–334.
- HERITAGE, JOHN 2015: *Well*-prefaced turns in English conversation: A conversation analytic perspective. *Journal of Pragmatics* 88, s. 88–104.
- HERITAGE, JOHN 2012a: Epistemics in action: Action formation and territories of knowledge. *Research on Language and Social Interaction* 45, s. 1–29.
- HERITAGE, JOHN 2012b: The epistemic engine: Sequence organization and territories of knowledge. *Research on Language and Social Interaction* 45, s. 30–52.
- HERITAGE, JOHN 2018: Turn-initial particles in English: The cases of *oh* and *well*. – J. Heritage & M-L Sorjonen (toim.), *Between turn and sequence: Turn-initial particles across languages*, s. 155–189. Amsterdam: John Benjamins
- HERITAGE, JOHN & GEOFFREY RAYMOND 2012: Navigating epistemic landscapes: Acquiescence, agency and resistance in responses to polar questions. – J.P. de Ruiter (toim.), *Questions: Formal, functional and interactional perspectives*, s. 179–192. Cambridge: Cambridge University Press.
- HERITAGE, JOHN, JEFFREY ROBINSON, MARC ELLIOT, MEGAN BECKETT & MICHAEL WILKES 2007: Reducing patients unmet concerns in primary care: The difference one word can make. *Journal of General Internal Medicine* 22, s. 1429–1433.
- HERITAGE, JOHN & MARJA-LEENA SORJONEN 1994: Constituting and maintaining activities across sequences. *And*-prefacing as a feature of question design. – *Language in Society* 23, s. 1–29.
- HERITAGE, JOHN & MARJA-LEENA SORJONEN 2018: Introduction: Analyzing turn-initial particles. – J. Heritage & M-L Sorjonen (toim.), *Between turn and sequence: Turn-initial particles across languages*, 1– 22. Amsterdam: John Benjamins.

- HERLIN, ILONA & EEVA-LEENA SEPPÄNEN 2003: Partikkeli fennistiikassa: näkökulma tradition muotoutumiseen. *Virittäjä* 107(2), s. 185–206.
- HILMISDÓTTIR, HELGA 2007: A sequential analysis of *nú* and *núna* in Icelandic conversation. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- HILMISDÓTTIR, HELGA 2010: The present moment as an interactional resource: The case of *nú* and *núna* in Icelandic conversation. *Nordic Journal of Linguistics* 33, s. 269–298.
- HILMISDÓTTIR, HELGA 2011: Giving a tone of determination: The interactional functions of *nú* as a tone particle in Icelandic conversation. *Journal of Pragmatics* 43, 261–287.
- HILMISDÓTTIR, HELGA 2016a: *Nú* in Icelandic conversation. – Auer, P. & Maschler, Y. (toim.), *NU/NÁ: A family of discourse markers across the languages of Europe and beyond*, s. 409–441. Berlin: Walter de Gruyter.
- HILMISDÓTTIR, HELGA 2016b: Responding to informings in Icelandic talk-in-interaction: A comparison of *nú* and *er það*. *Journal of Pragmatics* 104, s. 133–147.
- HIRVONEN, LINDA 2016: *Miksi-kysymysten tehtävistä* arkikeskustelussa. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- HIRVONEN, PEKKA 1970: *Finnish and English communicative intonation*. Väitöskirja. Turun yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja 8. Turku: Turun yliopisto, Fonetiikan laitos.
- HOPPER, PAUL 1987: Emergent grammar. *Berkeley Linguistics Society* 13, s. 139–157.
- IHALAINEN, LAURA 2014: Tietämättömyyden ilmaiseminen keskustelussa. Tarkastelussa toisen position *en tiedä* -lausumat. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- ISK 2004 = Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkko-versio, saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>. URN:ISBN:978-952-5446-35-7 [Tarkistettu 31.8.2018]
- JASKARA, VARPUR 2009: *Onkos se Jussi nyt missä*: kaksoiskysymyksen rakenne ja funktio keskustelussa. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja suomalais-ugrilaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- JEFFERSON, GAIL 1980: On 'trouble-premonitory' response to inquiry. *Sociological Inquiry*, 50(3/4), 153–185.
- JEFFERSON, GAIL 1984: On stepwise transition from talk about a trouble to inappropriately next-positioned matters. – J.M. Atkinson & J.C. Heritage (toim.), *Structures of social action: Studies of conversation analysis*, s. 191–222. Cambridge: Cambridge University Press.
- JEFFERSON, GAIL 1988: On the sequential organization of troubles-talk in ordinary conversation. *Social Problems*, Vol. 35, No. 4 (October 1988), s. 418–441.

- KALLIOKOSKI, JYRKI 1989: Ja: *Rinnastus ja rinnastuskonjunktion käyttö*. Väitöskirja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1998: Hj. Nortamon murrekertomukset ja puhutun illuusio. – Laitinen, Lea & Rojola, Lea (toim.), *Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta* s. 184–215. Helsinki: SKS.
- KAUPPINEN, ANNELI 2006: Polyseminen *vaikka* ja neuvottelun retoriikka. *Virittäjä* 110, s. 162–189.
- KEEVALLIK, LEELO 2010: Minimal answers to yes/no questions in the service of sequence organization. *Discourse Studies* 12(3), s. 283–309.
- KEEVALLIK, LEELO 2013: Accomplishing continuity across sequences and encounters: *No(h)*-prefaced initiations in Estonian. *Journal of Pragmatics* 57, s. 274–289.
- KEEVALLIK, LEELO 2016: Estonian *no(o)(h)* in turns and sequences: Families of function. – Auer, P. & Maschler, Y. (toim.), *NU/NÄ: A family of discourse markers across the languages of Europe and beyond*, s. 213–242. Berlin: Walter de Gruyter.
- KEEVALLIK, LEELO 2018: Making up one's mind in second position: Estonian *no*-preface in action plans. – J. Heritage & M-L Sorjonen (toim.), *Between turn and sequence: Turn-initial particles across languages*, s. 315–340. Amsterdam: John Benjamins.
- KEEVALLIK, LEELO & AULI HAKULINEN 2017: Epistemically reinforced *kyl(lä)/küll* responses in Estonian and Finnish: word order and social action. *Journal of Pragmatics* 123, s. 121–138.
- KIELITOIMISTON SANAKIRJA 2018. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. URN:NBN:fi:kotus-201433. Verkkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 6.6.2018 [viitattu 31.8.2018]
- KIM, STEPHANIE HYE RI 2013: Retroactive indexing of relevance: The use of *well* in third position. *Research on Language and Social Interaction* 46, s. 125–143.
- KIM, STEPHANIE HYE RI 2018: Two types of trouble with questions. A comparative perspective on turn-initial particles in Korean. – J. Heritage & M-L Sorjonen (toim.), *Between turn and sequence: Turn-initial particles across languages*, s. 97–118. Amsterdam: John Benjamins.
- KITZINGER, CELIA 2013: Repair. – Jack Sidnell & Tanya Stivers (toim.), *The handbook of conversation analysis*, s. 229–256. Chichester: Wiley-Blackwell.
- KOIVISTO, AINO 2006: Et(tä)-loppuiset vuorot keskustelussa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- KOIVISTO, AINO 2009: Kiitoksen paikka: kiittäminen kioskiasiointia jäsentämässä. – H. Lappalainen & L. Raevaara (toim.), *Kieli kioskilla: tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOIVISTO, AINO 2011: Sanomattakin selvää? *Ja, mutta* ja *että* puheenvuoron lopussa. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.

- KOIVISTO, AINO 2013: On the preference for remembering: Acknowledging an answer with Finnish *ai nii(n)* ("oh that's right"). *Research on Language and Social Interaction* 46, s. 277–297.
- KOIVISTO, AINO 2015a: Dealing with ambiguities in informings: Finnish *aijaa* as a "neutral" news receipt. *Research on Language and Social Interaction* 48, s. 365–387.
- KOIVISTO, AINO 2015b: Displaying now-understanding: the Finnish change-of-state token *aa*. *Discourse Processes* 52, s. 111–148.
- KOIVISTO, AINO 2016: Receipting information as newsworthy vs. responding to redirection: Finnish news receipts *aijaa* and *aha(a)*. *Journal of Pragmatics* 104, s. 163–179.
- KOIVISTO, AINO 2017a: Uutta tietoa vai oivallus? Eräiden dialogipartikkeleiden tehtävistä. *Virittäjä*, s. 473–531.
- KOIVISTO, AINO 2017b: On-line emergence of alternative questions in Finnish with the conjunction/particle *vai* 'or'. – Couper-Kuhlen, E., Etelämäki, M. & Laury, R. (toim.), *Linking Clauses and Actions in Social Interaction*, s. 129–148. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOIVISTO, AINO, LAURY, RITVA & SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 2011: Syntactic and actional characteristics of Finnish *että*-clauses. – Laury, R. & Suzuki, R. (toim.), *Subordination in conversation: A crosslinguistic perspective*, s. 69–102. Amsterdam: John Benjamins.
- KORPELA, EVELIINA 2007: *Oireista puhuminen lääkärin vastaanotolla*. Väitöskirja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOSHIK, IRENE 2005: *Beyond rhetorical questions: Assertive questions in everyday interaction*. Amsterdam: John Benjamins.
- KUNNARI, MIIA 2011: Kahdentunnut dialogipartikkeli *joojoo* keskustelussa. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisen ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- KURHILA, SALLA & NIINA LILJA 2017: Toisto ja korjauksen rajat. *Virittäjä* 121, s. 214–243.
- LABOV, WILLIAM & DAVID Fanshel 1977: *Therapeutic discourse: Psychotherapy as conversation*. New York, NY: Academic Press.
- LAURY, RITVA 2018: The Finnish verb repeat response: Its emergence and its nature as a formulaic expression. *Journal of Pragmatics* 123, s. 139–150.
- LAURY, RITVA & SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 2008: Clause combining, interaction, evidentiality, participation structure, and the conjunction-particle continuum: the Finnish *että*. – Laury, Ritva (toim.), *Crosslinguistic studies of clause combining. The multifunctionality of conjunctions*, s. 153–178. Amsterdam: John Benjamins.
- LEE, SEUNG-HEE 2011: Responding at a higher level: Activity progressivity in calls for service. *Journal of Pragmatics* 43, s. 904–917.
- LEHTI-EKLUND, HANNA 1992. Användningen av partikeln "nå" i helsingforssvenska samtal. *Svenskans beskrivning* 19, s. 174–184.

- LEHTIMAJA, INKERI 2012: Puheen suuntia luokkahuoneessa: Oppilaat osallistujina yläkouluun suomi toisena kielenä -tunnilla. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- LEHTOVAARA, KATRI 2000: 4- ja 7-vuotiaan lapsen *miksi*-kysymykset äidin ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- LEHTOVAARA, KATRI 2002: 4- ja 7-vuotiaan lapsen miksi-kysymykset äidin ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa. *Virittäjä* 106, s. 35–57.
- LEPOLA, MAIJA 2013: Suomen *no*-partikkeli keskustelun kerrontajaksossa. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- LEVINSON, STEPHEN C. 2013: Action formation and ascription. – Jack Sidnell & Tanya Stivers (toim.), *The handbook of conversation analysis*, s. 103–130. Chichester: Wiley-Blackwell.
- LINDSTRÖM, ANNA 1999: *Language as social action: Grammar, prosody and interaction in Swedish Conversation*. Uppsala: Institutionen för Nordiska Språk vid Uppsala Universitet.
- LINDSTRÖM ANNA 2016: *Nå* in Swedish conversation. – Auer, P. & Maschler, Y. (toim.), *NU/NÅ: A family of discourse markers across the languages of Europe and beyond*, s. 377–408. Berlin: Walter de Gruyter.
- LINDSTRÖM, ANNA 2018: Calibrating an agnostic epistemic stance in Swedish conversation: The case of *okej*-prefacing in calls to the Swedish Board for study support. – J. Heritage & M-L Sorjonen (toim.), *Between turn and sequence: Turn-initial particles across languages*, 341–370. Amsterdam: John Benjamins.
- LINELL, PER 2010: Communicative activity types as organisations in discourses and discourses in organisations. – Tanskanen, S-K, Helasvuo, M-L, Johansson, M & Raitaniemi, M (toim.), *Discourses in interaction*. Amsterdam: John Benjamins.
- MASCHLER, Yael 2009: *Metalanguage in interaction: Hebrew discourse markers*. Amsterdam: John Benjamins.
- MASCHLER, Yael & GONEN DORI-HACOHEN 2016: Hebrew *nu*: Grammaticalization of a borrowed particle from synchronic and diachronic perspectives. – Auer, P. & Maschler, Y. (toim.), *NU/NÅ: A family of discourse markers across the languages of Europe and beyond*, s. 162–212. Berlin: Walter de Gruyter.
- MATRAS, YARON & GERTRUD REERSHEMIUS 2016: Functions of a particle in two European minority languages: *Nu/no* in Yiddish and Romani. – Auer, P. & Maschler, Y. (toim.), *NU/NÅ: A family of discourse markers across the languages of Europe and beyond*, s. 132–161. Berlin: Walter de Gruyter.

- MAYNARD, DOUGLAS 2013: Everyone and no one to turn to: intellectual roots and contexts for conversation analysis. – T. Stivers & J. Sidnell (toim.), *The handbook of conversation analysis*, s. 11–31. Chichester: Wiley-Blackwell.
- MAZELAND, HARRIE 2016: The positionally sensitive workings of the Dutch particle *nou*. – Auer, P. & Maschler, Y. (toim.), *NU/NÅ: A family of discourse markers across the languages of Europe and beyond*, s. 377–408. Berlin: Walter de Gruyter.
- MIKKOLA, PIIA 2014: Arvioivasta lomaketekstistä hienovaraisiin sanavalintoihin. *Virittäjä* 118, s. 525–553.
- MOT Pro Englanti. 2019 Kielikone Oy. Verkkojulkaisu. [Tarkistettu 14.3.2019]
- MÄNTYLÄ, MIRKA 2001: Vastauksen monikasvoisuus: Kelan asiakas vastaajana ja kysymysten tulkitsijana. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- MÄNTYLÄ, MIRKA 2006: Asiakas vastaajana. Myönteiset vastaukset kysymyksiin. – M.-L. Sorjonen ja L. Raevaara (toim.), *Arjen asiointia. Keskusteluja Kelan tiskin äärellä*, s. 143–169. Tietolipas 210. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NIEMI, JARKKO 2010: Myönnyttelymuotti: erimielisyyttä enteilevä samanmielisyyden konstruktio. *Virittäjä* 114, s. 196–222.
- NIEMI, JARKKO 2013: Tiedon rajat ja vuorovaikutus. Toteamukseen tai vaihtoehtokysymykseen vastaavat VOI OLLA -rakenteet. *Virittäjä* 117, s. 201–241.
- NS = Nykysuomen sanakirja 1992 [1951–1961]. Porvoo: WSOY.
- PAUKKERI, PIRKKO 2006: Recipient v russkom razgovore: o raspredelenii funkcij meždu otvetami *da, nu i tak*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, slavistiikan ja baltologian laitos. *Slavica Helsingiensia* 28.
- POMERANTZ, ANITA 1984: Agreeing and disagreeing with assessments: Some features of preferred/dispreferred turn shapes. – Atkinson & J. Heritage (toim.), *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- POMERANTZ, ANITA 2017: Inferring the purpose of a prior query and responding accordingly. – G. Raymond, G. H. Lerner & J. Heritage (toim.), *Enabling Human Conduct*, 61–77. Amsterdam: John Benjamins.
- POMERANTZ, ANITA & JOHN HERITAGE 2013: Preference. – Sidnell, J. & Stivers, T. (toim.), *The Handbook of Conversation Analysis*, s. 210–228. Oxford: Wiley-Blackwell.
- RAYMOND, CHASE WESLEY 2018: *Bueno-*, *pues-*, and *bueno-pues*-prefacing in Spanish conversation. – Heritage, J. & Sorjonen, M.-L. (toim.), *Between turn and sequence: Turn-initial particles across languages*, 59–96. Amsterdam: John Benjamins.
- RAYMOND, GEOFFREY 2000: The structure of responding: Type-conforming and nonconforming responses to yes/no type interrogatives. Väitöskirja. Los Angeles: University of California.
- RAYMOND, GEOFFREY 2003: Grammar and social organization: Yes/No

- interrogatives and the structure of responding. *American Sociological Review* 68, s. 939–967.
- RAEVAARA, LIISA 1989. “No” – vuoronalkuinen partikkeli. – Hakulinen, Auli (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja I*, Kieli 4, 147–161. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos
- RAEVAARA, LIISA 1993: Kysyminen toimintana: kysymys-vastaus -vieruspareista arkikeskustelussa. Lisensiaatintyö, suomen kieli. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- RAEVAARA, LIISA 2004: *Mitäs me sovittais. S-partikkelin sisältävien hakukysymysten tehtävistä. Virittäjä* 4/2004, s. 531–558.
- RAEVAARA, LIISA 2006: Kohteliaisuuttako vain? S-partikkeli virkailijoiden kysymyksissä. – Marja-Leena Sorjonen & Liisa Raevaara (toim.): *Arjen asiointia. Keskusteluja Kelan tiskin äärellä*, 117–142. Helsinki: SKS.
- RAEVAARA, LIISA & MARJA-LEENA SORJONEN 2001: Lääkärin vastaukset ja potilaan kysymykset. – M.-L. Sorjonen, A. Peräkylä & K. Eskola (toim.), *Keskustelu lääkärin vastaanotolla*, s. 49–69. Tampere: Vastapaino.
- RAUNIOMAA, MIRKA 2007: Stance markers in spoken Finnish: *Minun mielestä* and *minusta* in assessments. – Robert Englebreton (toim.), *Stancetaking in discourse: Subjectivity, evaluation, interaction*, s. 221–252. Amsterdam: John Benjamins.
- RAUSSI, ANNE 1992: Et(tä)-partikkelilla alkavat lausumat keskustelussa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- RAVILA, PAAVO 1945: Lauseeseen liittyneet irralliset ainekset. *Virittäjä* 49, s. 1–15.
- ROUHIKOSKI, ANU 2015: Laita, laitanko vai laitat? Kolmen direktiivirakenteen variaatio asiakaspalvelutilanteessa. *Virittäjä* 119, s. 189–222.
- ROUTARINNE, SARA 2003: *Tytöt äänessä. Parenteesit ja nouseva sävelkulku kertojan vuorovaikutuskeinoina*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SAARI, MIRJA 2009: Kielten kohtaaminen autonomian ajan Suomessa. – Kalliokoski, J., Kotilainen, L. & Pahta, P (toim.), *Kielet kohtaavat*, s. 212–230. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SAARI, MIRJA & HANNA LEHTI-EKLUND 2016: The Swedish *nu*: A historical perspective. – Auer, P. & Maschler, Y. (toim.), *NU/NÅ: A family of discourse markers across the languages of Europe and beyond*, s. 465–502. Berlin: Walter de Gruyter.
- SACKS, HARVEY 1975: Everyone has to lie. – M. Sanches, B. Blount (toim.), *Sociocultural dimensions of language use*, s. 57–80. New York: Academic Press.
- SACKS, HARVEY 1992 a&b: *Lectures on conversation*. Vol 1 & 2. Toimittanut Gail Jefferson. Oxford: Blackwell.
- SAVIJÄRVI, MARJO 2011: Yhteisestä toiminnasta yhteiseen kieleen: Keskustelunanalyttinen tutkimus toisen kielen oppimisesta

- kielikylpypäiväkodin arkitilanteissa. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- SAWICKI, LEA 2016: The Polish multifunctional particle *no*. – Auer, P. & Maschler, Y. (toim.), *NU/NÁ: A family of discourse markers across the languages of Europe and beyond*, s. 81–103. Berlin: Walter de Gruyter.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. 1987: Recycled turn beginnings: A precise repair mechanism in conversation's turn-taking organization. – G. Button & J. R. Lee (toim.), *Talk and social organization*, s. 70–85. Clevedon: Multilingual Matters.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. 1986: The routine as achievement. *Human Studies* 9, s. 111–151.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. 1988: Goffman and the analysis of conversation. – P. Drew & T. Wootton (toim.), *Erving Goffman: Exploring the Interaction*, s. 89–135. Cambridge: Polity Press.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. 1996: Confirming allusions: Toward an empirical account of action. *American Journal of Sociology* 102, s. 161–216.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. 2004: On Dispensability. *Research on Language and Social Interaction* 37, s. 95–149.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. 2007: *Sequence organization in interaction: A primer in conversation analysis, volume 1*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. & HARVEY SACKS 1973: Opening Up Closings. *Semiotica* VIII, s. 289–327.
- SCHIFFRIN, DEBORAH 1987: *Discourse markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SEARLE, JOHN R. 1975: Indirect speech acts. – Cole, P. & Morgan, J. (toim.), *Syntax and semantics. Volume 3. Speech acts*, s. 59–82. New York: Academic Press.
- SEARLE, JOHN R. 1981 [1979]: *Expression and meaning. Studies in the theory of speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SELTING, MARGRET & ELIZABETH COUPER-KUHLEN 2000: Argumente für die Entwicklung einer interaktionalen Linguistic. *Gesprächsforschung – Online-Zeitschrift zur verbalen Interaktion* 1, s. 76–95. (www.gespraechsforschung-ozs.de)
- SELTING, MARGRET & ELIZABETH COUPER-KUHLEN (toim.) 2001a: *Studies in interactional linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- SELTING, MARGRET & ELIZABETH COUPER-KUHLEN 2001b: Forschungsprogramm ”Interaktionale Linguistik”. *Linguistische Berichte* 187, s. 257–287.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1997: Osallistumiskehikko. – Liisa Tainio (toim.), *Keskusteluanalyysin perusteet*, s. 156–176. Tampere: Vastapaino.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: Läsnaolon pronominit. *Tämä, tuo, se ja hän*

- viittaamassa keskustelun osallistujiaan. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA & LAURY, RITVA 2007: Complement clauses as turn continuations: the Finnish *että*-clause. – *Pragmatics* 17, s. 553–572.
- SIDNELL, JACK 2010: *Conversation analysis: An introduction*. Oxford: Wiley Blackwell.
- SIDNELL, JACK & TANYA STIVERS (toim.) 2013: *The Handbook of Conversation Analysis*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja* 1958. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII:2. Helsinki.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Jatkuvasti päivitettävä verkkojulkaisu, saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/sms/?p=main> [Päivitetty 18.5.2018, tarkistettu 26.4.2019]
- SORJONEN, MARJA-LEENA 1989a: Vuoron alun merkityksestä. – A. Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja 1* (Kieli 4), s. 129–146. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 1989b: Vuoronalkuiset konnektorit: *mutta*. – A. Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja 1* (Kieli 4), s. 162–175. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 2001: *Responding in conversation: a study of response particles in Finnish*. Amsterdam: John Benjamins.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 2002: Recipient activities: the particle “no” as a go-ahead response in Finnish conversations. – Ford, C, Fox, B and Thompson, S. (toim.), *The language of turn and sequence*, s. 165–195. New York: Oxford University Press.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 2018a: Questions and answers: On their structural and interactional relationships across languages. – Pavlidou, T-S. (toim.), *ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ-ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΦΟΡΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ*, s. 11–32. Thessaloniki: Institute of Modern Greek Studies Aristotle University Thessaloniki.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 2018b: Turn design across languages and times: Literary translations and retranslations. Plenaariesitelmä, 14.7.2018. 5th International Conference of Conversation Analysis, Loughborough, Englanti.
- SORJONEN, MARJA-LEENA & HEIDI VEPSÄLÄINEN 2016: The Finnish particle *no* – Auer, P. & Maschler, Y. (toim.), *NU/NÁ: A family of discourse markers across the languages of Europe and beyond*, s. 243–280. Berlin: Walter de Gruyter.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä* 1995. Osa 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- STEENSIG, JAKOB 2012: Conversation analysis and affiliation and alignment. *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Blackwell Publishing [verkkojulkaisu].

- STEENSIG, JAKOB & TRINE HEINEMANN 2013: When 'yes' is not enough - as an answer to a yes/no question. – B. Szczepek Reed & G. Raymond (toim.), *Units of talk. Units of action*, s 207–241. Amsterdam: John Benjamins.
- STEVANOVIC, MELISA 2015: Displays of uncertainty and proximal deontic claims: The case of proposal sequences. *Journal of pragmatics* 79, s. 84–97.
- STIVERS, TANYA 2008: Stance, alignment, and affiliation during storytelling: When nodding is a token of affiliation. *Research on Language and Social Interaction*, 41(1), s. 31–57.
- STIVERS, TANYA & MAKOTO HAYASHI 2010: Transformative answers: One way to resist a question's constraints. *Language in Society* 39, s. 1–25.
- STIVERS, TANYA, LORENZA MONDADA & JAKOB STEENSIG 2011: Knowledge, morality and affiliation in social interaction. – T. Stivers, L. Mondada, & J. Steensig (toim.), *The morality of knowledge in conversation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- STIVERS, TANYA & JEFFREY ROBINSON 2006: A preference for progressivity in interaction. *Language in Society* 35, s. 367–392.
- SUUTARINEN, JENNI 2016: Lopetussekvenssit suomenkielisissä puhelinkeskusteluissa. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- SVINHUFVUD, KIMMO 2011: Varovasti edeten ja taas perääntyen. Opponentin palautevuoron rakentuminen. *Virittäjä* 115, s. 156–192.
- TAINIO, LIISA 1993: Kannanoton tulkinta keskustelussa. Lisensiaatintyö. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- TAINIO, LIISA 1997: Preferenssijäsennys. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet*, s. 93–110. Tampere: Vastapaino.
- THOMPSON, SANDRA A. 1998: A discourse explanation for the cross-linguistic differences in the grammar of interrogation and negation. – Anna Siewierska & Jae Jung Song (toim.), *Case, Typology and Grammar*, s. 309–341. Amsterdam: Benjamins
- THOMPSON, SANDRA, BARBARA FOX & ELIZABETH COUPER-KUHLEN 2015: *Grammar in everyday talk: Building responsive actions*. (Studies in Interactional Sociolinguistics, vol. 31.) Cambridge: Cambridge University Press.
- TIETEEN TERMIPANKKI 2018. <<http://www.tieteentermipankki.fi>>
- TURKIA, NIINA 2007: Pienryhmäkeskustelun toimintajaksot. – Liisa Tainio (toim.), *Vuorovaikutusta luokkahuoneessa. Näkökulmana keskustelunalyysi*, s. 210–238. Helsinki: Gaudeamus.
- VILKUNA, MARIA 1997: Into and out of the standard language: the particle *ni* in Finnish. – Chesire, J. & Stein, D (toim.), *Taming the vernacular from dialect to written standard language*. Addison Wesley, London and New York.

- VUORINEN, RIITTA 1981: Puhekielen täytelisäkkeistä. – M. K. Suojanen (toim.), *Kirjoituksia puhekielestä*, s. 79–96. Turun puhekielen projektin julkaisuja 1. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 14.
- WALKER, TRACI, PAUL DREW & JOHN LOCAL 2011: Responding indirectly. *Journal of Pragmatics* 43(9), s. 2434–2451.
- WARIS, TUULA 2006: *Just* keskustelussa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- WEIDNER, MATYLDIA 2015: Telling somebody what to tell: “Proszę mi powiedzieć” in Polish doctor–patient interaction. *Journal of Pragmatics* 78, s. 70–83.
- WEIDNER, MATYLDIA 2016: The particle *no* in Polish talk-in-interaction. – Auer, P. & Maschler, Y. (toim.), *NU/NÁ: A family of discourse markers across the languages of Europe and beyond*, s. 104–131. Berlin: Walter de Gruyter.
- WEIDNER, MATYLDIA 2018: Treating something as self-evident: *No*-prefaced turns in Polish. – J. Heritage & M-L Sorjonen (toim.), *Between turn and sequence: Turn-initial particles across languages*, 225–250. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- ÖSTMAN, JAN-OLA 1982: The symbiotic relationship between pragmatic particles and impromptu speech. – Enkvist, N. E. (toim.), *Impromptu speech: A symposium*, s. 147–177. Åbo Akademi: The Research Institute of the Åbo Akademi Foundation.

Liite: litterointimerkit

1. SÄVELKULKU

Prosodisen kokonaisuuden lopussa

- . laskeva intonaatio
- , tasainen intonaatio
- ? nouseva intonaatio

Prosodisen kokonaisuuden sisällä

- ↑ sävelkorkeuden nousu
- ↓ sävelkorkeuden lasku
- heti (alleviivaus) painotus

2. PÄÄLLEKKÄISYYS JA TAUOT

- [päällekkäispuhunnan alku
-] päällekkäispuhunnan loppu
- (.) mikrotauko: 0.2 sekuntia tai vähemmän
- (0.4) mikrotaukoa pitempi tauko; pituus ilmoitettu sekunnin kymmenesosina
- = kaksi puhunnosta liittyy toisiinsa tauotta

3. PUHENOPEUS JA ÄÄNEN VOIMAKKUUS

- > < (sisäänpäin osoittavat nuolet) nopeutettu jakso
- < > (ulospäin osoittavat nuolet) hidastettu jakso
- e::i (kaksoispisteet) äänteen venytys
- °nyt° ympäristöä vaimeampaa puhetta
- AHA (kapiteelit) äänen voimistaminen

4. HENGITYS JA NAURU

- .hhh sisäänhengitys; yksi h-kirjain vastaa 0.1 sekuntia
- hhh uloshengitys
- .joo (piste sanan edessä) sana lausuttu sisäänhengittäen
- he he naurua
- j(h)oo suluissa oleva h sanan sisällä kuvaa uloshengitystä, useimmiten kyse nauraen sanotusta sanasta

5. MUUTA

- £ £ hymyillen tuotettu sana tai jakso
- # # nariseva ääni
- @ @ äänen laadun muutos
- si- (tavuviiva) sana jää kesken
- sitä< sanan loppu tavallista lyhyemmin sanottu
- (tai) sulkeiden sisällä epäselvästi kuultu jakso tai puhuja
- (-) sana, josta ei ole saatu selvää
- (- -) pitempi jakso, josta ei ole saatu selvää
- (()) kaksoissulkeiden sisällä litteroijan kommentteja ja selityksiä tilanteesta

